

Часопіс “Культура. Нацыя”

Выданьне Беларускага інстытута навукі і мастацтва ў Канадзе

№33, красавік 2024

“Сланечнік”. Малюнак Меланьні Панізьнік, 8 гадоў

Атава, Канада

- Пра часопіс!

Дарагія сябры!

Часопіс “КУЛЬТУРА. НАЦЫЯ” заснаваны як незалежнае перыядычнае выданьне, прызначанае для абмеркаваньня праблем беларускай культуры і нацыянальнага будаўніцтва.

Часопіс заснаваны ў 2012 годзе і напачатку меў назву “САКАВІК” (над гэтай назвай выйшлі першыя шэсьць нумароў). З 2018 года часопіс выходзіць два разы на год, да гэтага часу выходзіў раз на квартал. З кастрычніка 2020 года часопіс набыў статус выданьня Беларускага інстытута навукі і мастацтва ў Канадзе (БІНІМ, Канада). Часопіс “КУЛЬТУРА. НАЦЫЯ” публікуецца на вэб-старонцы www.sakavik.net

Часопіс зьмяшчае арыгінальныя аналітычныя артыкулы, эсэ, а таксама абгрунтаваныя дыскусіі і каментары па гісторыі, мове, літаратуры, сацыялогіі, традыцыях і іншых пытаннях, маючых дачыненне да развіцьця беларускай нацыі і нацыянальнага будаўніцтва. Беларуская Мова – асноўная мова часопіса, але магчымы публікацыі і на іншых мовах. Запрашаем да супрацоўніцтва ўсіх зацікаўленых. Свае матэрыялы дасылайце на: info@binim.org

Рэдакцыя часопіса:

Заснавальнік і рэдактар Пётра Мурзёнак

Сябры рэдакцыі Наталія Баркар

Юрась Грыбоўскі

Вольга Іпатава

Аляксандр Каралькевіч

Сяргей Панізньнік

Ігар Пракаповіч

Юрась Рапецкі

Галіна Туміловіч

Атава, Канада

Зьмест 33-га нумара часопіса (стар. 3-4)

На вокладцы часопіса – "Сланечнік", малюнак Меланьні Панізьнік, 8 гадоў

Слова рэдактара

Пётра Мурзёнак Ад Беларускага этнаса да Беларускай Народнай Рэспублікі 5-21

Артыкулы

Сяргей Панізьнік **І ў галінкі ўрастае бяссмерце, і ў карэньчыках памяць жыве!**
"да 210-годдзя з дня нараджэньня Тараса Рыгоравіча Шаўчэнкі" 22-26

Андрэй Скурко **Як Быкаў стаў Быкавым: што зрабіла яго такім, якім ён быў — біяграфія** (перадрук матэрыяла аўтара)
"да 100-годдзя з дня нараджэньня Васіля Быкава" 27-43

Сяргей Панізьнік **Дайце жыць майму аленю**
"да 100-годдзя паэта, кампазітара Міхася Клейнера" 44-50

Volha Yermalayeva Franco, Priscila Nascimento Marques, Paterson Franco Costa
The problems of indirectly translating Belarusian literature: a case study 51-69

Лявон Карповіч **Нараджэньне Вялікага Княства (гісторыя ў марках)** 70-99

Пётра Мурзёнак **«Священная война»** 100-113

Алесь Сімакоў **Індзейцы, індэйцы, індыяне (індыяны) або індыянцы?** 114-124

Літаратура

Проза

Пётр Сільвестравіч Мурзёнак **Адзін дзень з жыцця ў БНР**
(аповесць, якая магла б быць быльлю) 125-134

Паэзія

- Сяргей Панізьнік **“Пасылае грамацей ...”**
(са зборніка вершаў для дзяцей "Сьвятаяньнік") 135-147
- Сяргей Панізьнік **Кожнаму – золатам дарога засьцелена** 148-159

Краязнаўства

- Лявон Карповіч **Дзякуй, Амэрыка!**
Сцэнар дакумэнтальнага тэлефільма 160-225
- Сяргей Панізьнік **Павучаньняў многа маю** 226-237

З жыцьця беларускіх суполак

- Пётра Мурзёнак **“БНР – нязгасны сімвал падтрымкі нацыянальнай
ідэнтчнасьці ў Канадзе”** (даклад на міжнародным сымпозіюме,
Варшава-Лондан, 25 сакавіка 2024 года) 238-252

Знакамітыя людзі

- Сяргей Панізьнік **Пры свячэньні прысьвячэньняў** 253-264

Прыемнага чытаньня

Пётра Мурзёнак, галоўны рэдактар часопіса

25 красавіка 2024 года, Атава

Наступны 34-ты нумар часопіса выйдзе ў лістападзе 2024 года

Слова рэдактара

Пётра Мурзёнак: “Ад Беларускага этнаса да Беларускай Народнай Рэспублікі”

(вэб-часопіс «Культура. Нацыя», №33, красавік 2024, 5-21, www.sakavik.net)

*даклад зроблены на святаваньні Нацыянальнага Дня 25 САКАВІКА,
Атава, 24 сакавіка 2024 года*

Анатацыя. Ідэалагічная барацьбы супраць расійскіх наратываў пра тое, што Украіна як дзяржава не існуе і не мае права існаваць з’яўляецца актуальнай і не толькі ў адносінах да Украіны бо такія ж расійскія падыходы ўжо выкарыстоўваюцца ці могуць быць выкарыстаны напраму ў дачыненні да нашай Беларусі. Прыводзяцца аргументы, што Беларусь і Расія маюць розныя гістарычныя шляхі развіцця, што беларускі і украінскі народы не прадстаўляюць разам з расійскім “трыадзіны” народ, і што беларусы, у пачатку XX стагоддзя, саспелі як народ і былі гатовымі для абвясчэння незалежнай дзяржавы, Беларускай Народнай Рэспублікі. Адасобленасць ад Расіі выключае прыналежнасць Беларусі да “русского мира” на падставе многіх аб’ектыўных фактараў: а) пастаяннага, кампактнага пражывання беларусаў на адной і той жа тэрыторыі на працягу стагоддзяў; б) наяўнасці выразных этнічных межаў; в) адрознай ад вялікаросаў і украінцаў этнічнай прыродай; г) аб’яднаннем рутэнаў у складзе ВКЛ; д) цывілізацыйнай прыналежнасцю да Заходняй цывілізацыі (*Магдэбургскае права, працэсы Рэфармацыі і Контррэфармацыі царквы, уніяцтва, сеймы, геаграфічнае прыналежнасць да Еўропы*); ж) моўнай ідэнтыфікацыяй; е) наяўнасцю нацыянальнай эліты; з) агрэсіўным характарам расійскай палітыкі, які знаходзіць апраўданне у лідэраў РПЦ.

Шаноўныя сябры!

Шчыра віншую вас са 106-мі угодкамі абвясчэння незалежнасці Беларускай Народнай Рэспублікі і жадаю вам усяго найлепшага ў жыцці! **(тытульны слайд 1)**

Сёняшняя тэма выбрана мной у сувязі з неабходнасцю і актуальнасцю ідэалагічнай барацьбы супраць расійскіх наратываў пра тое, што Украіна як дзяржава не існуе і не мае права існаваць бо падобныя расійскія падыходы могуць быць выкарыстаны і ўжо выкарыстоўваюцца напраму на практыцы ў дачыненні да нашай Беларусі.

Захопніцкая вайна Расіі супраць Украіны ідзе ўжо дзесяты год. Мэтай аб’яўленай Пуціным вайны ёсць захоп і знішчэнне украінскай дзяржавы. У сваім нядаўнім інтэрв’ю амерыканскаму журналісту Такеру Карлсану (Tucker Carlson), Пуцін яшчэ

раз спрабаваў пераканаць многамільённую аўдыторыю, што Украіна ўзьнікла “ніадкуль” - па волі Леніна-Сталіна, і што тэрыторыя Украіны з’яўляецца “ісконна рускай” зямлёй.

Беларускі інстытут навукі і мастацтваў, Канада
Belarusian Institute of Arts and Sciences, Canada

Нацыянальны Дзень 25 САКАВІКА

Атава, Сакавік 24, 2024

Ад беларускага этнаса да Беларускай Народнай Рэспублікі

Пётра Мурзёнак

Калі б мы маглі уявіць, што журналіст Такер Карлсон спытаўся ў Пуціна пра Беларусь, то мяркую, што дыктатару Расіі было б абсалютна цяжка выкруціцца з адказам... – бо на мой погляд ён даўно лічыць, што Беларусь як частка “рускага мира” даўно ўжо “ў ягоным кішэні”, а ўсе патугі дыктатара Лукашэнкі зберагчы сваю ўладу ў хуткім часе скончацца.

Таму, мне падаецца важным паказаць сёння тое:

- што Беларусь, пачынаючы аж з IX ст., мае свой асобны гістарычны шлях развіцця адрозны ад Расіі і што Беларусь гэта не Расія;
- што Беларусь не можа быць часткай рускага міра і належыць да Заходне-Рутэнскай або беларуска-украінскай цывілізацыі;
- што беларусы ў пачатку 20-стагоддзя саспелі як народ і мелі ўсе падставы для абвясчэння незалежнай дзяржавы, Беларускай Народнай Рэспублікі. (слайд 2)

1. Беларусь мае свой асобны гістарычны шлях развіцця

Спачатку пра этнас. Верагодна, што ў даўнейшыя часы першабытныя людзі розных родаў збіраліся ў плямёны, а з апошніх паступова фармавалася народнасць, то бок развіццё ішло ў напрамку - род>племя>народнасць\этнас.

род > племя > народнасць\этнас

Этнос вызначаюць яшчэ як гістарычна сфармаваную супольнасць людзей з агульнай культурай, мовай і самасвядомасцю. (слайд 3)

Як даўно ўтварыўся беларускі этнас? Вучоныя мяркуюць, што фармаваньне беларускага этнасу, які займаў пераважную долю ў ВКЛ па тэрыторыі і насельніцтву, ішло паступова, пачынаючы ад часоў Кіеўскай Русі і да часоў Рэчы Паспалітай.

(слайд 4) Лічаць, што беларускі этнас пайшоў ад славян, якія прыйшлі з поўначы сучасных Германіі і Польшчы ў канцы IX ст. і занялі тэрыторыю, якую пазьней гісторыкі назвалі Кіеўскай Руссю. Славян-беларусаў адносяць да групы ўсходніх славян, куды ўключаюць таксама ўкраінцаў і вялікаросаў.

(пункцірная лінія на карце пазначае сучасныя межы Рэспублікі Беларусь. Гэта карта зьмешчаны ў маёй апошняй манаграфіі – “Belarus: Prospects of a Middle Power”, 2022). Карта як і некалькі іншых прыгатаваны на маю А.Каралькевічам, за што я яму шчыра ўдзячны).

Хачу падкрэсліць, што ўжо сам працэс міграцыі усходніх славян спрыяў іх размежаваньню. Паводле балцкай тэорыі паходжаньня беларусаў¹ такія славянскія плямёны як дрыгавічы, драўляне, дулебы, крывічы, палачане, сутыкаліся і асіміляваліся з балцкімі плямёнамі ў VII-XII ст., у выніку чаго склаліся перадумовы ўзнікненьня новай этнічнай супольнасьці беларускай народнасьці.

Іншыя славянскія плямёны - драўляне, паляне, ішлі у паўднёвым напрамку, асіміляваліся з сарматамі і, верагодна, далі пачатак сучасным украінцам. Рух гэтай групы славян на поўдзень быў абмежаваны тым, што паўднёвыя раёны, раёны Дзікага поля, былі занятыя ваяўнічымі качавымі плямёнамі (хазарамі, печанегамі).

Славяне, што мігравалі на ўсход і паўночны ўсход - ільменскія і наўгародскія славяне, крывічы, радзімічы, севяране - сутыкаліся там з фіна-вугорскімі плямёнамі (мера, мардва, чудзь, мурама, мяшчэра), з якімі яны паступова асіміляваліся, і, такім чынам, далі пачатак вялікаросам – я называю той працэс першай хваляй асіміляцыі славян-вялікаросаў.

Аб тым, што сам працэс расьсяленьня і міграцыі спрыяў размежаваньню этнічных груп усходніх славян сведчаць даты стварэньня княстваў на тэрыторыі сучасных трох дзяржаў – Беларусі, Расіі і Украіны. **(слайд 5)**

На схеме бачна (калі рухацца знізу ўверх), што найбольш старажытныя княствы былі ўтвораны на тэрыторыі Украіны і Беларусі (*выдзелены шрыфтам*), а па меры руху на Паўночны ўсход Кіеўскай Русі, стварэньне там княстваў (*не выдзелены шрыфтам*) натуральна запазынялася з-за павольнай міграцыі, напрыклад, найбольш вядомае княства вялікаросаў – Уладзіміра-Суздальскае (1157) было заснавана на 200

¹ Деружинский В.В. Тайны белорусской истории, Минск, ФУАинформ, 2009, 560 с.; Дзермант А., Санько С. Этнагенез беларусаў: навука і ідэалогія // Arche. 2005. № 5. С. 233-253; Голденков М. Утраченная Русь. Минск, «Современная школа», 2009, 426 с.

і 300 год пазней, чым Полацкае і Кіеўскае княствы, адпаведна. А разанскае княства, нп., было часткай чарнігаўскага княства, а смаленскае – часткай Кіеўскай зямлі.

Слайд 4. Плямёны усходніх славянаў і іх суседзі ў IX стагоддзі
(карта прыгатавана А.Каралькевічам)

- 1253 – Kingdom of Ruthenia (Ukraine)
- 1251 – Kingdom of Lithuania (Belarus, Lithuania)
- 1246 – Tver (Russia)
- 1235 – Navahrudak (Belarus)
- 1216 – Yaroslavl (Russia)
- 1207 – Rostov (Russia)
- 1200 – Pskov Republic (Russia)
- 1199 – Galicia-Volynia (Ukraine)
- 1185 – Novgorod-Seversk (Ukraine)
- 1157 – Vladimir-Suzdal (Russia) !!!
- 1154 – Volynia (Ukraine)
- 1136 – Republic of Novgorod (Russia)
- 1054 – Smolensk (Russia) (until 1127 part of the land of Kyiv, Ukraine)
- 1124 – Galich (Ukraine)
- 1117 – Grodno (Belarus)
- 1101 – Vitebsk (Belarus)
- 1101 – Drutsk (Belarus)
- 1085 – Peremyshl (Ukraine)
- 1078 – Ryazan (Russia) (separated from Chernigov principality, Ukraine)
- 1070 – Minsk (Belarus)
- 988 – Pereyaslav (Ukraine)
- 988 – Chernigov (Ukraine)
- 987 – Polatsk (Belarus) 980 – Turau (Belarus) !!!
- 882 – Kyiv and Kyivan Rus' medieval state (Ukraine) !!!

Слайд 5: Князтвы ўсходніх славян у IX–XIII ст.ст. (адносна сучасных тэрыторый Беларусі, Украіны і Расіі)

Аднак, у перыяд існавання Кіеўскай Русі, у IX–XIII ст.ст., яснага падзялення ўсходніх славян на этнічныя групы (беларусы, вялікаросы, украінцы) яшчэ не было і ўсходніх славян «кіеўскага перыяду» можна адносіць да адной этнацыянальнасці (да русінаў або інакш рутэнаў).²

(слайд 6) Але ўжо пачынаючы з канца XIV ст., стала заўважнай розніца паміж старарускай і заходнерускай мовамі, між цэнтральнай, паўночна-усходняй і іншымі гаворкамі (*пазначаны на карце ў розныя колеры*).³ Можна думаць, што фармаваньне народнасьцяў, уключаючы беларускую народнасьць або этнас, набыло ў гэты час больш выразныя і спецыфічныя рысы. Прайшло яшчэ шмат часу, калі ў XIX ст.ст. з’явіліся першыя прыкметы таго, што беларускі этнас пераўтварыўся ў народ і нацыю.

² Plokhy S. The Origins of the Slavic Nations: Premodern Identities in Russia, Ukraine and Belarus. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

³ Пётра Мурэнак Чым трэба ганарыцца кожнаму беларусу. Мінск, “Кнігазбор”, 2017, с.12.

Слайд 6

(карта Ю.Б.Корякова, 2007)

2. Беларусь не можа быць часткай рускага міра і належыць да Заходне-Рутэнскай або беларуска-украінскай цывілізацыі

Што ж да Маскоўскай дзяржавы, то будучая Расія, зараджалася ва ўмовах панавання Залатой Арды, якая дыктавала палітыку і ўмовы існавання княстваў Паўночна-Усходняй Русі на працягу амаль трох стагоддзяў з 1236 года па 1480 г. Маскоўскія князі атрымоўвалі ад Арды ярлык (дазвол) на кіраванне сваімі землямі, гэта значыць збіралі са сваіх княстваў даніну для Залатой Арды ў абмен на дазваленую ўладу. Падчас панавання Залатой Арды і таксама пасля яе самараспаду насельніцтва Масковіі асімілявалася са шматлікімі цюркскімі народамі, што я называю другой хваляй асіміляцыі вялікаросаў. Пачынаючы ад Івана III (1462-1505), маскоўская дзяржава ўсталявалася і пашыралася на поўнач, усход, і поўдзень - пачаўшы з захопу і ліквідацыі ў канцы ХУ ст. Ноўгарадскай Рэспублікі (1478) ды Цверы (1485), а ў ХУІ ст. гэта былі - Разань (1521), Казанскае ханства (1552), Астрахань (1556), Вялікая Нагайскай Арда (1557), Сібірскае ханства (1582), Пегая Арда (1619).

Такім чынам, Паўночна-усходні край, куды перасялялілася частка ўсходніх славян, удалейшым, дзякуючы паступовай асіміляцыі з фіна-угорскімі і цюркскімі народамі, пераняўцем іх стылю жыцця, менталітэту і традыцый, паступова пераўтварыўся ў вялікую еўразійскую дзяржаву – Масковію-Расію.

Мяркуюць, што разьмежаваньне ўсходніх славян (беларусаў, вялікаросаў і украінцаў) у прамежак часу між XIV і XIX ст.ст. адбывалася не толькі дзякуючы упамянутым асаблівасьцям іх міграцыі⁴ і моўнай дыферэнцыацыі, але й істотным уплывам мангольскай імперыі,⁵ і з’яўленьнем Вялікага Княства Літоўскага (ВКЛ), княства, якое выратавала частку ўсходніх славян, якія жылі на тэрыторыі сучасных Беларусі і Украіны, ад «еўразійскага ўплыву».

У сярэдзіне XIII ст., усходнія славяне, якія жылі на тэрыторыі сучаснай Беларусі, апынуліся ў сферы ўплыву ВКЛ, якое хутка прырастала за паўтары стагоддзя як пазначана на карце злева. На карце справа, тэрыторыя Польскага каралеўства пазначана у руды колер, а тэрыторыя ВКЛ пазначана ў зялёны колер і істотную долю ў ВКЛ займаюць беларускія землі (*сучасныя межы пазначаны пункцірам*). Старабеларуская мова была афіцыйнай мовай ВКЛ - іншае было бы цяжка уявіць бо ў складзе ВКЛ у канцы XIV ст. толькі 1 з 9 жыхароў быў жмудзінскага паходжаньня,⁶ г. зн. амаль усе астатнія каля 80% былі рутэнамі (беларусамі і украінцамі). (слайд 7)

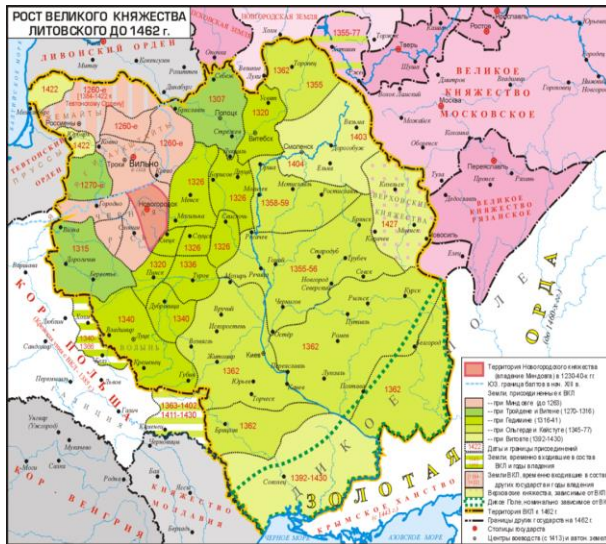
Пачынаючы з XIV ст. поўная назва ВКЛ гучала як Вялікае Княства Літоўскае, Рускае і Жамойцкае. На той час слова «рускае» азначала рутэнскае, якое па гістарычнай недарэчнасьці перайшло ў карыстаньне толькі да Расіі.

---

⁴ Першае княства, Суздальскае, на землях, размешчаных на паўночны ўсход ад Кіеўскай Русі (Суздальская зямля, яна ж Залессе, Растоўская зямля, Мурамская зямля), было ўтворана толькі ў 1157 годзе - на два стагоддзі пазьней за Полацкае і Кіеўскае княствы, што сьведчыць аб павольнай міграцыі ўсходніх славян з захаду на ўсход, а з другога боку – такі працяглы час спрыяў іх мірнай асіміляцыі з лакальным насельніцтвам.

⁵ Сваім прыходам манголы спрыялі аддзяленьню славян-«вялікаросаў», якія падпалі пад іх уладу на два з паловай стагоддзі (аж да 1480 г.), ад другіх усходніх славян, славян-«беларусаў», вольных ад манголаў, і славян-«украінцаў», частка якіх трапіла на 100 год пад уплыў манголаў-качэўнікаў, але пасля таго, як у 1362 г. войскі ВКЛ пад кіраўніцтвам князя Альгерда разбілі мангола-татараў каля Сініх Водаў, украінскія землі былі вызвалены з няволі.

⁶ O’Connor K. *The History of the Baltic States*, Greenwood Publishing Group, 2003, ISBN 0-313-32355-0, Google Print, p.17.

Слайд 7. Беларускія землі былі істотнай часткай тэрыторыі ВКЛ і Рэчы Паспалітай у ХУ ст. (карта справа прыгатавана А.Каралькевічам)

У 1654 г., дзевяць з дзесяці правінцый ВКЛ былі на беларускіх землях (слайд 8). (сучасныя межы выдзелены цёмнай лініяй, карта прыгатавана А.Каралькевічам). Тое што Беларусь не Расія, і што Украіна - не Расія падкрэсліваецца шматлікімі войнамі, якія вяліся Рэччу Паспалітай і ВКЛ супраць Масковіі. Відавочна, што аб'яднанне ВКЛ з Каралеўствам польскім у Рэч Паспалітую ў 1569 годзе ў значнай ступені было выклікана пагрозамі з боку Масковіі. Аб якім братстве між трыма славянскімі народамі можа ісьці размова, калі беларусы за перыяд з 1492 да 1667 года, г.зн. са 175 гадоў цэлых 80 гадоў непасрэдна ваявалі з маскавітамі. На самой справе гэта было сутыкненне двух цывілізацый са шматлікімі ахвярамі. На падставе існуючых гістарычных фактаў і падобнасьці гістарычнага лёсу беларусаў і украінцаў і яго адрознасьці ад вялікаросаў, мы прыводзім падрабязныя доказы існаваньня дзвюх цывілізацый, утвораных усходнімі славянамі – Заходне-Рутэнскай і Еўразійскай і іх адрозненьне між сабой.⁷ Гэтыя доказы апублікаваны ў 2 маіх манаграфіях і шматлікіх

⁷ Murzionak P. "Whether Rurik was in Polotsk? History of Modern Belarus and Ukraine as a Result of Conflict between East Slavic and Eurasian Civilizations." *Sakavik*, issue2, June2013, 3-43 (inBelarusian).

Murzionak P. East Slavic Belarusian-Ukrainian civilization. Hypothesis and the facts. Magazine «Sakavik», №3, September 2013, p. 40-61. Мурзёнак П. Усходне славянская беларуска-украінская цывілізацыя. Гіпотэза і факты. *Часопіс «САКАВІК»*, №3, верасень 2013, с. 40-61.

Murzionak P. "Evidence for Belarusian-Ukrainian Eastern Slavic Civilization." *Comparative Civilizations Review*. No 73: Fall, 2015, 51-76.

Murzionak P. Does Belarusian-Ukrainian Civilization Belong to the Western or the Latin Civilization? *Comparative Civilizations Review*. No 78: Spring, 2018, 40-54.

артыкулах, у тым ліку ў рэцэнзіруемых часопісах. Частку з доказаў вы бачыце ў табліцы (слайд 9).

Слайд 8

The GDL, mostly populated with Ruthenians, and Muscovy were at war constantly

In XVI to XVIII cc., modern Belarusian lands occupied about 77% of the GDL

From the end of the XV century, as the Golden Horde declined and fragmented, and up to the middle of the XVII century, there were 9 major wars between the GDL and Muscovy and after Lublin Union (1569) between Rzeczpospolita and Muscovy.

- 1st Muscovy-Lithuanian War: 1492–1494
- 2nd: 1500–1503
- 3rd: 1507–1508
- 4th: 1512–1522
- 5th: 1534–1537
- 6th: Livonian War: 1558–1583
- 7th: Muscovy-Rzeczpospolita War: 1605–1618
- 8th: Smolensk War: 1632–1634
- 9th: Northern War: 1654–1667

Па-першае, беларускі і украінскі этнасы стала пражывалі на адных і тых жа тэрыторыях, тады як велікаросы, рухаючыся аж да раёнаў Далёкага Ўсходу, павялічылі тэрыторыю пражывання з XV па XIX ст. ў дзясяткі разоў. Калі казаць пра этнічнае паходжаньне беларусаў і велікаросаў, то яно істотна адрозніваецца паводле характару асіміляцыі славян з лакальнымі плямёнамі: для беларусаў – гэта балцкія плямёны, для украінцаў - сарматы, а для велікаросаў – фіна-вугорскія плямёны і шматлікія цюркскія народы. Этнічная розніца паміж беларусамі, украінцамі і велікаросамі на працягу стагоддзяў толькі павялічвалася. Гэта бачна ў нашы дні па суадносінах славян да іншых этнічных груп – для Беларусі гэта 30:1 (тое ж прыблізна для Украіны), у Расіі – 4.8:1, а таксама па суадносінах хрысьціян да муслімаў – для Беларусі – 90:1 і нават 180:1, для Расіі – 7:1. Мы правялі даследаваньне, дзе паказалі, што Беларусь не можа лічыцца пераважна праваслаўнай краінай, як да гэтага афіцыйна лічылася, а з’яўляецца многаканфесійнай.

Слайд 9

	Western-Ruthenian civilization	Eurasian civilization
Duration of existence	More than eight centuries	Less than five centuries
Territory occupied	Was not changed substantially	Increased more than tenfold
Principalities emerged	Polatsk – 960; Kiev - 882	Vladimir-Suzdal - 1157
Assimilated	Balts, Sarmatians	Finno-Ugric and Turkic peoples
Ratio of Slavs (Great Russians, Bulgarians, Belarusians, Poles, Ukrainians) to other ethnic groups*	For Belarus – 30:1 (96.8%:3.2%); For Ukraine – 24:1 (96%:4%)	For Russia – 4.8:1 (82.7%:17.3%);
Ratio of Christians to Muslims*	For Belarus – 90:1, 180:1 For Ukraine – 27:1	For Russia – 7:1
The features of Western civilization	+	-

Мы вызначаем таксама месца Заходне-Рутэнскай і Еўразійскай цывілізацый сярод іншых цывілізацый (*слайд 10*).

Многія расіяне да гэтага часу лічуць Расію, насуперак фактам, славянскай дзяржавай, і ў дадатак не прызнаюць асобнага існавання беларускага і украінскага этнасаў. Аднак, паводле многіх даследаванняў ёсць добрыя падставы лічыць пераемнікам Кіеўскай Русі Кіеў і Украіну, а не Масковію (М. Hrushevsky; Zakharii, 2002; Rud, 2014).⁸ Расія, дзякуючы сваім памерам па тэрыторыі і насельніцтву, і

⁸ Hrushevsky, Mykhaylo. IstoriyayUkrayiny-Rusy (HistoryofUkraine-Rus'). Vol I: FromPrehistory to the Eleventh Century. Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1997

Rud V. Russia's War on Ukraine. March 5, 2014. <http://www.aim.org/special-report/russias-war-on-ukraine/>

Zakharii R. The Historiography of Normanist and Anti-Normanist theories on the origin of Rus' A review of modern historiography and major sources on Varangian controversy and other Scandinavian concepts of the origins of Rus' Dissertation in Viking and Medieval Nordic Culture Submitted in candidacy for the degree of Master of Philosophy. Oslo, 2002. <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/26680/7245.pdf?sequence=2>

ваенна-эканамічнаму патэнцыялу сёння не па праву бярэ на сябе абавязак быць славянскім ментарам для украінцаў і беларусаў на правах “старэйшай сястры”. Адназначна, таксама можна сказаць што сённяшня вайна між Расіяй і Украінай з’яўляецца вайной міжцывілізацыйнай.

Слайд 10

Classification of Civilizations

S. Huntington (1993)	B. Kuzik, Y. Yakovets (2006)	A. Targowski (2010)	Author’s proposal (2013)
Western	Western: North American, Latin American and Oceanic, West European, East European	Western: Western-West, Western-Latin, Jewish, and Western-Central sub-Civilizations	Western: Western-West, Western-Latin, Jewish, Western-Central, and Western-Ruthenian (Belarus, Ukraine) sub-civilizations
Orthodox	Eurasian/Russian	Eastern	Eurasian
Belarus, Bulgaria, Moldova, Russia, Ukraine			Bulgaria, Moldova, Russia

Belarus and Ukraine together formed starting XIII -XIV centuries a distinctive East European Slavic civilization and as a sub-civilization belongs to the Western, but not to the Eurasian civilization

*Мурзёнак П. Ці быў Рурык у Полацаку? Гісторыя сучаснай Беларусі і Украіны як вынік сутыкнення ўсходнеславянскай і еўразійскай цывілізацый **Часопіс “САКАВІК”**, №2, чэрвень 2013, 3-43.*

*Murzionak P. Evidence for Belarusian-Ukrainian Eastern Slavic Civilization **Comparative Civilizations Review** No 73: Fall, 2015, 5176.*

*Murzionak P. Does Belarusian-Ukrainian Civilization Belong to the Western or the Latin Civilization? **Comparative Civilizations Review**: Vol. 78, Spring 2018, pp.464.*

17

Як мы ведаем, у сілу ўнутраных раздораў у Рэчы Паспалітай і агрэсіі трох імперый (Аўстрыя, Прусія, Расія) ў канцы ХУІІІ ст., усе беларускія землі ўпершыню апынуліся ў Расійскай імперыі, такім чынам, тэрыторыя і насельніцтва Беларусі і часткова Украіны памянлі еўрапейскі статус на часовы еўразійскі.

Аднак, нягледзячы на русіфікацыю і каланіяльныя парадкі, якія ўвела Расія на тэрыторыі Беларусі сярод беларусаў знайшліся нацыянальныя сілы, якія закладвалі асновы беларускай культуры і дзяржаўнасці (*слайды 11 і 12*).

Слайд 11. Нацыянальныя героі

Выбітныя людзі другой паловы XIX стагоддзя, якія найбольш паспрыялі развіццю беларускай нацыі (Пётра Мурзёнак Чым трэба ганарыцца кожнаму беларусу. Мінск, “Кнігазбор”, 2017)

	<p>Іван Насовіч (1788–1877)</p> <p>Беларускі мовазнавец, фалькларыст і этнограф. Аўтар першага рукапіснага слоўніка новай беларускай мовы (1865, каля 13 тыс. слоў), тлумачальна-перакладнога «Слоўніка беларускай мовы» (1870, больш за 30 тыс. слоў), «Зборніка беларускіх прыказак» (1867, каля 3,5 тыс.), зборніка «Беларускія песні» (1873, больш за 350 тэкстаў). Пераклаў з лацінскай мовы 3-томную працу А. Тэйнера, у якой асветлена гісторыя беларускіх земляў з 1217 па 1696 г.</p>
	<p>Напалеон Орда (1807–1883)</p> <p>Беларускі і польскі мастак, кампазітар, пісьменнік. Шмат падарожнічаў па ўсёй Беларусі (1862–63), рабіў архітэктурныя накіды помнікаў, замалёўкі мясцінаў, звязаных з жыццём выбітных асобаў. Вынікам гэтых вандраванняў з’явіўся збор з 1150 малюнкаў і акварэляў, 200 літаграфій, што маюць гістарычную і мастацкую каштоўнасць.</p>
	<p>Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч (1808–1884)</p> <p>Беларускі драматург, паэт, тэатральны крытык. Заснавальнік нацыянальнай драматургіі, тэатра, першы класік новай беларускай літаратуры. Арганізаваў тэатральную трупу — першы беларускі тэатр (1840–52). Напісаў драматычны твор «Ідылія» (Вільня, 1846), на аснове якога на мінскай сцэне была пастаўленая опера (1852); быў аўтарам камедыі «Пінская шляхта» і «Залёты» (1860-я гг.).</p>
	<p>Станіслаў Манюшка (1819–1872)</p> <p>Кампазітар, дырыжор, класік польскай і беларускай оперы і вакальнай музыкі. Аўтар больш як 20 опер, 300 сольных песен (на словы Сыракомлі, Чачота, Міцкевіча). У оперы «Ідылія», пастаўленай паводле драмы В. Дуніна-Марцінкевіча (Мінск, 1852), упершыню на сцэне гучалі нацыянальныя мелодыі, прымаўкі і прыказкі.</p>

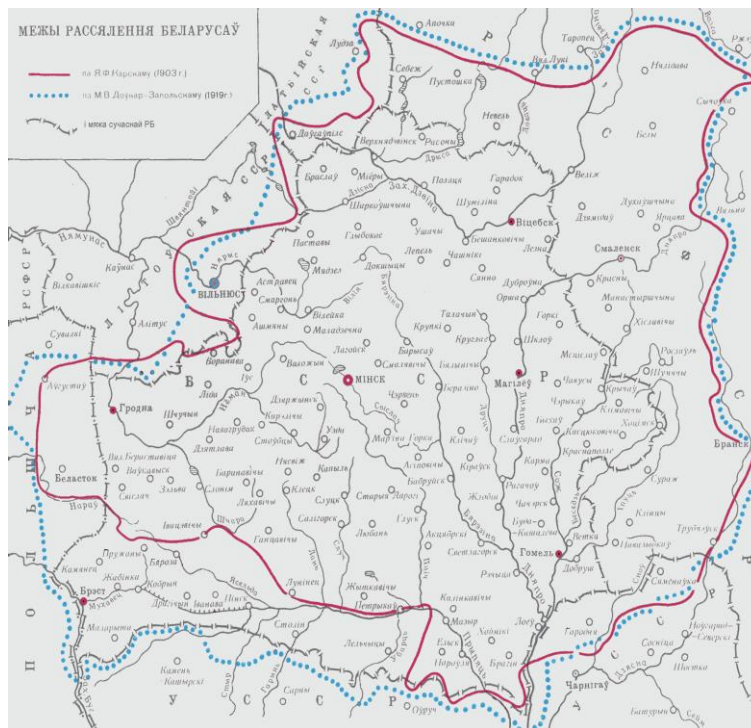
Слайд 12. Нацыянальныя героі

Выбітныя людзі другой паловы XIX стагоддзя, якія найбольш паспрыялі развіццю беларускай нацыі (працяг)

	<p>Кастусь Каліноўскі (1838–1864)</p> <p>Адзін з кіраўнікоў нацыянальна-вызвольнага паўстання (1863–64), рэвалюцыянер-дэмакрат, публіцыст, паэт. Распачаў выпуск «Мужыцкай праўды» – першай у гісторыі газеты на беларускай мове (1862). Пасля паразы паўстання перадаў на волю з царскага астрога свой заповіт беларускаму народу пад назвай «Ліст з-пад шыбеніцы».</p>
	<p>Францішак Багушэвіч (1840–1900)</p> <p>Паэт, празаік, публіцыст і перакладчык, класік новай беларускай літаратуры. Пісаў і друкаваў свае творы лацінкай. Першы зборнік паэта - «Дудка беларуская» (1891). Зборнік «Смык беларускі» (1894) - узор выкарыстання паэтыкі беларускай народнай песні. Яму належаць унікальныя ў новай беларускай літаратуры празаічныя творы: апавяданні «Сведка», «Псаралёсоўшчык», «Дзядзіна».</p>
	<p>Прафесар Яўхім Карскі (1861–1931)</p> <p>Заснавальнік беларускага мовазнаўства і літаратуразнаўства, этнограф, фалькларыст. Аўтар больш як 700 прац; абараніў дысертацыю «Да гісторыі гукаў і формаў беларускай гаворкі» (1893), напісаў кнігу «Беларусы» (у 3-х тамах, 1903–22), абгрунтаваў нацыянальную самабытнасць беларусаў як самастойнага славянскага народа. Акрэсліў этнічныя межы беларускага народа. Ганаровы старшыня Першага ўсебеларускага з'езда ў Мінску (1917), старшыня камісіі па адкрыцці Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.</p>
	<p>Прафесар Мітрафан Доўнар-Запольскі (1867–1934). Беларускі гісторык, этнограф, фалькларыст і літаратуразнавец. Аўтар прац: «Беларускае мінулае» (1888), «Нарысы па гісторыі Беларусі», «Асновы дзяржаўнасці Беларусі». Вывучаў і апісваў сямейны побыт, вясельныя абрады (1880–90). Публікаваўся ў газетах «Белорусское слово», «Белорусское эхо», «Вольная Беларусь», быў сябрам камісіі БНР па арганізацыі Беларускага ўніверсітэта, загадчык кафедры гісторыі Беларусі ў Беларускім дзяржаўным універсітэце (1925-1926). Доктар гістарычных навук (1905). Правадзейны сябра Інбелкульту.</p>

Гэтыя і шмат іншыя творчыя людзі, якія гуртаваліся вакол газеты “Наша Ніва” ці былі сябрамі Беларускай сацыял-дэмакратычнай грамады, спрычыніліся да развіцця культуры, гісторыі, закладаючы падмурак беларускай дзяржаўнасці. Так, вызначэнне межаў Беларусі базавалася на выніках працы даследчыкаў Беларусі таго часу - Я.Ф.Карскага, М.В.Доўнар-Запольскага, Рыціха, і гэтыя межы маюць сваю актуальнасць па сёняшні дзень. *(слайд 13)*

Этнічныя даследаванні, якія рэальна паказалі пражыванне беларускага народа на значнай тэрыторыі, якая значна выходзіць па-за межы сучаснай Беларусі, былі падмацаваны вынікамі перапісу насельніцтва ў Расійскай імперыі (1897), у якім нацыянальная прыналежнасць вызначалася паводле моўнай прыкметы (што вельмі важна!). Пры перапісу выявілася, што на тэрыторыі 5 беларускіх губерняў пражывала 8,5 млн. чалавек, у тым ліку 5,4 млн. беларусаў (63,5%). Колькасць беларусаў за 120 гадоў, з 1897г. па 2019 г. вырасла на 4 млн, або на 74%. *(слайд 14)*

Слайд 13. Межы пражывання этнічных беларусаў. Паводле даследаванняў этнографу Я.Ф.Карскага (1903 г., суцэльная лінія) і М.В.Доўнар-Запольскага (1919 г., пункцір), значна выходзяць за межы сучаснай тэрыторыі Беларусі (перарывістая лінія), дзе пражывала значная колькасць этнічных беларусаў - Вільня (Літва), Даўгаўпілс (Латвія), Беласток (Польшча), Невель, Себеж, Смаленск (Расія)

Слайд 14. Паводле перапісу насельніцтва ў Расійскай імперыі (1897), на тэрыторыі 5 беларускіх губерняў пражывала 8,5 млн. чалавек, у тым ліку 5,4 млн. беларусаў (63,5%), 1,2 млн. габрэяў (14%), 493 тыс. рускіх (5,8%), 424 тыс. палякаў (5%), 377 тыс. украінцаў (4,4%), каля 8 тыс. татар.

Перапіс Расійскай імперыі (1897) у губернях на тэрыторыі Беларусі								
Губерня	Усяго	Беларусы	Рускія	Палякі	Габрэі	Літоўцы Жмудзь	Украінцы	Латышы
Віленская	1591207	891903 56,1%	78623 4,9%	130054 8,2%	202374 12,7%	279877 17,6%	919 0,06%	471 0,03%
Віцебская	1489246	788599 53%	198001 13,3%	50377 3,4%	174240 11,7%	2302 0,15%	420 0,03%	264062 17,7%
Гарадзенская	1603409	705045 44%	74143 5%	161662 10%	278542 17,3%	3570 0,2%	362526 22,6%	426 0,03%
Мінская	2147621	1633091 76,0%	83999 3,9%	64617 3%	343466 16,0%	701 0,04%	10069 0,5%	1686 0,08%
Магілёўская	1686764	1389782 82,4%	58155 3,4%	17526 1%	203507 12,1%	3619 0,2%	3559 0,2%	7027 0,4%
Усяго ў 5 губернях	8518247	5408420 63,5%	492921 5,8%	424236 5%	1202129 14,1%	290069 3,4%	377493 4,4%	273772 3,2%
Уся імперыя	125640021	5885547 4,7%	556674 69 44%	7931307 6,3%	5063156 4%	1658532 1,3%	2238055 1 17,8%	1435937 1,1%
Перапісы СССР (1989) і Беларусі (2009)								
СССР, 1989	286730819	10036 т, 3,5%	145155 т, 50,8%	1126 т, 0,7%	1378 т, 0,5%	3067 т, 1,1%	44186 т, 15,5%	1459 0,5%
Беларусь, 2009	9503807	7957252 837%	785084 8,3%	294549 3,1%	12926 0,1%	5087 0,1%	158723 1,7%	0,1%

Крыніцы: перапіс Расійскай імперыі (1897): [http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_lan_97.php?reg=39](http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_lan_97.php?reg=39;); перапісы насельніцтваў СССР (1989) і Рэспубліцы Беларусь (2009).

3. Беларусы ў пачатку 20-стагоддзя мелі ўсе падставы для абвешчэння Беларускай Народнай Рэспублікі

Такім чынам, у пачатку ХХ стагоддзя, беларусы саспелі як народ і былі гатовымі для абвешчэння незалежнай дзяржавы, Беларускай Народнай Рэспублікі, а менавіта гэтымі падставамі былі (слайд 15):

- Пастаянства пражывання беларусаў на адной і той жа тэрыторыі на працягу стагоддзяў
- Кампактнае пражываньне
- Выразныя этнічныя межы
- Адрозная ад вялікаросаў і украінцаў этнічная прырода
- Аб'яднаньне рутэнаў у складзе ВКЛ
- Цывілізацыйная прыналежнасьць да заходняй цывілізацыі (*Магдэбургскае права, працэсы Рэфармацыі і Контррэфармацыі царквы, уніяцтва, сеймы, геаграфічнае прыналежнасьць да Еўропы*)
- Моўная ідэнтыфікацыя
- Нацыянальная эліта
- Спрыяльныя зьнешнія умовы (развал Расійскай імперыі)

25 сакавіка 1918 года разам з абвяшчэньнем Беларускай Рэспублікі Рэспублікі ўпершыню ўтварылася палітычна мадэрная беларуская дзяржава, што сталася важнейшым набыткам беларускага народа.⁹

Усе гэтыя моманты яшчэ раз падкрэсліваюць, што Беларусь мае свой асобны гістарычны шлях развіцьця адрозны ад Расіі і што Беларусь гэта не Расія. Тое, што Беларусь не можа быць часткай рускага міра і належыць да Заходне-Рутэнскай цывілізацыі не ў апошнюю чаргу абумоўлена істотнай этнічнай, культурнай, ментальнай і гістарычнай розніцай паміж еўразійскай Расіяй і самастойнымі беларускім і украінскім народамі, паспытаўшымі шмат агульнага на сваім гістарычным шляху. *(слайд 16 - фінальны)*

Дзякую за ўвагу!

Жыве Беларусь!

*даклад зроблены на сьвяткаваньні Нацыянальнага Дня 25 САКАВІКА,
Атава, 24 сакавіка 2024 года*

---

⁹ Kipel, V., & Kipel, Z. (1988). *Byelorussian statehood: Reader and bibliography*. New York: Byelorussian Institute of Arts and Sciences, c. 303-367.

Piotra Murzionak: From the Belarusian ethnos to the Belarusian People's Republic
(webzine "Culture. Nation", No. 33, April 2024, 5-21, www.sakavik.net)

Abstract. The ideological struggle against Russian narratives that Ukraine as a state does not exist and has no right to exist is relevant and not only in relation to Ukraine, because the same Russian approaches are already used or may be used directly in relation to our Belarus. Arguments are made that Belarus and Russia have different historical paths of development, that the Belarusian and Ukrainian peoples do not represent a "triad" people together with the Russian people, and that Belarusians, at the beginning of the 20th century, matured as a people and were ready for the declaration of an independent state, the Belarusian People's Republic. Isolation from Russia excludes Belarus from belonging to the "Russian world" on the basis of many objective factors: a) permanent, compact residence of Belarusians in the same territory for centuries; b) presence of clear ethnic boundaries; c) ethnic nature different from the Great Russians and Ukrainians; d) the association of Ruthenians as a part of the GDL; e) civilizational belonging to Western civilization (Magdeburg Law, Reformation and Counter-Reformation processes of the church, unionism, Diets, geographical belonging to Europe); g) linguistic identification; f) presence of the national elite; h) the aggressive nature of Russian policy, which is justified by the leaders of the Russian Orthodox Church.

Пётра Мурзёнак: От Беларуского этноса к Беларуской Народной Республике
(веб-журнал «Культура. Нацыя», №33, апрель 2024, 5-21, www.sakavik.net)

Анотацыя. Идеологическая борьба с российскими нарративами о том, что Украина как государство не существует и не имеет права на существование, актуальна не только по отношению к Украине, но и к Беларуси, поскольку те же российские подходы уже используются или могут быть использованы непосредственно по отношению к нашей стране. Приводятся доводы о том, что Беларусь и Россия имеют разные исторические пути развития, что белорусский и украинский народы не представляют собой «триаду» нации вместе с русской, и что белорусы к началу XX века созрели как народ и были готовы к провозглашению независимого государства – Беларуской Народной Республики. Отстранённость от России исключает Беларусь от принадлежности к «русскому миру» на основании многих объективных факторов: а) постоянного, компактного проживания белорусов на одной территории на протяжении веков; б) наличии чётких этнических границ; в) этнической природы отличной от великороссов и украинцев; г) объединении русинов в составе ВКЛ; д) цивилизационной принадлежности к западной цивилизации (Магдебургское право, реформационные и контрреформационные процессы в церкви, унионизм, сеймы, географическая принадлежность к Европе); ж) языковой идентификации; е) наличии национальной элиты; з) агрессивном характере российской политики, который оправдывается руководителями Русской Православной Церкви.

Артыкулы

**Сяргей Панізьнік: І ў ГАЛІНКІ ўРАСТАЕ БЯССМЕРЦЕ,
І ў КАРЭНЬЧЫКАХ ПАМЯЦЬ ЖЫВЕ!**

(вэб-часопіс “Культура. Нацыя”, № 33, красавік 2024, 22-26, www.sakavik.net)

Анатацыя. С.Панізьнік прадставіў свае нататкі і вершы, прысьвечаныя Украіне, з нагоды 210-годдзя з дня нараджэння вялікага украінскага паэта і нацыянальнага дзеяча, Т.Р. Шаўчэнкі.

*Спаўняецца 210 гадоў ад нараджэння Тараса Рыгоравіча Шаўчэнкі
(9.03.1814–10.03.1861)*

Т. Шаўчэнка. Аўтапартрэт (1840)

*А дазнаўся, Кабзару: па свеце
Крона Вашага Дрэва плыве.
І ў галінкі – ўрастае Бяссмерце,
І ў карэньчыках – Памяць жыве!
“З Шаўчэнкам каля вярбы ў Львове” (1963)*

Найперш важна адзначыць творчыя дасягненні генія украінскага народа: пісьменьнік, мастак, грамадскі дзеяч, заснавальнік новай украінскай літаратуры і нацыянальнай мовы...

Як прыгонны казачок пана П. Энгельгарда, ён праз беларускія прыдзісенскія землі трапіў у Вільню, дзе знаходзіўся ў 1829-31 гадах. У 1869 годзе пазнаёміўся ў

Пецярбурзе з Янам Баршчэўскім, Рамуальдам Падбярэзскім. У 1843 г. па дарозе на Украіну наведаў Віцебск, Магілёў, Гомель. Тарас Шаўчэнка супрацоўнічаў з Зягмундам Серакоўскім, Эдвардам Жалігоўскім, Янам Станкевічам... Сябраваў з Браніславам Залескім...

Варта адзначыць, што пецербургскія прыхільнікі выбавілі яго з “прыгоннага палону”, ён стаў вольным чалавекам, але некалькі разоў арыштоўваўся царскімі ўладамі і адпраўляўся на высылку. Таму здароўе Тараса Рыгоравічу было няпэўным... Пражыў 47 гадоў.

На Беларусі імя паэта-пакутніка было ўшанавана. Творы Тараса Шаўчэнкі перакладалі Янка Купала, Якуб Колас, Змітрок Бядуля, Кандрат Крапіва, Пятро Глебка, Аркадзь Куляшоў, Фларыян Чарнышэвіч, Альберт Паўловіч, Алесь Гарун, Рыгор Барадулін...

У 2014 годзе выйшаў зборнік вершаў Тараса Шаўчэнкі “І мёртвым, і жывым, і ненароджаным” – у класічных перакладах на беларускую мову (Мінск. “Мастацкая літаратура”. Укладальнікі Таццяна Кабржыцкая і Вячаслаў Рагойша).

Быў і такі факт перастварэння: Янка Купала напісаў верш-прысвячэнне “Памяці Т. Шаўчэнкі”, які пачынаўся такімі радкамі:

*“Ад гасцінца да гасцінца,
Ад хаты да хаты...”*

пераклаў на ўкраінскую мову Олэксій Ярэмчэнко.

Мяне шмат што звязвае з Украінай, якую я люблю і берагу.

*Я сінявокім краем ганаруся,
куды б вандроўны вецер не паслаў.
Не жыў бы ў сэрцы сум на Беларусі -
я Украіну б роднай называў.*

С.Панізньнік, 1966, Львоў

У 1967 годзе я закончыў вучобу на факультэце журналістыкі Львоўскага ваенна-палітычнага вучылішча СА і ВМФ. А ў 1963 г. быў там на падрыхтоўцы да здачы экзаменаў. Наўпроць вучылішча прыгажэў Стрыйскі парк, а чуць збоку ад яго віднеўскі своеасаблівы помнік, які называлі курсанты Вярбой Тараса Шаўчэнкі. Натхнёны ім, я напісаў верш, дзе ёсць такія радкі:

*А дазнаўся, Кабзару, па свеце
Крона Вашага Дрэва плыве.
І ў галінкі - ўрастае Бяссмерце,
І ў карэньчыках – Памяць жыве.*

«Агонь у жмені» (здымак з сеціва)

З Шаўчэнкам каля вярбы* ў Львове

У асеннім захмараным храме
Чуюць лебедзі крык жураўлёў.
Са сваімі я сёння сябрамі
Да маленькай вярбы
Падышоў.

Ткуцца думкі ў паважным маўчанні.
Чую ў надпісе слоў глыбіню.
Хто б спытаў: "Верыць можна ў адчаі?"
І я ў шчырасці
Не зманю.

Вы знайшлі й беларускую вёску,
Мой парог недзіцячага сну.
Вы – як ветразь паводкавых вёснаў -
Сталі сілай
Вяслу.

Па-над рэчкай з пранізлівым ветрам
Праплылі сотню раз жураўлі...
Я не верыў у здольнасці вербаў
Дзеля шчасця
Хадзіць па зямлі.

А дазнаўся, Кабзару: па свеце
Крона Вашага Дрэва плыве.
...І ў галінкі – ўрастае бяссмерце,
І ў карэньчыках -
Памяць жыве.

С. Панізнік, 1963

*У Стрыйскім парку Львова галінка Шаўчэнкаўскай вярбы была пасаджана ў 1961г. на адзнаку стагоддзя з дня пахавання пісьменніка, мастака, грамадскага дзеяча Тараса Рыгоравіча Шаўчэнкі (9.3.1814 – 10.3.1861)

Песня Украіне

Калісьці паміж двух шнуроў пшаніцы
спынілі двое на мяжы плугі.
І з іх адзін назваўся украінцам,
і беларусам вызнаўся другі.

Абое селі і на родных мовах
паміж сабой гамонку павялі.
І стала іх ратайская размова
найпершай дыпламатыяй зямлі.

Сусед суседу верыў і ахвоча
не раз дапамагаў у жорсткі век.
Аб Украіне

марыць Багдановіч,
на Беларусі Камяняр жыве.

Тут Сеч бунтарнай еднасцю апаліць
і ўскалыхне, як вольны вецер плёс.
Здаецца, лёс трывожнага Купалы
згадаў Тараса неспакойны лёс.

Я сінявокім краем ганаруся,
куды б вандроўны вецер ні паслаў.
Не жыў бы ў сэрцы сум па Беларусі --
я Украіну б роднаю назваў. *Сяргей Панізнік, 18.01.1966*

Сяргей Панізнік. Сакавік 2024 года

Siarhei Paniznyk **And immortality grows in the branches, and memory lives in the roots!** *(to the 210th anniversary of the birth of Taras Shevchenko)*
(webzine “Kultura.Natsyja”, issue 33, April 2024, 22-26, www.sakavik.net)

C. Paniznyk gives his notes and poems dedicated to Ukraine on the occasion of the 210th anniversary of the birth of the great Ukrainian poet and national figure, T.R. Shevchenko.

Сергей Панизьник: И бессмертие вырастает в деревья, и память живёт в корнях! *«К 210-летию со дня рождения Тараса Григорьевича Шевченко»*
(взб-журнал «Культура. Нація», № 33, апрель 2024, 22-26, www.sakavik.net)

C. Панизьник дарит свои заметки и стихи, посвященные Украине, к 210-летию со дня рождения великого украинского поэта и национального деятеля Т.Г.Шевченко.

Да 100-годдзя Васіля Быкава

Ад рэдакцыі: Рыхтуючыся да юбілея народнага пісьменьніка Васіля Быкава рэдакцыя адшукала цудоўны архіўны матэрыял¹⁰ пра юбіляра, падрыхтаваны журналістам Андрэем Скурко. Публікуем гэты артыкул з удзячнасьцю сп. Андрэю Скурко. У знак салідарнасьці з Андрэем Скурко, які быў ў лукашэнкаўскіх засьценках 2.5 гады, зьмяшчаем два вершы для дзяцей, якія ён ставарыў за кратамі, думаючы пра свайго маленькага сына Тамашыка.

М

Сёння мы ў метро паедзем,
 Возьмем нашага мядзведзя.
 Ён нядаўна з магазіна —
 Будзе ўсё яму там дзіўна:
 Як праходзіць турнікет,
 Дзе купіць жэтон, білет,
 Як ступаць на эскалатар
 І трымацца мамы з татам.
 На платформе край не лезці
 І марозіва не есці...
 Чуецца з тунэля гром —
 Падышоў цягнік метро.
 Уваходзім асцярожна —
 Пачынаем падарожжа!

<https://nashaniva.com/319446>

Аладкі з мёдам

Раз мядзведзіца пчале
 Пазваніла у вулей
 -Я спякла аладкі
 Для мядзведзянтка,
 І хацела папрасіць
 Трохі мёду іх паліць.
 -Прынясу я мёд суседка,
 А пасья ляту на кветкі!
 -Дзякуй!
 Скончыш свае справы –
 Прылятай: пап'ём какавы!

<https://nashaniva.com/296412>

¹⁰ Андрэй Скурко: Як Быкаў стаў Быкавым: што зрабіла яго такім, якім ён быў — біяграфія. Наша Ніва, 19.06.2021. <https://m.nashaniva.com/articles/221375/>

Андрэй Скурко: Як Быкаў стаў Быкавым: што зрабіла яго такім, якім ён быў
— біяграфія

Графіці ў Віцебску. Мастакі Глеб Каштанаў і Ян Кузьмін.
Фота: Павел Вур, sputnik.by.

Эрнест Хэмінгуэй казаў, што найлепшая школа для пісьменніка — нешчаслівае дзяцінства, маючы на ўвазе сябе. Цікава, якое азначэнне гэты сын доктара і опернай спявачкі з Оўк-Парка, штат Ілінойс, знайшоў бы для дзяцінства ў вёсцы Бычкі Ушацкага раёна ў 1930-я? Тут трэба быў бы, хутчэй, талент Гарыет Бічэр-Стоу.

Уявім, што маленькі Гары з «Хаціны дзядзькі Тома», сын бяспраўных рабоў, вырастае і робіцца Хэмінгуэем. Падобны да гэтага шлях прайшоў Васіль Быкаў — пісьменнік, які апісаў стан непазбежнасці і цяжкага выбару. Стану, у якім ён і яго краіна пражылі доўгія гады. Але сялянскіх дзяцей былі мільёны, а Быкаў такі адзін.

*Я стаю на мяжы, я іду па нажы
Божы, дапамажы
Захаваць раўнавагу.*

Быкаў і нарадзіўся на мяжы — беларуска-беларускай. Да 1939-га мяжа ішла за два кіламетры ад яго Бычкоў. А маці Ганна Рыгораўна нават паходзіла з вёскі Завулак, што пасля Рыжскага міру 1921-га засталася на польскай тэрыторыі. (Там дагэтуль існуюць побач Завулак-Літоўскі, дзе жылі каталікі, і Завулак-Рускі, дзе жылі праваслаўныя.) Там жыве яе брат, з якім дваццаць даваенных гадоў не было ніякай сувязі. І Ганна ўсё бедала, наслухаўшыся агітатараў пра цяжкое жыццё ў Заходняй Беларусі. Толькі пасля «вызвольнага паходу», калі мяжа перасунулася за Беласток, маці наважылася адведаць брата. Вярнуўшыся, прынесла ад яго гасцінцы: торбачку

мукі і баранову лапатку. Васіль Быкаў на ўсё жыццё запомніў гэта: удалося сытна паесці. Беларускія калгаснікі месяцамі не бачылі хлеба, з вясны, пакуль бульба не вырасце, елі мякіну з травой.

Рэканструяваная хата Быкавых у Бычках, Ушацкі раён.

Негаваркога бацькі Васіль у дзяцінстве пабойваўся. Толькі пасталеўшы, змог вытлумачыць сабе прычыны надзвычайнай бацькавай панурасці: гэта быў настрой селяніна, загнанага ў кут калектывізацыяй, які зарабляе за год паўторбы жыта.

Але менавіта Уладзімір Хведаравіч прачытаў малому Васілю апавяданне Лынькова «Гой» — і Лынькоў назаўсёды стаў для Быкава літаратурным аўтарытэтам. Гэта бацька адвёў Васіля раней часу ў школу, каб шасцігадовы малы не нудзіўся дома адзін.

З бацькамі Ганнай Рыгораўнай і Уладзімірам Хведаравічам, сястрой Валянцінай і яе мужам Аляксандрам Шамуком. Вёска Бычкі, 1966 год.

Фота з хатняга архіву Васіля Быкава.

Уладзімір быў суровы, упарты селянін, які пабачыў і свету, і гора на рабоце ў Латвіі, на франтах Першай сусветнай, у нямецкім палоне. І ён, і жонка былі жанатыя другім шлюбом: у першым бацька рана аўдавеў, а мацерын муж прапаў без следу ў Пецярбургу. Яна працавала колькі гадоў, схадзіла пешкі ў Полацк да мошчаў святой Еўфрасінні і выйшла за ўдаўца.

6 з 12

Васіль рос ненахабным кніжнікам, наколькі гэта было магчыма ў тых умовах. Драў кару і здаваў у нарыхткантору, каб купіць «Дрыгву» Коласа, асвойваў куфар з рускай класікай і дарэвалюцыйным маскультам, што застаўся аднакласніку ад дзеда, царскага настаўніка. «Душэўнае фармаванне», якое давалі кнігі, было важнейшае за «ўплывы рэальнага свету». Яны ўзмацнялі суперажыванне, чуласць да болю іншых, успадкавання ад мяккай характарам маці. Без суперажывання ж не бывае вялікага пісьменніка.

А болю вакол хапала: з дванаццаці бычкоўскіх сем'яў шэсць раскулачылі і выслалі на павольную смерць. Яго малы сябрук, калі іх рэчы пакавалі на падводу, яшчэ хваліўся: «А мы цягніком паедзем!»

Васілю таксама хацелася пабачыць цягнік... Атмасферу таго часу Быкаў апісаў пасля ў «Знаку бяды».

Ужо змалку Быкаў без лішніх ілюзіяў ставіўся да савецкіх актывістаў, пазнаючы пасля гэтую пароду ў смершаўцах, партыйных і літаратурных начальніках. Успамінаў, як малы «дапамог» сельсавецкім актывістам. Тыя прыйшлі шукаць лён, які бацька схаваў ад здачы дзяржаве. Васіль і падказаў, каб зірнулі на істопцы. Актывіст палез і грымнуўся праз замаскіраваную дзірку ў столі...

Гарбачоў і «Знак бяды»

Кіраўнік КГБ СССР Віктар Чэбрыкаў скардзіўся генеральнаму сакратару ЦК КПСС Міхаілу Гарбачову на «Знак бяды», у якім аўтар «ачарняў калектывізацыю». Калектывізацыя была спісаная з натуры, пабачанай дзіцячымі вачыма ў Бычках, дзе з 12-ці сем'яў 6 раскулачылі.

За Быкава заступіўся «архітэктар» перабудовы сакратар ЦК КПСС Аляксандр Якаўлеў: «Можна не друкаваць, — казаў ён. — Але нельга не друкаваць». Гэта і вырашыла лёс аповесці: Гарбачоў быў настроены ліберальна, і «Знак бяды» быў не толькі апублікаваны — за яго Быкаву далі Ленінскую прэмію.

«Пашанцавала» з эпохай

Быкаў пачаў усур'ёз пісаць позна — у 31 год. З войска дэмабілізавалі, грашовай працы не было — затое з'явіўся час задумацца пра ўласнае месца ў свеце і

прызначэнне. Ён аддаў амаль дзесяць год жыцця вайскавай навуцы, непрыдатнай для мірнага жыцця і антаганістычнай яго натуры. Яго школамi маладога пісьменніка і творчымi стажыроўкамі былі фронт, шпіталь, вайсковыя часткі на Курылах і Сахаліне, дзе давялося паслужыць афіцэрам у першай палове 1950-х.

Вайна ж заспела яго ва Украіне. Выпускнік фабрычна-заводскага вучылішча, Быкаў ехаў на практыку ў горад Шостка Сумскай вобласці, маючы таемны план: там жыў яго дзядзька, які мог дапамагчы ўладкавацца ў індустрыяльны тэхнікум. Але нават знайсці дзядзьку не паспеў — мабілізавалі. Спачатку паставілі капаць процітанкавыя рвы, а пасля пагналі калонамі на ўсход.

*Камандзір узвода лейтэнант Васіль Быкаў.
Фота з хатняга архіву Васіля Быкава.*

Пісьменніку «пашанцавала» з эпохай. Мала якія сюжэты давялося прыдумляць: дастаткова было апрацаваць пабачанае, пачутае і перажытае на ўласнай скуры ў вялізным людскім віры на вайне.

Напрыклад, у познім апавяданні «Палкаводзец» з натуры «запечатлён» маршал Жукаў, які ездзіў па фронце з машынай аўтаматчыкаў і трыбуналам. Ледзь адступленне — адбываўся расстрэл «вінаватых», а трыбунал пасля афармляў прысуды, павымаўшы дакументы з кішэняў забітых.

Быкаў іранізаваў, што самы аўтабіяграфічны яго твор, «Мёртвым не баліць», дзе ўсё апісана даслоўна так, як было ў рэальнасці, выклікаў найбольшы гнеў апалагетаў «сацыялістычнага рэалізму».

У Румынії. Восень 1944 года. Фота з хатняга архіву Васіля Быкава.

Выжыванне як латарэя

Чытаючы яго ўспаміны ваеннай пары, пераконваешся, якой латарэяй, ланцугом выпадковасцяў было тады выжыванне. Першы раз яшчэ не мабілізаванага Быкава ледзь не расстралялі ў Белгарадзе ўлетку 1941-га — адстаў ад калоны і заснуў у руінах, дзе і адшукаў яго каменданцкі патруль. Знайшлі ў кішэні крамзолі ў блакноце (дадумаўся пазначаць рух фронту) — і ў каталажку.

Раніцай, перад нямецкім наступам, вывелі расстрэльваць, а Васіль заплакаў. Канваір, гукнуўшы «пацан, бяжы!», стрэліў угару.

Кожны іначай зроблены крок мог прывесці да пагібелі. Не выпаўз бы на дарогу, не падабрала б фурманка — і загінуў бы ў хаце з іншымі параненымі, якую ў наступныя хвіліны разнёс з гарматы нямецкі танк; спыніўся б бензавоз, якому галасаваў на дарозе, — і згарэў бы ў ім за паваротам, падарваўшыся на міне; ляжаў паранены на танкавай брані пад бамбёжкай, не меўшы сілаў спаўзці ўніз, — суседнія танкі згарэлі, а ў яго не трапіла; заснуў, змучаны прыступам малярыі, — а калі прагнуўся, побач былі немцы... «У пяхоце такіх негераічных выпадкаў хапала, — адзначаў Быкаў. — Але напісана пра гэта мала». Бо амаль ніхто не прыйшоў у літаратуру з пакутніцы-пяхоты: 97% яе засталася ляжаць у брацкіх магілах ад Масквы да Эльбы.

Усё жыццё Быкаў помніў, як сам несвядома адправіў на смерць падначаленага: загадаў ссекчы куст перад гарматай, што закрываў агляд. Пад тым кустом салдата і забіла.

Адшукаўшы сваё падраздзяленне пасля шпіталя, Быкаў не пазнаў яго: там не было ніводнага знаёмага твару.

За некалькі месяцаў склад цалкам змяніўся. Нездарма ў «Мёртвым не баліць» псіхаваны ротны штрафнікоў называе сябе камандзірам дывізіі — яго рота зазнала 12 папаўненняў, ён бачыў смерць 2400 чалавек.

Перажыўшы такое, чаго можна ў жыцці баяцца?

Крыўда Сямічаснага

А страх на фронце быў не толькі перад немцам. Ад немца, можа, і выйдзеш жывым, а вось ад сваіх — не, кажа Быкаў вуснамі герояў. «Свае» — гэта карныя органы. НКВД, смерш.

Адной з прычын цензурных праблемаў Быкава, якога ў другой палове 1960-х не толькі спрабавалі прымусіць перапісваць аповесці, але і запалохвалі па тэлефоне ды збівалі на гродзенскай вуліцы, была асабістая крыўда кіраўніка КГБ СССР Уладзіміра Сямічаснага.

Генералы КГБ у той час чыталі сучасную літаратуру і не маглі прапусціць вобраз капітана Сахно — бязлігаснага, нялюдскага да сваіх, які перад немцамі ў фінале выявіўся халуём і здраднікам. Пра належнасць Сахно да спецслужбаў у падцензурнай версіі аповесці няма ні слова — яго пасаду параіў змяніць Пімен Панчанка, рэдактар часопіса «Маладосць», дзе твор друкаваўся. Сахно названы проста афіцэрам штаба, але ветэраны ўсё разумелі.

«Літаратура — не авангарднае мастацтва, якое звычайна ацэньваецца заўтра.

Літаратура важная для сёння. Калі сёння яна не спатрэбілася, дык наўрад ці калі спатрэбіцца ў будучыні», — пісаў Быкаў.

Яго проза нараджалася ў час. Апявалі «органы» — Быкаў пісаў «Мёртвым не баліць», трубілі пра піянераў-герояў — Быкаў адказваў «Круглянскім мостам», лічылі інтэрнацыяналізацыю беларусаў завершанай — атрымлівалі «Знак бяды»...

Былі са смершам і асабістыя рахункі — адзін капітан, карыстаючыся службовым становішчам, спрабаваў адбіць у лейтэнанта Быкава дзяўчыну, радыстку Тосю, першае юнацкае каханне. Яе перавялі на іншы ўчастак фронту, яны перапісваліся, пасля след згубіўся.

А раз у Аўстрыі, у часе зацішша, Быкаў вучыўся ездзіць на ровары (у дзяцінстве не давялося — адкуль было ўзяцца ровару ў Бычках). Разагнаўшыся з горкі, ён на павароце збіў з ног упаўнаважанага контрразведкі — у таго аж штаны разадраўся. Смершавец зароў, але не помсціў. Так што не ўсё толькі дрэннае было звязана, як той казаў.

Сахно

Быкаў успамінаў, як доўга выбіраў прозвішча смершаўцу ў «Мёртвым не баліць»: рускае не прапусціла б цензура, сярэднеазіяцкае было нерэалістычным — абраў нейтральна-славянскае. Пасля выявілася, што такое самае прозвішча меў адзін з паліцаяў, які паліў Хатынь. Ён пасля ваяваў на савецкім баку і меў узнагароды. «Яго б выкрылі раней, каб уважліва чыталі Быкава», — жартаваў Алесь Адамовіч.

«Вася, пакайся»

Пасля публікацыі «Мёртвым не баліць» аўтара з падачы галоўнага ідэолага СССР Міхаіла Суслава і кіраўніка КГБ Уладзіміра Сямічаснага шальмавалі ў прэсе, агенты пабілі вокны ў яго кватэры, а раз Быкава і яго сябра, гісторыка Барыса Клейна, збілі ў цэнтры Гродна трое невядомых.

Быкаву намякалі, каб ён публічна пакаяўся. Пра «пакаянне» прасіла і яго жонка Надзея, чаго ён ёй не дараваў.

Але Быкаў не пакаяўся і не адступіўся.

Гродна як месца нараджэння

У сучасным кіно пра вайну часта паказваюць, як грымяць апошнія залпы — і салдаты ў той самы момант едуць расквечанымі эшалонамі дахаты. У рэальнасці так хутка не адпускалі, асабліва афіцэраў. Бо ім на змену краіна, якая зазнала страшэнныя людскія страты, проста не мела каго мабілізаваць. Пасляваенны год Быкаў адслужыў у Балгарыі, пасля — ва ўкраінскім Мікалаеве. Усё гэта давала веданне жыцця розных краёў і разуменне розных народаў, розных людзей.

Хто іншы, замацаваўшыся ў войску, і не жадаў бы сабе іншага жыцця. Але Быкава зоркі на пагонах не цікавілі: ён хацеў «у бедную сваю Беларусь», хацеў вучыцца. Бацька адгаворваў вяртацца: у войску хоць кормяць, а ў калгасе голад, як і да вайны.

На Замкавай гары ў Гродне. 1973 год. Фота Аркадзя Перахода.

Калі ўдалося нарэшце дэмабілізавацца, Быкаў прыехаў у разбомблены Мінск. З другога заходу паспрабаваў ажыццявіць мару стаць мастаком. (Перадвоенная вучоба — Віцебск, Мекка беларускага мастацтва — скончылася ў 1940-м, калі зрабілі платнымі падручнікі і адмянілі стыпендыю. Быкаў не меў чым плаціць, вярнуўся тады ў школу.)

Іван Ахрэмчык, дырэктар вучэльні, якому дэмабілізаваны Быкаў дазваніўся, сказаў, што навучання пакуль няма, і параіў уладкоўвацца ў Гродне ці Брэсце, дзе былі моцныя мастакоўскія калектывы. Быкаў выбраў Гродна. Спадабалася старая архітэктура, замкі, пакручастыя вулачкі.

Грошай з афарміцельскага занятку хапала толькі на аплату найманага пакоя і халасцяцкую выпіўку ў вясёлай мастакоўскай кампаніі.

Хтосьці за кухлем раз падказаў: у газеце «Гродзенская праўда» з’явілася беларуская версія. Нібы мова беларуская Быкава паклікала: у газеце ён зрабіўся сабой. Тут пазнаёміўся з гродзенскімі і мінскімі пісьменнікамі, знайшоў сяброў, тут сустрэў будучую жонку — а пасля і другую.

Мова, дарэчы, была для Быкава аб’ектыўнай жыццёвай каштоўнасцю.

Наведваючы Мінск, ён абавязкова заходзіў да Ніла Гілевіча, з якім, піша Быкаў, можна было «нагаварыцца па-беларуску».

З марай пра кар’еру прафесійнага мастака ў «Гродзенскай праўдзе» давялося развітацца. Хоць Быкаў усё жыццё рабіў графічныя замалёўкі: прырода, архітэктура, коміксы з сямейнага жыцця. Кухню свайго лецішча ў Ждановічах ён упрыгожыў «фрэскамі» на садавінна-гароднінную тэму. А галоўнае, сама проза яго

візуалістычная. Чытаючы, ясна ўяўляеш кожную сцэну: дзе стажок, дзе Цімошкін з Блішчынскім, дзе немцы капаюць умацаванні.

У «Гродзенскай праўдзе» Васіль пазнаёміўся з прыгажуняй Надзеяй Кулагінай, студэнткай педінстытута, якая падпрацоўвала ў рэдакцыі на карэктуры. Адносіны развіваліся хутка. Яны пажаніліся пад восень, знайшлі кватэру ў прыватным дамку ля Каложы. Праўда, прыходзілі туды толькі начаваць, працуючы з ранку да ночы — «жылі як на вакзале».

Салдат халоднай вайны

Неўзабаве Васіля загрэблі на чарговыя вайсковыя зборы. Экзамены па іх выніку старанны Быкаў здаў на выдатна. Гэта паспрыяла таму, што яго нечакана, не спытаўшы згоды, залічылі ў кадры Савецкай Арміі. Пачыналася супрацьстаянне з ЗША, халодная вайна, Савецкі Саюз ізноў нарошчваў войска.

Служыць паслалі аж на Курылы, жонка, вядома, паехала за ім. На востраве Кунашыр у іх нарадзіўся сын Сярожа — і здолеў выжыць у дашчаным бараку, каля жалезнай печкі. Жонка працавала ў школе, Быкаў прападаў на службе, а малы Сярожа бавіў час ды грэўся ў кампаніі вялізнага пухнатага ката.

*Васіль Быкаў з жонкай Надзеяй і сынам Сярожам. Далёкі Усход, 1954 год.
Фота з хатняга архіву Васіля Быкава, малодшага сына пісьменніка.*

На Курылах спецслужбы лютавалі горш як на вайне: афіцэр праспаў службу і мацюкнуўся, назваўшы свой няспраўны будзільнік «стаханаўскім праізмам». Сусед за фанернай сценкай пачуў і данёс «куды трэба» — афіцэр назаўтра ж паехаў у лагер.

Адтрубіўшы пяць гадоў без водпуску на Курылах і Сахаліне, Быкаў нарэшце дамогся пераводу ў Беларусь, пад Асіповічы. А тут якраз Хрушчоў скараціў войска на 55 тысяч чалавек, і Быкава дэмабілізавалі.

Быў праз нейкі час і трэці раз, калі Быкава хацелі загрэбсці ў войска. Але ён, падпаіўшы знаёмага ваенкама, атрымаў ад таго карысную параду. Напісаў у анкеце, што мае сваяка за мяжой: стрыечны брат Мікола жыве ў Заходняй Германіі. Насамрэч, Мікола знік без вестак на фронце. Але ніхто не правяраў, і больш да Быкава не чапляліся.

Камсамол і партыя

«Хацеў быць камуністам і сумленным чалавекам. Толькі не ведаў, як такое магчыма», — пісаў Быкаў пра свайго сябра, шчырага, гарачага і няўрымслівага гарадзенца Аляксея Карпюка. Сам Быкаў так і застаўся беспартыйным, бо лічыў членства ў камуністычнай партыі рабствам душы.

Васіль Быкаў і Аляксей Карпюк зрабілі вялізны ўплыў адзін на аднаго. Можна сказаць, што яны разам мяняліся. Мінск, 1962 год. Фота Уладзіміра Крука.

Камсамольцам у войску быць давялося, і камсамол стамляў Быкава паказухай і фальшам, за падтрыманнем якіх сачылі палітрукі. Прызначылі Васіля камсоргам (камсамольскім арганізатарам) палка ў Сафіі пасля вайны, а гэтая пасада прадугледжвала партыйнасць. Але наваспечаны камсорг прагуляў з сябрамі ў

рэстаране сабраныя напярэдадні камсамольскія ўнёскі. Разлічвалі атрымаць зарплату назаўтра і кампенсаваць, але зарплату якраз затрымалі...

Пра выпадак хтосьці (з пяці сяброў-аднапалчанаў, з якімі і кроў лілі, і ў рэстаране гулялі) данёс. Быкаў у знак пратэсту выпіў, не па-куляшоўску спаліў у грубцы камсамольскі білет — і з тае пары ўсё жыццё быў беспартыйны. І не ён адзін — беспартыйнымі, напрыклад, усё жыццё прынцыпова заставаліся народныя пісьменнікі Янка Брыль, Рыгор Барадулін, а яшчэ Алесь Адамовіч.

Адамовіч

«Здаецца, і сяброў вакол многа, і знаёмых, а памёр Саша — і пагаварыць не стала з кім», — сумна казаў Быкаў пра Алеся Адамовіча. Яны сябравалі сем'ямі, але больш любілі мужчынскія гутаркі сам-насам, зачыніўшыся ў кабінцеце Адамовіча.

Адамовіч, дзякуючы шырокім кантактам у маскоўскіх літаратурных колах, быў для беларускіх пісьменнікаў нахшталт добраахвотнага літаратурнага агента: ён «прабіў» ім не адну публікацыю ў «Дружбе народаў» ці «Новом мире». А калі цябе друкуюць у Маскве, то да цябе вымушана лагодней ставіцца і мінскае ідэалагічнае начальства.

Васіль Быкаў і Алесь Адамовіч. 1984 год. Фота Яўгена Коктыша.

Адамовічу трэба дзякаваць і за неацэнныя падрабязныя ўспаміны, якія пакінуў Васіль Быкаў. У 1985-м, запрасіўшы Быкава да сябе, Адамовіч пасадзіў яго перад сабой, уключыў магнітафон з мікрафонам і гукнуў: «Давай, раскажвай». Тры дні яны запісвалі дыялогі — пра дзяцінства, вайну, Гродна.

Жонка Адамовіча, Вера Сямёнаўна, насіла ім у кабінет чай і часам віно. Яна ж пасля расшыфравала тыя запісаныя касеты. Дыялогі сталі асновай для кнігі ўспамінаў «Доўгая дарога дадому». Быкаў складаў яе ў пачатку 2000-х на чужыне, дзе не было як ні спраўдзіць факты, ні ўзнавіць прозвішчы — і як знайшоў тыя запісы 15-гадовай

даўніны. Быкаў і Адамовіч разыходзіліся ў стаўленні да кіно. Адамовіча кіно бясконца захапляла, ён проста жыў ім. Быкаў ставіўся да фільматворчасці прахалодна-скептычна.

Хоць «Ідзі і глядзі» Элема Клімава, паводле сцэнара Адамовіча, уразіў Быкава. «Пасля гэтага можна кіно пра вайну не здымаць», — сказаў ён.

Адзіны фільм паводле сваіх твораў, які яму спадабаўся, — «Узыходжанне» паводле аповесці «Сотнікаў». Рэжысёр Ларыса Шапіцька нават хацела назваць яго «Узнясенне», але настолькі рэлігійную назву цензура б не прапусціла. Рэжысёр схапіла галоўнае: многія творы Быкава чытаюцца як духоўная літаратура. У кожным сваё ўзыходжанне, змаганне са злом ва ўсёй бяскончасці яго формаў. Канфлікт праўды і сілы. Бо тым, у каго праўда, казаў Быкаў, сіла без патрэбы.

І ваўкі сытыя, і «Сотнікаў» цэлы

Цікава, што перад друкам «Сотнікава» цензура прычапілася, каб увесці ў твор станоўчы вобраз камуніста. Такая ўстаўка апашліла б аповесць і сфальшавала. Рэдактар Барыс Сачанка вырашыў праблему віртуозна: у дарэчным эпізодзе ўпісаў, што камуністам быў сам галоўны станоўчы герой Сотнікаў. Аповесць надрукавалі. У расійскім выданні Сотнікаў застаўся беспартыйным.

Новы жыццёвы этап

У 1977-м Быкаву было 54. У такім веку многія падбіваюць вынікі жыцця і заводзяць дачу, а ён паставіў сябе перад асабістым экзістэнцыйным выбарам. І вырашыў пачаць жыццё па-новаму. Без аніякіх тлумачэнняў ён з'ехаў жыць у Мінск, даслаўшы пасля жонцы ліст.

Справа налева: Васіль Быкаў, былая палітзняволеная Ларыса Геніюш, былы партызан Аляксей Карцюк і Данута Бічэль-Загнетава. Фота Юркі Голуба.

Пра абставіны сямейнага разладу ён піша ва ўспамінах скупа, паўнамёкам. Сыны выраслі ды абралі свае жыццёвыя шляхі — адзін служыў у Лейпцыгу, другі працаваў доктарам у Гродне. Першая жонка Быкава не разумела. Калі ў 60-х пісьменніка сталі цікаваць за праўдзівыя творы пра вайну, яна яго не падтрымала, а наадварот...

У Мінску з дапамогай драматурга Андрэя Макаёнка і сакратара ЦК па ідэалогіі Аляксандра Кузьміна — гэтага чалавека, былога ваеннага лётчыка, шмат хто ўспамінаў добрым словам, — Быкаў атрымлівае кватэру ў доўгім дзевяціпавярховым чырвоным доме на Танкавай. Праз год да яго пераязджае з Гродна Ірына Суворова.

Хоць у савецкі час пісьменнікі атрымлівалі вялізныя ганарары і маглі лёгка мець іншыя прывілегіі, Быкаў быў гранічна сціплым у побыце і адзенні.

На фота: кабінет пісьменніка і дача ў Ждановічах.

Яны былі знаёмыя з канца 1940-х, разам працавалі ў «Гродзенскай праўдзе». Ірына Міхайлаўна, пісаў Быкаў, «адной з першых у рэдакцыі адзначыла мае літаратурныя спробы, выявіўшы адмысловыя веды і дасканалы літаратурны густ. ...Я быў ёй

удзячны за ўсё, і тая ўдзячнасць пакрысе перарасла ў сталае пачуццё. Пачуццё тое набыло пэўны характар, калі я трапіў у чорную паласу літаратурна-палітычных здзекаў... Ірына стаяла на сваім, падтрымлівала і верыла ў мой шчаслівы літаратурны лёс».

Фота Мікалая Матукоўскага.

Быкаў быў вялікім аўтааматарам

«Позна ўзяўся за руль, затое вучыў машыну, як ніхто з тых, што іх мелі з дзяцінства», — з прыхаваным гонарам пісаў Быкаў. З тэхнікай ён «сябраваў» — нездарма быў добрым артылерыстам. Першым прыватным транспартам Быкава была маторная лодка на Нёмане.

Што да аўто, дык машыны ў СССР набываліся з дзікімі праблемамі, нават калі грошы былі. Каб купіць свае першыя «Жыгулі», прыйшлося хадайнічаць перад аблвыканкамам і доўга чакаць чаргі. Пасля была «Волга», на якой яны з Рыгорам Барадуліным і жонкай Ірынай Міхайлаўнай ледзь не разбіліся пад Ашмянамі, па дарозе на літоўскі курорт Ніда на Балтыйскім моры: Быкаў у тумане не заўважыў машыну справа. Сутыкнення ўдалося пазбегнуць дзякуючы рэакцыі другога кіроўцы.

А ў Мінску праз некалькі гадоў, ізноў не прапусціўшы, Быкаў сутыкнуўся з самазвалам, які «дужа ўлупіў у правы борт». Раз машыну, якую Быкаў не паставіў на ручнік, урагавала жонка: здагнала аўто, што ўжо кацілася з горкі ў рэчку, заскочыла ды націснула на тормаз.

Першую жонку Надзею Андрэеўну праз чатыры гады пасля разводу забрала анкалогія. Быкаў на пахаванні не быў, паехаў на магілу праз тыдзень. І вось супадзенне: у Бараўлянах жонку лячыў той самы доктар Генадзь Мураўеў, які ў 2003-

м паспрабуе ўратаваць жыццё Быкаву. Письменнік спытаецца ў доктара, ці мог яго сыход з сям’і стаць прычынай хваробы Надзеі Андрэеўны...

*Помнік Быкаву на Усходніх могілках: граніт прывезлі з Фінляндыі, якая дала
письменніку прытулак і стыпендыю ў цяжкія гады.*

Васіль Быкаў. Біяграфія

19 чэрвеня 1924 — 22 чэрвеня 2003

Народны письменнік Беларусі, ветэран Другой сусветнай вайны.

Ваяваў на 2-м і 3-м Украінскіх франтах, пад Кіраваградом быў памылкова прызнаны забітым, родным адправілі пахаронку. Яго імя ёсць на абеліску на брацкай магіле. Удзельнічаў у вызваленні Румыніі, Балгарыі, Венгрыі, Югаславіі і Аўстрыі. Служыў у пяхоце і артылерыі, тройчы паранены.

Першыя творы напісаў у час службы на Далёкім Усходзе.

У 1947—1949, 1955—1977 жыў у Гродне, працаваў у газеце «Гродзенская праўда». З канца 1977 жыў у Мінску.

У аповесцях «Жураўліны крык» (1959), «Трэцяя ракета» (1961), «Альпійская балада» (1963), «Мёртвым не баліць» (1965), «Праклятая вышыня» (1967), «Сотнікаў» (1969), «Абеліск» (1971), «Дажыць да світання» (1972), «Воўчая зграя» (1974), «Яго батальён» (1975), «Пайсці і не вярнуцца» (1978) паказаў вайну без прыхарошванняў.

У аповесці «Знак бяды» (1982) праўдзіва адлюстравваў калектывізацыю ў Беларусі. Выдаў некалькі кніг публіцыстыкі і мемуары «Доўгая дарога дадому» (2002).

Усё жыццё, вайна, служба выпрацавалі ў Быкаве цвёрдае перакананне: Беларусі патрэбныя незалежнасць і еўрапейскі шлях, толькі яны могуць даць страхоўку ад паўтору жахаў мінулага. Быкаў стаў заснавальнікам Беларускага Народнага Фронту.

У 1990-я Быкаў быў катэгарычна супраць аўтарытарнага кіравання. У знак пратэсту выехаў з краіны і пяць гадоў пражыў у Фінляндыі, Германіі, Чэхіі. Але ў 2003-м, смяротна хворы, не стаў чапляцца за еўрапейскую медыцыну, а прыехаў на радзіму.

«Васіль, ты надоўга?» — спытаў у яго тады сябар, былы кіраўнік тэлебачання і пасол Беларусі пры ААН, Генадзь Бураўкін. «Назаўсёды», — адказаў Быкаў.

Пахаванне Быкава ў 2003 годзе было адзіным такім у гісторыі Беларусі. Яно ператварылася ў велічнае шэсце праз увесь Мінск. У ім узялі ўдзел дзясяткі тысяч людзей розных палітычных поглядаў, пацвердзіўшы тым самым маштаб яго асобы. Пахаваны на Усходніх могілках Мінска.

Skurko "How Bykau became Bykau: what made him what he was - biography".

To the 100th anniversary of Vasyl Bykov.

(webzine "Kultura.Natsya", issue 33, April 2024, 27-43, www.sakavik.net)

From the editorial office: Preparing for the anniversary of the people's writer Vasyl Bykau, the editorial office found a wonderful article about V.Bykau, prepared by journalist Andrey Skurko. We publish this article with many thanks to Mr. Skurko, who was in Lukashenka prisons for 2.5 years, and as a sign of solidarity with him, we include two poems for children, which he wrote behind bars, thinking about his little son Tomashik.

Андрей Скурко: Как Быков стал Быковым: что сделало его таким, какой он есть - биография. К 100-летию Василия Быкова.

(вэб-журнал «Культура. Нацыя», № 33, апрель 2024, 27-43, www.sakavik.net)

От редакции: Готовясь к юбилею народного писателя Василия Быкова, редакция нашла замечательную статью о юбиляре, подготовленную журналистом Андреем Скурко. Мы публикуем эту статью благодарностью автору, который провёл 2,5 года в лукашенковских тюрьмах. В знак солидарности с ним мы включили два стихотворения для детей, которые А.Скурко написал за решеткой, думая о своем маленьком сыне Томашике.

Сяргей Панізьнік: ДАЙЦЕ ЖЫЦЬ МАЙМУ АЛЕНЮ

“да 100-годдзя паэта, кампазітара Міхася Клейнера; 25.X.1924–17.VII.2014”

З пісьма аўтара: “Паважанае спадарства, мілае суседства Пятра і Натальлі! Удзячная мая гуронская сямейка за вясеннія вітанні-віншаванні і зычэнні. У мяне дадатак да пасланьня ВАМ!. Я выпадкова выявіў у сваім архіве дыск з песьнямі і рамансамі — падарунак ад паэта і кампазітара Міхаіла Барысавіча Клейнера з Чыкага. Яго жоначка Лілія Кантаровіч прыслала мне паперкі з незакончанымі нотамі песьні на мае вершы «А-у!» і «Бераг акіяна». Не так даўно я паперы з Чыкага перадаў сп. Віялеце Кавалёвай з шэптам: а раптам камусьці захочацца закончыць мелодыі басьніка-складальніка - паэта-кампазітара Міхася. «Дайце жыць яго Аленю» - просіць Сяргей з Гуронскага Каўчэга.”(да артыкула прыкладзены адпаведныя здымкі, рэдакцыя).

Творчая справаздача: песьні і рамансы на словы - Янкі Купалы “Я ад вас далёка”, Уладзіміра Дубоўкі “О, Беларусь, мая шыршына”, Рыгора Барадуліна “Дагэтуль не забытая”, Анатоля Грачанікава “Над Белай Русьсю”, Аляксея Салаўя “Ні туды, ні сюды”, Наталлі Арсеньневай “Ціха плыў месяц”, Генадзя Бураўкіна “Слава твая, Беларусь”, Рэма Таміліна “Наша маладосьць”, Сяргея Панізьніка “Два промні”, “Гары, мая сьвяча”, “Нам ніколі не памерці”.

Некалькі мелодый створана чыкагскім песьняром на ўласныя словы ў перакладзе з іврыта Ванкарэма Нікіфаровіча: “Каханья рукі твае”, “Дайце жыць майму аленю”, “Менскі вальс”, “Я сын Беларусі”... Дарэчы, Нікіфаровіч Ванкарэм Валяр’янавіч нарадзіўся ў Мінску 15.XI.1934 г. Памёр, 90-гадовы юбіляр, у Чыкага, 2.X.2011. Выпускнік філалагічнага факультэта БДУ стаў літаратуразнаўцам, перакладчыкам, выдаўцом кніг.

У маім чыкагскім архіве высьвеціліся такія словы “Глыбокоуважаемому Сергею Степановичу Панизьнику от автора музыки на память. Сердечно М. Клейнер, июль 1999 г., Чикаго.” Сардэчна ўдзячны за дыск з песьнямі і рамансамі таленавітага аўтара. Знайшліся і ўспаміны жонкі Міхася – Ліліі Кантаровіч:

“Міхась Клейнер нарадзіўся 25 кастрычніка 1924 года ў мястэчку Парычы Гомельскай вобласці. Рос жвавым хлопчыкам, усё яму было інтарэсна. Любіў слухаць, а потым і сьпяваць песьні – у сям’і пелі бацькі, сёстры і браты. У трэцім класе яўрэйскай школы навучыўся нотнай грамаце, а потым патроху авалодваў іграй на трубе, баяне, гітары, а таксама на піаніна. Пасля сканчэння школы паступіў у Менскі Палітэхнічны інстытут на хіміка-тэхналагічны

факультэт: пасья сканчэння інстытута працаваў на Украіне, а потым у Ленінградзе, дзе заведваў лабараторыяй. Абараніў дысертацыю на званьне кандыдата тэхнічных навук. Атрымў залатую і срэбраную медалі на выстаўках ВДНХ.

У 1987 годзе пераехаў у Менск. Усе сілы і час пачаў аддаваць паэзіі і музыцы, з якімі ніколі не раставаўся. Напісаў шмат песень на свае словы і на вершы многіх паэтаў, у тым ліку і беларускіх: Я. Купалы, З. Бядулі, Р. Барадуліна, Г. Бураўкіна. Асаблівае месца ў творчасці Міхася Клейнера займалі песьні на словы С. С. Панізьніка, вядомага беларускага паэта. Міхась Клейнер нават даслаў спадару Панізьніку аўдыёкасету з песьнямі. Многія песьні на свае словы і вершы другіх паэтаў Міхась выконваў у Менску ў 1988 – 1998 гадах. Памёр Міхась Клейнер 17 ліпеня 2014 года ў Чыкага.

P.S. “Паважаны спадар Панізьнік! Дасылаю Вам 2 вершы: “А-у!!” і “Берагі акіяна” з незакончанымі нотамі мужа, а таксама выразку з нашай чыкагскай газэты, якую надрукаваў спадар Ц.Ліакумовіч: яна датычыцца і Вас. Жадаю Вам, Вашай дачцы Веранічцы здароўя і ўсяго самага лепшага.

З павагай Лілія Кантаровіч. 4. 06. 2016 г.”

А песні Міхася Клейнера – прытульныя на берагах акіяна жыцьця. І калі я гукну іх, яны на маё: “А—у! “ ажываюць у непрастуджаным сэрцы.

А—у!

Яшчэ жыве маё “А—у!”.

Я выйду, пагукаю:

- А—у!.. А—у!.. Цябе заву,
даўно цябе шукаю.

Не даляталі галасы
на золкую паляну...

- А—у!.. Я без тваёй красы,
што чабарок, завяну.

Ты з кожным клічам харашэй,
майго чаканьня дрэўца.

Бліжэй, каханая, бліжэй...

О, як сьвятлее сэрца!

Усё жыцьцё я берагу

вясенніх слоў дыханьне.

Не забываецца “А—у!” -
імя майго каханьня.

Я сёння зноў цябе заву,
заву на нашу ростань -
у пасівелую траву,
у маладыя росы.

- А— у!

Берагі акіяна

Жыццё – вялікі круг.
На кожным кроку друг.
І кожны друг – як сонца.
А будзем мы любіць,
каханьне будзе плыць
над Вечнасьцю бясконцай.

Мы двое – берагі.
Край продкаў – дарагі.
Няма ў крыніцы донца...
Нам дадзена жыццё,
як вечару – касцёр,
як зорка ціхай зорцы.

Свяці ты для мяне,
і я ў тваім акне –
святло ў янтарнай гронцы.
І не згарыць, як міг,
той сьвет, дзе мы ўдваіх
над Вечнасьцю бясконцай.

*Цяпер не згубім свой алтар,
дзе сэрца — як зара.
Святло каханьня - вечны дар -
прыгубім з алтара,
спадзяецца ваш Сяргей Панізьнік
у ласкавым сакавіцкім месяцы 2024 года, удзельнік 19-й
Сустрэчы беларусаў Паўночнай Амерыкі ў верасні
1990 года. Стрэчанне Гасподняе, 2024 год*

*Да прызнання Міхася Клейнера: «Я сын Беларусі»,
партрэт мастака Пётры Мірановіча "Францыск Скарына"*

*Малюнак унучкі Меланьні “Ля возера кветкі”,
да песьні М. Клейнера “Менскі вальс”*

*Малюнак унучкі Меланьні «Чароўная кветка»
да песьні «Нам ніколі не памерці»,
музыка Міхася Клейнера на словы С. Панізьніка*

“Янка Купала”. Партрэт мастака Рыгора Фралова. Львоў (1966)

Моц сваю сьвету пакажам.

Здзіўляцца старцы і дзеці:

Што знача песьня і сіла!

Што знача вельмі хацеці! (ЯНКА КУПАЛА)

*Генадзь Бураўкін на 19-й Сустрэчы беларусаў Паўночнай Амерыкі,
Кліўленд, верасень 1990*

*Выхад да мора Рыгора Барадуліна.
Юрмала, 17.VII.1967. Здымак С. Панізьніка*

Sergey Paniznik: Let my deer to live

*«To the 100th anniversary of the birth of the composer poet and poet Mikhail Kleiner»
(webzine “Kultura.Natsya”, issue 33, April 2024, 44-50, www.sakavik.net)*

Abstract. The article has been dedicated to the composer and poet M. Kleiner, with whom the author had creative relations. In the article you will find drawings by Melania Paniznik, the author's granddaughter, addressed to M. Kleiner's songs.

Сергей Панизьник: Дайте жить моему оленю

*«К 100-летию со дня рождения композитора и поэта Михаила Клейнера»
(вэб-журнал «Культура. Нацыя», № 33, апрель 2024, 44-50, www.sakavik.net)*

Анотацыя. Стат'я прысьвячана кампазітару і паэту М.Клейнеру, з якім аўтара звязывалі творчыя адносіны. У стат'е вы знайдзеце рысункі Меланіі Панизьнік, внучкі аўтара, адрасаваныя песням М.Клейнера.

Volha Yermalayeva Franco, Priscila Nascimento Marques, Paterson Franco Costa:

The problems of indirectly translating Belarusian literature: a case study

Volha Yermalayeva Franco – *Federal University of Bahia (UFBA), Brazil*

Priscila Nascimento Marques – *Federal University of Rio de Janeiro (UFRJ), Brazil*

Paterson Franco Costa – *Federal University of Bahia (UFBA), Brazil*

Abstract. In the present study, approaching the importance of Yanka Kupala's work in Belarusian literature and the history of its translations into other languages, we comment on the translation of the poem *A khto tam idze? (And Say, Who Goes There?)* to Portuguese, carried out by the authors of the study, discussing strategies and the importance of direct translation of Belarusian literature. The poem, written in 1905 – 1907, is considered a manifesto of the Belarusian people who become aware as such and assume their national identity, declaring their values and their goal: "To be called human". It has since then become one of the symbols of the massive protests against the dictatorship in Belarus, in 2020. As the poem has been translated into more than one hundred languages, we make a comparative analysis of its passages, reflecting on the problems of its indirect translation from a colonial language. As a result, we highlight the importance of research and deeper understanding of the source text, providing insights that hopefully shall improve standards for future translations and academic works concerning Belarusian literature and Slavic studies.

Keywords: Belarus. Yanka Kupala. Poetry. Belarusian literature. Indirect translation

1. INTRODUCTION

For the Belarusian people, the year 2020 was marked by nationwide protests against fraudulent presidential elections (HRW, 2021), the consolidation of civil society within Belarus and its diaspora, as well as cultural manifestations that include the creation and reinterpretation of classic works. In this context, the 1st International Belarusian Culture Week (Figure 1) was held by the Belarusian Culture Council (2021) and supported by the diaspora in several countries, including Brazil.

Figure 1. On the left, an artistic depiction of Yanka Kupala and the manuscript of his most famous poem, *A khto tam idze?*. On the right, the Brazilian logo of the 1st International Belarusian Culture Week and the list of languages on its website.

Source: Belarusian Culture Council, 2021

The increased interest in Belarus caused by the media attention to the protests encouraged Volha Yermalayeva Franco, one of the authors of the present work, to develop the Belarusian Language and Culture Course, between 2020 and 2021. One of the topics covered in the course was Belarusian poetry and, in this context, a Portuguese-language translation of Yanka Kupala's poem, *A khto tam idze?* (*A xmo mam idze?* – "And, say, who goes there?") was created in co-authorship with Priscila Nascimento Marques. The poem was studied by the class and recited by course students and representatives of the Belarusian diaspora in Brazil, in Belarusian and Portuguese.

The same poem became the highlight of the 1st International Belarusian Culture Week. Translated into more than one hundred languages, the poem has been recited by people around the world as a sign of solidarity with the Belarusian people. The recording of the Belarusian group with the diaspora was joined by recordings of Andrea Zeppini and Thiago Nascimento, as well as other cultural manifestations that can be consulted on the page of the People's Embassy of Belarus in Brazil (Embaixada, 2021).

1.1 CONSIDERATIONS ABOUT THE TRANSLATION

The process of literary translation is far from something mechanical, in which the mere semantic transposition of words from one language to another takes place. One of the main points to be considered in this sense concerns the sensitivity, necessary for the translator, towards a complex set of characteristics of the source work. The first aspect that we would like to highlight is the tone. The translation must, first of all, respect the tone of the source text, otherwise the overall effect of the translated work may be completely transformed or distorted. In this regard, Schnaiderman states that there are no source languages that lend themselves more or less to the translation of a given target language, as "[...] in all languages, it is a question of finding the exact tone for the translation poetics and choose from the repertoire of the language what gives us the corresponding to the original that is being translated" (2015, p. 141-2).

Along with the tone, it is necessary for the translator to pay attention to the style and specific procedures present in the source text. This complex set of characteristics constitutes what is sometimes called "the author's voice". Reliability to such a voice allows the translation room for small modifications in relation to the source text, so that, in the result and overall effect of the translated work, this same voice is preserved as much as possible. According to Mei (2020), this is a "tenuous balance between respect and freedom":

[...] a good translation is one that tries to "listen to the voice" of the poet, that dialogues with them in the same tone (register, especial aesthetic procedures, lexical choice) and that is loyal to its own project, in a tenuous balance of respect and freedom not to slip into adaptation. Therefore, knowing the source and target languages and the poetics of the translated author are the foundation for any successful translation.

Therefore, the idea of fidelity in translation is much more complex than an innocent look might predict. Regarding his experience with poetry translation, Schnaiderman (2001) states:

The fidelity we sought was integral, that is, semantic, phonologic and graphic. There would be no point in reproducing the 'content', the 'message' of a poem, because, in our view, limiting the translation of poetry to this aspect would be an impoverishment and a deformation. In recreating the text, we used a considerable degree of freedom, as we greatly value that 'intentional freedom, without which there is no approach to great objects', to which Pasternak refers, and which is in no way incompatible with true fidelity to the original.

Furthermore, in our translation proposal, we refer to Barbosa (1990) for technical translation procedures, compiled and reviewed from works by prominent translation scholars such as Newmark, Catford, Vazquez-Ayora, Vinay and Darbelnet. We shall highlight two of these procedures here, which were of great value for the translations

presented and commented on in this article: Equivalence, which consists of replacing a text segment of the source language with another segment of the target language that does not translate literally, but that is functionally equivalent; and Compensation, which, in turn, consists of displacing a stylistic resource, i.e., when it is not possible to reproduce in the target language a stylistic resource used in the source language, the translator can use another one, of equivalent effect, elsewhere in the text.

2. YANKA KUPALA'S WORK AND ITS (INDIRECT) TRANSLATIONS

A famous exponent of Belarusian literature, Yanka Kupala (born Ivan Lutsevich, July 7, 1882 – June 28, 1942) was a poet, playwright, journalist, translator, one of the founders of the new Belarusian literature and literary language and one of the most prominent and honored names in Belarusian poetry. Over 240 streets bearing his name exist in Belarus (Zerkalo, 2022), besides dozens of others in Ukraine, Russia, Poland, Lithuania and Kazakhstan. Monuments to Yanka Kupala exist all across Belarus, such as in Viazynka, Minsk, Radashkovichy, Liauki and Hrodna (Kliashchuk, 2023), and abroad – in Israel, Poland, China, Russia, Finland, and the USA (Belta, 2022; Rublevskaya, 2018). The portrait of the poet has been a popular theme in philately and philocarty since 1910 (Figure 2). There are Yanka Kupala museums in Minsk, in Viazynka – in the house where the poet was born – and in Hrodna, at the Yanka Kupala State University.

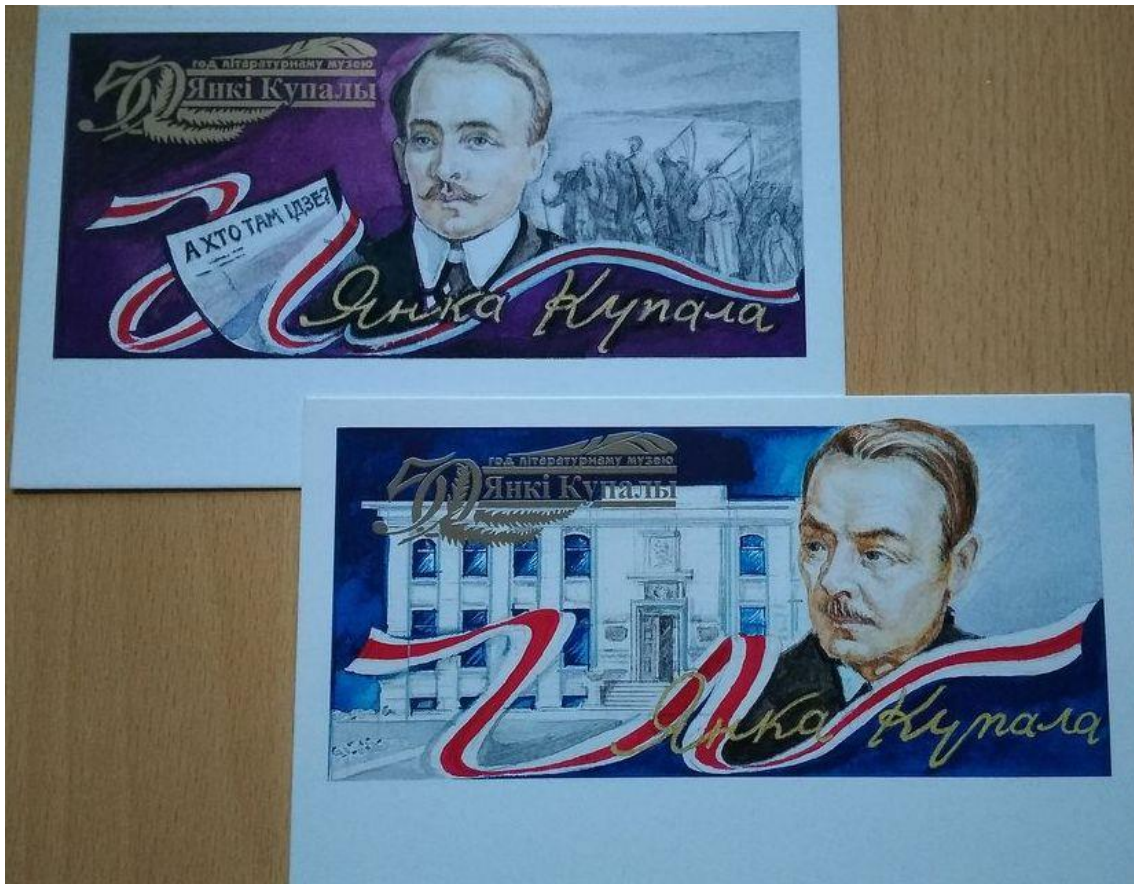
The first Belarusian State Theater was named after Yanka Kupala, in 1944, the same year in which the tradition of opening the theater season with his play *Paulinka*, written in 1912, emerged. After the theater's statement against the regime's violence towards peaceful protesters (Art-Leaks, 2020), 58 actors and other employees, including the theater director, Pavel Latushka, were fired. In response, they created the Kupalautsy theater group (Kalinouski, 2020). The 2020 theatrical season was inaugurated on October 12 with the virtual screening of Kupala's play, *Tuteishyia* (*Тутэйшыя* – translatable as "Locals" or "The people here", a self-designation of the people deprived of the possibility of having a name of their own). Filmed clandestinely, it reached over 330 thousand views (Kupalautsy, 2020).

The play, written in 1922, portrays Minsk in the years 1918-1920 in a situation of political instability and constant changes between occupational governments: German, Polish and Russian. Its main character, Mikita Znossak, a conformist Belarusian, tries to survive by adapting to these constant changes. In 1918, for the first time the independence of a country called Belarus was proclaimed – the People's Republic of Belarus. However, with the Soviets seizing power, their government had to go into exile in 1919-1920 and soon the Belarusian territory was divided between Poland and the USSR. As of 2024, the

government-in-exile of the People's Republic of Belarus is the world's oldest still in existence (BNR, 2024).

Figure 2. Postcards in honor of the 50th anniversary of the Yanka Kupala Literary Museum, with a portrait of the poet and an excerpt of the poem *A khto tam idze?*.

Source: Chyhryn, 2020

The play *Tuteishyia*, successful during Kupala's lifetime, was in fact banned several times: by the Soviet regime in 1926, 1927, 1980, and 1982, and by Lukashenka's regime, in 2001 (Skobla, 2001), 2007 and 2010 (Sub Rosa, 2020). In addition to other bans, such as the white, red and white flag, and the Pahonia coat of arms (symbols that were official until their cancellation and de facto banned by the dictator, in 1995), one of the symbols of the Belarusian people's struggle for freedom is the motto *Zhyve Belarus!* (*Жыве Беларусь!* – "Viva Belarus!"), formulated by Yanka Kupala in his poem *Heta kryk, shto zhyve Belarus* (*Гэта крык, што жыве Беларусь* – lit. "It's a cry that Belarus lives"), written in 1905-1907. The motto itself has been labeled as "extremist" by the current regime and, in the last two years, several people have been jailed for simply uttering or writing it (OSCE, 2023), despite the result of academic expertise finding that these words, both separately and

together, are neither cynical nor offensive, and the people who say them only wish their nation to live long and prosper (Viachorka, 2020).

In addition to the motto *Zhyve Belarus!*, Kupala's famous poems, such as *A khto tam idze?* and *Ne byts skotam* (*Не быць скотам* – "Not to be cattle"), gained a new life and became a kind of anthem of the protests against the rigged presidential elections in August 2020. Their verses became themes for posters and greetings, inspired performances, such as collective readings of the poem *Ne byts skotam* throughout entire neighborhoods, on Dziarzhynski Avenue, Brylevichy, Mahistr residential complex and other neighborhoods in Minsk and other cities (Nexta, 2020; Basta, 2021; Belsat, 2021).

These two poems were cited by Viktor Babaryka, one of the presidential candidates in the 2020 elections, currently sentenced to 14 years in prison, being one of more than 1500 Belarusian political prisoners (OSCE, 2023, p. 11). In his address to the Belarusian people, at the beginning of his trial on February 16, 2021, Babaryka (2021) stated:

[...] in Belarus a generation grew up with a new look at themselves, their country and the future. The generation that is ready to fight "not to be cattle". [...] All those who remained hostages of the current system, those who took baton blows on themselves and felt the pain and desire "to be called human", those who gave the most valuable thing a person has - life -, beg you that this desire for freedom is not accepted by you in vain.

Even though Babaryka usually addressed his followers in Russian, he inserted Kupala's quotes in Belarusian into his text.

The poem *A khto tam idze?* became the central theme of the address to the people on New Year's Eve by the president-elect and leader of democratic Belarus Sviatlana Tsikhanouskaya (2021). Saying that 2020 was the year when "we stopped being silent and left our homes", she asked "Who goes there?" and "who is moving forward"? The reply comes from representatives of various social groups: medics, journalists, mechanics, volunteers, former police officers, clerics, lawyers, sportspeople, programmers, retired professionals, miners on strike, businesspeople, teachers, artists, students, neighbors – "Belarusians who want to be respected as people".

2.1. *A khto tam idze?*

Yanka Kupala's poem *A khto tam idze?* was written in 1905 – 1907 and published for the first time in 1908, in the collection *Zhaleika*, in Saint Petersburg, capital of the then Russian Empire. Censorship banned the publication of the poem under its original title – *Belarusy* (*Беларусы* – "Belarusians").

This manifesto poem affirms the value of the Belarusian people as a sovereign nation, a political, ethnic and social subject. Yanka Kupala (1995) himself explained the idea of the poem this way:

I wanted to shout to the whole world about the people's hard suffering under the oppression of the czar and the capitalists. I wanted to paint the image of a people walking with their hands covered in bloody calluses, in straw shoes and carrying their pain on their shoulders. I wish the free-spirited, heroic Belarusian people would destroy all their aggressors.

It was precisely this poem that aroused the interest of the world community in the Belarusian people, as it reflected the feelings of various peoples in the region who were gaining consciousness and fighting for independence. The beginning of the 20th century was marked by the formation of Nation States in the territory of the former Russian Empire: in 1918, the People's Republic of Belarus proclaimed its independence, as did neighboring Ukraine, Poland, Lithuania and Latvia, as well as other nations in the region. The first translation of the poem, by Mikita Shapoval in Ukrainian, appeared in 1909 followed by the translation into Lithuanian, in 1910, by Liudas Gira, who called this work "a true pearl of world poetry, one of the most beautiful hymns of the revival era" (Kupala, 1995).

In 1911, the poem was translated and published by the famous Russian writer Maxim Gorky (1911, p. 208), in his article *О писателях-самоучках* (lit. "On self-educated authors"), in which he analyzes the literary scene of various peoples who lived in the Russian Empire, with the following comment on Kupala's work: "I draw the attention of skeptics to the young literature of the Belarusians – the most oppressed people in Russia – to the work of the people grouped around the newspaper *Nasha Niva*". He pointed out that the poem "may become for a while the Belarusian people's anthem".

Gorky, who did not speak Belarusian, accompanies his translation of the poem into Russian with the following note: "I ask Yanka Kupala to forgive me for the poor translation of his eloquent and harsh song". This is not about false modesty. Gorky makes at least two serious mistakes in his translation which echo in subsequent indirect translations.

In the first line, instead of repeating the phrase "who goes there" (in Russian: "а кто там идет") he inserts the words "through the swamps and through the woods" (in Russian, "по болотам и лесам"), which, in addition to not existing in the source text, bring a colonizer's gaze that reinforces the stereotypes of Belarusians as uncivilized dwellers of swamps and woods, as opposed to the bustling urban landscape the author and his peers called home. Gorky commits an even worse mistake in the translation of *kryuda* (*крыўда* – "insult", in the case of the poem, the feeling of a nation despised for centuries), turning it into the false cognate *krivda* (*krivda* – "lie" or "falsehood"), which completely changes the meaning of the poem. Therefore in the Russian translation, instead of showing their pain for being

continuously insulted, the Belarusian people appear to strangely and inexplicably spread lies around the world.

As Pięta et al. (2023, p. 110) explain, it is "an acknowledged fact that the pre-existence of a translation of a literary work in a major language enhances the possibility of a translation from and into a small language, even when the second translation is meant to be direct". Therefore, much of the popularity that the poem *A khto tam idze?* has garnered over the years is, to some extent, thanks to its translation into a major language, which has proven to be both a blessing and a curse for Kupala.

Gorky's name became iconic in the Soviet Union, and his works, including translations, have become a major reference. This resulted in the transmission of the aforementioned misconceptions to other languages via indirect translation (Table 1), especially among nationalities of the Eastern Bloc and their allies, who often used the Russian translation as the source text.

In 1982, for the centenary of Yanka Kupala, a book of one single poem was released, *A khto tam idze? na movakh svetu* (*A xmo tam idze? na movax svetu*) – *And, say, who goes there? in the languages of the world*, translated into 82 languages (Kupala, 1982). This print run, of ten thousand copies, was taken out of libraries and bookshops and almost completely destroyed simply because its translations were organized in alphabetical order, i.e., the Russian translation was not shown first. A new edition was published soon after, where the translations started with Russian followed by other languages in alphabetical order (Kupala, 1983). In 2018, a new edition was launched with translations into 100 languages (Kupala, 2018). The overall list grew even further between 2020-2021, as translations into Portuguese, Spanish and Dutch were presented at the 1st International Week of Belarusian Culture.

Table 1: Mentions of "swamps" and/or "woods" in indirect translations of the poem *A khto tam idze?* using Russian as a relay language.

Russian	Armenian	Azeri
А кто там идет по болотам и лесам	Այդ ովքե՞ր -են գալիս նահնով, անսառնով,	Bataqlıqdan, çöllərdən keçib gur dəstələrə?
Chinese	Georgian	Kyrgyz
是誰在那儿走过沼泽和森林	ვინ მოდის ტყე-ტყე, ჭაობში, მინდვრად?	Келаткан тээтигинде, тепсеп баткак,

Latvian	Lithuanian	Polish
Teic, kas tur pa purviem un mežiem nāk tik milzīgā bezgala gājienā?	Kur pelkės ir girios — kas eina tenai?	A kto tam idzie przez lasy i bagno,
Serbian	Urdu	Vietnamese
А ко иде ту, кроз мочвар, шумом ТОМ	چلا یہ کون دلدلوں کو جنگلوں کو روندتا،	Kco nhau đi qua rừng rậm, đầm lầy?

Source: Kupala, 2018; Self elaboration.

It is worth pointing out that the translations into other Slavic languages have also kept cognates to Belarusian *kryuda* and Russian *krivda*: *krzywda* (Polish), *krivda* (Slovak, Slovene), *křivda* (Czech) and *кpивда* (*krivda*, Serbian). Whether these are also false cognates and which messages they convey is subject to further research. Table 2 shows the poem *A khto tam idze?* accompanied by our translation of the poem into Portuguese, carried out in October 2020. The latter shall be used as a case study to reflect on the problems of indirect translation and advantages of translating from the primary source text.

In the translation of *A khto tam idze?* there is a preoccupation to preserve the rhythm and rhyme of the source text as much as possible, as can be seen in the first verses of each stanza. By maintaining the rhyme, it was possible to transpose the musicality of the source text into the translated version, converting the poem into a sort of dialogue, as was proposed in the readings carried out within the scope of the 1st International Belarusian Culture Week.

The translation also sought to rescue the original title, initially censored – "Belarussos" (Belarusians). This reparation was added in square brackets to the title by which the poem became best known. Therefore, we sought at the same time to restore the author's original intention without losing the link with the historical reception of the poem, which caused it to circulate based on the words of the first verse.

In the first verse, it was decided not to follow the complete repetition of "Quem são aqueles ali" (lit. "Who are those over there"), as seen in the source text. In this case, the objective was to maintain the metric, since the Belarusian form is more concise and has fewer syllables than the Portuguese version. The partial repetition "quem são" ("who are they?") maintains the emphasis of the source text and guarantees rhyme with the following verse. Some adaptations were made in the translation of the second verse (lines 4-6). The Belarusians in Yanka Kupala's poem carry their "insult", which could be interpreted ambiguously: are they insulted or are they carrying this insult to someone? The replacement with "Sua dor" ("their pain") makes the feeling of the people described by the author more

evident. "Their pain" is carried, if translated word for word, "on thin shoulders, on bloody hands, on *laptsi* feet" – in reference to straw or bast shoes, a symbol of peasant poverty, which would require an extended cultural and historical explanation.

Table 2: Translation of the poem *A khto tam idze?* (Source: Kupala, 1908; Self elaboration)

Poem by Yanka Kupala, in Belarusian	Transliteration (TBL, 2021)	Translation in Portuguese by Volha Yermalayeva Franco and Priscila Nascimento Marques, 2020	English translation by Vera Rich (Dingley & Parry, 2019, p. 15)
А хто там ідзе? [Беларусы]	A khto tam idze? [Belarusy]	Quem são aqueles ali? [Belarussos]	And, say, who goes there?
1 А хто там ідзе, а хто там ідзе	A khto tam idze, a khto tam idze	Quem são aqueles ali, quem são,	And, say, who goes there? And, say, who goes there?
2 У агромністай такой грамадзе?	U ahromnistai takoi hramadze?	Em grande aglomeração?	In such a mighty throng assembled, O declare!
3 – Беларусы.	– Belarusy.	— Belarussos.	Belarusians!
4 А што яны нясуць на худых плячах,	A shto yany niasuts na khudykh pliachakh,	E o que levam nas costas	And what do those lean shoulders bear as load,
5 На руках у крыві, на нагах у лапцях?	Na rukakh u kryvi, na nahakh u laptsiakh?	delgadas, Nos pés descalços, nas mãos calejadas?	Those hands stained dark with blood, those feet bast-sandal shod?
6 – Сваю крыўду.	– Svayu kryudu.	— Sua dor.	- All their grievance!
7 А куды ж нясуць гэту крыўду ўсю,	A kudy zh niasuts hetu kryudu usiu,	Para onde toda a dor carregam,	And to what place do they this grievance bear,
8 А куды ж нясуць на паказ сваю?	A kudy zh niasuts na pakaz svayu?	Para quem toda a dor revelam?	And whither do they take it to declare?
9 – На свет цэлы.	– Na svet tsely.	— Para o mundo todo.	- To the whole world!
10 А хто гэта іх, не адзін мільён,	A khto heta ikh, ne adzin milyon,	E quem os ensinou a mostrar a dor,	And who schooled them thus, many million strong,
11 Крыўду несьць наўчыў, разбудзіў іх сон?	Kryudu nests nauchyu, razbudziu ikh son?	Essa multidão a despertar do torpor?	Bear their grievance forth, roused them from slumbers long?
12 – Бяда, гора.	– Biada, hora.	— O sofrimento.	- Want and suffering!
13 А чаго ж, чаго захацелась ім,	A chaho zh, chaho zakhatselas im,	Mas, afinal, o que é almejado	And what is it, then, for which so long they pined,
14 Пагарджаным век, ім, сляпым, глухім?	Pahardzhanyim vek, im, sliapym, hlukhim?	Por esse povo há muito enjeitado?	Scorned throughout the years, they, the deaf, the blind?
15 – Людзьмі звацца.	– Liudzmi zvatsa.	— Ser gente.	- To be called human!

Therefore, in the Portuguese translation, the Belarusians are barefoot and their hands are calloused from heavy work, like the blood on their hands, with no mention of the heavy work that caused this bleeding. This decision was taken as there would be no room for that within the rhythm of the poem, meaning it could also be interpreted as blood resulting from violence.

In lines 7, 8 and 11, we observe the verb "niasuts" (3rd person plural present tense) and its infinitive form – "nests", literally "carry", as in carrying/bringing on one's body, going on foot. In lines 7 and 8, we chose to use the verb forms "carregam" ("carry") and "revelam" ("reveal") – which imply "carrying to reveal" ("niasuts na pakaz").

In line 10, we can notice the expression "ne adzin milyon", literally "not one million", meaning "not one but more millions", which we translated as "aglomeração", lit. "agglomeration" or "crowd". In this verse, we use compensation, placing the "showing the pain" part in line 10, instead of 11, to preserve the rhythm and length of the lines.

In line 12, in the answer to the question about what awakened the crowd, there are two words, "biada, hora", which can be considered synonyms and translated as suffering, misfortune, misery, tragedy. We chose to keep a single word, "suffering", related to the "pain" that appears previously, so as to preserve the rhythm and not to extend the line.

In the final verse, the people are called *pahardzhany*, *sliapy*, and *hlukhi* – "scorned", "blind", deaf". However, this is not about physical disability but rather about the situation of the colonized people who could not have a voice and make decisions about their own lives. The word "vek" refers to eternity, a lifetime, a very long time, which we chose to translate as "há muito enjeitado" ("long rejected"). The last line, with the answer to what these people want, "Liudzmi zvatsa" – "to call themselves human", or to be called "people", we translated as "to be people", preserving the smaller size of the answer, as in rest of the poem, while emphasizing the people's need for recognition of the international community to be – to exist and to be able to realize their rights and freedoms.

It is interesting to note that this translation is not the first in Portuguese, although it indeed appears to be the first to be made directly from Belarusian into that language. The 1980's text by Manuel de Seabra, titled *Quem vem lá?* (Kupala, 1982, p. 89), lit. "Who comes there?", shows signs of indirect translation, i.e., using Russian as the relay language. This is particularly visible in the third verse, "Os Bielorrussos" (lit. "The Byelorussians", from Russian *белорусы* – *byelorusy*), as the nation was mostly known back then, under Soviet occupation. Additionally, there is no repetition of the title verse, which could have been done as the Portuguese title in this case is short enough to be repeated without losing

rhythm. In contrast, there is no mention of "swamps" and "woods", which indicates that the translator may have consulted more than one indirect source text, one of the procedures we highly recommend in cases when direct translation is not feasible, as we shall discuss in the next and final section.

3. FINAL CONSIDERATIONS

Yanka Kupala's poetry, written over a century ago, is still alive, present in the cultural and political manifestations of the Belarusian people within the country and in the diaspora. His manifesto *A khto tam idze?* has become especially relevant in the recent years of protests and resistance against the dictatorship, through which Belarusians "bear their grievance forth" and demonstrate their desire to "be called human". The importance of democratic values and the decolonial struggle have been relevant for nations worldwide, both in the 20th and 21st centuries, which leads to an increase in the list of languages into which the poem is translated.

However, in view of this growing number of translations, the risk of committing historical and poetic injustice also rises, especially when the translation is indirect and the relay language is also the language of the oppressor, as in the case of Belarus. With this, we do not mean to say that indirect translation is to be avoided altogether, as it can greatly contribute to the popularity of authors international audiences would likely never know otherwise and help spread ideas that can positively impact entire nations. What needs to be considered, especially by the translators, is the danger of silencing the cultural other or manipulating the source text "so that the translation conveys an image of the source culture which is in line with previous beliefs or even prejudices" (Pięta et al. 2023, p. 113). To avoid this, translators should learn as much as possible about the author and their work within their historical and political context, as we have tried to show in this study, in addition to accessing the original literary work. If a direct translation is not possible, it is highly recommended that translators compare their texts to other versions and communicate with speakers of the source language to deepen their understanding of the text, a practice the authors of this study have also followed.

With this work, we hope to contribute to the studies of Belarusian literature, especially poetry, and its translation into other languages, highlighting the importance of direct translation. Furthermore, as we have covered themes related to the history and political events in Belarus and the region, we hope further research can be conducted on related topics, contributing to Slavic studies overall.

References

- ART-LEAKS. **Open Letter from Cultural Workers in Belarus**. Available at: <<https://art-leaks.org/2020/08/14/open-letter-from-cultural-workers-in-belarus>>. Accessed 10 Mar. 2024.
- BABARYKA, Viktor. **Обращение Виктора Бабарико перед судом к беларусам**. 16 Feb. 2021. Available at: <<https://telegra.ph/Obrashchenie-Viktora-Babariko-pered-sudom-k-belarusam-02-16>>. Accessed: 15 Nov. 2021.
- BARBOSA, Heloisa Gonçalves. **Procedimentos técnicos da tradução: Uma nova proposta**. Campinas: Pontes, 1990.
- BASTA. Вечерние дворовые переключки в Минске. **Basta**. 12 Feb. 2021. Available at: <<https://t.me/bnkbcl/36450>>. Accessed: 15 Nov. 2021.
- BELTA. От работ Шагала до улицы Республика Беларусь. Где можно найти частичку Беларуси в разных странах мира. **Belta**. 21 Feb. 2022. Available at: <<https://www.belta.by/society/view/ot-rabot-shagala-do-ulitsy-respublika-belarus-gde-mozhno-najti-chastichku-belarusi-v-raznyh-stranah-486016-2022/>>. Accessed: 10 Mar. 2024.
- BELSAT. «Хто ты гэtki?». **Belsat**. 17 Jan. 2021. Available at: <<https://t.me/belsat/39329>>. Accessed: 15 Nov. 2021.
- BELARUS CULTURE COUNCIL. **International Belarusian Culture Week**. 2021. Available at: <<https://week.byculture.org/>>. Accessed: 20 Sep. 2021.
- BNR. **Rada of the Belarusian Democratic Republic**. Available at: <<https://www.radabnr.org>>. Accessed: 09 Mar. 2024.
- CHYHRYN, Siarhei. Янка Купала на паштоўках. **Радыё Рацыя**, 2020. Available at: <<https://www.racyja.com/kultura/yanka-kupala-na-pashtoukakh/>>. Accessed: 20 Sep. 2021.
- DINGLEY, Jim; PARRY, David. (Orgs.) **A Poetic Treasury From Belarus: A celebration of the life and work of Vera Rich**. London: Hertfordshire Press, 2019.
- EMBAIXADA POPULAR DE BELARUS NO BRASIL. **Destaques da I Semana Internacional da Cultura Belarussa**. 2021. Available at: <https://brazil.belarusabroad.org/pt-br/2021/07/week_by_culture_2021>. Accessed: 20 Sep. 2021.
- GORKY, Maxim. **О писателях-самоучках**. Современный мир, 1911, № 2.

HRW. Belarus: Unprecedented Crackdown Arrests, Torture of Peaceful Protesters Follow Disputed Election. **Human Rights Watch**. 13 Jan. 2021. Available at: <<https://www.hrw.org/news/2021/01/13/belarus-unprecedented-crackdown>>. Accessed: 10 Mar. 2024.

KALINOUSKI, Valer. Больш за палову трупы Купалаўскага тэатру звольнілі, не засталася ніводнага рэжысэра. **Радыё Свабода**. 26 Ago. 2020. Available at: <<https://www.svaboda.org/a/30803826.html>>. Accessed: 20 Sep. 2021.

KLIASHCHUK, Anatol. **Помнікі Народнаму песняру Янку Купалу стаяць па ўсёй Беларусі**. Zviazda. 07 Jul. 2023. Available at: <<https://zviazda.by/ru/node/283803>>. Accessed: 10 Mar. 2024.

KUPALA, Yanka. **А хто там ідзе? на мовах свету**. Minsk: Mastatskaya Litaratura, 1982.

_____. **А хто там ідзе? на мовах свету**. Minsk: Mastatskaya Litaratura, 1983.

_____. Complete collection of works. In 9 vol. Vol. 1. **Poems, translations 1904-1907** / Prodm. U. Hnilamedova / Yanka Kupala. - Plural: Mast. lit., 1995.

_____. **А хто там ідзе? на мовах свету** / And, say, who goes there? in the languages of the world. RAHOISHA V., LIASHKOVICH A. (Orgs.) Minsk: Belaruskaya Entsyklapedyia imia P. Brouki, 2018.

KUPALAUTSY. **PAULINKA 16+** / Янка Купала. 23 May. 2021. Available at: <<https://www.youtube.com/watch?v=caeMIEEMg-s>>. Accessed: 15 Nov. 2021.

_____. **ТУТЭЙШЫЯ** / Спектакль незалежнай тэатральнай групы КУПАЛАЎЦЫ. 12 Oct. 2020. Available at: <<https://www.youtube.com/watch?v=V6WXIOOyEw4>>. Accessed: 15 Nov. 2021.

MEI, Leticia. Entre a ideia e o som. **Revista RUS**, v. 11, n. 17, 2020.

NEXТА. Каждый день — против режима. **NEXТА**. 26 Dec. 2020. Available at: <https://t.me/nexa_tv/11760>. Accessed: 15 Nov. 2021.

OSCE. **Report on the serious threat to the OSCE human dimension in Belarus since 5 November 2020**. ODIHR.GAL/39/23/Corr.1, 11 May 2023. Warsaw: OSCE, 2023.

PIĘTA, Hanna; MAIA, Rita Bueno; TORRES-SIMÓN, Ester. **Indirect Translation Explained**. New York: Routledge, 2023.

PRNYC. Katechizm Polskiego Dziecka. **Polskie Radio NYC**. 11 Nov 2011. Available at: <<http://www.polskieradionyc.com/katechizm-polskiego-dziecka/>>. Accessed: 15 Nov. 2021.

RUBLEVSKAYA, Liudmila. Где за рубежом есть памятники белорусским писателям? **SB.BY**. 08 Sep. 2018. Available at: <<https://www.sb.by/articles/knigi-kamni-i-bronza.html>>. Accessed: 10 Mar. 2024.

SCHNAIDERMAN, Boris. **Tradução, ato desmedido**. São Paulo: Perspectiva, 2015. _____ . **Poesia russa moderna**. Traduções de Haroldo de Campos, Augusto de Campos e Boris Schneiderman. São Paulo: Perspectiva, 2001.

SKOBLA, Mikhas. Мікалай Пінігін: "Састарэлыя дэкарацыі ў "Тутэйшых" — гэта хлусьня". **Svaboda**. 05 Dec. 2001. Available at: <<https://www.svaboda.org/a/24875802.html>>. Accessed: 15 Nov. 2021.

_____. Як кнігу Купалы «А хто там ідзе?» пусьцілі пад нож. **Svaboda**. 05 Apr. 2017. Available at: <<https://www.svaboda.org/a/28529711.html>>. Accessed: 10 Mar. 2024.

SUB ROSA. Купалаўскі. Вольных не звольніць. **34MAG.NET**. 28 Aug. 2020. Available at: <<https://34mag.net/post/kupalauski-volnyh-ne-zvolnic>>. Accessed: 15 Nov. 2021.

TBL. **Transliteration of the Belarusian alphabet into the Portuguese alphabet**. By Volha Yermalayeva Franco and Paterson Franco Costa. Translit. 2021. Available at: <<https://www.textmus.com/translit/?lang=ENG>>. Accessed: 15 Nov. 2021.

TSIKHANOUSKAYA, Sviatlana. Pronunciamento de Ano Novo 2021. **Canal da Embaixada Popular de Belarus no Brasil**. 3 Jan. 2021. Available at: <<https://www.youtube.com/watch?v=ZXSsX8AJbZE>>. Accessed: 20 Sep. 2021.

VIASNA. Political prisoners in Belarus. **Viasna Human Rights Center**. Available at: <<https://prisoners.spring96.org/en>>. Accessed: 15 Nov. 2021.

VIACHORKA, Vintsuk. Беларускае слова 2020 году — „Жыве!“. **Svaboda**. 11 Dec. 2020. Available at: <<https://www.svaboda.org/a/slova-2020-hodu-zyvie/30995977.html>>. Accessed: 15 Nov. 2021.

ZERKALO. **З'явілася сумная статыстыка: колькі вуліц назвалі ў гонар беларускіх пісьменнікаў**. 11 Dec. 2022. Available at: <<https://news.zerkalo.io/cellar/28063.html>>. Accessed: 10 Mar. 2024.

About the authors:

Volha Yermalayeva Franco. Representative of the People's Embassy of Belarus in Brazil and an activist of the Belarusian diaspora in Brazil, where she has been living since 2011, organizing Belarusian cultural events. She completed a journalism course at the Belarusian Collegium (2005 - 2007), at the same time she studied at the Faculty of Journalism in the Belarusian State University, from which she was expelled for cooperation with independent media. Graduated from the bachelor's program Cultural Heritage and Tourism at the European Humanities University (2012) and continues to study heritage at the Master's degree program at the Faculty of Architecture in the Federal University of Bahia (Salvador, State of Bahia, Brazil). She teaches Belarusian, Portuguese, Russian and English as foreign languages and translates Belarusian poetry and prose into Portuguese.

Priscila Nascimento Marques. Professor of Russian at the Faculty of Letters, Federal University of Rio de Janeiro (UFRJ). She completed a postdoctoral internship at the Faculty of Philosophy, Letters and Human Sciences of the University of São Paulo (FFLCH-USP), researching the early work of L. S. Vygotski. She holds a bachelor's degree in psychology from the Mackenzie Presbyterian University (2006), Master's and Doctor's degree in Russian Literature and Culture from the Faculty of Philosophy, Letters and Human Sciences of the University of São Paulo. She has carried out research in Russian Literature and Culture, with an emphasis on Vygotsky's Psychology of Art and translations of Russian literature.

Paterson Franco Costa. Professor of English at the Federal University of Bahia, Brazil, where he defended both his Master's and Doctor's dissertations about Belarus. He has several publications on Belarusian language, culture, and politics. Additionally, he has organized events, created, and translated content to raise awareness of the public on Belarus's struggle for freedom and democracy. His main interests are: Postcolonial Cultural Studies, Intersemiotic Translation, and Audiovisual Translation.

Пра аўтараў:

Вольга Ермалаева Франко. Прадстаўніца Народнай амбасады Беларусі ў Бразіліі і актывістка беларускай дыяспары ў Бразіліі, дзе жыве з 2011 года і арганізоўвае беларускія культурніцкія імпрэзы. Прайшла курс журналістыкі ў Беларускам калегіюме (2005 - 2007), у гэты ж час навучалася на факультэце журналістыкі БДУ, адкуль была выключана за супрацу з незалежнымі выданнямі. Скончыла бакалаўрскую праграму “Культурная спадчына і турызм” у Еўрапейскім Гуманітарным Універсітэце (2012) і працягвае вывучаць спадчыну ў магістратуры архітэктурнага факультэта Федэральнага ўніверсітэта Баіі (г. Саўвадор, штат Баія,

Бразілія). Выкладае беларускую, партугальскую, расейскую і ангельскую мовы як замежныя. Перакладае на партугальскую мову беларускую паэзію і прозу.

Прысіла Насіменту Маркес. Прафесарка курса расейскай мовы Федэральнага Універсітэта Рыё-дэ-Жанэйру (UFRJ), Бразілія. Праходзіла доктарскую стажыроўку на факультэце філасофіі, літаратуры і гуманітарных навук Універсітэта Сан-Паўлу (FFLCH-USP) з даследаваннем пачатковай працы Л.С. Выгоцкага. Скончыла бакалаўрыят па псіхалогіі Прэсбітэрыянскага Ўніверсітэта Макензі (2006), мае магістарскую і доктарскую ступені ў галіне расейскай літаратуры і культуры факультэта філасофіі, літаратуры і гуманітарных навук Універсітэта Сан-Паўлу. Вядзе даследаванні ў галіне расейскай літаратуры і культуры з акцэнтам на «Псіхалогію мастацтва» Выгоцкага і пераклады расейскай літаратуры.

Патэрсан Франко Коста. Прафесар ангельскай мовы Федэральнага ўніверсітэта Баіі, Бразілія, дзе абараніў магістарскую і доктарскую дысертацыі пра Беларусь. Мае некалькі публікацый пра беларускую мову, культуру і палітыку. Арганізоўваў мерапрыемствы, ствараў і перакладаў кантэнт для падвышэння дасведчанасці грамадскасці аб барацьбе Беларусі за свабоду і дэмакратыю. Асноўныя інтарэсы: посткаланіяльныя культуралагічныя даследаванні, інтэрсемятычны пераклад і аўдыёвізуальны пераклад.

Об авторах:

Вольга Ермалаева Франко. Представительница Народного посольства Беларуси в Бразилии и активистка белорусской диаспоры в Бразилии, где живет с 2011 года и занимается организацией белорусских культурных мероприятий. Окончила курс журналистики в Белорусском колледжуме (2005 – 2007), одновременно училась на факультете журналистики БГУ, откуда была отчислена за сотрудничество с независимыми изданиями. Окончила бакалаврскую программу «Культурное наследие и туризм» Европейского гуманитарного университета (2012 г.) и продолжает изучать наследие в магистратуре на факультете архитектуры Федерального университета Баии (Салвадор, штат Баия, Бразилия). Преподаёт беларуский, партугальский, русский и английский как иностранные языки. Переводит беларускую паэзію і прозу на партугальскі язык.

Прысіла Насіменту Маркес. Профессорка курса русского языка Федерального университета Рио-де-Жанейро (UFRJ), Бразилия. Завершила докторскую стажировку на факультете философии, литературы и гуманитарных наук Университета Сан-Паулу (FFLCH-USP), исследуя первоначальные работы Л.С. Выготского. Окончила бакалавриат психологии Пресвитерианского университета Маккензи (2006 г.), имеет магистерскую и докторскую степени в области философии по русской литературе и культуре факультета философии, литературы и гуманитарных наук Университета Сан-Паулу. Проводит исследования в области

русской литературы и культуры с упором на «Психологию искусства» Выготского и переводы русской литературы.

Патерсон Франко Коста. Профессор английского языка Федерального университета Баии (Бразилия), где защитил магистерскую и докторскую диссертации по Беларуси. Имеет несколько публикаций о белорусском языке, культуре и политике. Организовывал мероприятия, создавал и переводил контент для повышения осведомленности общественности о борьбе Беларуси за свободу и демократию. Основные интересы: постколониальные культурологические исследования, интерсемиотический перевод и аудиовизуальный перевод.

Вольга Ермалаева Франко, Прысіла Насіменту Маркес, Патэрсан Франко Коста: Праблемы ўскоснага перакладу беларускай літаратуры: прыклад (web-magazine "Culture. Nation", issue 33, April 2024, 51-69, www.sakavik.net)

Вольга Ермалаева Франко – *Федэральны Універсітэт Баіі (UFBA), Бразілія*

Прысіла Насіменту Маркес – *Федэральны Універсітэт Рыё-дэ-Жанэйру (UFRJ), Бразілія*

Патэрсан Франко Коста – *Федэральны Універсітэт Баіі (UFBA), Бразілія*

Анатацыя. У дадзенай працы, падыходзячы да значэння творчасці Янкі Купалы ў беларускай літаратуры і гісторыі яе перакладаў на іншыя мовы, мы каментуем пераклад верша *А хто там ідзе?* на партугальскую мову, якую здзейснілі аўтаркі працы, абмяркоўваючы стратэгіі і важнасць прамога перакладу беларускай літаратуры. Верш, напісаны ў 1905 – 1907 гадах, лічыцца маніфэстам беларускага народа, які ўсведамляецца і прымае сваю нацыянальную самасвядомасць, дэкларуючы свае каштоўнасці і сваю мэту: "людзьмі звацца". Таму верш стаў адным з сімвалаў масавых пратэстаў супраць дыктатуры ў Беларусі ў 2020 годзе. Паколькі верш быў перакладзены больш чым на сто моваў свету, мы робім параўнальны аналіз яго фрагментаў, разважаючы над праблемай яго ўскоснага перакладу з каланіяльнай мовы. У выніку мы падкрэсліваем важнасць даследаванняў і больш глыбокага разумення зыходнага тэксту, даючы разуменне, якое, мы спадзяемся, палепшыць стандарты для будучых перакладаў і навуковых прац па беларускай літаратуры і славістыцы.

Ключавыя словы: Беларусь. Янка Купала. Вершы. Беларуская літаратура. Ускосны пераклад.

Вольга Ермалаева Франко, Присила Насименту Маркес, Патерсон Франко Коста:

Проблемы косвенного перевода белорусской литературы: практический пример
(веб-журнал “Культура. Нацыя”, вып. 33, апрель 2024, 51-69, www.sakavik.net)

Вольга Ермалаева Франко – *Федеральный университет Баии (UFBA), Бразилия*
Присила Насименту Маркес – *Федеральный университет Рио-де-Жанейро (UFRJ), Бразилия*

Патерсон Франко Коста – *Федеральный университет Баии (UFBA), Бразилия*

Аннотация. В данной работе, подходя к значению творчества Янки Купалы в белорусской литературе и истории его переводов на другие языки, мы комментируем перевод стихотворения *А хто там ідзе?* на португальский язык, который провели авторки работы, обсуждая стратегии и важность прямого перевода белорусской литературы. Стихотворение, написанное в 1905-1907 годах, считается манифестом белорусского народа, осознающего и принимающего свое национальное самосознание, декларирующего свои ценности и свою цель: «людьми зваться». Поэтому стихотворение стало одним из символов массовых протестов против диктатуры в Беларуси в 2020 году. Поскольку поэма переведена более чем на сто языков мира, мы проводим сравнительный анализ ее фрагментов, размышляя над проблемой ее косвенного перевода с колониального языка. В результате мы подчеркиваем важность исследований и более глубокого понимания исходного текста, предоставляя информацию, которая, как мы надеемся, улучшит стандарты будущих переводов и научных работ по белорусской литературе и славистике.

Ключевые слова: Беларусь. Янка Купала. Стихи. Белорусская литература. Косвенный перевод.

Лявон Карповіч: Нараджэньне Вялікага Княства

*ВКЛ - матрыца беларускай пэрспэктывы.
Вобраз максымальнага росквіту фармуе для
наступных пакаленьняў ідэалы зьнешнепалітычнага,
эканамічнага й культуровага разьвіцьця. Павал Севярынец*

Пачатак 500-гадовай Гісторыі Вялікага Княства

У 13 стагодзьдзі для нашых продкаў узьніклі дзьве найбольш небясьпечныя пагрозы: нашэсьце качэўнікаў татара-манголаў з усходу і агрэсіўнасьць Тэўтонскага ордэну з захаду. Адказам на гэтыя пагрозы і ходам гістарычнага разьвіцьця стала стварэньне ў Панямоньні на тэрыторыі з назвай Літва дзяржавы з доўгім і слаўным і трагічным лёсам. З гэтага часу пачынаецца новы пэрыяд у гісторыі нашай радзімы-пэрыяд Вялікага Княства Літоўскага. Назва «Літва» упершыню згадана ў Кведлінбургскіх аналах у 1009, калі хрысьціянскі місіянер Брунон Баніфацый быў забіты язычнікамі дзесьці на мяжы Русі і Літвы. Ёсьць меркаваньне, што месца гібелі Брунона Баніфацыя каля Пінску. Такім чынам, верагодна паўднёвая мяжа Літвы знаходзілася каля Пінску. З нагоды 1000-годзьдзя яго пакутніцкай сьмерці польская Пошта выпусьціла памятную паштовую марку з яго выявай – фрагмэнт карціны М. Залускага «Місія Сьвятога Брунона» (1860), разьмешчанай у саборы Сьвятога Міхаіла Архангела ў Ломжы.

*1000-годзьдзе пакутніцкай сьмерці Сьвятога Брунона з Квэрфурту.
Марка пошты Польшчы, выдадзеная ў 2009*

Міндоўг – адзін з князёў Панямонья-Літвы – пацярпеў у 1245 (1246) паразу ад крыжакоў і разам з баярамі ўцёк у суседні Наваградак, дзе быў запрошаны на княжаньне. Але становішча Міндоўга застаецца вельмі складаным. У яго мноства ворагаў: мясцовыя князі, Русь (Кіеўская) і крыжакі. Каб залагодзіць крыжакоў, Міндоўг і яго жонка ў 1251 прынялі каталіцтва, а 6 ліпеня 1253 у дзень Сьвятых Пятра і Паўла (або 29 ліпеня) па даручэньні Папы рымскага Інакенція IV Міндоўг і яго жонка Марта былі каранаваныя як кароль і каралева Літвы.

Каранацыя Міндоўга (1253). Марка пошты Летувы.

Другі авіяпаштовы нумар «Lietuvos Vaikos», 1932 год. Мастак Адамс Варнас

«Літоўскае дзіцячае Таварыства» («Lietuvos Vaikos») - жаночая арганізацыя, якая клапацілася аб сіротах і зьніклых без вестак, атрымала згоду прэм'ер-міністра і Кабінэта міністраў на выпуск чатырох простых і чатырох выпускаў паветраных марак. Гэтыя маркі прадаваліся ўсяго сем дзён, таму гэтыя сэрты таксама называюць сямідзённымі». Непрададзеныя знакі былі перададзеныя грамадзтву, якое прадало іх калекцыянерам у ЗША, а атрыманыя грошы выкарыстоўвала ў дабрачынных мэтах. Так быў зафіксаваны Дзень Нараджэньня Вялікага Княства Літоўскага з сталіцай, верагодна, у Наваградку.

24 верасьня 2019 года Міністэрства сувязі і інфарматызацыі Рэспублікі Беларусь выпусціла ў абарачэньне паштовую марку «Навагрудак» з сэрты «Гарады Беларусі». На марцы зьлева мэталічная скульптура Міндоўга ў Наваградку ля гары Міндоўга. Гадавіна каранацыі Караля Міндоўга штогод 6 ліпеня адзначаецца ў Летуве. Дзень таксама вядомы як Дзень Дзяржаўнасьці і лічыцца Нацыянальным сьвятам. У гэце сьвята літоўцы ўспамінаюць свайго першага і адзінага караля Літвы Міндоўга, чалавека, які перасягнуў сваю эпоху палітычнай стратэгіяй, мэнталітэтам і духовай сілай.

Навагрудак. Марка пошты Беларусі, выдадзеная ў 2019

*750-годзьдзе каранацыі Міндоўга.
Блёк пошты Летувы, выдадзены ў 2003*

У 1910 Вацлаў Ластоўскі намалюваў і апісаў пячатку Міндоўга з выяваю Пагоні, але рунічны надпіс, які азначае «СВАЮ ПЯЧАТКУ КНЯЗЬ МІНДАЎГ СТАВІЦЬ», быў прачытаны Алегам Сокалам-Кутылоўскім толькі ў 2006. І гэта сьведчыць пра сапраўднасьць пячаткі і гістарычнасьць Гербу Пагоня.

Апавяданьні пра Вялікае Княства будуць працягваць маркі розных краінаў, бо марак Рэспублікі Беларусь пра Вялікае Княства вельмі мала. Таму філятэлісты-патрыёты з мэтай пашырэння ведаў пра Вялікае Княства і стварэння магчымасьці зрабіць

філятэлістычную выставу пра гісторыю краіны рабілі самвыдат – канвэрты з відарысамі Вялікіх князёў ВКЛ і тэкстамі пра іх на адваротным баку канвэрты. У 1263 годзе Міндоўг быў забіты ў выніку змовы Нальшчанскага князя Даўмонта, Жамойцкага князя Траняты і полацкага князя Таўцівіла.

Цяжкае закладаньне падмурка

Пасаду захапіў Транята (~1210 – 1264) – князь Жамойцкі (?-1264), Вялікі Князь Літоўскі (1263-1264), пляменьнік (сын сястры) Міндоўга. Упершыню прыгаварэцца ў «Ліфляндскай рыфмаванай хроніцы» у сувязі з падзеямі 1260-61, калі Жамойць пазбавілася часовай залежнасьці ад крыжакоў і перайшла пад уладу Міндоўга.

*Транята (уяўны партрэт, 1908). Мечыслаў Барвіцкі.
Паштоўка, выдадзеная ў 1935*

У 1270 Войшалк перадаў уладу Шварну (1230-я – 1270), які быў сынам Галіцка-Валынскага князя Данілы і зяцем Міндоўга. У 1270 годзе памёр не пакінуўшы нашчадкаў. Паводле іншых звестак, загінуў у бітве з войскамі брата Льва на рацэ Ясельдзе. Спачыў у Холму. Пасьля памерлага Шварна ўладаром стаў Трайдзень (1269-1282). Неўзабаве сам быў забіты замоўцамі на чале з сынам Міндоўга Войшалкам, які і абвясціў сябе князем.

231400 вул. Малец Зымак
і Наваградск
Тэрытарыяльнай вобласці
Беларусь

Войшалк (1223-1268)
Вялікі князь Беларускай дзяржы
Вялікага княства літоўскага

Вялікі князь ВКЛ (1263- 1267), сын Міндоўга. У 1263-1264 гг. скарыстаў палітычны крызіс у балцка-літоўскіх землях, выкліканы забствам Міндоўга і Траняты, і заваяваў леталісную Літву. Выганяў і знішчаў феадалаў, якія супраціўляліся Наваградскай уладзе. З дапамогаю Галіцка-Валынскіх сіл заваяваў балцка-літоўскія землі Нальшчаны і Дзяволтву. Уладу Войшалка прызналі і Полацк з Віцебскам. Гэтыя тэрыторыі сталі трывалым грунтам для ўтварэння ВКЛ, што і з’явілася важнейшым дасягненнем Войшалка. У 1267 ён перадаў вялікакняжацкі пасад Шварну, за што быў забіты Галіцкім князем Львом Данілавічам. Княжанне Шварна цягнулася тры гады. У адрозненні ад бацькі Войшалк не быў натурай цэльнай: дух ягоны кроілі супярэчнасці, ён прымаў манаства, замыкаўся ў келлі, халдзіў паломнікам, заснаваў Лаўрышаўскі манастыр. Няма дакладных звестак, дзе пахаваны Войшалк. Калі Войшалка хавалі як князя, дык маглі яго маглі быць у Барысаглебаўскай царкве ў Наваградку, дзе ён прымаў хрышчэнне. Недалёка ад замка знайшоў супакой і прах ягонага бацькі. Курган Міндоўга, які і сёння з’яўляецца адной з выдатнасцей Наваградка, відаць і ёсць тое месца, дзе аб’ядноўца беларусаў і літоўцаў, лёг на вечны сон. Смерць Войшалка ўжо не вырашала. Закладзены ім палмурак аказаўся трывалым. На ім і пабудавалі Войшалкавы наступнікі буйнейшую ў Еўропе дзяржаву, якая на многія стагоддзі стала агульным домам для літвінаў, жамоітаў, украінцаў.

Вялікі князь ВКЛ Войшалк.

Канвэрт самвыдату (пярэдні і адваротны бок), які прайшоў пошту ў 2002

Трыдзень Мікалаіч
вул. Запекавая 77/12
230030 Тродна

**Вялікі князь Беларускай дзяржавы
Вялікага княства Літоўскага
Тройдзень (1270-1282)**

У 1270 Вялікім князем ВКЛ стаў Тройдзень. 12 гадоў ягонага панавання адзначаны змаганнем з Нальшанскімі феадаламі, дробнымі князямі Дзяволтвы. У 1277 ён разбіў аб’яднаныя сілы татараў і рускіх князёў, адваяваў у галічан Драгічын над Бугам, у немцаў—Дынабург. У гады княжання Тройдзеня старажытнай беларускай дзяржаве выпалі цяжкія выпрабаванні. *Менавіта пры Тройдзені на аснове беларускіх вайсковых традыцый—знакамітай Пагоні—скадаваецца сістэма абароны Вялікага княства ад варожых нашэсцяў.* Тройдзень распачаў справу, якую пасля яго працягвалі Віцень і Гедзімін, Альгерд і Вітаўт—будаваў замкі. Першая мураваная вежа ўзведзена ў Навагрудку, “стоян бо без камен” паўстаў у Гародні. На дарогах, што вялі з суседніх краін, рабіліся заскі і завалы дрэў, насыпаліся земляныя валы. Дзень і ноч на памежных заставах несла службу варта. Пры з’яўленні ворага падаваўся вогнішчамі знак наступнай заставе. Мужчыны браліся за зброю: удзел у вайне з ворагам быў абавязкам кожнага з іх. Уцёкшых ад крыжакоў прусаў князь наўмысна рассяляў ля перапраў праз Нёман, прызначаўшы ім павіннасць будаваць масты. Пад Дынабургам зроблены яшчэ адзін крок дзвюх беларускіх дзяржаў—ВКЛ і Полацкай зямлі—да аб’яднання ў адну дзяржаву—Вялікае княства Літоўскае і Рускае. Гэта здарыцца пры Вялікім князе Віцень. У 1282 Тройдзень загінуў ад рук змоўшчыкаў. 12 гадоў з мячом ў руках бараніў Тройдзень нашу бацькаўшчыну ад ворагаў. 12 гадоў на мяжы быць або не быць. “Быць”—такім быў адказ Тройдзеня.

Вялікі князь ВКЛ Тройдзень.

Канвэрт самвыдату (пярэдні і адваротны бок), які прайшоў пошту ў 2003

Даўмонт (? – 5 жніўня 1285) – меркаваны Вялікі князь Літоўскі (1282? – 1285). На думку гісторыкаў, мог быць сынам і непасрэдным пераемнікам Трайдзеня. Лічыцца сынам Рамунта або Віта. Загінуў у бітве з аб'яднаным войскам з Цверы, Масквы, Волака Ламскага, Таржка, Дзьмітрава, Зубцова і Ржэвы. Але Васкрасенскі летапіс сьцьвярджае, што Даўмонта захапілі ў палон. Польскі мастак Мечыслаў Барвіцкі ў 1908 намаляваў выявы Вялікіх князёў Літоўскіх. У 1935 з гэтымі выявамі была выдадзеная сэрыя паштовак. Пераемнікам Даўмонта быў, магчыма, Будзікід – Вялікі князь літоўскі (1282–1292). Большасць дасьледчыкаў лічыць яго сынам вялікага князя літоўскага Трайдзеня. Памёр перад 1292 годам, бо тады згадваецца ўжо Pisuwerus rex Lethowie (Будзівід, Пукувер, Путuver) – Вялікі князь Літоўскі (1291–1295?).

Даўмонт (уяўны партрэт, 1908).
Мечыслаў Барвіцкі.
Паштоўка, выдадзеная ў 1935

Будзікід (уяўны партрэт, 1908)
Мечыслаў Барвіцкі.
Паштоўка, выдадзеная ў 1935

І. Кароль
231900 г. Ваўкавыск
б-д. Герасіч 27

Вялікі князь Беларускай дзяржавы
Вялікага княства Літоўскага
Лютувер (1283-1293)

Лютувер (Будзівід) (?-?)

З смерцю Трайдзеня, што супала з паражэннем прускага паўстання, пачалося "цёмнае" дзесяцігоддзе безуладдзя ці барашчы за ўладу, пра якое не засталася ніякіх звестак. Не засталася ці яны не знойдзены? Многа такіх цёмных гадоў у гісторыі Беларусі. Звесткі пра некаторыя мажліва зніклі, але, верагодней, яны схованы, або знішчаны. Як была схавана аж да канца дваццатага стагоддзя ўся гісторыя Бацькаўшчыны. Толькі цяпер мы адкрываем яе цудоўныя старонкі. Непачаты край працы для гісторыкаў. Такімі жа цёмнымі з'яўляюцца тры галы, калі Вялікім князем ВКЛ быў Шварн (1267-1270). Не захаваліся які-небудзь відарыс Шварна. Вядома, што ў бітве на рацэ Ясельдзе Наваградскае войска раграміла Галіцка-валынскае і Шварн пераможцам уехаў у Пінскі Тураў, але ў календары А. Белыя месца Шварна займае Вялікі князь ВКЛ Від з роду Давіла, пра якога няма звестак ні ў энцыклапедыях, ні ў папулярнай літаратуры. Так няма і гістарычнай упэўненасці, хто змяніў Трайдзеня на вялікакняжым пасадзе. Мікола Ермаловіч піша, што ёсць падстава "атасяміць з Будзівідам Лютувера" і лічыць яго побач з Будзівідам Вялікім князем, што змяніў Трайдзеня. Будзекід—брат Лютувера, а Лютувер бацька Віценя. З гэтых недастатковых гістарычных звестак вынікае, што вялікім князем ВКЛ з 1283 па 1293 быў Лютувер.

Вялікі князь ВКЛ Путувер або Лютувер (1291–1295?).

Канвэрт самвыдату, які прайшоў пошту ў 2005 (пярэдні і адваротны бакі). На паштоўцы марка Мірскага замку, выдадзеная поштай Польшчы ў 1937

Герб Вялікага Княства Літоўскага "Пагоня"

Базарскага М.
В. Ніцкі
Маскоўскі павет

Вялікі князь Беларускай дзяржавы
Вялікага княства Літоўскага
Віцень (1293-1316)

Вялікі князь ВКЛ Віцень... Не ведаем дзе і калі ён нарадзіўся і пра смерць ягоную дакладна нічога не ведаем. А пра жыццё? Віценева княжанне прайшло ў войнах з польскімі і жамойдскімі феодаламі, з прускімі і лівонскімі крыжакамі. За 24 гады свайго княжання Віцень здзейсніў 11 паходаў у Прусію, 5 у Лівонію, 9 у Польшчу і ўсё з мэтай абараніць Бацькаўшчыну. Важнай падзеяй было аб'яднанне Літвы і Полацкай зямлі праз выбранне палачанамі свайм верхнім князем Віценья сына Воіна ў 1307. У Віценьвым войску з'явіліся дружны "рускікі", г.з. беларусаў з Полацкага княства. Паводле летапісных звестак, менавіта Віцень прыняў герб Пагоня як адзін з галоўных аtryбутаў Літвінскай дзяржавы: "А Віген нача княжыці над Літвуо, із мыслі себе герб і всему князству Літвоскому печець: рыцар зброіный на коне з мечем еже ныне наричут Пагоныя." Само слова "Пагоня" заключала ў сабе выражэння старажытнай літвінскай традыцыі: выгнанне ворага, калі ў пагоно за ім "адпраўляюцца не толькі рыцары, але і ўсякі мужчына, якога ён не быў бы паходжанна або становішча, толькі б ён насіў зброю". Важнай палітычнай перамогай Віценя было зацвядзжэнне ў 1316 візантыйскім імператарам Андронікам старэйшым Наваградскай метраполіі, што ўзняла аўтарытэт ВКЛ у вачах праслаўленага свету. Вяртаючыся з чарговага баявога паходу, Віцень загінуў ад удару маланкі: легендарным было яго нараджэнне—легендарнай стала і смерць.

Віцень (Vytenis; ? — 1315/1316) - Вялікі князь Літоўскі (каля 1294-1315/1316).

Заняў велікакняжацкі сталец на сьмерці свайго бацькі Будзівіда (Путувера).

Канвэрт самвыдату, які прайшоў пошту ў 2001 (пярэдні і адваротны бакі).

Герб Рэспублікі Беларусь «Пагоня». Крыж Эўфрасіньні Полацкай.

Маркі пошты Беларусі, выдадзеныя ў 1992

Магчыма Віцень, як і яго браты Гедымін і Воін, належаў да ваеннай кансорцыі, што абслугоўвала Нёманскі гандлёвы шлях і якую называлі ў летапісах Літва, як аналягічная кансорцыя ваяроў і купцоў Русь. Ад 1300 г. да канца ўладарання Віцены Ордэнскія войскі здзейснілі блізу дваццаці паходаў на Літву, дасягаючы сталічнага Наваградка. У 1284, 1295, 1305 і 1306 нямецкія рыцары нападлі на Гародню. Аднак Княства ўпарта баранілася: у памежных замках стаялі моцныя залогі, разбураныя ўмацаваньні хутка аднаўлялі, а за ворагам наладжвалі пагоню.

Паводле Густынскага летапісу, Віцень прыняў для сваёй дзяржавы герб «Пагоня»: «Витен нача княжити над Литвою, измысли себе герб и всему князству Литовскому печать: Рыцар збройны на коне з мечем, еже ныне наричут Погоня». На 500 гадоў "Пагоня" стала Гербам Вялікага Княства Літоўскага і толькі пасля захопу нашай краіны Расеяй ў 1875 была заменена двухгаловай птушкай. У 1917 Максім Багдановіч напісаў верш "Пагоня", які стаў песняй і адным з кандыдатаў на Дзяржаўны Гімн.

«Пагоня». Максім Багдановіч (1891-1917).

*Картмаксимум з маркай Герб Рэспублікі Беларусь Пагоня,
выдадзенай поштай Беларусі ў 1993*

Праз 200 гадоў напрыканцы 1991, калі была абвешчана Незалежная Рэспубліка Беларусь, «Пагоня» вяртаецца на сваё месца. Але ў 1995 забараняецца і той, хто яе асьмельваецца насіць, падвяргаецца суду і здэкам. Але, як напісаў паэт:

*«Ўсё лятуць і лятуць твая коні,
Срэбнай зброяй далёка грымяць...
Старадаўняя Літоўскай Пагоні
Не разьбіць, не спыніць, не стрымаць».*

У 1307 Палачане зьвярнуліся да Вялікага Князя Літоўскага Віценья за дапамогай у барацьбе з немцамі, якія пачалі сяліцца на Полацкай зямлі і ў самім Полацку. Палачане і літоўцы прагналі немцаў з Полацку і яго наваколья. З таго часу Полацк канчаткова ўвайшоў у склад ВКЛ і стаў яго буйнейшым горадам. Вяртаючыся з паходу, Віцень загінуў ад удару маланкі.

Гедымін. Вялікае Княства Літоўскае і Рускае

На зьмену Віценью стаў яго сын Гедымін (~1275 – 1341) – Вялікі Князь Літоўскі (~1316–1341). Таленавіты палкаводзец, разважлівы палітык, выдатны дыплямат, ён зрабіў дзяржаву нашых продкаў моцнай, больш чым у два разы павялічыў яе тэрыторыю, якая стала называцца Вялікае Княства Літоўскае і Рускае. «Літоўскае», бо ў склад Княства ўваходзілі Літва: Аўкштайцыя, Жамойць і гарады Панямонья (ад Гародні да Навагародка). «Рускае», бо Княству належалі землі, што прынялі літоўскіх князёў па дагавору ці ўвайшлі ў васальную залежнасьць ад Літвы (Полацкае, Менскае, Віцебскае, Сьвіслацкае, Пінскае, магчыма, Кіеўскае княствы), так і астатнія тэрыторыі былой Кіеўскай Русі, якія Гедымін спадзяваўся падпарадкаваць у далейшым.

Вялікі князь Гедымін заваёўвае рускую крэпасць.

Марка пошты Летувы. Другі авіяпаштовы нумар «Lietuvos Vaikos», 1932

У Гедыміна было сем сыноў і ён заснаваў дынастыю, прадстаўнікі якой былі ўладарамі Польшчы, Чэхіі і Вэнгрыі, займалі высокія пасады ў Маскоўскім княстве, знаходзіліся да 1572 на прастоле ВКЛ. Усе гэтыя гады прайшлі ў цяжкіх вайсковых паходах супраць іншаземных ворагаў.

Адразу па адзysканьню незалежнасьці пошта Летувы выпусьціла марку прысьвечаную Гедыміну.

*Гедымін – Вялікі Князь Вялікага Княства Літоўскага і Рускага.
Марка пошты Летувы, выдадзена ў 1920*

Гедымін бараніў свае ўладаньні ад ворагаў з Захаду – Ордэну Крыжаносцаў і пашыраў свае ўладаньні на Ўсход, трымаючы мірныя адносіны з Залатой Ардой.

*Вялікі князь Гедымін са сваімі братамі на зброі.
Марка пошты Летувы. Другі авіяпаштовы нумар «Lietuvos Vaikos» (1932)*

На поўначы Княства не было ніводнага абарончага збудаваньня супраць крыжакоў. Менавіта для абароны быў створаны магутны абарончы пас, складзены з замкаў у Ваўкавыску, Гародні, Наваградку, Слоніме, Лідзе, Крэве, Медніках, Вільні, Троках, Коўне, Берасьці ў чым найбольшая заслуга ў арганізацыі будаўніцтва новых, ужо мураваных, замкаў належыць Гедыміну. У 1323 Гедымін на стала перанёс сталіцу ў Вільню. Аб гэтай падзеі засталася легенда.

*Заснаваньне Вільні Гедымінам у 1323.
Марка пошты Летувы, выдадзеная ў 1932*

Будучы на паляваньні Князь убачыў на вялікім дубе арлінае гняздо, адтуль гучаў плач дзіцяці. Гедымін загадаў зняць з дрэва дзіця і аддаць хлопчыка на выхаваньне ў княжацкі двор. Паколькі дзіця было знойдзена ў гнязьдзе (па-балцку – lizdas), хлопчыка празвалі Лізьдзейка. Усё гэта паспрыяла таму, што Лізьдзейка стаў вярхоўным жрацом Вялікага Княства Літоўскага.

Аднойчы князь убачыў сон: на гары стаіць жалезны воўк і раве як сотня ваўкоў. Прачнуўшыся, Гедымін звярнуўся да жраца растлумачыць сон. Лізьдзейка сказаў: “Воўк жалезны – значыць, быць гораду сталіцай, а тое, што ён раве як сто ваўкоў, — значыць, аб славе горада будзе ведаць увесь сьвет”. Так паўстала ля ракі Вільля новая сталіца Вялікага Княства Літоўскага – Вільня.

Думаў Гедымін, як падзякаваць Лізьдзейцы, і вырашыў пабудаваць замак на там самым месцы, дзе знайшоў калісьці маленькага хлопчыка на дрэве ў арліным гнязьдзе. Так быў пабудаваны на беразе ракі Лідзейкі Лідзкі замак.

*Літва 1000 гадоў. Блэк пошты Летувы, выдадзены ў 2003.
На полі блэку «Будаўніцтва замка Гедыміна». Разьба па дрэве (1882), Мастак
Мікалас Эльвірас Андрыёліс, скульптар Баляслаў Пукас.
На марках: 1323 г. Вільня (Vilnia) дэталі гравюры Тамаша Макоўскага (1600);
1183 г. Літва правяла першы наступ на Рускую зямлю (Полацк і Пскоў);
1236 г. Шаўляйская бітва. 1253 г. Каранавыя Міндоўга.*

*Лідзкі замк. Рэканструкцыя. Картмаксимум.
Марка пошты Беларусі, выдадзеная ў 2005*

Бронзавую конную скульптуру заснавальніка Ліды Вялікага Князя Гедыміна адкрылі ў дзень горада 7 верасня 2019 на 696 дзень нараджэння. Шасцімэтровая скульптура стаіць у цэнтры горада ля сцен Лідзкага замку.

Ліда - культурная сталіца Беларусі.

Марачны канвэрт, выдадзены поштай Беларусі ў 2020. На полі канвэрту малюнкі: скульптура Гедыміну (2019), Лідзкі замак (1323), Касьцёл Узвышэння Святога Крыжа (1387), Царква Усіх Святых (2006).

Давыд Гарадзенскі

Давыд Гарадзенскі (каля 1283—1326) — войскавод і дзяржаўны дзеяч Вялікага Княства Літоўскага, староста Гарадзенскі, кашталян Гарадзенскага замку, які быў правай рукой Гедыміна і камандаваў войскам Вялікага Княства, калі ў паходах не ўдзельнічаў сам Гедымін. У росквіце славы Давыд загінуў. У 1326 у адным з паходаў здрадніцкім ударам у спіну яго забіў падкуплены крыжакамі здраднік. Паводле легенды, воіны на шчытах прынеслі цела свайго правадыра ў Гародню і пахавалі яго каля Калоскай царквы.

Канвэрт «Давыд Гарадзенскі», выдадзены поштай Беларусі ў 2008

Упершыню Давыд Гарадзенскі згадваецца ў хроніцы Пятра з Дусбургу пад 1314 годам, калі пасьпяхова абараніў Наваградак ад крыжакоў. У 1314 крыжакі тройчы нападлі на Вялікае Княства. Буйное рыцарскае войска вёў у паход сам маршал Тэўтонскага ордэну. Гарадзенцы на чале з Давыдам зрабілі свой замак непрыступным. Расчараваныя адсутнасьцю здабычы, немцы рушылі далей на Наваградак. Тым часам Давыд Гарадзенскі захапіў зробленыя крыжакі ў пушчы харчовыя запасы і варожых коней. На зваротным шляху рыцары ўбачылі на месцы сховаў толькі пабітую варту. Рэшткі галоднага рыцарскага войска ахапіла распач. Амаль ніхто з тэўтонцаў у Прусію не вярнуўся. Давыд Гарадзенскі не прайграў ніводнай бітвы з крыжакімі. 20 верасьня 2003 ля Каложы быў адкрыты памятны знак у выглядзе каменя-валуна з выявай крыжа Эўфрасіньні Полацкай і тэкстам: «Давыду Гарадзенскаму (каля 1287-1326г.г.), слаўтаму абаронцу Гродна ад крыжацкай навалы. Ад удзячных нашчадкаў».

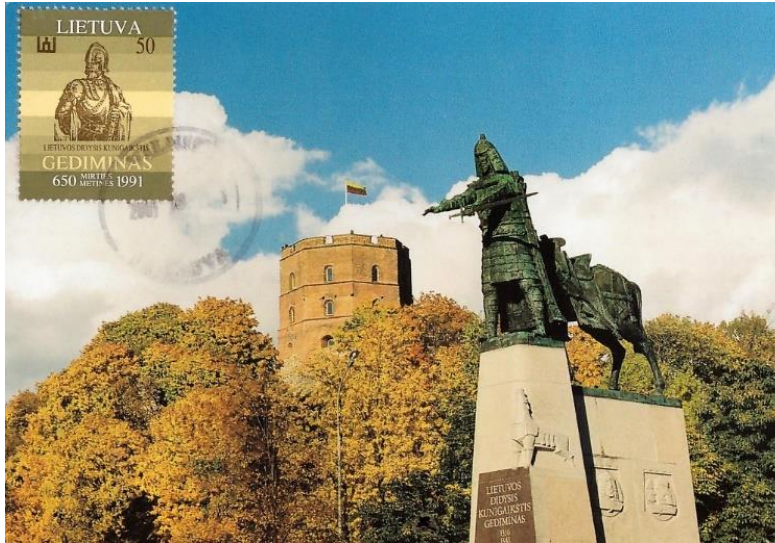
Картмаксимум. Камень Давыда Гарадзенскага ля Каложы.

Каложя (1969). Віталь Цвірка (1913-1993).

Марка пошты Беларусі, выдадзеная ў 1998

24 траўня 2018 у цэнтры Гродна ўсталявалі помнік Давыду Гарадзенскаму. Каля падножжа намаляваны Гарадзенскі замак, які неаднаразова абараняў ваявода. З адваротнага боку — Калоская царква, каля сьцен якой, паводле легенды, пахавалі Давыда Гарадзенскага. Фігура наезьніка прыкладна два з паловай мэтры вышыняй, яе вага — каля дзевяці тон.

Апошнія гады княжаньня Гедыміна прайшлі ў барацьбе з крыжакамі. Ён узначальваў ваенныя паходы і заўсёды быў у першых радах войска. Загінуў зімой 1341 у баі падчас асады нямецкай крэпасці Баербург.

Гедымін. Марка пошты Летувы, выдадзена ў 1991.

На картмаксимуме помнік заснавальніку Вільні Вялікаму Князю Літоўскаму Гедыміну, які быў адкрыты на Катэдральнай плошчы (скульптар В. Кашуба, 1996)

Усё яго жыццё было працяглай барацьбой з суседзямі, як на ўсходзе, так і на захадзе з крыжакамі, якіх яму ўдалося стрымаць, дзякуючы падтрымцы і гераізму вяхароў Княства. Прыкладам такога гераізму стала абарона замка Піленай у 1336 годзе, дзе 4000 вяхароў палічылі за лепшае забіць сябе, але не здацца жывымі тэўтонскім абложнікам (1336).

*Гераічная абарона Піленай (1336).
Марка пошты Летувы, выдадзена ў 2004*

Падзел краіны

Яшчэ пры жыцці славыты Гедымін падзяліў краіну паміж сваімі сынамі. Больш за ўсіх пашанцавала Яўнуцію (Яўнута), менавіта ён атрымаў вялікакняжскую пасаду, хоць у Густынскім летапісе ўпамінаецца, што ён быў недастаткова мужны, каб заняць гэта становішча.

Яўнут (1308-пасля 1366) - Вялікі Князь ВКЛ (1341—1345).

Канвэрт самвыдату, які прайшоў пошту ў 2002 (нярэдні і адваротны бакі)

Альгерд і Кейстут вырашылі ратаваць магутнае княства. Вось што піша аб падзеях тых часоў “Летапіс Вялікіх князёў Літоўскіх»: “Альгерд, бацька караля Ягайлы, і Кейстут, бацька Вялікага Князя Вітаўта, жылі ў вялікай дружбе і любові. І не спадабалася ім, што Вялікі Князь Яўнут так узвысіўся, і змовіліся паміж сабою

Альгерд (1296-1377) Вялікі Князь Вялікага Княства Літоўскага і Рускага (1345-1377) і Кейстут (1297-1382) Вялікі Князь Вялікага Княства Літоўскага і Рускага (1381-1382). Марка пошты Летувы, выдадзеная ў 1932

браты, Князь Вялікі Альгерд і Князь Вялікі Кейстут, як бы яго адтуль (з Вільні) выгнаць, яны выбралі пэўны час, калі б да Вільні прыгнаць і заняць горад пад братам, Вялікім Князем Яўнутама». Адбылося гэта ў 1345 годзе. Альгерд быў аб'яўлены Вялікім Князем, Кейстут захаваў папярэднія пасады, а Яўнута яны далі Заслаўе. Праўда, той палічыў за лепшае ўцякаць у Маскву. Але праз два гады вярнуўся назад, памірыўся з братамі і атрымаў Ізяслаўскі ўдзел.

Бітва на Сініх Водах

Траціну стагодзьдзя ўвесь Усход – Запад, як раўнавагу на шалях, трымала сваім вастрыём Альгердава дзіда. Павал Севярынец

Альгерд (1296-1377) Вялікі Князь Вялікага Княства Літоўскага і Рускага (1345-1377) - адзін з найвыдатнейшых палкаводцаў, правіцеляў, зьбіральнікаў і ахоўнікаў старажытнай Беларуска-Літоўскай дзяржавы, за што быў празваны Альгердам Вялікім. Яму прыйшлося ваяваць з Польшчай, з Масквой, з крыжакамі, з Ноўгарадам, Псковам, Цвер'ю... У 1362 у Вялікай бітве на рацэ Сінія воды Альгерд разграміў войскі трох татарскіх ханаў, вызваліў Кіеўскае княства ад татарскай няволі і пасадзіў на яго чале свайго сына Уладзіміра.

Бітва на Сініх Водах (1362). Канвэрт першага дня, выдадзены поштай Летувы ў 2012 і марка пошты Украіны, выдадзеная ў 2012

Бітва на Сініх Водах — першае буйное паражэньне мангола-татараў ва Усходняй Эўропе. У выніку ўладаньні ВКЛ вышлі на паўднёвы шлях міжнароднага гандлю з Цэнтральнай Эўропай праз Падольле ў Генуэзскія калёніі на паўночным узьбярэжжы Чорнага мора. Альгерд здзейсьніў тры паходы на Маскву, але Крэмль захапіць яму не ўдалося. Толькі прыставіў дзіду да варот Крамля.

Альгерд ля варот Маскоўскага крамля (1368).

Марка пошты Летувы, выдадзеная ў 1932

Не даваў спакою ён і крыжакам. Некалькі разоў нападаў на Лівонію, дайшоў аж да Юр'ева (сучасны Тарту), змог разьбіць Каралевац (Кёнігсберг). Не жылі спакойна пры Альгердзе і ўсходнія суседзі. Спрабаваў падпарадкаваць сабе Ноўгарад і Пскоў.

Літва 1000 гадоў. Блёк пошты Летувы, выдадзены ў 2004. У цэнтры блёку марка «Альгерд. Бітва на Сініх водах. 1362». Зьлева - «Гіраічная абарона Піленаў 1336».

Справа - «Хрышчэньне Літвы 1387». Зьнізу - «Вітаўт у Грунвальдзкай бітве 1410». На полі блёку: Грунвальдзкая бітва (фрагмэнт). Ян Матэйка (1838 - 1893)

Магутны Кейстут

Кейстут заўжды дапамагаў свайму брату Альгерду і той меў у яго асобе моцную падтрымку. На долю самога Кейстута выпала ахова заходняй мяжы Літоўскай дзяржавы ад націску крыжакоў і гэтую задачу ён выконваў каля паўстагодзья з вялікім поспехам. Месцам свайго пасяду Кейстут абраў Трокі.

Кароль Літвы Міндоўг, Вялікі Князь Літоўскі Гедымін, Вялікі Князь Літоўскі Кейстут. Маркі пошты Летувы, выдадзеныя ў 1920

*Тракайскі замак, пабудаваны Кейстутам.
Марка пошты Летувы, выдадзеная ў 1932*

Нейдзе ў 1355 разьнеслася па Княстве слава пра набожнасьць і незвычайную прыгажосьць жрыцы самага вядомага капішча жамайткі Біруты. Пачуў пра гэта і князь Кейстут. Ён падсыцярог жрыцу, калі тая гуляла па беразе мора і быў зачараваны прыгажосьцю дзяўчыны. Той жа ноччу разам са сваімі людзьмі князь напаў на жылло вайдэлотак і выкраў Біруту. Кейстут таксама быў прыгожым ваяром. Захавалася апісаньне зьнешнасьці Кейстута, зробленая крыжакамі ў 1361 годзе: «Кейстут быў высокі, статны, прамяністыя вочы гарэлі на бледным твары, доўгія валасы пакрывалі яго галаву, сівая барада спадала на грудзі. Скупыя былі яго вусны, але кожнае слова шмат значыла. Калі ён пагражаў, то на ілбе ўздумаліся жылы. Увесь выгляд яго будзіў страх». Бірута згадзілася на шлюб.

Бірута і Кейстут. Марка пошты Летувы, выдадзеная ў 1932

Адносна лёсу Біруты меркаваньні гісторыкаў разьдзяліліся. Напрыклад, Э. Гудавічус і І. Баранаўскенэ, цьвердзяць, што Бірута была забітая пасля сьмерці Кейстута. Іншыя цьвердзяць, што жыла яшчэ доўга і была акружаная павагай. Яны спасылаюцца на словы польскай дэлегацыі ў час спрэчак з Ордэнам.

Сучаснікі пакінулі сьведчаньні пра Альгерда як пра загартаванага ў паходах чалавека, які вёў суровы лад жыцьця, быў непераборлівы ў ежы і зусім не ўжываў хмельных напояў. Адзін з маскоўскіх летапісцаў даў нашаму гаспадару такую характарыстыку: «Ён не піў ні віна, ні піва, меў вялікі розум і падпарадкаваў шмат земляў. Свае паходы рыхтаваў скрытна, ваяваў не колькасьцю ваяроў, а розумам і ўменьнем». За часы Альгерда Вялікае Княства стала яшчэ больш моцным палітычна і эканамічна, у гарадах краіны разьвіваўся гандаль і рамёствы; беларускае праваслаўе займела сваю мэтраполію; разьвіцьцё атрымала прабеларуская («руская» ці, другая назва, «літоўская») мова, літаратура і культура, наша мова выкарыстоўвалася ў

якасьці дзяржаўнай. На прабеларускай пісаліся акты, граматы, статуты, рабіліся пераклады кніг.

Альгерд з прыхільнасьцю ставіўся да хрысьціян. Ён сам паставіў дзьве царквы ў Віцебску. Абедзьве ягонья жонкі Марыя і Юліяна будавалі новыя хрысьціянскія храмы. Баярын Альгерда Гаштольд заснаваў колькі каталіцкіх касьцёлаў. У той час Вільня займела францысканскі кляштар. Але, нягледзячы на гэта, былі выпадкі пакутаў за хрысьціянскую веру. Трое такіх пакутнікаў Ян, Антоній і Яўстахій праваслаўнай царквой абвешчаны сьвятымі. Паводле летапісаў, сам Вялікі Князь Альгерд незадоўга да сьмерці прыняў праваслаўную веру і быў пахаваны ў царкве Прасьвятой Багародзіцы ў Вільні.

У Альгерда было дванаццаць сыноў, у тым ліку Ягайла, Свідрыгайла і Скіргайла, - асобы, якія ў будучым адыграюць значную ролю ў гісторыі краіны, і дзевяць дачок. Суперніцтва паміж Альгердавічамі за валоданьне віленскім тронам распачалося адразу пасля сьмерці Вялікага князя ў 1377. Згодна з воляй Альгерда ў Вільні ўвакняжыўся яго старэйшы сын ад другога шлюбу — Ягайла. У апазыцыю да новага валадара стаў старэйшы сын ад першага шлюбу Андрэй Полацкі. Пасля ад'езду ў Маскву Полацкага князя Андрэя, Ягайла перадае гэтую зямлю брату Скіргайлу. Але палачане не прымаюць стаўленіка Вільні. На працягу вясны — лета 1381 яны не дапускалі ў горад Скіргайлу, а пасля прынялі бок Кейстута. Распачалася Грамадзянская вайна 1381-1384 за ўладу ў ВКЛ. Кейстут, які ваяваў на баку свайго сына Вітаўта, паланіў Ягайлу, і быў прызнаны Вялікім Князем Літоўскім (1381-82).

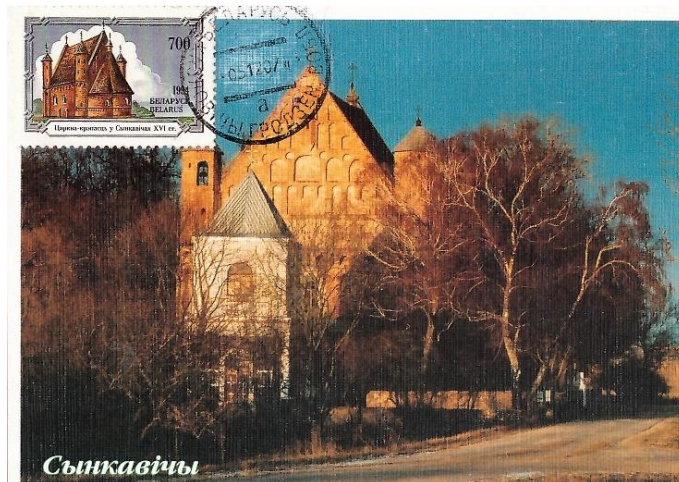
*Бірута (1317? – 1382 або 1389).
Марка пошты Летувы, выдадзеная ў 1932*

Аднак, вызваліўшы Ягайлу, надоўга прымірыцца з ім не ўдалося. У ходзе мірных перагавораў Кейстут з сынам Вітаўтам былі запалонены і перавезены ў радавы замак Ягайлы – Крэва і пачаў помсту. Сярод прыхільнікаў Кейстута быў пакараны сьмерцю брат яго жонкі Відзімонт і шмат іншых баяр. А затым і самога старога Кейстута задушылі ў вежы Крэўскага замку па загаду Ягайлы. Вітаўт ацалеў толькі таму, што пры наведваньні яго жонкай Ганнай Смаленскай пераапануўся ў адзеньне яе служанкі і ўцёк з затчэньня.

*Вялікі Князь Літоўскі Вітаўт зьбягае з Крэўскага замку (1382).
Марка пошты Летувы, выдадзена ў 1932*

Існуе легенда, што Вялікі князь Вітаўт у падзяку за тое, што ў мясцовых лясах ён уратаваўся ад пагоні Ягайлы, заснаваў Сынкавіцкую царкву.

*Сынкавіцкая царква-крэпасць.
Картмаксімум пошты Беларусі, выдадзены ў 2007*

З братамі і групай прыхільнікаў, князеў і ўплывовых баяр, Вітаўт аддаўся пад заступніцтва нядаўняга ворага, Тэўтонскага ордэна. Ягайла зноў стаў Вялікім Князем, а свайго брата Скіргайлу ўладкаваў замест Кейстута ў Троках. Вялікае Княства апынулася па сутнасці расшчэпленым на ўдзелы, а ў Ягайлы не было сродкаў пераадолець гэты стан. Аднак падзеі ў суседняй Польшчы надалі гісторыі Літоўскай дзяржавы другое развіццё падзей.

P.S. У архітэктуры Сынкавіцкай царквы – цвёрдзі выяўляюцца рысы раманскага і гатычнага стыляў. Гатычны архітэктурны стыль, як і раманскі, зарадзіўся ў Францыі ў XII стагодзьдзі і распаўсюдзіўся на іншыя рэгіёны да XVI стагодзьдзя. Гатычныя саборы зь іх вышынёй і накіраванасьцю ўверх, у неба сымбалічна паказвалі імкненьне чалавека да Бога. Найбольш знакамітыя ўзоры Гатычнага стылю - Сабор Нотр-Дам, саборы ў Рэймсе, Шартры, Сэн-Дэні, Амьене.

Сувэнірны аркуш прысьвечаны 850-годзьдзю Сабору Парыскай Божай Маці, выдадзены поштай Францыі ў 2013. На заднім пляне аркуша паказаны агульны выгляд Сабору з боку Сены. Дзьве маркі вылучаюць дэталі вітражу.

У Вялікім Княстве Готыка набыла своеасаблівыя рысы, прыкладамі якой ёсьць касцёл у Ішкальдзі, Барысаглебаўская царква ў Наваградку, Стары Замак у Гародні, Наваградзкі замак, Мірскі замак.

Ягайла

«...ён дасягнуў трох вялікіх дароў,
якія яшчэ ні адзін з сьмяротных не ўпаў разам:
хрышчэньне, шлюб і каралеўскае намазаньне».
Старажытны Кракаўскі летапіс

У 1374 каралём Польшчы стала дзесяцігадовая дзяўчынка Ядвіга – дачка Вэнгерскага і Польскага караля Людовіка I Анжуйскага і Лізаветы Баснійскай. Ядвіга афіцыйна тытулявалася **КАРАЛЁМ** Польшчы, бо законы краіны забаранялі кіраваць краінай каралеве.

*Кароль Польшчы Ядвіга (1906). Мэнціна Кжэш (1860-1934).
Музей Варшаўскай Архіэпіскапіі.
Паштовая картка, выдана паштай Польшчы ў 2004*

Пад уплывам унутраных і знешніх (сталай пагрозы з боку Тэўтонскага Ордэну і Маскоўскага княства) Кракаўскі двор і Ягайла палічылі найлепшым выхадам заключыць Літоўска-Польскі саюз. Найбольшае супадзеньне агульных інтарэсаў Літвы і Польшчы прывяло да падпісаньня Крэўскага дагавора (1385). Гэтым дагаворам Ягайла, сярод іншых абавязацельстваў, абяцаў прыняць каталіцтва і ахрысьціць Літву. Крэўская Ёнія азначала ўзаемавыгадны хаўрус дзвюх самастойных дзяржаваў. Ён значна павялічваў іх вайсковую магутнасьць (найперш у барацьбе з Тэўтонскім ордэнам), спрыяў пашырэнню эканамічных і культурных сувязяў паміж нашым гаспадарствам і Польшчай, а таксама іншымі эўрапейскімі краінамі.

Ягайла прыбыў у Кракаў, дзе 15 лютага 1386 года прыняў хрышчэньне і прыняў імя Уладзіслаў, а 18 лютага заключыў у Вавэльскім саборы шлюб з Ядвігай і быў

каранаваны каралём Польшчы. Ядвізе на момант вяселья было трынаццаць гадоў, а Ягайлу каля 30.

Ядвіга (1374-99), Сьвятая, Кароль Польскі (1384-86). Уладзіслаў II Ягайла (1351-1434) Вялікі Князь Літоўскі (1377-92), Кароль Польскі (1386-1434). Ян Матэйка (1838-93). Маркі пошты Польшчы, выдадзеныя ў 1996

Хрысьціянізацыя Літвы адбылася ў 1387 па ініцыятыве Караля Польскага і Вялікага Князя Літоўскага Уладзіслава II Ягайлы і яго стрыечнага брата Вітаўта.

*Ягайла і Вітаўт хрысьцяць Літву.
Марка пошты Летувы, выдадзеная ў 1932*

Гэта азначала афіцыйнае прыняцце хрысьціянства Літвой, апошняй паганскай краінай Эўропы. У лютым-сакавіку 1387, у Вільні была ахрышчана літоўская шляхта, потым мяшчане і іншыя жыхары горада.

Паданьне гаворыць, што Ядвіга, закаханая ў другога, не згаджалася на прымусовы шлюб з Ягайлам. Няшчасная Ядвіга зьвярнулася ў малітве па парадку да Хрыста і нібыта пачула голас: «Ратуй Літву!». Каралева прымірылася са сваім лёсам дзеля звароту Літвы на хрысьціянскую веру.

*600-годзьдзе хрышчэньня Літвы (1387-1987).
Ядвіга з Гербам Польшчы і Ягайла з Гербам Літвы.
Маркі пошты Салідарнасьці, выдадзеныя ў 1987*

У 1387 у Крэве на ўзвышшы каля замка быў узведзены касьцёл пад тытулам Сьвятога Яна Хрысьціцеля. Заснавальнікам парафіі і фундатарам касьцёла быў сам Кароль Уладзіслаў Ягайла. 7 кастрычніка 1936 на тым самым узвышшы замест страчанага быў пабудаваны касьцёл Перамяненьня Пана і Маці Божай Міласэрнай (Ласкавай). У 1961 касьцёл быў зачынены і зьнішчаны. Адрадзіўся ў 1997 як мураваны пад тытулам Перамяненьня Пана.

*Крэва. Касьцёл Перамяненьня Пана і Маці Божай Міласэрнай.
Паштоўка, выдадзеная ў 1936*

Каралева Ядвіга ўсе свае каштоўнасьці ахвяравала на аднаўленьне Кракаўскай Акадэміі.

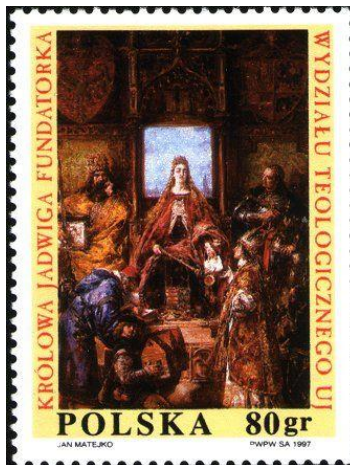

Ягайла, Ядвіга і рэктар Унівэрсытэту Кракаўскага.

Марка пошты Польшчы, выдадзеная ў 1938.

Рэктар Кракаўскага ўнівэрсытэту трымае ў руках Акт дару і шкатулку з каштоўнасьцямі. Ля ног Ягайлы і Ядвігі крыжацкі шлем і два легендарныя мячы з будучай Грунвальдзкай Бітвы.

Кракаўскі ўнівэрсытэт засноўваўся двойчы – спачатку паводле волі Караля Казіміра Вялікага ва Ўказе ад 12 траўня 1364, а затым рашэньнем Караля Уладзіслава II Ягайлы, які выконваў волю Каралевы Ядвігі, што і адбылося праз год Пасьля яе сьмерці 26 ліпеня 1400.

Заснаваньне галоўнай школы пераездам у Кракаў (1888-1889 (?)).

Ян Матэйка (1838–1893). Нацыянальны музэй у Варшаве. На карціне радам зь Ядвігай Казімір Вялікі і Уладзіслаў Ягайла. Марка пошты Польшчы (1997)

За 4 дні пасля сьмерці каралеўскай дачкі Альжбеты Баніфацыі 17 ліпеня 1399 у Кракаве ва ўзросьце 25 гадоў закончылася жыцьцё незвычайнай Каралевы. Пахавана ў Вавельскай катэдры. 8 чэрвеня 1997 Папа Рымскі Ян Павал II абвясціў Каралеву Ядвігу Сьвятой.

У 1387 годзе сталіца Вялікага Княства Літоўскага Вільня першай сярод гарадоў ВКЛ атрымала Магдэбурскае права – права на самакіраваньне. А з падарожжа Ягайлы ў Кракаў пачалася незвычайная кар'ера шляху, які злучыў сталіцы Каралеўства Польскага Кракаў і Вялікага Княства Літоўскага Вільню і атрымаў назву Ягелёнскі шлях.

Шлях Ягелёнскі. Паштовая картка, выдадзеная поштай Польшчы ў 2010 і марка пошты Летувы, выдадзеная ў 1998 з нагоды ўсталяваньня сталага паштовага тракту Вільня-Кракаў

*Дэнарый (пенязь) Ягайлы. Тып выпуску 1401-1430.
Манэтны двор Вільні. Марка пошты Летувы, выдадзеная ў 2015*

P.S. У 1347-1350 у Эўропе адбылася страшная эпідэмія чумы. Яна атрымала назву «Чорная сьмерць». Караблі, якія прыйшлі з Усходу ў порт Месіна на Сыцыліі,

завезлі ў трумах чорных пацукоў-разносчыкаў чумы. Зараза імгненна разнеслася па ўсёй Заходняй Эўропе. Адно людзі паміралі ў доўгіх пакутах, іншыя раптоўна. Асабліва лютавала эпідэмія ў гарадах. Часам ужо няма каму было хаваць мерцьвякоў. Прыкладна за тры гады гэтага нечуванага бедства насельніцтва Эўропы зменшылася прыкладна на траціну. Але ў некаторых абласьцях вымірала і да трох чвэрцяў жыхароў. Людзі ў жаху беглі з зачумленых гарадоў – і... разнісілі з сабой сьмяротную інфэкцыю. «Чорная сьмерць» забрала каля 24 мільёнаў чалавек.

*Чорная сьмерць спусташае Эўропу (1348).
Марка пошты Грэнады, выдадзеная ў 2000*

Не знаходзячы прычыны эпідэміі, у распаўсюдзе чумы абвінавацілі габрэяў. Пачаліся пагромы. Аж да Катастрофы «Чорная сьмерць» лічылася адной з самых трагічных старонак у гісторыі габрэяў Эўропы.

Лявон Карповіч: Нараджэньне Вялікага Княства (гісторыя ў марках)
(вэб-часопіс «Культура. Нацыя», №33, красавік 2024, 70-99, www.sakavik.net)

Анатацыя. У папярэднім, 32-м нумары часопіса “Культура. Нацыя” былі прадстаўлены апавяданьні пра Вялікае Княства, заснаваныя на паштовых марках. На гэты раз аўтар падае даволі дэтальнае гістарычнае апісаньне нараджэньня Вялікага Княства Літоўскага. Адметнасьцю такога апісаньня сталася тое, што яно уключае серыю паштовых марак, канвертаў, выдадзеных у Літве, Беларусі, Польшчы, Гранадзе, якія ўсе разам (агулам каля 50) складаюць праўдзівую гісторыю пачатка заснаваньня вялікай федальнай дзяржавы ва Ўсходняй Еўропе, значную частку якой прадстаўлялі беларуская зямля і людзі, якія на ёй жылі.

Ljavon Karpovich: Birth of the Grand Duchy of Lithuania (history in stamps)
(web-magazine "Culture. Nation", issue 33, April 2024, 70-99, www.sakavik.net)

Abstract. In the previous, 32nd issue of the magazine "Culture. Nation", the stories about the Grand Duchy of Lithuania based on postage stamps were presented. This time, the author provides a rather detailed historical description of the birth of the Grand Duchy of Lithuania. The distinctive feature of this description is that it includes a series of postage stamps and envelopes issued in Lithuania, Belarus, Poland, and Granada, which together (about 50 in total) make up the true story of the beginning of the founding of a large feudal state in Eastern Europe in XIII-XIV cc., a significant part of which was represented by Belarusian lands and people who lived there.

Лявон Карповіч: Рождение Великого Княжества (история в марках)
(веб-журнал "Культура. Нація", вып. 33, апрель 2024, 70-99, www.sakavik.net)

Резюме. В предыдущем, 32-м номере журнала «Культура. Нація» была представлена история о Великом Княжестве Литовском, основанная на почтовых марках. На этот раз автор дает довольно подробное историческое описание зарождения Великого Княжества Литовского. Отличительной особенностью этого описания является то, что в него включена серия почтовых марок и конвертов, выпущенных в Литве, Беларуси, Польше и Гранаде, которые вместе (всего около 50) составляют подлинную историю начала основания крупного феодального государства в Восточной Европе в XIII-XIV веках, значительной составной частью которого были белорусские земля и народ, живший на них.

Пётра Мурзёнак: «Священная война»

Матывамі для напісаньня гэтага артыкула сталася злачынная вайна і генацыд, якія вядуцца Расіяй супраць украінскага народа на працягу апошніх 10 гадоў, але апошняй кропляй сталі нядаўнія цынічныя наказы “Всемирного русского народного собора» (ВРНС); дакумент апублікаваны ў сераду, 27 сакавіка 2024 года:¹¹

У наказе гэтай “общественной организации под эгидой Русской православной церкви (РПЦ) и председательством патриарха Московского и всея Руси Кирилла - вторжение в Украину назвали "священной войной" и заявили, что "вся территория современной Украины должна войти в зону исключительного влияния России". Гэты наказ як найлепш дапаўняе нядаўнія выказваньні Пуціна падчас інтэрв'ю амерыканскаму журналісту Такеру Карлсану (Tucker Carlson) - там дыктатар Расіі спрабаваў пераканаць замежную аўдыторыю, што Украіна ўзьнікла “ніадкуль” - па волі Леніна-Сталіна, і што тэрыторыя Украіны з’яўляецца “исконно русской” зямлёй.

Спляценьне РПЦ з маскоўскімі ўладамі назіраецца шмат вякоў. Ва ўпамнутых наказах «вторжение называется "новым этапом национально-освободительной борьбы русского народа против преступного киевского режима и стоящего за ним коллективного Запада, ведущейся на землях Юго-Западной Руси". Ужо сама па сабе гэта фраза кажа пра абсурднасьць падобных наказаў – складываецца ўражаньне, што гэта не Расія, а Украіна з’яўляецца агрэсарам і хоча «захіпаць» (а калі б здарылася, то магчыма і па праву) былыя Паўночна-Усходнія землі Кіеўскай Русі, якая (Кіеўская Русь) на самой справе не па праву прысабечана Расіяй. А другая палова фразы – «пра Юго-Западную Русь», сьведчыць пра тое, што Расія працягвае свае «праваслаўныя» рукі на тое, што ім даўно не належыць (а так хочацца). Яшчэ адзін момант прадстаўлены ў наказах і варты для абмеркаваньня заключаецца ў тэзе, што «русского национализма в природе не существует»: *"И пускай никто нас не пугает русским национализмом. Русского национализма в природе не существует, это каждый знает"*, - пракаментываў наказы сам Кірыл.

Што ж, паспрабуем разбірацца. Відаць усе сродкі добрыя, нават «праваслаўныя», каб апраўдаць цяперашнюю 10-гадовую захопніцкую вайну супраць нацыянальна

---

¹¹ Даниил Сотников ВРНС под эгидой РПЦ назвал войну в Украине "священной"

<https://www.dw.com/ru/vrns-pod-egidoj-rpc-nazval-voynu-v-ukraine-svasennoj/a-68687126>. 27 марта 2024 года

вызвольнага руху на Украіне – працэсу, які ніяк не скончыцца ў гэтай краіне, як і ў іншых былых савецкіх рэспубліках, уключаючы Беларусь, пасля развалу СССР.

Спробы чачэнскага народа вызваліцца з «расійскага рабства» падчас двух войнаў, на жаль, не скончыліся поспехам. У 2008 годзе Расія паставіла на калені Грузію, якая да гэтага часу не можа аклімацца і зрабіць рашучыя і правільныя крокі. Не без падтрымкі Расіі пацярпела паразу нацыянальна-дэмакратычная рэвалюцыя ў Беларусі ў 2020 годзе. Так што - хто тут агрэсар (!) - цалкам відавочна.

У чым жа прычына такой агрэсіўнасці Расіі і дзе ляжаць вытокі такой яраснай экспансіянісцкай палітыкі гэтай еўразійскай краіны і прычым тут царква, якая аб'яўляе “священную войну”?

А. Гістарычныя перадумовы

Цалкам магчыма, што такая агрэсіўнасць Расіі ёсць вынікам глыбокіх гістарычных міграцыйных працэсаў - на працягу тысячагоддзяў ваяўнічыя плямёны качэўнікаў з усходу рухаліся на захад па Чарнаморска-Каспійскаму стэпу і нават дасягалі і захоплівалі значныя рэгіёны Еўропы (Riazanovsky, 1993):¹² з усходу на захад змяняючы эпохі і адзін аднаго ішлі скіфы (700-200 да н.э.), сарматы (200 да н.э. - 200 н.э.), гуны (370 – 453 н.э.), аланы (500–1100 н.э.), авары (600-800 н.э.), хазары (600–1000 н.э.), а пазней печанегі (800-1100 н.э.), кіпчакі і куманы (11-13 ст.), манголы Чынгіз-хана (13-15 ст.).

Масковія, пасля развала Залатоў Арды, які адбыўся па ўнутраных прычынах, атрымала свабоду дзеянняў і скіравала свае захопніцкія інтарэсы на раздробленыя і раскіданыя па Еўразійскаму стэпу ханствы: былі заваяваныя Казанскае ханства (1552), Астраханскае ханства (1556), Вялікая Нагайскае Арда (1557), Сібірскае ханства (1582), Пегая Арда (1619). У выніку, ужо ў канцы 16 стагоддзя тэрыторыя Маскоўскай дзяржавы складала каля 5,5 млн кв. км., з насельніцтвам каля 9-10 мільёнаў чалавек (тады як у 1450 годзе было толькі 430 тысяч кв. км. з насельніцтвам 3 млн чалавек).

Варта нагадаць, што пасля гэтага Расія “прырасталая” ў 19-м стагоддзі - Каўказам (1859-1878) і Сярэдняй Азіяй (1854-1885), у 20-м стагоддзі – тэрыторыяй Заходняй Беларусі і Украіны і краінамі Прыбалтыкі (1939-1940), пасля II-й сусветнай вайны краінамі Усходняй Еўропы (Венгрыя, Польшча, Літва, Латвія, Румынія, Чэхаславакія, Эстонія), і нядаўна Паўднёвай Асеціяй (Грузія, 2008) і Крымам (Украіна, 2014). Такім

---

¹² Riasanovsky N.V. History of Russia. 5th Edition. New York. 1993. 711 p.

чынам, агрэсіўная прырода, еўразійскай Расіі мае доўгую гісторыю – Масковія - Расійская імперыя – СССР - Расійская федэрацыя.

Як лічылі некаторыя расійскія гісторыкі (Л. Гумілёў, класічныя еўразісты), і качэўнікі, і стэпы, якія яны займалі, адыгралі велізарную ролю ў далейшым станаўленьні і развіцці Расіі, бо фактычна, увесь Еўразійскі стэп пазней уліўся ў яе склад. У нашы дні толькі на тэрыторыі Еўразійскага стэпу жывуць шматлікія народы аўтаномных рэспублік Расіі (башкіры, мары, мардва, татары, удмурты, чувашы, адыгейцы, асеціны, балкары, інгушы, кабардзінцы, калмыкі, карачаеўцы, чачэнцы, чаркесы). Можна казаць, што Расія, уключыўшы на працягу доўгай гісторыі еўразійскія тэрыторыі і насельніцтва, што іх засяляла, і сёння з’яўляецца пераемніцай еўразійскага руху з усходу на захад.

Трэба адзначыць, што менавіта прадстаўлення міграцыйныя працэсы ляжаць і ў аснове падзяленьня усходніх славян на тры народы – беларускі, вялікарускі, і украінскі. Паводле нашай гіпотэзы, асіміляцыя часткі усходніх славян\вялікарусаў з Кіеўскай Русі са шматлікімі фіна-угорскімі народамі падчас першай хвалі асіміляцыі ў IX-XII стст., і з цюркскімі народамі падчас другой хвалі асіміляцыі у XIII-XIX стст., была адной з прычын, якая прывяла не толькі да фармаваньня сучаснага вялікарускага\рускага этнаса і Расійскай\Еўразійскай імперыі\цывілізацыі, але і да аддзяленьня іх ад беларускага і украінскага народаў, якія разам - па многіх аб’ектыўных прычынах - прыналежаць да Заходняй цывілізацыі, прадстаўляючы Заходне-рутэнскую субцывілізацыю Заходняй цывілізацыі.¹³ Вайна, якая ідзе між Расіяй і Украінай (2014-2024), па сваёй прыродзе вайна міжцывілізацыйная. Відавочна, што ніхто не возьмецца абсалютна адкінуць страхі і гарантаваць немагчымасць расійскай ваеннай інвазіі ў Беларусь, партнёра Украіны па Заходне-рутэнскай цывілізацыі. Расія вярнулася да рэалізацыі еўразійскай ідэі і працягвае рух з усходу на захад, які то сціхаў, то ўзнаўляўся з часоў Залатой Арды, і які можа распаўсюдзіцца на ўсю Еўропу.

¹³ Murzionak P. “Whether Rurik was in Polotsk? History of Modern Belarus and Ukraine as a Result of Conflict between East Slavic and Eurasian Civilizations.” *Sakavik*, issue2, June2013, 3-43 (*inBelarusian*).

Murzionak P. East Slavic Belarusian-Ukrainian civilization. Hypothesis and the facts. Magazine «Sakavik», №3, September 2013, p. 40-61. Мурзёнак П. Усходне славянская беларуска-украінская цывілізацыя. Гіпотэза і факты. *Часопіс «САКАВІК»*, №3, верасень 2013, с. 40-61.

Murzionak P. “Evidence for Belarusian-Ukrainian Eastern Slavic Civilization.” *Comparative Civilizations Review*. No 73: Fall, 2015, 51-76.

Murzionak P. Does Belarusian-Ukrainian Civilization Belong to the Western or the Latin Civilization? *Comparative Civilizations Review*. No 78: Spring, 2018, 40-54.

Б. Ідэалогія еўразізма і “русского мира”

Вышэй, мы апісалі гістарычныя працэсы, якія характарызуюць рух народаў з усходу на захад. Але відавочна, што існуюць унутраныя ідэалагічныя матывы, якія ляжаць у аснове экспансіянісцкай палітыкі еўразійскай краіны, якая прапаведуецца вякамі царамі-імператарамі ў спляценьні з махровым праваслаўем. У аснове такой ідэалогіі ляжаць дзве ідэялагемы – адна з іх гэта ідэя «о русском мире» - цэнтральным пунктам якой ёсць трыадзінства ўсходнеславянскіх народаў – беларусаў, вялікарусаў, і украінцаў, і такая ж старая, але не забытая ідэя, якую прапаводавалі класічныя еўразісты. На першы погляд, ідэі як бы розныя, але іх сутнасць адна і тая ж, за выключэннем таго, што еўразісты, у адрозненне ад прыхільнікаў “русского мира”, замахваюцца значна шырэй і далей – не толькі на былыя расійскія прасторы, але прэтэндуячы на ўсю Еўропу аж да Ла-Манша. Таму будзем абмяркоўваць дзве гэтыя ідэі паралельна.

Ідэя аб трыадзінстве ўсходнеславянскіх народаў, распрацаваная расійскімі вучонымі, выкарыстоўвалася, каб даказаць славянскі характар вялікарускага народа і каб апраўдаць захопы беларускіх і ўкраінскіх земляў пры падзелах Рэчы Паспалітай у канцы XVIII ст. Яна ні ў якой меры не адпавядае гістарычнай праўдзе,¹⁴ але і сёняшнія прыхільнікі «рускага міру» і «ню-еўразізму» ахвотна ўжываюць яе дзеля адмаўлення самастойнага існавання беларускага і ўкраінскага народаў.

Якіх бы поглядаў не прытрымліваліся расійскія гісторыкі і лідэры (нарманскай ці антынарманскай тэорыі, еўразійскай, славянафільскай ці панславісцкай плыні) мала хто з іх не разглядаў Кіеў/Кіеўскую Русь, як сваю вотчыну ў гістарычным асьпекце. З пункту гледжання сёняшняга дня гэта не зусім адпавядае рэчаіснасці, а менавіта не адпавядае рэальнаму існаваньню незалежнай дзяржавы - Украіны, якая ў першую чаргу мае падставы на гісторыю Кіеўскай Русі. Бо прызнаньне таго факта, што сучасная Расія не мае ніякага дачынення да Кіеўскай Русі (або «Древней Руси» па расійскай версіі), вядзе ў дзень сёняшні да абсалютнага прызнання самастойнасці Украіны і Беларусі і, як вынік, да страты прэтэнзій на гэтыя славянскія тэрыторыі і

---

¹⁴ Hrushevsky, Mykhailo. *Bar Starostvo: Historical Notes: XV–XVIII*. Kyiv, Ukraine: St. Volodymyr University Publishing House, 1894; Lviv, Ukraine, 1996.

Hrushevsky, Mykhailo. *Istoriya Ukrayiny-Rusy (History of Ukraine-Rus')*. Vol I: *From Prehistory to the Eleventh Century*. Canadian Institute of Ukrainian Studies. Edmonton: CIUS Press, 1997.

да згубы “абгрунтаванага” гістарычнага ўплыву на гэтыя краіны, чаго імперскае мысленне сабе дазволіць не можа.

Ідэалогія еўразіянізма была заснавана рускімі эмігрантамі ў 20-х гадах мінулага стагоддзя. Класічнымі еўразістамі былі: князь М. Трубецкой (1890-1938), Л. Карсавін (1882-1952), П. Савіцкі (1895-1968), Г. Вернадскі (1887-1973), Р. Якабсон (1896-1982), П. Шувчынскі (1892-1985). Сярод больш позьніх прыхільнікаў гэтай тэорыі можна назваць Л. Гумілёва (1912-1992), А. Панарына (1940-2003) і сучаснікаў, А. Дугіна, В. Суркова, Н. Назарбаева, С. Караганова.

Галоўнымі тэзамі класічнага еўразіянізма былі: асобная, уласьцівая толькі для Расіі, еўразійская культура, якая ёсць асновай рускай цывілізацыі; ідэалогія, заснаваная на хрысціянскай праваслаўнай рэлігіі і культуры, якая адлюстроўвае нацыянальныя інтарэсы; унікальны лёс Расіі, які вызначаецца яе геостратэгічным месцам, як мастом паміж Азіяй і Еўропай; спецыфічная этнаграфічная сумесь еўразійскіх народаў. Яны нават казалі, што Расія не з’яўляецца па-сапраўднаму славянскай краінай. Атрымоўваецца, што на Захадзе да гэтага часу чытаюць міфы і легенды пра Рурыкаў, напісаныя славянафіламі 18-19-га стагоддзяў. Так уелася гэта паўсюдна растыражыраваная легенда-клішэ пра славянскую краіну-Расію. Падрабязна гісторыю ідэалогіі еўразіянізма глядзіце ў аглядах (Laruelle, 2006; Matern, 2007; Pryce, 2013).¹⁵

Класічныя еўразісты не прызнавалі права Беларусі і Украіны на незалежнасць у 20-я гады мінулага стагоддзя, разглядаючы народы гэтых краін як асобныя галіны рускага народа. Не прызнаючы існавання беларусаў і украінцаў, як асобных славянскіх народаў, яны ў той жа час адзначалі вялікую ролю цюркскіх народаў у развіцці Расіі. Аб тым, што рускія бліжэй да неславянскіх людзей, і што імперыя Чынгіз-хана трансфарміравалася ў Маскоўскую імперыю, пісаў Л. Гумілёў: “Военный и политический опыт Чингис-хана, слившись с русским православием, в XIV веке дал жизнь Московской Руси» (з прадмовы да кнігі Э. Хара-Давана, 1992). У сваю чаргу П. Савіцкі ў пісьме да Л. Гумілёва пісаў: «Я ўсё яшчэ разглядаю нашага вялікага і грознага бацьку Чынгіз-хана, як адну з найвялікшых фігур ва ўсёй гісторыі

---

¹⁵ Laruelle M. The eurasianist ideology and the eurasian history: empire as the natural solution for the post-soviet space. 6th Annual Intl Young Researchers Conf. “Orienting the Russian Empire”, Ohio, Oct 26-26, 2006.

Matern F. The Discourse of Civilization in the Works of Russia’s New Eurasists: Lev Gumilev and Alexander Panarin. YCISS Post-Communist Studies Programme Research Paper Series, No. 002, February (2007). <<http://www.yorku.ca/yciss/activities/documents/PCSPPaper002.pdf>>.

Pryce P. Putin’s Third Term: The triumph of Eurasianism. Romanian Journal of European Affairs, v.13, No1, 25-43, 2013.

перад-ленінскай Еўразіі. Толькі Ленін пераўзыйшоў яго па сваіх маштабах і моцы сваёй мэты» (цыт. па М. Laruelle, 2006).

Спробы расійскіх даследчыкаў пазнаць глыбей сваю гісторыю ў 90-я гады падлягалі сур'ёзнай крытыцы. Так здарылася з канцэпцыяй Тартарыі, краіны, існаваўшай, паводле аўтараў, у паўночнай частцы Азіі (Носовский, Фоменко, 1999; Агранцев, 2005).¹⁶ Апісаньне гэтай краіны давалася яшчэ ў канцы 18-га стагоддзя: «Тартары, живущие южнее Московии и Сибири, называются Астраханскими, Черкасскими и Дагестанскими, живущие на северо-западе от Каспийского моря, называются Калмыкскими Тартарами и которые занимают территорию между Сибирью и Каспийским морем; Узбекскими Тартарами и Монголами, которые обитают севернее Персии и Индии и, наконец, Тибетские живущие на северо-запад от Китая» (пераклад з анг. Encyclopedia Britannica, Vol. III, Edinburgh, 1771, p. 887).¹⁷

Аднак, канцэпцыя А.Т. Фаменка была разгляджана і прызнана спецыяльнай камісіяй пры Расійскай Акадэміі навук ненавуковай (Комиссия, 2007).¹⁸ Палітызаванасьць разглядаемага пытаньня праглядаецца. Перыяд няўпэўненасьці ў расійскай стратэгіі зьмяніўся аднаўленьнем еўразійскай ідэялогіі. Відавочна, што рух еўразійскай цывілізацыі назад, на ўсход (у часы Гарбачова-Ельцына), быў вымушаным, ці з пункту гледжаньня сучасных еўразістаў – памылковым (паводле У.Пуціна - «Развал СССР – это крупнейшая геополитическая катастрофа мира»).

Новыя еўразісты, як і класічныя, будуць працягваць рэалізацыю сваёй ідэялогіі, каб узаконіць існаваньне і пашырэнне Расійскай імперыі. Але апошняе – гэта мінімальнае задача. Як вядома, еўразійская ідэя значна шырэй. Так, Мікалай Данілеўскі (1822-1875) разглядаў Расію як асобную цывілізацыю, якая павінна абсарбіраваць і асіміляваць Еўропу, заклікаў славян вызваліцца з пад турэцкага і германскага ўплыву і ўтварыць Славянскую імперыю - фактычна асіміляваць заходнюю цывілізацыю, якая была «ў духоўным распадзе». Тыя ж гэзы цяпер гучаць у расійскіх наратывах пра сатанізм, адмаўленьні праў сексуальных меншасцяў, і г.д.

Канчатковай мэтай класічных еўразістаў было пакончыць «з культуральнай гегемоніяй Захаду» дэманструючы перавагу Усходу (Г. Вернадскі, 1927). Г.

¹⁶ Nosovsky G.V., Fomenko A.T. Reconstruction of general history: a new chronology. - M.: Delovoy Express, 1999. - S. 409-417. Носовский Г. В., Фоменко А. Т. Реконструкция всеобщей истории: новая хронология. — М.: Деловой экспресс, 1999. — С. 409—417.

Agrantsev I. Alexander Menshikov. - M.: OLMA Media Group, 2005.S. 43-44. (Secrets of the Greats). - ISBN 5765441963 Агранцев И. Александр Меншиков. — М.: ОЛМА Медиа Групп, 2005. С. 43-44. (Тайны великих). — ISBN 5765441963

¹⁷ Encyclopedia Britannica, Vol. III, Edinburgh, 1771, p. 887.

¹⁸ The Commission to Combat Pseudoscience and Make research at the RAS Presidium. In defense of science / Ed. Ed. EP Kruglyakov. M.: Science, 2007. Vol.2. S.102-111. Комиссия по борьбе с лженаукой и фальсификацией научных исследований при Президиуме РАН. В защиту науки/Отв. ред. Э. П. Кругляков. М.: Наука, 2007. Т.2. С.102-111.

Vernadsky (1968) не разглядаў Расію як еўрапейскую дзяржаву, бо лічыў, што падзел Расіі на дзве часткі (еўрапейскую і азіяцкую), якую ўтварылі расійскія і нямецкія географы ў 18-м і 19-м стагоддзях ня толькі гістарычна не даказаннай і нерэальнай, але таксама геаграфічна няправільнай («This conception is not only historically unjustified and unreal but also geographically misleading», p. 4).

Ідэі класічных еўразістаў не знайшлі падрымкі ў СССР, ды яны і самі суцішыліся, бо ўбачылі, што пасля II-й сусветнай вайны Еўразія-Расія пашырылася аж да сярэдзіны Еўропы, г.зн. фактычна адбылася рэалізацыя іх ідэі. Існуе таксама версія, што частка гэтых вучоных на эміграцыі пайшлі на супрацоўніцтва з бальшавікамі і здрадзілі сваёй навуковай плыні (Shevelenko, 1994).¹⁹ Тое, што расіяне многа маюць агульнага з фіна-угорскімі і цюркскімі народамі, якія адыгралі і працягваюць адыгрываць істотную ролю ў культуры і ў дзяржаўным будаўніцтве, зараз не адмаўляецца. А як іначай. Расія бяз гэтага прызнання ня будзе Расіяй.

Раней я пісаў, што дзікунствам цяпер выглядала б спаленне на вогнішчы?! башкіра Тойгільды Жулякова за вераадступніцтва (вяртанне з праваслаўя ў іслам), якое было здзейснена ў 1738 годзе на загад вернага расійскага дзяржаўнага дзеяча і вядомага пазней гісторыка В. Тацішчава: «... за то, што, крэстья, прыняў паки махометанский закон — на страх другим, при собрании всех крещенных татар сжечь...» (Бердников, 2010).²⁰ Але нядаўні тэрорыстычны акт у «Крокус-цэнтры», калі падазраванаму таджыку прылюдна адрэзалі вуха і запіхівалі яго ў рот ахвяры, здзівіў не толькі мяне, але і многіх прастаўнікоў цюрскамоўных народаў.

Варта пачытаць, што прапаноўваў шавініст Дугін, каб зразумець, што нясе еўразійская ідэялогія для Беларусі, Украіны, і для ўсёй Еўропы. У інтэрв'ю агенцтву Anna-News, ён яшчэ 6 мая 2014 года заявіў, што "... украінцаў трэба забіваць, забіваць і забіваць. Больш ніякіх размоў не павінна быць. Гэта я вам як прафесар кажу".²¹ Дугін узначальвае Міжнародны Еўразійскі рух (2004), галоўнай мэтай якога з'яўляецца падтрымка палітыкі Пуціна ў стварэнні еўразійскай супердзяржавы, якая, вядома ж, будзе ажыццяўляцца праз "інтэграцыю" Расіі з пост-савецкімі краінамі. Цяжка зразумець у нашы дні, як гэтыя фашысцкія выказваньні могуць спалучацца з ідэямі неоеўразізма, якія ён прапаведуе. Але яны добра спалучаюцца з ідэямі класічных еўразістаў (Трубецкой, Карсавин, Савицкий, Вернадский, Якобсон, Шувчинский), якія бачылі ў пачатку 20 ст. заняпад Еўропы і падпарадкаванне яе

¹⁹ Shevelenko I. Towards a History of the 1929 Split in Eurasianism. In Themes and Variations: In honor of Lazar Fleishman, Stanford, Stanford Slavic Studies, v.8, pp.376-416.

²⁰ Berdnikov L. "Execute to death by burning ..." Chronicles of the Russian Inquisition. "New Youth" 2010, № 2 (95). Бердников Л. «Казнить смертью и сжечь...». Хроники российской инквизиции. «Новая Юность» 2010, № 2(95).

²¹ A.Dugin "Comments on the events in Odessa", May 2, 2014, interview with ANNA-News, May 6, 2014. Posted to YouTube, July 17, 2014. www.youtube.com/watch?v=dwgn3JGNrUo.

Расіі. Чытаючы ўсё гэта, заявы патрыярха Кірыла, што рускага нацыяналізма не існуе не маюць ніякіх падстаў.

Зараз нео-еўразісты заклікаюць да альянса праваслаўя і іслама, але зноў жа з вядучай рольлю праваслаўя (Peunova, 2012).²² Абедаўе рэлігіі, паводле еўразістаў, падзяляюць агульныя каштоўнасці, а менавіта – павагу да цэнтралізаванай улады і да моцных лідэраў. Але пакуль прагрэса ў паляпшэнні адносін паміж праваслаўем і ісламам няма, калі прыгадаць сітуацыю на паўночным Каўказе. Пакуль іслам, як і раней, знаходзіцца ў падпарадкавым у адносінах да праваслаўя становішчы. Калі ня будзе адзінства гэтых рэлігій ў падыходах да сьвецкага грамадства, то цяжка прагназаваць прагрэс у рэалізацыі еўразійскай ідэі. Бяз гэтага адзінства нават зьберагчы тэратэрыяльную цэласць такой еўразійскай (а не славянскай) дзяржавы як Расія будзе вельмі складана. Як заявіў У.Пуцін, 4 красавіка 2024 года - з мэтай адвесьці праблему іслама (істотную для ўнутранай палітыкі Расіі) - што тэракт у “Крокус-цэнтры” здзейснены не ісламістамі. Хаця ІПІЛ заявіў аб сваім дачыненні да тэракта. Тады кім быў здзейснены тэракт? - Бо відавочна, што не Украінай.

Вайна паміж Расіяй і Украінай з'яўляецца яркім прыкладам жадання Масквы у практычнай рэалізацыі еўразійскай ідэі. Без заваёвы Украіны Нова-Еўразія не будзе ўяўляць сабой моцны новы полюс у “шматпалярным свеце”. Беларусь па многіх прыкметах ўжо трапіла пад істотны ўплыў Расіі, з абдымкаў якой будзе цяжка вырвацца. Аднак шанец вырвацца ёсць, бо ён абумоўлены доўгім сумесным і падобным гістарычным развіццём Беларусі і Украіны. Але на жаль, Беларусь і Украіна, працуюць пакуль рознанапраўлена і не скаардынавана. Але нічога не стаіць на месцы - шматвекавое развіццё Заходне-рутэнскай цывілізацыі будзе мець свой працяг.

Нягледзячы на рознасць паміж цывілізацыямі, Заходне-Рутэнскай і Еўразійскай, Беларусь і Украіна маглі бы і павінны былі бы супрацоўнічаць з суседняй Расіяй, калі б яна не хацела прыбраць гэтыя краіны пад сябе. Відавочна, што ў ідэалогіі неоеўразізма няма месца для дзяржаўнасці ці нацыянальнага будаўніцтва Беларусі і Украіны. Ідэя славянафілаў, панславістаў і еўразійцаў лічыць Расію славянскай краінай ці краінай з вядучай рольлю славян прывяла да крызісу ў тлумачэнні сучаснай сітуацыі, калі, з аднаго боку, у складзе былой расійскай імперыі адсутнічаюць краіны ўсходнеславянскай цывілізацыі – Беларусь і Украіна, а з другога - трэба вырашаць нацыянальныя пытанні ў сваёй краіне. Імперскае мысленне знаходзіцца ў супрацьвазе з нармальным лагічным працэсам

---

²² Peunova M. (2012) The Transfer of Ideas Along a Cultural Gradient: The Influence of the European New Right on Aleksandr Panarin's New Eurasianism. In: Andrea Mammone et al (eds.) Mapping the Extreme Right in Contemporary Europe: From Local to Transnational. New York: Routledge, pp.303-316.

асэнсаваньня сябе як еўразійскай дзяржавы, што на самой справе вяло б да яе ўмацаваньня.

Так напрыклад, Kuzik і Yakovets, гаворачы пра “рускую” цывілізацыю, відаць маюць на ўвазе падключэньне ў гэту цывілізацыю беларусаў і украінцаў. Аднак, з пункту гледжаньня нашай гіпотэзы, стварэньне такой цывілізацыі магло б тэрэтычна адбывацца ў адваротным напрамку, а менавіта далучэньнем часткі Расіі, у выпадку калі Еўразійская цывілізацыя не ўтрымаецца, да існуючай Заходне-рутэнскай або Беларуска-украінскай цывілізацыі.

Для Заходне-рутэнскай цывілізацыі важна як да яе будзе адносіцца ў такой сітуацыі Заходняя цывілізацыя. Амаль да нядаўняга часу ўсё што знаходзілася на ўсход за лініяй Брэст-Львоў называлася многімі на Захадзе Расіяй, нават не Савецкім Саюзам. Гэта зараз пакрысе прыходзіць асэнсаваньне, што ўсходнеславянскі мір не быў адзіным, і што там ёсьць свае цывілізацыйныя каштоўнасьці, якія нельга ўсе агулам прыпісаць да Еўразіі ці Масквы. Пакуль што незаўважна, што Заходняя цывілізацыя падключылася для ліквідацыі пагрозы не толькі для Заходне-Рутэнскай цывілізацыі, але і для ўсяго сьвету ў цэлым. Развіцьцё беларускага і украінскага народаў было спынены Еўразійскай цывілізацыяй з усходу на 200 год і гэта можа паўтарыцца і зараз, калі памятаць, што еўразійская ідэалогія была рэалізавана ў краінах усходняй Еўропы ў межах Варшаўскага пакта, і ў еўразійскую зону былі ўключаны не толькі славяне, але і прадстаўнікі іншых народаў і нацыянальнасьцяў.

В. Праваслаўная царква

Царква з’яўляецца адным з тых грамадскіх інстытутаў, які ў пэўнай меры можа ўплываць на працэсы нацыянальнага будаўніцтва любой дзяржавы ў сучаснасьці, падтрымліваючы адпаведную маральнасьць і менталітэт, якія павінны ляжаць у падмурку нацыі. Але аб якой маральнасьці можа ісьці размова, калі маскоўскі патрыярх апраўдвае развязаную Расіяй непраўдную і крываваю вайну супраць Украіны, і больш таго называе яе “свяшчэннай».

Афіцыйныя дзеячы РПЦ, калі гавораць пра гісторыю царквы ў Расіі, пачынаюць ад хрышчэньня Кіеўскай Русі ў 988 годзе. Нагадаем, што ў той час не было ні самой Масквы, ні Маскоўскага царства, ад якога пачыналася Расія – Масква была заснавана толькі ў 1236 годзе. Мітрапаліты Кіеўскай Русі знаходзіліся ў Кіеве да 1299 года, калі мітрапаліт Максім вырашыў перабрацца з разбуранага манголамі Кіева ва Ўладзімірна-Клязьме, які быў цэнтрам Паўночна-Усходняй Русі. Да таго ж часу ўсе кіеўскія мітрапаліты падпарадкоўваліся Канстанцінопалю (другому “Рыму”, сталіцы Візантыі).

5 ліпеня 1439 года ў Канстанцінопалі адбылося гістарычнае Саборнае вызначэньне аб уніі, якое прымала новыя дагматы Рымскай царквы. Аднак, такое вызначэньне не атрымала шырокай падтрымкі, так, уніі прытрымліваліся толькі двор імператара і сам

патрыярх Канстанцінопальскі. Непрыняцце Уніі вылілася ў шэраг зьмен у царкоўнай іерархіі на землях Кіеўскай Русі.

У 1448 годзе саборам рускіх епіскапаў быў выбраны ў Маскве новы мітрапаліт Кіеўскі і ўсяе Русі Іона замест трапіўшага ў апалу Ісідара. Прызначэнне Іоны лічыцца пачаткам фактычнай самастойнасці (аўтакефаліі) паўночна-ўсходніх рускіх епархій. Аўтакефалія была прызнана Канстанцінопалем і вялікім князем літоўскім Казімірам IV (1451), якія санкцыянавалі падпарадкаванне літоўска-рускіх епархій мітрапаліту Іону.

У сваю чаргу, мітрапаліт Ісідар у 1458 годзе адмовіўся ад тытула мітрапаліта Кіеўскага і ўсяе Русі на карысць свайго вучня Рыгора (Балгарына), якога канстанцінопальскі патрыярх Рыгор III Мама прызначыў на заходнія рускія землі з кафедрай у Кіеве. Рыгор і яго пераемнікі сталі насіць тытул *мітрапалітаў Кіеўскіх, Галіцкіх і ўсяе Русі*. Літоўская мітраполія спыніла сваё існаванне, увайшоўшы ў склад Кіеўскай (доўгі час сталіцай мітрапалітаў быў Навагародак, а затым — Вільня).

У 1589 годзе прадстаяцель Рускай памеснай царквы - мітрапаліт Маскоўскі Ёў становіцца Патрыярхам Маскоўскім і ўсяе Русі. Але і гэта не паспрыла яднанню праваслаўя. У 1596 годзе большая частка епіскапата і кліру Кіеўскай (заходнерускай) мітраполіі (мітраполія Кіеўская, Галіцкая і ўсяе Русі, якая працягвала знаходзіцца ў юрысдыкцыі Канстанцінопальскага патрыярхата на тэрыторыі Рэчы Паспалітай), прынялі Берасцейскую унію з рымска-каталіцкай царквой, захаваўшы набажэнства візантыйскай літургічнай традыцыі на царкоўнаславянскай мове. У выніку узнікла Рутэнская (Рутэнская?!, а ня Руская, як паўсюль пішацца) Уніяцкая Царква ([лат. Ecclesia Ruthena unita](#)) у Галіцыі, Валыні, Падоле, і ў Беларусі.

Такім чынам, на працягу 15-16 ст.ст. на землях Кіеўскай Русі існавалі дзве мітраполіі – Кіеўская і Маскоўская, што зноў жа толькі падкрэслівае неправамернасць пераносу царкоўнай іерархіі ад Масквы на Кіеў.

Кіеўскія мітрапаліты дзейнічалі да канца ХVIII ст. – у 1685 годзе у выніку банальнага захопу украінскіх тэрыторый частка Кіеўскай мітраполіі (у прыватнасці Кіеўская і Чарнігаўская епархія), якія знаходзіліся пад юрысдыкцыяй Канстанцінопальскага патрыярхата, была падпарадкавана Маскоўскаму патрыярхату. Уціск Рускай праваслаўнай царквы адбываўся і ў Беларусі – у 1831 годзе, прыходы Уніяцкай царквы ў Беларусі, якія наведвала 70% насельніцтва, былі закрыты і пераўтвораны ў праваслаўныя, г.зн. рэлігійная Беларусь была падпарадкавана праваслаўнаму/рускаму міру. Пасля падзелу Рэчы Паспалітай “праваслаўны мір”, які быў падзелены між Кіевам і Масквой быў захоплены РПЦ.

Такім чынам, факты проста самі гавораць аб ілжывай інтэрпрэтацыі Рускай праваслаўнай царквой гісторыі праваслаўя на землях Кіеўскай Русі. Прыпіску царкоўнай гісторыі, пачынаючы ад часоў Кіева і Кіеўскай Русі, да Масковіі, а пазней да Рускага царства і Расійскай імперыі, можна назіраць у многіх летапісах, якія перапісваліся ў кожным адпаведным гістарычным перыядзе, і ў гісторыях Расіі,

напісаных у 18-19 ст.ст. Не дзіўна, што царкоўная гісторыя ў сучасных расійскіх наратывах ідзе абсалютна побач з дзяржаўнай гісторыяй – пры гэтым гісторыя старажытнай феадальнай Кіеўскай дзяржавы цалкам прысабечана Расіяй. Становіцца зразумелым, што такое доўгае спляценьне гісторыі царкоўнага і імперскага жыцця адлюстроўваецца сёння ў адзінай “свяшчэннай” палітыцы, скіраванай на падпарадкаваньне былых каланіяльных тэрыторый, якія выйшлі нарэшце з-пад іх кантроля і які яны намагаюцца вярнуць – ці то праз папоў, ці тоў праз бамбаваньні “кінжаламі”.

Гэта царкоўнае змаганьне за “праваслаўных” працягваецца ва Украіне і ў Беларусі і ў нашы дні. У 2018 годзе, дзякуючы высілкам Прэзідэнта Украіны П. Парашэнка, Украінская праваслаўная царква атрымала “Томас” на аўтакефалію ад Канстанцінопальскага патрыярха і, адпаведна, незалежнасьць ад Маскоўскага патрыярхата. Вынікам стала тое, што колькасць вернікаў Украінскай праваслаўнай Царквы Маскоўскага патрыярхата скарацілася да 10-15%, а частка парафій РПЦ перайшла у Праваслаўную царкву Украіны (ПЦУ).²³

РПЦ не мае сур’ёзнага уплыву і ў Беларусі. Нягледзячы на тое, што прайшло ўжо амаль 200 год пасля першароднага захопу беларускіх зямель Расійскай імперыяй, доля праваслаўных прыходаў у Беларусі складае не больш палавіны. І гэта, не зважаючы на тое, што праваслаўная царква ў Беларусі, падпарадкаваная Маскоўскаму патрыярхату, мае значныя прэферэнцыі з боку дзяржавы (з’вярніце ўвагу на новыя вялізныя храмы, узведзеныя ў Мінску) і нават юрыдычныя нормы аб “вызначальнай ролі Праваслаўнай царквы” у краіне, замацаваныя ў Законе РБ аб рэлігіі. Магчыма, што такія нормы ўведзены ў Закон ад палітычнага жадання кіраўніцтва дзяржавы мець галоўную царкву, да якой можна было б апелываць у пытаннях падтрымкі ўлады, а з другога боку, відавочна, што такія рашэньні выкліканы жаданьнем кіраўніцтва дзяржавы падыграць Маскоўскаму патрыярхату, а магчыма і прынятыя пад ціскам гэтага патрыярхата, якому падпарадкаваны праваслаўныя цэрквы Беларусі. Несумненна, такія дзяржаўны падыход непазбежна вядзе да рэлігійнай дыскрымінацыі.

Да нядаўняга часу, Беларускае праваслаўе ўзначальваў епіскап Павел, агрэсіўны адэпт рускага міра, прысланы Масквой на службу ў Беларусь з Разані. Аб маральных якасцях гэтага святара гавораць яго выказваньні яшчэ да прызначэньня мітрапалітам у Беларусь “ ... В России существует огромное количество оружия массового поражения, и атомное, и бактериологическое ... для большинства русских людей жизнь, как говорят в народе, ломаной копейки не стоит ... если наш народ будут загонять в угол нам ничего не останется как открыть черныбыльский краник ...».²⁴

²³ Ігар Тышкевіч: РПЦ імкліва губляе уплыў ва Украіне — і свае пазіцыі ў свеце. 16 красавіка 2023 года. <https://novychas.online/zamezza/ihar-tyszkevicz-rpc-imkliva-hubljae-uplyu-va-ukra>

²⁴ <http://www.charter97.org/be/news/2013/12/25/82633/>.

Такія выказванні мала чым адоznіваюцца ад сёняшніх наказаў Маскоўскага патрыярха Кірыла.

Праваслаўная царква Маскоўскага патрыярхату мае ў Беларусі 1567 суполак, што складае 48.8% ад усіх рэлігійных суполак ў Беларусі (3210), на другім месцы хрысціяне веры евангельскай – 512 (16%), на трэцім – рымска-каталіцкая царква – 479 (14.9%) (Апарат Упаўнаважанага па справах рэлігій і нацыянальнасцяў РБ, на 01.01.2012). Паводле Упаўнаважанага па справах рэлігій і нацыянальнасцяў Беларусі (гэтыя ж лічбы прыведзены і на старонках вэб-сайта Міністэрства замежных спраў Беларусі), у 2010 годзе 58,9% грамадзянаў аднеслі сябе да тае або іншае рэлігіі, з іх 82,5% — праваслаўныя (толькі 48.3% ад агульнай колькасці насельніцтва), 12% — каталікі (7.1% ад агульнай колькасці), 6% — іншыя рэлігіі (3.5% ад агульнай колькасці).

У краіне ёсць шмат людзей, якія прытрымліваюцца іншых веравызнанняў (у Беларусі налічваецца 27 розных канфесій ці іх напрамкаў), да таго ж каля 41% насельніцтва Беларусі не з'яўляюцца актыўнымі вернікамі. Такая шырокая палітра адлюстроўвае ў першую чаргу гістарычныя працэсы станаўлення рэлігійнага жыцця Беларусі, якое праходзіла праз паганства, праваслаўе, каталіцызм, юдаізм, уніяцта і ішло паралельна з такімі цывілізацыйнымі і рэлігійнымі працэсамі ў Еўропе як хрышчэньне, рэфармацыя, контррэфармацыя, са стварэннем і гібеллю імперый і г.д.

Стварэнне аўтакефальнай беларускай праваслаўнай царквы на радзіме, пытаньне пакуль што аддаленай перспектывы.²⁵ Хаця фармальна, яна (БАПЦ) набыла такія правы, пасля рашэнняў Канстанцінопальскага патрыярхата восенню 2018 года аб прадастаўленні аўтакефаліі ПЦУ і аб адмене дамовы 1686 года з Масквой аб часовай перадачы Маскоўскаму патрыярхату некаторых правоў ад Кіеўскаў метраполіі. Трэба сказаць, што многія беларускія праваслаўныя цэрквы ў тыя часы якраз да Кіеўскай метраполіі і адносіліся. Па-другое, прыходы пакуль непрызнанай БАПЦ, існуюць зараз за мяжой (Аўстралія, Вялікабрытанія, Канада, ЗША). Можна меркаваць, што нягледзячы на тое, што ўвядзеньне аўтакефаліі ў Беларусі магло бы закрануць пачуцці вернікаў, аднак, такое царкоўнае аддзяленьне мела бы сэнс для ўмацавання

²⁵ The Belarusian Autocephalous Orthodox Church (BAOC). <http://www.belapc.org/> August 17, 2019.

Elena Litvinova: For independent state - independent church. In Chernihau held the forum in support of the Belarusian autocephaly. [Алена Літвінава Незалежнай дзяржаве — незалежную царкву. У Чарнігаве праходзіць форум у падтрымку беларускай аўтакефаліі. https://www.svaboda.org/a/30114816.html](https://www.svaboda.org/a/30114816.html)

Sergej Ablamejka: Archbishop Sviatoslav Login meets Paul and Metropolitan Marzalyuka about the Belarusian language and Kalinowski. October 3, 2019). Сяргей Абламейка Архіепіскап Сьвятаслаў Логін адказвае мітрапаліту Паўлу і Марзалюку пра беларускую мову і Каліноўскага. October 3, 2019). <https://www.svaboda.org/a/30195718.html>

палітычнай незалежнасці краіны, а значыць і для здабыцця большай нацыянальнай свабоды. Гэта якраз тое, чаго дабіліся украінскія царкоўныя і дзяржаўныя ўлады – стварэння аўтакефальнай Праваслаўнай царквы Украіны (ПЦУ) ў 2018 годзе.

Хаця традыцыйна лічыцца, што Беларусь – краіна праваслаўная, аднак, лічбы, прыведзеныя вышэй, кажуць аб тым, што ні адна з канфесій не мае пераважнага ўплыву на вернікаў, як па ахопу насельніцтва, так і па актыўнасці саміх вернікаў, а роль праваслаўнай царквы ў грамадстве значна перабольшана.

Як мы паказалі вышэй, гістарычныя, ідэалагічныя, і царкоўныя расійскія нарратывы, глыбока ілжывыя і даволі жывучыя – яны распаўсюджаны ў многіх падручніках у краінах заходняга сьвету. Тым цяжэй людзям краін дэмакратыі прымаць зараз асэнсаваныя рашэнні, што да дапамогі Украіне ў міжцывілізацыйным змаганні з расійскім агрэсарам.

Пётра Мурзёнак: «Священная война»

(вэб-часопіс «Культура. Нацыя», №33, красавік 2024, 100-113, www.sakavik.net)

Анотацыя. У артыкуле абмяркоўваюцца гістарычныя, ідэалагічныя і рэлігійныя прычыны вайны, разьвязанай Расіяй супраць Украіны – вайны, якая мае міжцывілізацыйны характар. Імперскія жаданьні Расіі аднавіць сваё каланіяльнае дамінаваньне над былымі “акраінамі” базуюцца на асэнсавана-памылковай інтэрпрэтацыі даўніх гістарычных фактаў як дзяржаўнымі лідэрамі, так і лідэрамі Рускай праваслаўнай царквы. Спалучэньне агрэсіўнай дзяржаўнай палітыкі і праваслаўя характэрны для ўсяго гістарычнага перыяду развіцця Расіі, пачынаючы з канца XV стагоддзя.

Piotra Murzionak: "Holy War"

(web-zine "Culture. Nation", No. 33, April 2024, 100-113, www.sakavik.net)

Abstract. The article discusses the historical, ideological, and religious reasons for the war waged by Russia against Ukraine - the war that is the war between civilizations, Russian and Western-Ruthenian subcivilizations. Russia's imperial desire to restore its colonial dominance over its former territories is based on a meaningfully erroneous interpretation of ancient historical facts by both state leaders and the leaders of the Russian Orthodox Church. The combination of aggressive state policy and Orthodoxy is characteristic of the entire historical period of Russia's development, starting from the end of the 15th century.

Пётра Мурзёнак: «Священная война»

(веб-журнал «Культура. Нація», №33, апрель 2024, 100-113, www.sakavik.net)

Аннотация. В статье рассматриваются исторические, идеологические и религиозные причины войны, которую Россия ведет против Украины - войны, носящей межцивилизационный характер. Имперское стремление России восстановить свое колониальное господство над бывшими «окраинами» основано на осознанно-ошибочной интерпретации древних исторических фактов как руководителями российского государства, так и руководителями Русской Православной Церкви. Сочетание агрессивной государственной политики и православия характерно для всего исторического периода развития России, начиная с конца XV века.

Алесь Сімакоў: Індзейцы, індэйцы, індыяне (індыяны) або індыянцы?

Анатацыя. Разглядаецца ўжыванне асноўных слоў, якімі называліся карэнныя жыхары Амерыкі (за выключэннем эскімосаў і алеутаў). Акрамя найбольш распаўсюджанай формы "індзейцы" фіксуецца яшчэ тры (і ў беларускамоўных тэкстах для абазначэння індзейцаў ужываюць таксама слова "індыйцы"). Пра гэта сведчаць і формы з "Нашай нівы". Мы даем некаторыя прыклады з твораў вядомых аўтараў. Часам дзве і больш формы сустракаюцца ў адным і тым жа выданні. Прыметнік "індыянскі", ужыты ў пэўным тэксце без этноніма-назоўніка, не дазваляе вызначыць, "індыяне" або "індыяны" - выбар аўтара ("індыянскае дзічы" ў рукапісе верша "Мае коляды" А. Гаруна (1905) - першы вядомы нам прыклад з асновай "інд"). Назвы "індзейцы", "індэйцы", "індыяне" або "індыяны" і "індыянцы" ў цэлым не супрацьстаяць адна адной, таму "барацьбой" ужыванне гэтых варыянтаў можна назваць толькі іранічна. Але гэта адлюстроўвае ўплывы - найперш польскі і рускі, - якія садзейнічалі ўзнікненню альтэрнатывы. Вялікага ідэалагічнага значэння пры выбары форм мы не бачым, хаця ў эміграцыі адрозненні ад "савецкай" асноўнай формы даволі падкрэсленыя. Як кампраміс у слоўнік канадскай беларускі В. Пашкевіч уключаныя, у дадатак да слоў "індыянін", "індзейка", "індыяне", і словы "індзеец", "індыянка", "індзейцы". Беларуска-індзейскае таварыства зрабіла шэраг спроб высветліць пазіцыю прафесійных мовазнаўцаў, у т.л. у Інстытуце мовазнаўства. Некаторыя з іх самі прапаноўвалі "неалагізмы", якія не прыжыліся.

Знаходзячыся паміж Захадам і Усходам і больш, чым суседзі з поўдня і поўначы - Украіны, Літвы і Латвіі, прэтэндуючы на культурную "нееўрапейскую" самастойнасць, Беларусь у моўным плане зазнала ўплывы галоўным чынам з Расіі і Польшчы, таму на нашай глебе з'явіліся і "індзейцы", і "індыяны", хаця першыя, зразумела, "перамагаюць". Але як ішла "барацьба" паміж імі?

Гаворка цяпер не пра назву "барацьбітоў"-індзеецістаў - індзеецістыка таксама часам называецца індыяністыкай (хоць гэта - вывучэнне Індыі), а індзеецісты - індыяністамі (напрыклад, у артыкуле пра Сат-Ока ў Вікіпедыі).

Нас цікавіла гісторыя і сучасны стан, тэндэнцыі ўжывання слоў "індзейцы", "індзееціцы", "індэйцы", "індыяны", "індыяне", "індыянцы", а таксама "індыйцы", "індзійцы" (а яшчэ і "індзіяны") як абазначэнне - памылковае або "правільнае" - індзейцаў. Наступнымі пытаннямі былі выразы, якія замянялі гэтыя

словы, што паходзілі ад Індыі, а таксама этнонімы асобных індзейскіх плямён, народаў. Апошняя тэма - неабсяжная і няпростая для распрацоўкі.

Пастаноўка пытання пра беларускую агульную назву для індзейцаў рабілася, напрыклад, у лістах мовазнаўцу-беларусісту Вінцуку Вячорку, у Інстытут мовазнаўства і ў гэты інстытут, але на імя В. Лемцюговай:

№ 228 / 1 Тэрміналагічная камісія 30.12.1992 г.:

"Паважаная Валянціна Пятроўна!

*Вывучаем індзеянiзмы ў беларускай мове - з асаблівай увагай да апелятываў (у нашай картатэцы зарэгістравана 192, уключаючы формы, у т.л. правапісныя; па кожнаму - "поўны" лексікаграфічны комплекс, можам забяспечваць Ваш інстытут экспертнымі даведкамі, але спадзяёмся і на дапаўненні з Вашых матэрыялаў). Фіксуем усе індзейскія этнонімы, якія сустракаюцца ў беларускіх тэкстах, а таксама тапонімы індзейскага паходжання (іх сотні). Звярнулі ўвагу на Вашу з Г. У. Арашонкавай "ініцыятыву" ў "Слоўніку цяжкасцей беларускай мовы" (1987): **індзіянка** (каб адрозніць ад індыянки з Індыі?). Дарэчы, М. Р. Суднік і І. П. Лобан у "Арфаграфічным слоўніку" (1948) прапанавалі: **індзеечка**. Як бы Вы гэта пракаменціравалі?*

Дадаём інфармацыю з пытаннем па А. Я. Багдановічу. Магчыма, паўночнаамерыканская тапанімія сабрана ў рукапісным "нескарочаным" варыянце?

Па праблеме этноніма "індзейцы" ў старажытнабеларускай мове пісалі ў інстытут 19.5.92 № 122 (але адказу не атрымалі).

З павагай Алесь Сімакоў, выканаўчы сакратар БІТ".

Згаданы вышэй ліст у ІМ гучаў:

"Паважаныя таварышы!

Пры складанні "Гістарычнага слоўніка беларускай мовы" Вашымі супрацоўнікамі выкарыстаны пераклад "Хронікі ўсяго свету" М. Бельскага. Хто з іх працаваў менавіта з гэтым тэкстам? Ці маеце Вы копію? Шэраг прычын перашкодзіў нам прагледзець рукапіс у Ленінградзе і зрабіць копію "амерыканскіх" старонак. Былі б Вам удзячны за тэксты з Вашай картатэкі па вакабулах "индиец", "индеец", "индийчик", "индийчик", "индейчик", "индове", "индейских", "индийских" і іншых ад тапоніма "Индья", які даў сучасны этнонім і для карэнных жыхароў Амерыкі. Гэтыя важныя звесткі выкарыстаем у нашым даследаванні беларуска-індзейскіх сувязей.

З павагай Алесь Сімакоў, выканаўчы сакратар".

Адказу не было і на ранні ліст да Вінцука Вячоркі (18.04.1988):

"Як бы ты асабіста пракаменціраваў ініцыятыву Арашонкавай і Лемцюговай (уласна кажучы апошняй) у "Слоўніку цяжкасцей беларускай мовы"? Маеца на ўвазе "індзіянка" замест раней прынятай (прынамсі ў слоўніках) "індыянкi" (у тым ліку як адрозненне ад індыйскай індыеанкі). Наогул, этналімічная праблема "індзейцаў" вартая падрабязнай распрацоўкі і ўжо, як нам здаецца, выклікае "шумную" дыскусію.

Будзем вельмі ўдзячны за адказ.

Ад імя беларускі братоў-індэаністаў (так!) [...]"

"Індэаніст", "індэаністыка" - гэта нашы раннія, не зусім правільныя версіі слоў, якія запазычаныя з рускай мовы, - індэаніст (індэаніст), індэаністыка (індэаністыка). Яны ўжываюцца ў 1987 і 1988 гг. у некаторых нашых дакументах, лістах і нават у назве бюлетэня.

З польскага боку тэрмін індэаніст (indianista), які значыць *"спецыяліст, які займаецца мовамі і культурай індзейцаў"* (часам бывае звязаны не з індзейцамі, а з Індыяй), згодна са "Слоўнікам польскай мовы" (1961, т. 3, с. 190), упершыню быў лексікаграфічна зафіксаваны ў "Слоўніку польскай мовы" (1861), складзеным з удзелам ураджэнцаў Беларусі А. Здановіча, М. Богуша-Шышкі, В. Каратынскага.

У перыяд пасля рэформы 1861-га і паўстання 1863 г. і да рэвалюцыі 1917 г. у Расійскай імперыі адзначанае з'яўленне вялікай колькасці амерыканісцкай літаратуры; у Еўропе і Амерыцы ў гэты час працягваецца станаўленне амерыканістыкі (індэаністыкі) як навуковай дысцыпліны. У еўрапейскіх мовах узмацнілася неабходнасць разабрацца з "індыйскай" спадчынай у найменнях карэнных жыхароў Амерыкі. Алеутаў і эскімосаў, хаця і не заўсёды, удавалася "аддзяляць" ад гэтай праблемы, пакуль "паліткарэктныя" амерыканцы не вынайшлі выраз, які стварае праблему ў адносінах і да карэнных аляскінцаў-неіндзейцаў, і яшчэ больш - да значна больш шматлікіх у ЗША індзейцаў, бо пры ўжыванні "Native Americans" няма пэўнасці, пра каго ідзе гаворка - ці не алеуты, эскімосы і нават гавайцы маюцца на ўвазе ў тым ці іншым выпадку.

У сувязі з тым, што Індыя мае намер увесці замест традыцыйнай назвы іншую, традыцыйную ў іншым сэнсе - Бхарат, можа ўвайсці ў шырокі ўжытак палітонім бхаратцы замест індыйцы, і тады ў еўрапейскіх мовах, што не адрозніваюць індыйцаў і індзейцаў у словах тыпу Indian, можа стварыцца сітуацыя, якая спрашчае ўжыванне асновы "індыян", - калі Indians могуць быць асноўнай назвай для карэннага насельніцтва "Амерык" з меншай пагрозай блытаніны.

Старабеларускамоўная літаратура як крыніца звестак пра абазначэнне індзейцаў нашымі далёкімі продкамі вывучаная слаба - проста пакінем гэта ў баку на нявызначаны тэрмін.

Рускамоўныя і польскамоўныя выданні на тэрыторыі Беларусі таксама бедныя на амерыканістыку ў цэлым і тым больш індзеяністыку - напрыклад, цікавыя этнаграфічныя творы, дзе няма пра індзейцаў, беларуса М. Доўнар-Запольскага выйшлі ў Вільні і Кіеве, - падобныя кнігі не выходзілі на тэрыторыі Беларусі па прычыне не зусім рацыянальнай, але зразумелай. "Індзейцы" - вялікая рэдкасць у дарэвалюцыйным друку Беларусі.

Дарэчы, аўтары, якія выкарыстоўвалі ў сваіх працах літаратуру на англійскай, французскай, нямецкай і іншых мовах, нярэдка вымушаны былі ў цяжкіх выпадках даваць індзейскія этнонімы ў арыгінале. Так, М. Доўнар-Запольскі прыводзіў беларуска-індзейскія паралелі з прыкладах па *Miztecas* (міштэкі) і *Creek* (крык). У "Нашай ніве" слова "індзейцы" з'явілася на кірыліцы і лацініцы. Артыкул В. Ластоўскага, дзе ёсць пра "індзейцоў", надрукаваны, ужо пасля рэвалюцыі, і лацінкай (**indziejcou** - з дыякрытычным знакам на канцы).

Ластоўскі пад псеўданімам "Ю. Верашчака" ў 1913 г. у "Нашай ніве" змясціў рэзкі артыкул, за, вядома ж, беларускую самабытнасць і супраць здольнасці прыстасоўвацца, пад назвай "Літаратарам з кальцом у носе". У ім і такое: *"Нашы рэнегаты забіраюцца ў недры [так] нашай паэзіі і мовы і як еўрапейцы ад чырвонаскурых індзейцоў [так], за тытунь, гарэлку і сіфіліс - вырываюць нашы векавечныя скарбы"* (цытуем з тэксту на лацініцы 1919 г., перавёўшы ў кірыліцу і ў сучасны правапіс - акрамя "індзейцоў").

Калі ў пачатку 20 ст. пачала з'яўляцца беларускамоўныя перыядычныя выданні, папулярная і нават навукова-папулярная літаратура і неабходна было даваць беларускія адпаведнікі ўласных імёнаў, для перадачы амерыканскіх тапонімаў, а потым і назваў народаў, уласна этнонімаў, на аўтараў і выдаўцоў уплывалі з аднаго боку польская, з другога - руская традыцыя.

А. Гарун ішоў іншым шляхам, чым Ластоўскі. ...*"індыянскае дзічы"* - такі радок з'явіўся ў рукапісе, датаваным 13 студзеня 1905 г. (верш створаны ў вёсцы Капанікі, апублікаваны толькі ў 1920 г.) - гэта быў першы яго вядомы верш.

У міжваенны перыяд назіралася вялікая блытаніна з тэрмінам для абазначэння карэннага насельніцтва Амерыкі. У Савецкай Беларусі праблема вырашылася, хаця і без 100-працэнтнага эфекту, пасля рэформы 1933 г., у Заходняй Беларусі - пасля далучэння да БССР / ССРСР у 1939 г., у эміграцыі - існуе дагэтуль.

З пачатку 20-х гг. у адных і тых месцах, аднымі і тымі аўтарамі або перакладчыкамі ўжываюцца, часам у адным выданні і нават на адной старонцы, варыянты

"індзейцы", "індыйцы", "індэйцы", "індыяны" (гл., напрыклад, пераклад А. Таўбэ кнігі С. Севіна "Паўднёвая Амерыка" (1932), дзе сустракаюцца тры формы). У першым беларускамоўным аглядзе агульнага мовазнаўства ("Асноўныя пытанні мовазнаўства" (1926), пераклад з рускага выдання) П. Бузука ёсць згадка пра мову жэстаў "індыйцаў". Савецкія аўтары і перакладчыкі, якія працуюць галоўным чынам з рускай літаратурай, вымушаны выбіраць паміж двума варыянтамі перадачы рускага этноніма "індейцы" і пераадольваць блытаніну паміж "індейцамі" і "індыйцамі".

Пасля рэформы 1933 г. індзейскія этнонімы пачалі перадавацца ў "набліжанай да рускай мовы" форме. Гэта ў першую чаргу датычыцца тэрміна "індзейцы", варыянты якога - індыяны, індэйцы і індыйцы - сустракаюцца далей час ад часу толькі як адхіленне ад правіл.

"Разнабою" ў значнай ступені спрыяла "нармалізацыя" формы "індыйцы" ў "Расійска-беларускім слоўніку" С. Некрашэвіча і М. Байкова (1928): "Индеец - **індыец**"; "Индейский - **індыйскі**". У 1933 г. фіксуецца і індыйцы, і індэйцы, і індзейцы. Два першыя варыянты даволі часта сустракаюцца на працягу наступных гадоў, а потым робяцца выпадкова-памылковымі.

У ковенскіх перакладных выданнях 1922 г. у залежнасці ад мовы, з якой робіцца пераклад, ужываюцца назвы **індзейцы** (кнігі В. Лункевіч, пер Г. Казячага, 1922) і **індыяне** (В. Остэрлёф і Я. Шустэра, пер. А. Смоліча, 1922).

З 1980-х гг. жаданне пэўнай часткі "адраджэнцаў" вярнуць мову да ўзораў, якія існавалі да 1933 г., прывяло да з'яўлення ў друку форм "індэйцы" і "індыяны" ("**індыянскі**"). "Этнонім" "індэйцы" зарэгістраваны ў перакладным артыкуле "Гомельскай праўды", назоўнік "індыяны" і прыметнік "індыянскі" - у публікацыях В. Мартыненкі ("Чырвоная змена"), А. Мяльгуя ("Наша ніва", дзе ў выніку з'явіўся варыянт назвы нашага таварыства - "Беларуска-індыянскае"). У выданнях на "адноўленай" "тарашкевіцы" рэдка, але фіксуецца як казус і форма "**індзейцы**" - у С. Верацілы ("Эквадорскія паданьні" ў яго пераказе ў час. "Бязрозка", 1993), у С. Яновіча ("Сьцяна", 1993), Л. Сільновай ("Крышталёвы сад", 2000).

Нам слова "індзейцы" здавалася аптымальным, хаця ўспрымаецца яно як "частка дзяцінства", штосьці не вельмі сур'ёзнае - замененае, напрыклад, на "**амерынд**", яно гучала б больш стыльна, эфектна і паважна. Для замены слова "індзейцы" ў ранні і найбольш актыўны праграматворчы перыяд намі прапаноўваўся і шматзначны "пераклад" слова Red - "чырвоныя" (як варыянт - скарачана ў множным ліку "чырвоны"; атрымліваецца, што ў адзіночным - "чырвон"?).

Ведаючы, што Г. Арашонкава і В. Лемцюгова ў "Слоўніку цяжкасцей беларускай мовы" (1987) прапанавалі нетрадыцыйную форму жаночага роду: "**індзіянка**", ужо не здзіўляешся, калі даведваешся, што ў 1948 г. М. Суднік і М. Лобан прапанавалі называць індзейскую жанчыну "**індзеенкай**". Апошняе не замацавалася, самі складальнікі "Арфаграфічнага слоўніка" ў далейшым адмовіліся ад яе. Форму "**індзіянка**" як варыянт назвы для індзейскай жанчыны мы таксама фіксуем рэдка, яшчэ больш рэдка - варыянты "**індыйка**", "**індзейка**".

Галоўны беларускі мовазнавец замежжа ўсіх часоў, відаць, - Валянціна Пашкевіч (Канада). У яе дапаможніку "Беларуская мова" (Fundamental Byelorussian) (у 2-х кн.) - "**індыянскі**" прыярытэт: "індыяне". Але ў яе "Ангельска-беларускім слоўніку" (пад рэдакцыяй С. Шупы, 2006) кампраміс: для Indian - 1. **індыянін, індзеец, індыянка, індзейка; індыяне, індзейцы**; 2. кожная з моваў амэрыканскіх **індыянаў**. Для жыхароў Індыі ў слоўніку - індыец, індыйка, індыйцы. Прыметнікі для індзейцаў - **індыянскі, індзейскі**, для індыйцаў - індыйскі. Галоўны ж аўтарытэт на Бацькаўшчыне - "Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі". Словы "**індзейскі**" і "**індзейцы**" ўжытыя як прыклады ў "законе 2008 г.". Тэкстам "Правіл..." карыстаемся ў выданні 2011 г.

ІНДЭЙЦЫ

Паглядзім, як называюцца індзейцы ў артыкуле аднаго з першых беларускіх лацінаамерыканістаў П. Кірушына "Маладая Амерыка" (1930) - ён напісаны ў Горы-Горках, у канцы публікацыі пазначана нават: "С. -г. *акадэмія*". Нарыс "*абставін творчасці, тэматыкі і настрояў*" маладых лацінаамерыканскіх паэтаў уключыў і кароткі агляд "*паэзіі спрадвечных жыхароў Індэ-Амерыкі*". "*Ці існуе яна наогул і хто з'яўляецца яе прадстаўнікамі?*" - задае пытанне аўтар і прыходзіць да высновы, што: "*чыста індэйская паэзія прадстаўлена толькі вельмі нязначнымі прыкладамі*". Прыклад таго, што можна назваць "*індэйскай прыгажосцю*", далі Аляксандра Пэральта і Гамаліэль Чурата, якія "*з'яўляюцца амаль чыстымі індэйцамі, на меншай меры, на тры чвэрці*", і ў сваіх творах, надрукаваных галоўным чынам у "Бюлетэні Ціцікака" і "Амауце". У якасці аднаго з лепшых вершаў Пэральты з яго кнігі "Анды" прыводзіцца верш "**Індзеец** Антоніо".

"*Літоўцы пачуваліся амаль як апошнія з магіканаў, і нездарма Оскар Мілаш называў іх "чырванаскурамі Еўропы"*". Мова "*ў выпадку Літвы, аточанай славянамі з аднаго боку, немцамі з другога, засталася адзіным знакам тоеснасці, як сёння для паўночнаамерыканскіх індэйцаў рэлігійныя абрады*" (Ч. Мілаш, пераклад з польскай, 1992).

ІНДЫЯНЦЫ

Больш ранні прыклад, эміграцыйны, ужывання слова "індыянцы" - Міхась Кавыль, "Ніягара" (1990):

"Бы Індыянцы-грабары

выграблі роў глыбокі

хвалі каб

не ўцякалі далёка".

Больш позні прыклад - з "Авантур студыёзуса Вырвіча" Л. Рублеўскай (2014): *"Вы, вашамосць, так жадаеце даведацца, як жывуць бедныя індыянцы... Ці не варта мець, з чым параўноўваць? Запэўніваю - экзатыкі і дзікунства ў глухіх беларускіх вёсачках ніяк не менш, чым у пасяленнях ацтэкаў і майя".* Зразумела, што Рублеўская ўжывае гэтую назву "іранічна", не "сур'ёзна". У яе серыі пра Вырвіча можна сустрэць і "індыянаў" як працяг яе філалагічнага выкліку, і "кананічных" індзейцаў.

Індыянцы - гэта своеасаблівы "кампраміс" паміж польскімі "**Indianami**" і рускімі "**индейцами**", "унія", "уніяцкі" варыянт назвы, які мае аналаг ва ўкраінскай мове (дзе "**індіанці**" - галоўная форма).

ІНДЫЯНЫ

У 3-м нумары першага часопіса для моладзі "Лучынка" (1914), які выдаваўся ў Мінску А. Уласавым, Цётка расказала, як індзейцамі ўжывалася неачышчанага газа (нафта): *"у паўночнай Амэрыцы індыяны так сама зналі газу і ўважалі яе за найноўшае лекаства"* ("ў" не ставіліся").

Хочацца адразу аднесці ўжыванне, якое ніжэй, да гэтай жа групы: *"Думка скарыстаць у творчасці матывы роднага краю з'явіліся [ў Русак] пры вывучэнні сімвалічнай мастацкай культуры інашага асяроддзя - індыянаў Паўночнай Амерыкі"* (Л. Маленка, 1993). Але ўсё ж індыяны ці індыяне былі б у назоўным склоне?

ІНДЫЯНЕ

Хаця і толькі называючы работу другой мастачкі, Т. Стагановіч, Л. Маленка ўказвае на асаблівасці мовы беларускіх амерыканцаў *"Таос: амерыканскія індыяне Пуэблэ"*.

Былы "амерыканец" А. Сянкевіч, пішучы пра Каларада ("Вандраванне Васіля", 1924-1926, 1932), заўважае: *"цяпер днём са свечкай ня знойдзеш тут індыяніна. Як*

*тых зуброў у Белавежы, трымаюць у амерыканскіх запаведніках астаткі плямён
былых гаспадароў паўночнай Амэрыкі".*

*"Нічога не мог зрабіць дзікар-індыянін з сваім прымітыўным аружжам. Ня
утрымацца яму проці шалёнага агню.*

Усё далей у глыб лясоў адыходзілі індыеце".

*"Гісторыя кажа, што на месцы загінуўшага вольнага індыеціна асеў чалавек
англысаксонскай расы".*

З тых жа выпадкаў, калі не ясна, як было б у аўтара ў назойным склоне: "індыяне"
або "індыяны": песні "індыян" - у артыкуле В. Шутовіча (старага "заходніка") пра
М. Забэйдун-Суміцкага (2001).

ІНДЫЯНСКІ

У некаторых аўтараў мы можам знайсці толькі прыметнік - "індыянскі".

Выраз "індыянская дзіч" гучыць ў паэме "Мае коляды" Алеся Гаруна (апублікаваная
толькі ў 1920 г., яна датуецца ў рукапісе: "Вёска Капанікі, 13 студзеня 1905 г."). Гэта
першы вядомы нам тэкст на беларускай мове і першы твор беларускай літаратуры,
дзе гаворка ідзе пра індзейцаў. Адначасова гэта і першы ўзор беларускай любоўнай
лірыкі з прыцягненнем індзейскага матэрыялу.

"За адно яе слова

Ўсё зрабіць я гатовы:

Купіць стрэльбаў, нажоў

Ды пайсці на звяроў

Індыянскае дзічы -

Стацца там паляўнічым...

Сярод стэпу пажараў

Увіхацца з Эмарам...

Дык за ўсю нагароду

Хацеў б мець яе згоду:

Што мяне не забудзе,

Што скакаці не будзе

Ўжо ніколі з баронам
(Нейкім там нарачоным!)
Ды аддасць мне з галовы
Сваю ўстужку ружову,
Як знак вечны ўспаміну...
Так кахаў я дзяўчыну!.. "

У лістападзе 1988 г. у газеце "Беларускі голас" з'явілася нататка пад загалоўкам "Індыянская нагарода Хмаранцы" (Магдалене Сіняк).

Матэрыял А. Нароўскай у газеце "Культура" (1993), прысвечаны выставе беларуска-амерыканскіх мастакоў, уключыў рэпрадукцыю акварэлі Ірэны Рагалевіч-Дутко "Індыянская вёска".

Для асобнага разгляду - назвы індзейцаў, утвораныя ад слоў на розных мовах, якія па-беларуску гучаць як карэнны (абарыгенны, аўтахтонны, тубыльны, тубыльчы, індыгенны, "спрадвечны"), першабытны (прымітыўны, "прымітыў"), дзікі ("дзікуны Амерыкі", "дзікія людзі" Амерыкі) і першы "першыя народы" або "першыя нацыі"), а таксама чырванаскуры ("*людзі з чырвонай скураю на целе*") і проста чырвоны (чырвоныя, "чырвоны народ"), "амерыканскія людзі", проста "амерыканцы" (у ранняй каланіяльнай гісторыі), тамтэйшы або тутэйшы амерыканец, антыпод. Інакш кажучы, словы і фразы, якія замяняюць слова "індзейцы". Бернардзінец Ювеналій Харкевіч стаў сведкам з'яўлення на капітуле, куды прыехаў і ён у Валенсію ў 1768 г., "*індзейцаў, амерыканскіх людзей*".

Літаратура:

Остэрлёф В., Шустэр Я. Сусветная гісторыя. Часць III-я: Гісторыя новых часоў / пер. на бел. мову А. Смоліч. Вільня, 1922.

Лункевіч В. Закон жыцця сярод жывёлаў і раслін / пералажыў (з расейскага) Г. Казячы. Коўна, 1922. (Індзейцы.)

Лункевіч В. Падводны сьвет / з 56-цю малюнкамі ў тэксце; з 7-га рас. выд. пер. А. Лубнеўскі. Мн., 1928. (Індзейцы.)

Гарун А. Мае коляды // Гарун А. Выбраныя творы / уклад., прадм., камент. У. Казберука. Мн., 2003. С. 179-189.

Гарун А. Мае коляды // Гарун А. Сэрцам пачуты звон: паэзія, проза, драматургія, публіцыстыка / уклад., прадм. і камент. У. Казберука. Мн., 1991. С. 148-157.

Сумны А. Мае коляды. Вільня, 1920. (Сапраўднае прозвішча аўтара - Прушынскі, г.зн. тут Алесь Гарун пад яшчэ адным псеўданімам.)

Довнар-Запольский М. В. Белорусская свадьба в культурно-религиозных пережитках // Довнар-Запольский М. В. Исследования и статьи. Т. 1: Этнография, социология, обычное право, статистика, белорусская письменность / изд. А. П. Сапунова. Т. 1. Киев, 1909. С. 61-146.

Довнар-Запольский М. В. Белорусская свадьба в культурно-религиозных пережитках // Этнографическое обозрение. 1893. С. 61-88; № 2. С. 47-63; № 4. С. 26-83.

Довнар-Запольский М. В. Первобытные формы брака. М., 2011. (Артыкул "Першабытныя формы шлюбу" ўпершыню надрукаваны ў "Віленском вестнике" ў 1892 г.)

Довнар-Запольский М. В. Первобытные формы брака // Довнар-Запольский М. В. Исследования и статьи. Т. 1. Киев, 1909. С. 384-404.

Маленка Л. Амерыканскія беларусы і іх жыццё ў мастацтве (па старонках газеты "Беларус") // Культура беларускага замежжа. Кн. 2 / пад рэд. А. Сабалеўскага; склад. і прад. А. Сабалеўскага. Мн., 1993. С. 124-148.

Мілаш Ч. Старыя спрэчкі пра анклаў // Наша ніва. 1992. № 6. С. 2-3, 6-7.

Сянкевіч А. Вандраванне Васіля. Мн., 1932.

Słownik języka polskiego wypracowany przez A. Zdanowicza, M. Bohusha Szyszke, J. Filipowicza, W. Tomaszewicza, F. Czeplinskiego i W. Korotynskiego z udziałem B. Trentowskiego. T. 1-2. Wilno, 1861.

Ales Simakou: Indzeitsy, indeitsy, indyiane (indyiany) or indyianty?

(web-magazine "Culture. Nation", issue 33, April 2024, 114-124, www.sakavik.net)

Abstract. The use of the main words in Belarusian used to name the indigenous people of America (apart from Eskimos and Aleuts) is considered. In addition to the most common form "Indzeitsy" ("Indians"), three more are recorded (and the word "indyitsy" (i. e. East Indians) is also used to denote Indians in Belarusian texts). Forms from the Nasha Niva newspaper testify to this. We give some examples from the works of well-known authors. Sometimes two or more forms occur in the same publication. The adjective "Indian", applied in a certain text without a noun ethnonym, does not allow us to determine whether "indyiane" or "indyiany" are the author's choice ("Indian wild" in the manuscript of the poem "Mae koliady" ("My Christmas (Carols)") by A. Garun (1905) is the first known example with the stem "Ind"). The names "indzeitsy", "indeitsy" [індэйцы], "indyiane" or

"indyiany" and "indyantsy" do not oppose each other in general, so considering the use of the variants can only be called ironic. But it reflects the influences - primarily Polish and Russian ones - that contributed to the emergence of alternatives. We do not observe a great ideological significance in choosing forms, although in emigration the differences from the "Soviet" basic form are quite emphasized. As a compromise, in addition to the words "indyanin", "indzeika", "indyiane", the words "indzeets" "indyananka", "indzeitzy" are included in the dictionary of V. Pashkevich, a Canadian Belarusian. The Belarusian - (American) Indian Society made a number of attempts to find out the position of professional linguists, including those at the Institute of Linguistics. Some of them themselves proposed "neologisms", which did not get accustomed.

Алесь Сімаков: Індзейцы, індэйцы, індыяне (індыяны) або індыянцы?
(веб-журнал “Культура. Нацыя”, вып. 33, апрель 2024, 114-124, www.sakavik.net)

Анотацыя. Рассматривается употребление основных слов, которыми называются коренные жители Америки (за исключением эскимосов и алеутов) в белорусском языке. Помимо наиболее распространенной формы "індзейцы" фиксируются еще три (и в белорусских текстах для обозначения индейцев используется слово "індыйцы"). Об этом свидетельствуют формы из "Нашай нівы". Мы даем некоторые примеры из произведений известных авторов. Иногда две или более формы встречаются в одной публикации. Прилагательное "індыянскі", использованное в определенном тексте без этнонима-существительного, не позволяет определить, "індыяне" или "індыяны" являются выбором автора ("індыянскае дзічы" в рукописи стихотворения «Мои коляды» А. Гаруна (1905) - первый известный пример с основой "инд"). Названия "індзейцы", "індэйцы", "індыяне" або "індыяны" і "індыянцы" в целом не противостоят друг другу, поэтому "борьбой" употребление этих вариантов можно назвать лишь иронично. Но это отражает влияния - прежде всего польское и русское, - которые способствовали появлению альтернатив. Большого идеологического значения при выборе форм мы не видим, хотя в эмиграции весьма подчеркиваются отличия от "советской" базовой формы. Как компромисс в словарь канадской белоруски В. Пашкевич включены, в дополнение к словам "індыянін", "індзейка", "індыяне", і словы "індзеец", "індыянка", "індзейцы". Белорусско-индейское общество предприняло ряд попыток выяснить позицию профессиональных лингвистов, в т.ч. в Институте языкознания. Некоторые из них сами предлагали "неологизмы", которые не прижились.

Літаратура

Проза

Ад рэдакцыі: У сувязі са сьвяткаваньнем Нацыянальнага дня 25 Сакавіка, мы вырашылі зьмясціць у нумары аповесьць, якая паводле аўтара “магла б быць былляю”. Гэта аповесьць была апублікавана ў кнізе прозы П.С. Мурзёнка (1930-2010) “Адвечныя плыні” ў 2015 годзе.²⁶ Арыгінальнасьць матэрыяла-мары пра магчымы сцэнар сьвята 25 Сакавіка і магчымасьць яго рэалізацыі ў будучай Беларусі робіць прадстаўленую аповесьць заўжды актуальнай.

Пётр Сільвестравіч Мурзёнак: Адзін дзень з жыцьця ў БНР

(аповесьць, якая магла б быць былляю)

- Мама, тата, мы пайшлі. І вы не спазняйцеся.

- Гэта нашы хлопчыкі ідуць у школу № 7 горада Паставы на сьвяткаваньне 90-х угодкаў Беларускай Народнай Рэспублікі. Васіль вучыцца ў 12-м класе, а Антось – у 9-м. Школа працуе першы год. Будавалася ў гонар 90-х угодкаў БНР і здадзена датэрмінова. Школе ў дзень яе адкрыцьця, 1-га верасня 2007 году, Радай БНР прысвоена імя Язэпа Карнацэвіча, які быў удзельнікам паўстаньня Кастуся Каліноўскага. Мы з жонкаю Алесяй атрымалі ў пятніцу запрашэньне ад дырэкцыі школы і таксама збіраемся. Я, Райчонак Яўген, працую ў рэдакцыі раённай газэты “Пастаўскі край” карэспандэнтам, а Алеся – выкладчыцай беларускай мовы і літаратуры ў гэтай жа школе.

- Паедзем ці пойдзем?- пытаецца Алеся.

---

²⁶ Пётр Сільвестравіч Мурзёнак ; укл. Пётра П. Мурзёнак. — Мінск : Кнігазбор, 2015. — 240 с. — (Бібліятэка Бацькаўшчыны ; кн. 27). ISBN 978-985-7119-79-0.

У кнігу «Адвечныя плыні» (27-ю ў серыі «Бібліятэка Бацькаўшчыны») увайшлі творы Пятра Сільвестравіча Мурзёнка (1930-2010), настаўніка па прафесіі, якія раней друкаваліся ў альманаху «Беларус», а таксама неапублікаваныя творы і нататкі аўтара пра жыцьцё ў Канадзе. Гэта кніга — своеасаблівы працяг творчасці аўтара, які пачаўся выхадам кнігі ўспамінаў «Над Дзісенкай ракой» у 2008 годзе.

- Думаю, пойдзем, няхай машына “адпачне”. І ў нас яшчэ ёсьць часу, ды і ісьці ж не так далёка. А якое цудоўнае надвор’е!

За апошнія два тыдні давялося аб’ездзіць амаль увесь раён. Рэдакцыю цікавіў перадсвяточны настрой людзей, як у горадзе, так і ў вёсках, і на хутарах. Гутарка вялася аб жыцці гараджан і сялян. І ўсюды выказвалася задаволенасьць сваім жыццём, працай і існуючымі законамі і парадкамі.

Жывём мы на ўскрайку горада на вуліцы Кастуся Каліноўскага. Калі выйшлі на вуліцу, мы адчулі подых вясны. Ясна сьвяціла сакавіцкае сонейка. Ужо прыляцелі з выраю гракі, шпакі, жаўранкі. Бусла яшчэ не відаць. На вуліцы яшчэ дзе-нідзе захаваліся гурбы сьнегу. А каля шпакоўняў можна бачыць іх гаспадароў, якія толькі што вярнуліся на радзіму з далёкіх краёў і дзякуюць небу і сонцу сваімі песнямі, раскрываючы свае дзюбкі, у якіх дрыжыць маленькі ружовы язычок, пасылаючы ў навакольле цудоўныя мелодыі ды махаючы ў такт ім крыльцамі.

Побач з горадам раськінуліся палі, якія чакаюць свайго руплівага гаспадара – фэрмэра. А ў сінім небе яшчэ нясьмела спрабуюць свае трэлі жаўранкі. На кожным доме бел-чырвона-белы сьцяг. Нас даганяюць нашы сябры Коля і Вера, вітаемся і гарача віншваем адзін аднаго са сьвятам. Яны таксама ідуць у школу. Іх сын Адаць вучыцца ў адной клясе з нашым Антосем, а дачушка Паўлінка – у 7-м класе.

А вось і школа. Будынак упрыгожаны бела-чырвона-белымі сьцягамі і двума вялізнымі лёзунгамі, размешчанымі на фасадзе: “110 год Беларускай Народнай Рэспублікі”, “Жыве Беларусь!” У вестыбюлі школы сустракаем многа сваіх сяброў, вітаемся, віншваем са сьвятам.

Заходзім у актавую залю, дзе нас сустрэлі дзьве дзяўчынкі з бела-чырвона-белымі стужкамі на рукавах, відаць дыжурныя, віншуюць нас і падаюць нам білеты з указанымі месцамі. Да пачатку ўрачыстасьцяў застаецца яшчэ 15 хвілін, ёсьць час аглядзецца, прывітацца са знаёмымі. Сцэна ўпрыгожана ялінкамі і дзеразой. На сцэне стаіць стол, пакрыты белым абрусам з вышытым беларускім арнамантам. У глыбіні сцэны вялікі партрэт Прэзыдэнта БНР Яніны Сушко, герб “Пагоня” з бела-чырвона-белымі сьцягамі абাপал. Над сцэнай - лозунг “90 год БНР”. На сьценах партрэты тых, хто прымаў непасрэдны ўдзел у гістарычным акце абвяшчэньня БНР незалежнай і вольнай дзяржавы, а таксама тагачасныя старшыні Рады БНР Янка Серада, Язэп Лёсік, Пётра Крэчэўскі, старшыні ўраду БНР Язэп Варонка, Раман Скірмунт, Антон Луцкевіч, Вацлаў Ластоўскі і іншыя.

Роўна ў 11 гадзін на сцэну выходзіць дырэктар школы Бароўка Валянціна, кіраўнік раёна Дзіковіч Янка, загадчык аддзела народнай адукацыі Аўсюк Віталь, загадчыца аддзела нацыянальнай культуры Скрыпка Алёна, камандзір вайскавай часці палкоўнік Параневіч Кастусь, выкладчык гісторыі Рамановіч Язэп. Усе ўстаюць і

вітаюць іх апладысменці. Гучыць Гімн БНР “Мы выйдзем шчыльнымі радамі” у выкананні духавога аркестра школьнікаў. Усе прысутныя сьпяваюць.

Дырэктар школы пачынае сваю прамову з віншавання з вялікім сьвятам. Потым яна гаворыць, што 110 гадоў для нашай краіны – гэта маладосьць. Краіна знаходзіцца ў росквіце сваіх сіл і дасягненняў. Яна зачытвае вытрымку са Звароту да беларускага народа Прэзыдэнта БНР Яніны Сушко, якая прысьвяціла ўсё сваё жыццё Беларусі: “Я ўважаю, што наша краіна своеасаблівая, таму што яна найбольш перажыла ад усіх краін. Столькі войнаў адбывалася на яе зямлі, столькі здзекваліся з людзей. Таму наш народ выпрацаваў у сябе велізарную цяропліваць – абы толькі выжыць. Абы дажыць да заўтра, абы мець, што есьці, каб быў дах над галавой – і хаця б толькі не было вайны. І беларускі народ выжыў, захаваў сваю мову, культуру. І ўсе мы гэта зараз добра бачым. БНР дасягнула свайго небывалага росквіту ў сельскай гаспадарцы, прамысловасьці, культуры, навуцы і тэхніцы. Беларускі народ жыве заможным, шчаслівым і спакойным жыццём. БНР стаіць у адным радзе з другімі цывілізаванымі і высокаразвітымі краінамі Эўразы, з якімі мы сябруем і гандлюем. У многіх краінах працуюць беларускія трактары “Беларус”, грузавыя аўтамабілі і самазвалы, выпушчаныя на заводах Мінска і Жодзіна, тэлевізары “Віцязь” і “Гарызонт”, выпушчаныя на заводах Мінска і Віцебска, віцебскія металарэжучыя варштаты і многае іншае. Беларуская бульба, лён і ільняныя вырабы, якія славяцца ва ўсім сьвеце, экспартуюцца за рубеш.”

Далей спадарыня Бароўка В. спынілася на рабоце школы. Школа поўнасьцю забяспечана падручнікамі і дапаможнікамі на беларускай мове, кабінэт фізыкі і матэматыкі – самым сучасным абсталяваньнем, вылічальнай тэхнікай, прыладамі, неабходнымі для засваеньня праграмы і для пазакласнай работы з вучнямі. Пры школе працуе свой кінатэатр, дзе школьнікі праглядаюць як навуковыя, так і мастацкія кінафільмы. Працуе фотагурток. Усім гэтым кіруе выкладчык фізыкі спадар Валасевіч Лёнька. Кабінэт хіміі, майстэрня, фізкультурная заля таксама маюць усё неабходнае. Апрача ўсяго гэтага вучні старэйшых класаў вывучаюць трактар і камбайн. Школа мае свой прышкольны надзел, памерам у 5 га, дзякуючы якому вучні атрымоўваюць бясплатныя абеды. Самае галоўнае, што са школы выходзяць ужо амаль падрыхтаваныя фэрмэры. А каб з вырашчанай на ўчастку гародніны нарыхтаваць смачныя стравы – працуе кулінарны гурток, якім кіруе выкладчыца біялогіі спадарыня Смятанка Лёля. Гэта добрая справа для будучых маладых гаспадынь. Для тых, хто захоча звязаць свой лёс з навукай і далейшай вучобай, працуюць у краіне вышэйшыя навучальныя ўстановы.

Выкладчык гісторыі Рамановіч Язэп зрабіў экскурсію ў мінулае нашай Радзімы. Ён падрадна спыніўся на гісторыі Вялікага Княства Літоўскага, якое праіснавала 350 гадоў. Тады наш народ меў сваю дзяржаўнасць, беларуская мова была дзяржаўнаю моваю. У 1569 годзе па Люблінскай уніі Вялікае Княства Літоўскае і Польскае

Каралеўства аб'ядналіся ў Рэч Паспалітую. Палякі мелі свае інтарэсы, ідэі і імкненні, зусім процілеглыя патрыятычным пачуццям беларускага народу. Згодна з Люблінскай уніяй, Беларусь перайшла ва ўладу Польшчы і палякаў. Пачалася каталізацыя і паланізацыя беларускага насельніцтва. У канцы 18-га стагоддзя ў выніку трох падзелаў Рэчы Паспалітай (1772, 1793, 1795 гады) - Беларусь была захоплена Расійскай імперыяй.

Беларускі народ не хацеў скарыцца чужаземцам, як і другія вольналюбівыя народы. У сакавіку 1794 года ўспыхнула паўстанне Тадэвуша Касцюшкі. Паўстала і Варшава, Вільня. У Вільні ў паўстанні прымалі актыўны ўдзел беларусы. Паўстанне было жорстка падаўлена рускімі войскамі пад кіраўніцтвам Аляксандра Суворова.

У 1830-1831 годзе, у паўстанні за незалежнасць прымаў удзел граф Канстанцін Тызенгаўз, памешчык, уладальнік Пастаў. Ён дапамагаў паўстанцам матэрыяльнымі сродкамі. Сярод паўстанцаў было многа сялян, якія добраахвотна ішлі ў паўстанцкія атрады. Ініцыятарамі руху сталі браты Антон і Станіслаў Кубліцкія з вёскі Палесьсе, якая знаходзілася недалёка ад Пастаў. Яны арганізавалі атрад і захапілі Свянцянны. Памешчык Міхаіл Сямашка, уладальнік маёнтка Ляхаўшчына, таксама прымаў актыўны ўдзел у паўстанні.

Паўстанне 1863-1864 года за волю на беларускіх землях узначаліў Кастусь Каліноўскі. Ваеннае становішча ў Пастаўскім павеце было ўведзена 29 студзеня 1863 года. На сёмы дзень пасля пачатку паўстання Станіслаў Бухавецкі арганізаваў атрад паўстанцаў, які дзейнічаў па ўсёй Віленскай губерні. Густаў Чаховіч, афіцэр царскай арміі ў адстаўцы, які паходзіў з нашага павета, узначаліў атрад паўстанцаў Свянцянскага павета. У нашым павеце размяшчалася база паўстанцаў, узначальваў яе Апалінары Танскі. А. Танскі забяспечваў паўстанцаў грашма, а ў яго маёнтках Камаі і Бежаны нарыхтоўвалася харчаванне для паўстанцаў. У паўстанні 1863 года ўдзельнічаў і 27-гадовы жыхар вёскі Станелевічы Язэп Карнацэвіч, яго імя носіць наша школа. Танскі быў арыштаваны і сасланы на пасяленне ў Пензенскую губерню, а Карнацэвіча спачатку пасадзілі ў Дынабургскую крэпасць, а потым засудзілі на 4 гады арыштанцкіх рот. Пасля адбыцця пакарання ён быў высланы ў Сібір.

Падзеі 1917 году спрыялі згуртаваньню нацыянальных арганізацый, якія аб'ядналіся ў Вялікую Беларускаю Раду. Для вызначэння далейшага лёсу Беларусі Рада склікала ў Мінску Ўсебеларускі з'езд (кангрэс). На кангрэс, які праходзіў у Гарадскім тэатры Мінску (цяпер тэатр імя Янкі Купалы) з'ехаліся дэлегаты з усяго этнічнага беларускага абшару ад Смаленшчыны да Беластоцчыны. Першы Беларускі Кангрэс праходзіў з 18 па 30 снежня, на ім прысутнічалі 1872 дэпутаты. 1167 выбраныя дэпутаты ад валасьцей, павятовых і губернскіх самаўпраўленняў і беларускіх

гарадоў мелі права рашаючага голасу. Акрамя гэтага, у рабоце Кангрэсу ўдзельнічала таксама 705 дэлегатаў з дарадчым голасам. Апрача дэлегатаў ад мясцовага жыхарства, на з'ездзе прысутнічалі прадстаўнікі беларусаў, якія служылі ў войску і на флоце, а таксама беларусаў-уцекачоў, што мусілі пакінуць Бацькаўшчыну ў сувязі з вайною. Такім чынам, калі ўлічваць колькасць дэпутатаў, то можна сцвярджаць, што Кангрэс прадстаўляў найбольш шырокія колы грамадства і быў абраны на дэмакратычных прынцыпах. Старшынёй кангрэсу быў абраны Янка Серада.

На з'ездзе прагучаў заклік “Няхай жыве Беларуская Народная Рэспубліка”. Дэлегаты Кангрэсу падзяліліся на тых, хто змагаўся за поўную незалежнасць, і тых, хто выступаў за аўтаномную дэмакратычную рэспубліку ў складзе Расеі. Убачыўшы, што на з'ездзе няўхільна набіраюць сілу незалежніцкія настроі, бальшавікі аддалі загад разгнаць з'езд, а ягоны прэзідыум - арыштаваць. З'езд вымушаны быў спыніць свае паседжанні, частку дэпутатаў бальшавікі паспелі арыштаваць. Прытулак астатнім удзельнікам кангрэсу далі менскія чыгуначнікі, пад аховаю якіх была абрана Рада і Выканаўчы Камітэт Усебеларускага з'езду. Выканкам узначаліў Язэп Варонка, адзін з кіраўнікоў Беларускай Сацыялістычнай Грамады.

21 лютага 1918 года Выканаўчы Камітэт у сваёй 1-й Устаўной грамаце абвясціў сябе часоваю ўладай на Беларусі і ўзяў курс на скліканьне Ўсебеларускага Ўстаноўчага Сойму на аснове ўсеагульнага выбарчага права. Выканкам стварыў урад – Народны Сакратарыят – на чале з Язэпам Варонкам. Я. Варонка быў таксама абраны міністрам замежных спраў. Сакратары: І. Серада – народнай гаспадаркі, А. Аўсянік - сябра, Я. Бялевіч – юстыцыі, Г. Белкінд – фінансаў, Т. Грыб – земляробства, К. Езавітаў – вайсковых спраў, І. Макрэеў – унутраных спраў, А. Смоліч – асветы, П. Бадунова – апекі, В. Рэдзька – шляхоў зносін, А. Карач – пошты і тэлеграфа, П. Крэчэўскі – кантролю, А. Бурбіс – прадстаўнік БНР у Маскве, П. Злобін – расейскіх спраў, Л. Гутман – габрэйскіх спраў, В. Захарка – скарбнік, Л. Заяц – кіраўнік канцылярыі.

У сакавіку 1918 года Мінск занялі немцы. Яны забралі грашовую касу Народнага Сакратарыяту, скінулі з яго будынку бела-чырвона-белы сьцяг і разганалі службоўцаў. Акупанты папярэдзілі, што не дазваляць ніякай палітычнай дзейнасці. Незважаючы на гэта, Выканкам Рады Ўсебеларускага з'езду працягваў сваю палітыку. 9-га сакавіка 1918 году ён зьвярнуўся да жыхароў Беларусі з 2-й Устаўной граматай, у якой акрэсліваў дзяржаўны лад Беларусі, правы і свабоды яе грамадзянаў:

“У рубяжох Беларускай Народнай Рэспублікі абвешчаецца вольнасьць слова, друку, сходаў, забастовак, хаўрусаў; безумоўная вольнасьць сумленьня, недатыкальнасьць асобы і памешканьня”. Такім чынам, якраз 9 сакавіка магло б лічыцца Днём Рэспублікі ці Днём Волі.

Ідэя незалежнасьці заваёўвала ўсё больш прыхільнікаў. Выканкам Рады Ўсебеларускага з'езду абвясціў яе Радаю Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР). У яе склад былі ўведзены Іван і Антон Луцкевічы і Вацлаў Ластоўскі, прадстаўнікі Віленскай Беларускай Рады, выдатныя дзеячы беларускага адраджэньня.

23 сакавіка 1918 года А. Луцкевіч выступіў на паседжаньні Народнага Сакратарыяту. Ён гаварыў, што фармальна Беларусь застаецца тэрыторыяй Расеі, бо ні Першая, ні Другая ўстаўныя граматы не скасоўваюць абвешчанай на кангрэсе федэратыўнай сувязі з Расеяй. Тым часам падзеі паказалі, што спадзявацца на ўсходняга суседа нельга. Згодна з умовамі, Расія з Нямеччынай, не спытаўшыся ў беларусаў, дзялілі нашу зямлю паміж сабою ў выніку падпісанага бальшавікамі Берасьцейскага міру.

24 сакавіка а 8-й гадзіне вечара адкрылася пасяджэньне Рады БНР. Праца доўжылася ўсю ноч і завяршылася ўраньні прыняццем наступнага дакумэнту:

“3-я ўстаўная грамата Беларускае Народнае Рэспублікі.

Год таму назад народы Беларусі разам з народамі Расеі скінулі ярмо Расейскага царызму, які найцяжэй прыціснуў быў Беларусь. Не пытаючыся народу, ён кінуў наш край у пажар вайны, якая чыста зруйнавала гарады і вёскі беларускія. Цяпер мы, Рада Беларускай Народнай Рэспублікі, скідаем з роднага краю апошняе ярмо дзяржаўнай залежнасьці, якое гвалтам накінулі расейскія цары на наш вольны і незалежны край. Ад гэтага часу Беларускае Народнае Рэспубліка абвешчаецца незалежнаю і вольнаю дзяржавай...

...Беларуская Народная Рэспубліка павінна абняць усе землі, дзе жыве і мае колькасную перавагу беларускі народ...

...Абвешчаючы аб незалежнасьці Беларускай Народнай Рэспублікі, яе Рада пакладае свае надзеі на тое, што ўсе любячыя волю народы дапамогуць беларускаму народу ў поўнай меры здзейсніць яго палітычна-дзяржаўныя ідэалы.

Рада Беларускай Народнай Рэспублікі.”

Гвардыя добраахвотнікаў, якая пазней склала аснову беларускага войска, абараніла БНР. Узначаліў беларускую гвардыю Кастусь Езавітаў, удзельнік абвешчэньня незалежнасьці БНР. У 1920 годзе Радай БНР яму было прысвоена званне генерал-маёра.

Такім чынам, на карце сьвету з'явілася новая незалежная дзяржава – Беларускае Народнае Рэспубліка, у якой зараз мы і жывём.

Усе, хто аказаўся годны гістарычнага моманту, не зважаючы на партыйна-палітычныя прыхільнасьці, вартыя вечнай удзячнасьці нашчадкаў. Гэта тагачасныя старшыні Рады БНР Янка Серада, Язэп Лёсік, Пётра Крэчэўскі, старшыні ўраду БНР

Язэп Варонка, Раман Скірмунт, Антон Луцэвіч, Вацлаў Ластоўскі і многія іншыя, тыя, хто ўзяў тады на сябе адказнасьць за Бацькаўшчыну. У іхны гонар паўсталі помнікі і названы вуліцы, школы, прадпрыемствы.

Загадчык раённага аддзела народнай адукацыі Аўсюк Віталь адзначаў, што ў раёне працуе 87 школ, у якіх працуе 1005 настаўнікаў. Усе маюць вышэйшую адукацыю. Школы знаходзяцца на поўным дзяржаўным утрыманьні, забяспечаны ўсім неабходным абсталяваньнем. Усе школьнікі бясплатна атрымліваюць гарачыя сьняданьні і забяспечаны бясплатным падвозам аўтобусамі іх да школы. У школах раёна дзеці вывучаюць ангельскую, французскую або нямецкаю мову па іх жаданьню і па жаданьню бацькоў. Вышэйшыя навучальныя ўстановы рэспублікі рыхтуюць высокакваліфікаваных спецыялістаў па ўсіх галінах прамысловасці, сельскай гаспадаркі, навукі і культуры. Нашы студэнты едуць за мяжу на стажыроўку, а студэнты іншых краін прыязджаюць да нас. Студэнты нашых ВНУ забяспечаны стыпендыяй і жыллём.

Скрыпка Алёна хоча дапоўніць Віталю. Яна адзначае, што ў час канікул вучні многіх школ пабывалі ў прыгажэйшых, славуных і дарагіх кожнаму беларусу мясцінах: Купалаўскім мемарыяльным запаведніку “Вязьніка”; азнаёміліся з архітэктурай замкаў у Лідзе (14 стг.), Наваградку (14-16 стг.) – першай сталіцы ВКЛ, Міры (14-16 стг.), Нясвіжы (16 стг.), з Сафійскім саборам у Полацку (11 стг., перабудаваны ў 1750 г.), Белай Вежай, пабудаванай ў 1276-1288 гг., Вільняй – другой сталіцай ВКЛ. У кожнай мясціне наведалі багатыя музеі, у якіх нашы дзеткі азнаёміліся з гераічным мінулым нашага народу.

Езьдзяць нашы людзі ў час адпачынкаў у іншыя краіны сьвету, каб паглядзець на людзей, азнаёміцца з іх культурай, убачыць прыгажосць гарадоў, гістарычных помнікаў, пабываць каля мора і ў гарах. Не менш прыязджае і да нас турыстаў з замежных краінаў. Ёсць у Беларусі і на што паглядзець і што паказаць: цудоўныя гарады і вёскі з помнікамі архітэктуры, музэямі. Ёсць магчымасьць азнаёміцца з багатай культурай беларускага народу. Наша прырода проста зачароўвае турыстаў гаямі, блакітнымі рэкамі і азёрамі з чыстымі водамі. Беларуская прырода не ўступае па прыгажосці ні Карпатам, ні міжземнаморскаму ўзбярэжжю. А калі яшчэ паслухаць салаўя ці жаўранка, то лепшай краіны і не знойдзеш. Многа прыязджае да нас нашчадкаў беларусаў, тых, якія пакінулі Радзіму ў далёкім мінулым у пошуках лепшай долі. Прыемна здзіўляе той факт, што яны не забылі роднай беларускай мовы, жывучы ў другіх асяродках, хаця і гавораць з іншамойнымі акцэнтамі. Мабыць, не адно пакаленьне змянілася, а яны не згубілі роднай мовы.

Едуць і да нас у Паставы. Першыя гістарычныя згадкі пра Паставы адносяцца да 10-га стагоддзя. У 60-х гадах ХУІІІ стагоддзя ўладаром мястэчка стаў Антоні Тызенгаўз, надворны падскарбі ВКЛ. Рэфарматар, асьветнік і аматар мастацтваў, ён ператварыў

драўлянае паселішча ў каменны гарадок, было узведзена шмат барочных будынкаў, якія ўтварылі ў цэнтры горада закончаны архітэктурны ансамбль. На выездзе на Мядзель ён пачаў будаўніцтва шыкоўнага палаца, які стаў помнікам архітэктурны класіцызму. На працягу сваёй гісторыі палац адыгрываў ролю адметнага цэнтра, які быў вядомы не толькі ў наваколлі, але і за яго межамі. У розныя часы ў палацы дзейнічалі тэатр і музычная школа, у якіх навучаліся дзеці з мястэчка і навакольных вёсак. У 1755 годзе ў мястэчку была адкрыта сьвецкая школа з сярэдняй ступенню навучаньня. У 1781-1785 гадах тут існавала прыватная балетная школа, адзіная на той час у Рэчы Паспалітай. У 1785 годзе ў Варшаве быў паказаны балет “Гілас і Сільвія” пастаўскімі выканаўцамі.

У першай палове 19-га стагоддзя Паставы сталі вядомыя як навуковы і культурны цэнтр. Канстанцін Тызенгаўз, унук Міхаіла, старэйшага брата Антонія, дабудоваў палац. Узведзеныя мураваныя будынкi ўтварылі адзіны палацавы ансамбль, адметны сваімі знешнімі і ўнутранымі характарыстыкамі. Ён выклікаў захапленне сучаснікаў. Палац перажыў часы ліхалеццяў 20-га стагоддзя і на сёняшні дзень знаходзіцца ў прыстойным стане. Зараз там багаты музэй.

З дапамогай нашчадкаў Тызенгаўзаў быў узведзены касцёл Св. Антонія Падуанскага і царква Св. Мікалая Цудатворца. Зараз у Паставах дзейнічае Дом культуры, бібліятэка, краязнаўчы музэй, Дом рамёстваў, дзіцячая мастацкая школа і музычная школа. Ансамбль народнай музыкі “Паазер’е” і Груздаўскі цымбальны аркестр карыстаюцца шырокай папулярнасцю як на радзіме, так і за яе межамі. Штогод у Паставах праводзіцца міжнародны фестываль народнай музыкі “Звіняць цымбалы і гармонік”, куды прыязджаюць фальклёрныя калектывы з Літвы, Латвіі, Эстоніі, Польшчы, Украіны, Расеі, Італіі і іншых краін.

Пастаўскі край ганарыцца імёнамі знакамітых землякоў. Тут нарадзіліся паэт і перакладчык У. Дубоўка, садавод І. Сікора, сучасныя маладыя паэт і пісьменьнікі А. Нафрановіч, І. Пракаповіч і іншыя.

Палкоўнік Парахневіч Кастусь: “Мне хлопчыкі прыслалі запытаньне. Іх цікавіць стан беларускіх узброеных сіл і колькі ім давядзецца служыць. Улічваючы тое, што зараз у армію прыходзяць адукаваныя людзі, то для авалодання сучаснай ваеннай тэхнікай дастаткова аднаго года. Распрацоўваецца праграма аб пераводзе нашай арміі на кантрактную аснову, як і ў другіх краінах сьвету. Што тычыцца ваеннай тэхнікі і ўзбраеньня, то яно адпавядае сучасным патрабаваньням. Мы ўваходзім у ваенны саюз “Сусветны шчыт”, які аб’ядноўвае вядучыя краіны ўсіх частак Зьмнога шара. Атамнае ўзбраеньне зараз нікому не патрэбна, бо ніхто ні на каго не сабіраецца нападаць. У ААН, членам якой з’яўляецца і БНР, рыхтуецца законапраект аб забароне атамнай зброі”.

Дзіковіч Янка, кіраўнік раёна: “Вялікі ўклад у эканоміку БНР уносяць працаўнікі нашага раёна. Фермерскія гаспадаркі забяспечваюць не толькі патрэбы раёна, але і пастаўляюць прадукцыю ў гарады рэспублікі. Частка тавараў ідзе на экспарт. Толькі Пастаўскі маслазавод вырабляе звыш 40 гатункаў прадукцыі. Прадукцыя ільназавода (кудзеля), які з’ўляецца адкрытым акцыянерным таварыствам, ідзе не толькі на Аршанскі ткацкі камбінат, але і на фабрыкі замежжа. На заводзе наладжана безадходная вытворчасць. Тут вырабляюць кастрапліту для будаўніцтва. Кожны фермер спецыялізуецца на якой-небудзь сельскагаспадарчай культуры: бульбе, гародніне або ягадах. На кожнай фермерскай сядзібе расце сад. Прадукцыя садоў, агародаў і ягднікаў паступае на Пастаўскі кансэрвавы завод, дзе з іх вырабляюць сокі, варэнні і іншыя смачныя прадукты. Слоікамі іх забяспечвае шклозавод “Гута”. Працуе хлебазавод, мясакамбінат, дрэваапрацоўчы камбінат Варапаева па вырабу мэблі. Унітарнае кааператыўнае вытворчае прадпрыемства “Паставы-мэбля” забяспечвае БНР вучэбным абсталяваньнем. Частка яго прадукцыі: сталы, шафы, канапы, наборы для кухні, ідзе за мяжу. Завод трансфарматараў для тэлевізараў новага пакаленьня вырабляе прадукцыю, якая ідзе на заводы ў Менску і Віцебску і за мяжу. Пастаўская будаўнічая кампанія будзе дамы з усімі выгодамі для жыхароў раёна. Раён поўнасьцю электрыфікаваны і газіфікаваны. Гэта адбылося некалькі дзесяцігоддзяў назад. Электрычнасьцю забяспечвае Новалукомльская ДРЭС. Раённая спажывецкая кааперацыя, якая налічвае больш за 100 крамаў, забяспечвае насельніцтва ўсімі неабходнымі таварамі. Пастаўскае аўтапрадпрыемства - адкрытая акцыянерная кампанія — забяспечвае жыхароў раёна аўтобуснымі перавозкамі, хаця амаль у ва ўсіх ёсць свае аўтамабілі. Дарожная кампанія трымае асфальтавыя магістралі ў выдатным стане. Ажыццявілася мара людзей Падзісеншчыны - Дзісенка стала суднаходнай. Зараз з Казьян можна на катэры даплыць у Полацк, Віцебск і Рыгу. Людзі жывуць у добраўпарадкаваных дамах з усімі выгодамі. У кожным доме тэлефон і камп’ютар.

У заключэньне Дзіковіч Янка адзначыў, што беларускі народ спрадвеку быў працалюбівым – ці то на сельскім полі, ці то за ганчарным кругам. Людзі жывуць у вольнай краіне, працуюць без ніякага прымусу, без цівуноў і брыгадзіраў, а таму і работа спорыцца як у сялян-фэрмэраў, так і ў рабочых заводаў. Яны маюць сваю ўласнасьць, берагуць яе і памнажаюць для дабрабыту людзей і на карысьць Бацькаўшчыны. Пенсіянеры атрымліваюць добрую пенсію, адпачываюць у дамах адпачынку і санаторыях, хворыя знаходзяцца пад наглядам дактароў.

Першая частка сьвята закончана. Зноў прагучаў Гімн БНР.

Пасля перапынку адбыўся вялікі канцэрт, які падрыхтавалі вучні ўсіх класаў. Гучалі беларускія песні, патрыятычныя вершы, цікавыя сцэнкі і выконваліся народныя танцы. Прысутныя дзякавалі выканаўцам працяглымі апладысмантамі. Усе засталіся задаволенымі.

Потым дырэктар школы запрасіла прысутных на абед. У сталоўцы школы былі накрыты сталы, каля якіх завіхаліся афіцыянткі-школьніцы – члены кулінарнага гуртка. Гэта іх рукамі былі прыгатаваны розныя прысмакі, якімі з задавальненнем частаваліся як бацькі, так і дзеці. Відаць, будучь яны добрымі гаспадынямі. Да сталоў падносяць гарбату, каву, сок.

У заключэнне сьвяточнай праграмы ў спартыўнай зале сустрэліся лепшыя спартыўныя каманды школы па баскетболу. Пераможцам выйшла каманда 11-га “Б” класа. У школе таксама працуюць спартыўныя секцыі па валейболу, футболу, хакею і шахматах. Пры гарадскім стадыёне маецца лядовы каток.

Для вучняў старэйшых класаў была арганізавана дыскатэка.

Шчаслівай вам дарогі ў жыццё, маладое пакаленне!

Запісаў гэта ўсё карэспандэнт газеты “Пастаўскі край” Райчонок Яўген.

P.S. Вечарам мы з жонкаю Алесяй і нашымі сябрамі наведалі таксама мясцовы Народны тэатр і паглядзелі п’есу Янкі Купалы “Тутэйшыя”.

Piotr Silvestravich Murzionak: One day in the life of the BNR

(a story that could become a reality)

(web-magazine “Culture. Nation”, issue 33, April 2024, 125-134, www.sakavik.net)

Abstract. In connection with the celebration of National Day of March 25, the editors decided to include in this issue a story that, in the opinion of the author, “could become a reality”. The story was published in the book of prose by P.S. Murzionak “Eternal Streams” in 2015. The originality of the dream material about a possible scenario for the holiday of March 25 and the possibility of its implementation in the future of Belarus make the presented story always relevant.

Пётр Сильвестрович Мурзёнак: Один день из жизни БНР

(повесть, которая могла бы стать былью)

(веб-журнал “Культура. Нация”, вып. 33, 2024, 125-134, www.sakavik.net)

Аннотация. В связи с празднованием Национального дня 25 марта, редакция решила включить в этот номер повесть, которая, по мнению автора, “могла бы стать былью”. Повесть была опубликована в книге прозы П.С. Мурзёнка «Извечные потоки» в 2015 году. Оригинальность материала-мечты о возможном сценарии праздника 25 марта и возможность его реализации в будущей Беларуси делает представленную повесть всегда актуальной.

Паэзія

Сяргей Панізьнік: “Пасылае грамацей ...”

са зборніка вершаў для дзяцей “Святаяньнік”²⁷

*«Каб з новай патрэбай жыць і
шчодраму сэрацу парадзіць, -
Трэба сябе
веку адкрыць,
і радзіме, і праўдзе.»*

Пасылае грамацей
Скарбы творчасьці узнёслай, -
З вершамі для ўсіх дарослых,
А найперш для іх дзяцей.
Святаяньнік !

*З Дабрадзеем Чарадзеяй
рады: побач каля сцежкі
Павучаньні і Пацешкі
просяць: - Дзеці, хто ахвочы,
каб сустрэцца нам на Ёзвысьці,
так сабрацца: “Мысьлі ў мысьлі!”,
“Сэрца ў сэраца!”, “Вочы ў вочы!” ...
Станьце школе для карысьці!*

Радаўніца

*Радуніца, радунічныя дзяды – вясенняе свята,
спалучанае з культам продкаў.*

Бераг. Крутабокія ільдзіны...
Над Дзвіной – упартая сасна.
Тут я і нязбытны, і адзіны,
бо Радзіма ў кожнага – адна!
Хай вятры на прыстані дужэюць, -
берагі ў тумане не згубіць.

---

²⁷ Святаяньнік – святаянскае зельле, або зельле святога Яна: расянка, крывавец, зверабой...
Дапамагае ад 99 хваробаў.

Продкі з радаводу ўсё бліжэюць:
трэба апазнаць і палюбіць...
З Радаўніцай памяць не згасе.
Лікі продкаў – свята ўваскрасе.
Кожны з іх – Айчыны нашай ніць.

На летняй кузьні

Бяроза карою-жабрамі
Глытае гарачыню.
І нават стаіўся Жаўранак:
Не ўзнёсся – у вышыню.

А Сонца фармуе з раніцы
Медзь вогненай паласы:
Куюцца чатырохгранныя,
Стозёрнавыя каласы.

На Купальле

*“Дзе маё дзіцятка заначавала,
Ці ў бару, ці ў бару, ці ў бярэзьнічку?
Ні ў бару, ні ў бару, ні ў бярэзьнічку,--
А ў новай каморы на пасьцелечцы”.* *

Час бяжыць,
Купальле леціцца.
Будзем жыць!
Хвіліны цэдзяцца
У вячэрні сырадой.
Мой пагляд
Бяжыць, суквеціцца:
Вось і сад,
А вось і лесвіцца.
Я – ахвотнік на пастой.

Із-пад павек
Зара акрэсліцца:
- Песьня! Будзь са мной
Равесьніцай
Гэтай ночкі
Залатой!

* З песні, запісанай у 1968 г. ад Вольгі Грэцкай у в. Лявонпаль Міёрскага р-на, Віцебскай вобл.

Я пішу Сачыненне

Шпарка беглі абмылкі -
як па лузе кабылкі.
Пачалося ганенне:

я ж пішу Сачыненне.
Тэксты моцна натоўк:
вунь абзацаў натоўп,
кропкі з коскамі стоўк...
Сачыненне – як шоўк!
Дзе радкоў каласы,
там чуваць галасы...
“Ў” кароткае прэцца -
“чуб” сарваць не даецца.

х х х
Дзе ж набыць мне крыло,
каб аднёс Грамацей
ўсе памылкі ў дупло:
там закончу лушчэньне...
Я ж пішу Са - чы- не- нне!

Беларуская арбіта ўся надзеямі спавіта

Продкі зналі: з неаліта*
скарбамі Зямля наліта
і Любоўю апавіта.
Вунь і мы тут, на Планеце,
з кожным днём цясьней, бліжэй.
Наша Бацькаўшчына, дзеці,
з мамай, татам – даражэй:
мы ж – іскрынкі з іх вачэй!
Сьвецімся – усё ярчэй!
Будзе ў зайздрасьці Кашчэй.

xxx

Кожны школьнік-грамацей
на арбіце новых дзей!

**неаліт - археалагічная эпоха ў пяцітысячнай ростані ад нашых дзён.
Кашчэй Несьмяротны – персанаж усходнеславянскай міфалогіі і
фальклора. Эліта – устойлівая сукупнасць людзей з агульнымі інтарэсамі,
глыбокімі сувязямі.*

Круціць кола Зімовы Мікола

- О, песні і словы -
настрою абновы!
З іржэўніка колас
пачуў родны голас.
- Багач* тут - як стража...
Хто з жытняй паклажай?
Уздывем галовы:
Народ – не прапажа!

Выходзім на ловы:
з напругаю новай.

Мы зладзім падзею, -
каб Сьцяг быў замай,
а Герб даў надзею.

Прачыстая* ў спеласьці -
свята Умеласьці!

Мы – жытняя раць:
нам папары араць
і кліч прамаўляць:

- Сусед! Не лайдач,
выкінь сошку-рагач.

Кладзі ты ў сьвеньку
надзей новых жменьку!

Прыўлашчыць сямейку
праменьчык-скрыпач.

І з намі “багач”
зноў памчыцца наўскач
да новых удач.

*багач - свята ўраджаю. Сімвал гэтага свята – лубка з жытам і свечкаю - прыносіць у дом багацьце і шчасце. У верасьні разам з “багачом” адзначаюць свята нараджэньня Божай Маці, а ў кастрычніку - Пакровы, Трэцюю Прачыстую. Мікола Зімовы - гаспадар сонцастаянны ад 19.XII да 22.XII.

За Клёнамі – Бярозы...

Усьмешкі, песьні, крозы*...

Мы – Клёны, мы – Бярозы...

Успомнім нашых продкаў
з багатых дамалоткаў.

О, вечныя Дзяды
прыйшлі і ў гарады!

Адзін з іх быў малойцам,
спыніўся перд хлопцам:

- Агуч свой радавод -
сямейнікаў прыплод!

- Дзяды жыўцу паляць,
каб уваскрэслі ў нас
і Зьвеставаньня памяць,
і Ўзьвіжаньня парнас.

За Клёнамі – Бярозы;
нам трэба шчасьця дозы
ад родненькіх Дзядоў
мець на чаргу гадоў.

- І вам не будзе зводу! -

Засведчыў Астраном.
*Крозы – спадзяванні. *Дзяды -Задушны дзень, Памінальны дзень – адзначаюць 25 кастрычніка. Парнас – сімвал паэзіі

На трэцяй планеце ад Сонца

На трэцяй планеце ад Сонца
ёсць наш Мацярык! Ён дзорца
крыніцаў да самага донца,
і вежаў, і роднага Слоўца.

Там кожны сутворца – празорца,
за Волю Айчыны прамоўца.
Вунь Беларусі аконца!
Праменьніца! Гляньце, суседзі,
не толькі на Аз, Букі, Ведзі:

там знойдзеца кніга Скарыны
і Веды магутнай сябрыны
на незвычайнай планеце.

Айчына! Тут продкаў прыпасы,
тут будучыні абаронцы,
тут гнуткай гісторыі сказы
чытайце на кожнай старонцы...

Даспелая Нацыя – ў гронцы,
Букет паднясе Новы Час
пад Беларусі аконцы.

На добры спажыў!

А Шчадрэц – сявец, лавец,
творчае зямлі жылец,
вальнадумец-удалец,
хвалямі гадоў плывец.

Ён паўнюткі кадаўбец
нам паставіць на званец.
Расталкуе кухар-спец:
- Тут – багатая куцьця.
На спажыў! Жыцьця ладдзя -
Шчодрасьць сёння й пагадзя...

Хто знавец, навін ганец, -
той і Нацыі вянец!
І не згасне каганец:
Свята шчодрасьці – Шчадрэц!

Самы дарагі карат*

Пачынае новы старт
князь-ваяр – Улад Карат.
Ён як смеласьці гарант -
памяць бараніў ад страт.
Самы дарагі карат -
гэта творчасьці брыльянт.
Стойкі носьбіт, дыпламат
прыбярог Айчыны спрат.
Стаў званар Улад Карат
усім творцам як сабрат:
- Там я, дзе гучыць набат.
Споўню вернасці абрад, -
Бог дасць радасьці карат!

**карат – адзінка вагі дарагіх каштоўнасьцяў / карат-камень - брыльянт.
Атлант – магутны тытан, які трымае на плячах нябёсы. Улад Карат –
лірычная згадка пра літаратара Уладзіміра Караткевіча (26.XI.1930—
25.VII.1984)*

“Блін ня клін...”

Мама ўмела парадзіць.
Галавой не крутне:
- “Кій на кій” мо й завадзіць,
кубак зэлачак – не!
Я прымаю з ахвотай
і панцак, і кулеш...
Чую мамы турботы:
- Еш, пакуль рот твой сьвеж!
І знаходзіў куточак
кумпячыны кусочак.
“Блін ня клін”... Да суседкі
мы хадзілі ў адведкі...
Не бывала такога:
“Хоць шаром пакаці...”
- Павячэрай, нябога.
Вось і міска куці...
Замаўляла застольле:
- Божа, нас не карай!
“Будзе вольнаму – воля,
а багатаму – рай!”

Камарыная калыханка

За камарынае сяло
мяне пад вечар павяло.

І поўня выплыла ў дазор,
святлом запаланіла бор.
Ох, на арэлях у бары
мяне калышуць камары.

Гляджу – і мне ўжо не да сну -
на серабрыстую сасну.
Лунацікі ці кажаны
вісяць на макаўцы сасны?
Іх на арэлях, як сябры,
са мной калышуць камары.

Заварушылася святло -
і праплыло савы крыло,
Сава мяне аж да сяла
чароўным паклічам вяла.
Хай на арэлях да пары
саву калышуць камары!

Я ў хаце буду начаваць,
пад поўняю ахвота спаць.
Камар лунацікам звініць.
На ложку буду неба сніць, -
дзе на арэлях да зары
калышуць поўню камары.

Прыляцелі Гулі

Каля сыра – сыра, а дзе Муха – суха.
Не зьяцела ў вырай Муха цакатуха.
Хоча красавацца – сырам частавацца.

Я прыйшоў з урокаў. Мне б гароху троху
і ячменю жменю. Змолатага жыта,
каб сьпячы аладкі для мамулькі, таткі.

- *Люлі-люлі-люлі! – Прыляцелі Гулі*,
селі на варотах у чырвоных ботах,
сталі сакатаці... О, пара мне спаці...*

Падыму кудзельку, лягу на пасцельку.
Прашапчу: - Лю-лю... Родненькіх люблю.

**Гулі – сьпячкі: наводле песьні, запісанай ад Вольгі Грэцкай у
в.Лявонпаль, 1968*

Гаворыць Волат Беларусі

Нёс “Гісторыю” Груган.
Зачапіўся за Курган.
Сто стагоддзяў азвалося...

Мне збіраць іх давялося.
Вось дзе праўда залатая:
Беларусь – не маладая:
узрасла - аж да Нябёс!
І Скарына стрэсці змог
з рукапісаў шэры мох...
Эх, злічыць бы Курганы:
з патаемамі яны.
І ля іх не ўсе палацы
з патускнелаю лазой...
Дзеткі, чым па парку шляцца, -
у мяне лепш запытацца:
“Дзе знайсці стагоддзі грацый
са Скарынавай красой?”
- Вунь яны па ўсёй акрузе
Нашай любай Беларусі!

Усім шчасця і здароўя!

Сьветлым кветкам – нашым дзеткам,
мілым, добрым малалеткам,
атуристкам пакаленьня
дам з прыдзвінскага палетка
мамачкі маёй маленьне.
Каб уквеціць нашу мову,
я зьбярог яе замову:
- Маладзік малады!
Твой ражок - залаты!
Бог з табой - на пастаянне,
а мне – на дарогу.
Табе злота карона,
а мне шчасьця й здароўя!

Пад зорыстым небам

Ты прысядзь і не дурэй:
падлічы мне ўсіх курэй,
і гусят, і ягнят...
Вунь сабраўся ля цялят
незлічоны рэй:
*“Семера семярэй,
семера свіней,
Свінка, свінчын брат,
і семера парасят...”*
Прытулі ты ўсіх блізнят
і – у двор... Я буду рад.
Ім ёсць корм: жытцо, клявер.

Для цябе – мне вер не вер, -
на затычку ночы – жур*...

І – на ложак,
пад каптур.
Зоркі ўжо глядзяць
праз мур.

*жур – поліўка з аўсяной мукі

Прыгоды Маманціка

Маманцік паклікаў маму:
- Я хачу наведаць краму,
каб купіць там парасон!
...Ды ўваліўся ў краму Слон.
І калі ён павярнуўся, -
парасончык разгарнуўся,
вентылятар загудзеў...
- Мамачка! Я паляцеў!

Цэлы дзень шукала мама:
- Дзе сыночак, а дзе крама?..
Прадавец меў даўні вопыт,
затрубіў Слану – у хобат...
Парасон з нябёсаў строс.
Маманцік закончыў крос.

...Парасон быў у музеі -
ў беларускім Калізеі.
Ды забраў яго ўладар.
Носіць свой каштоўны дар.
Маманціку самы раз,
каб схаваць свой нос ад нас.

Пра бабу Ягу і Піліпку-служу

-Варажбітка я? Ага!
Чараўніца-качарга!
Хто бяжыць на талаку*, -
я частую: мак таўку...
Эй, Піліпка! Ты ў цяпле?
Вылятай на чапяле!
Я з табою – на мятле.
Будзем разам у катле
клёк варыць і сок глытаць,
каб над полем узлятаць
і на родненькай зямлі
кожнага ў сваёй сям'і

смачна дзетак частаваць.

З імі ў ступе мак таўчы,
горкія гады стрыгчы,
каб Айчыну ўберагчы.

*талака – сумесная праца; клёк – расол

Пахне чабор

*Хіба на вечар той можна забыцца?
... Сонца над борам жар-птушкай садзіцца,
Штосьці спявае пшачотнае бор,
Пахне чабор,
Пахне чабор... Пятрусь Броўка, 1967*

Папрасіла продкаў раць
іскры Веры выкрасаць, -
зноў ускінуць Праўды кладзь
на агучаны прастор,
каб у наш маркотны бор
трапіў новых думак збор.
Дзе Айчына – дырыжор,
там гучыць нязмоўклы хор...
Пахне чабор.

Пачастункі вёскі

Прайшло нямала вечароў з пары той,
ды толькі помню на радзіму шлях,
Бабульчын хлеб з салодкаю скарынкай,
з малозівам*, сагрэтым на вуглях.

Запомніў, як ліловыя узгоркі
у мітусьні даюць паклоны дню,
худзее іней на чаромсе горкай...
Я кланяюся хатняму агню...

Быў там не госьць. У блізкіх мне вуглах
жыло дзяцінства. І яго іскрынка -
Бабульчын хлеб з салодкаю скарынкай,
з малозівам, сагрэтым на вуглях.

**малозіва—своеасаблівы сырадой, які можна выдаіць у каровы у апошнія
дні перад ацяленьнем і пасьля ацёлу*

Лірычныя нататкі на Дзень Таткі

Я – дзядуля, муж, сябрук,
татачка для родных рук.
Вас віншуючы скажу:
- Справядліва паслужу!

Бацька - гэта гаць і снасць,
Еднасьць, Вартасьць, Літасьць, Страсьць...
Паглядзіце: здаравяк! Не крыўляка,
не гуляка, а за трон сям'і – ваяка.

Далучаюся да слоў:
“Радасьць – добры ваш улоў!”

Цмок і буська

Паздароваўся: - Я – Цмок!
(І мяне у шчочку – цмок).
Цмок, чытаў я, страшны звер...
Мне сусед сказаў: - Не вер,
бо на справе ўсё прасьцей:
Цмок зычлівы да дзяцей.
Служба Цмока – дагадзіць,
чмокам за дабро плаціць.
...Ну і я не зьбег далёка:
буську даў за ласку Цмока.

Дабрыня!

Сакаўны кісель не сёрбаў.
Жур журбы не смакаваў.
Я глытаў смугу азёраў
і вясёлку цалаваў.

Прытуліў сьвятло дзяніцы,
каб абняць спакусу дня
і Любоўю прычасціцца...
Згінь, журба... Вось паляндвіца!*

Мне зайздросцілі сініца,
качаня і кацяня,
бо раскрыта таямніца:
ў сэрцы мамы -
ДАБРЫНЯ!

*паляндвіца – вяленае або падсмажанае мяса

Святаяньнік

На Янаў дзень, на сьвята Яна -
купальскай дзіўнаю парой
цябе сустрэне не паляна
за разуквечанай гарой,

а дзіўны Дзіў у вочы гляне...
І кругам пойдзе галава:
цвіце ля рэчкі Святаяньнік -
зачараваная трава.

Бабуля вехцік асьвяціла,
на покуць ставіць, на паклон...
І ўжо прыроды нашай сіла
спрадвечны свой займае трон.

Хто занядужыць – дапаможа,
да разнявераных прымкне...
Няпраўду Праўда пераможа!
Будзь, Святаяньнік, ля мяне!

Сяргей Панізьнік пад “Святаяньнікам” 2024 года

*“А падрасцем ад весняе крылатасьці,
паслужым Бацькаўшчыне мы промнем радасьці!”*

Сяргей Панізьнік – аўтар зборнікаў вершаў для дзяцей:
“Адкуль вясёлка п’е ваду”, 1981
“Жыцень”, 1986
“Мы - грамацеі!”, 1989
“Зёлкая зёлка”, 1999
“Літары ў расе”, 2011
“Гасцінцы з пуцявін-гасцінцаў”, 2016

Сяргей Панізьнік: “Пасылае грамацей ...”
са зборніка вершаў для дзяцей “Святаяньнік”²⁸

*«Каб з новай патрэбай жыць і
шчодраму сэрцу парадзіць, -
Трэба сябе
веку адкрыць,
і радзіме, і праўдзе.»*

---

²⁸ Святаяньнік – святаянскае зельле, або зельле святога Яна: расянка, крывавец, зверабой...
Дапамагае ад 99 хваробаў.

Сяргей Панізьнік: “Пасылае грамацей” (са зборніка вершаў для дзяцей)
(вэб-часопіс «Культура. Нацыя», №33, красавік 2024, 135-147, www.sakavik.net)
Анотацыя. Публікуюцца вершы паэта С.Панізьніка з яго зборніка вершаў для дзяцей
“Сьвятаяньнік”

Sergei Paniznik: Poems from a collection of poems for children “Svjatajannik”
(web magazine “Culture. Nation”, issue 33, April 2024, 135-147, www.sakavik.net)
Abstract. The works of the poet S. Paniznik from the collection of poems for children
“Svyatoyannik” are published.

Сергей Панизник: Посылает грамотей... (со сборника стихов для детей)
(веб-журнал “Культура. Нация”, вып. 33, апрель 2024, 135-147, www.sakavik.net)
Аннотация. Публикуются произведения поэта С.Панизьника со сборника стихов для
детей «Святаяньник».

Сяргей Панізьнік: КОЖНАМУ – ЗОЛАТАМ ДАРОГА ЗАСЦЕЛЕНА
(вэб-часопіс “Культура. Нацыя”, № 33, красавік 2024, 148-159, www.sakavik.net)

Анатацыя. Наш вядомы паэт Сяргей Панізьнік не перастае нас здзіўляць сваімі выдатнымі, тонкімі паэтычнымі замалёўкамі, звязанымі з народнай мудрасцю, прыродай. Прачытаўшы кароткія, ёмкія вершы, вы пранікніцеся прыгажосцю і паўнатай рэальнага беларускага жыцця і фальклора.

*Сяргей Панізьнік на выставе “У пошуках Атлантыды”.
Здымак Уладзіміра Пучынскага. Лявонпаль (2004)*

--***--

Хто не гневаецца, той даведаецца:
Дабрыня—узнадзяна!
Кожнаму - золатам дарога засцелена!

--***--

І я – у дарозе да Слова народнага:
водзыўкі, показкі, пацешкі, мянушкі,
намёкі і кепікі, прымаўкі, жарты,
прызаўкі, дражнілкі, ля іх засцярогі...
Мяне ўзбагацілі Прыдзвіння дарогі!
Адчуў сябе волатам,
бо шчодро надзелены радасці золатам!

--***--

“Жыць – не мяшок шыць...” :
Спадзяванні варушыць,
Творчым скарбам даражыць,
Бацькаўшчыне служыць.

--***--

“Не думай як думаецца,
а думай, як давядзецца...”
Днём журкоча вуліца,
а вечарам – вядзерца.

--***--

“Стаць на дыбкі” не даводзіцца?
Выпрастацца і мне ахвоціцца.
Хто прыгнецца – можна ўткнуцца
і з-пад стога не вярнуцца.

--***--

Не, не крэмзаць! – вучылі малога.
З той дарогі не знікла трывога.
“Віламі пісаць па вадзе...” -
і ў нудзе дабыня прападзе...
//“Пісаць віламі па вадзе” – не быць праўдзівым.//

--***--

Аздаблялі павучанні, прыказкі, пацешкі,
і выслоўі не маўчалі каля роднай сцежкі...
Вельмі часта прыбабунькі чуй я ад бабулькі -
бабышкаўскай Альжбеткі:
Яе адказ на крыўду суседкі: - Соль табе ў вочы

галавешка ў зубы, клубок нітак паміж лытак,
пад хвост памяло - каб аж дух заняло...

Мне, як Запаветы, былі ёю песьні спеты!

// *Панізьнік Елізавета Фролаўна (8.IX.1885—10.X.1977) -
мая навітуха //*

--***--

Прагучалі – быў я рады - бацькі хроснага парады:

- Не маніся! Не клянися! Шчыра Богу памаліся!

Каб нячысцікі зьвяліся, лекары ля нас віліся!

//*Мой хросны бацька – лекар Лявонпальскай бальніцы
Кураш Леў Іванавіч (20.XI.1894—17.XI.1973)*

--***--

“Шлюб пад плотам, а вяселле – потым...”

На этнічнай сцежцы крутаверць.

Гэтую абвестку цісну ботам,

Жаніха вы адсылайце ў клець...

--***--

“Гэта зелле – купена:

дзявоцкае ўмыванне,

мальцаўскае ўздыханне...”

// *Запытаўся Коцік: - гэта нарकोцік? Не, гэтыя словы
з песьні, запісанай у 1970 г. ад Ганны і Фёдара Партас,
ад Ганны Лакотка ў в. Ільмовікі Міёрскага р-на //*

--***--

“Пайсьці на любкі” ?

О, лагода:

на вуснах

высыпявае згода.

--***--

“Адбяры, Божа, сорам...”

А здабудзеш ты корм?

“Адбяры, Божа, стыд...”

А ці будзеш ты сыт?

--***--

“Хоць шаром пакаці...”

Зноў нішчымніца. Голад шчыміцца....

Смак – у кашы-куці.

- Кухня! Нас упусьці, Дабрачыніца!

--***--

“На Сонца пальцам не паказвай!”

Сябе самога ты наказвай:

ствараш сам сабе зацьменне.

- Трымай праменьчыкі – у жмені!

--***--

Ад суседа павучанне. Не парада, а мычанне:

“Адзін дзень госьць – госьць. Другі дзень госьць -
хазяіну радасць і злосьць. Трэці дзень госьць:

- А калі ж ты дадому паедзеш, ягамосьць?”

--***--

Маркота ў сэрца стукаецца?

Сум выкінь у вядзерца...

“І не думай - як думаецца,

а думай, як давядзецца...”

--***--

Скарбы нельга латашыць!

Трэба імі даражыць: “Жыць – не мяшок шыць...”

Веды бацькі мне б спажыць. Ля сядзібы я адзін:

“Якое дрэва – такі і клін, які бацька, такі і сын.”

--***--

Павучаньняў напасіўся,

ведае загад увесь:

“З галавой не дагаварыўся,

то й да ног ня лезь!”

--***--

Ад раніцы кожнага дня
рыбалоў рыхтуе снасьці:
“Да гатовага пня
і агонь добра класьці”.

Кліча зноў яго рака,
хвалямі вуркоча:
“А ў старога жарабка
скура і на плоце гагоча”.

--***--

Каб на нервах не іграць,
ёсць і павучанняў раць...
“Мысьлі ў мысьлі! Сэрца ў сэрца! Вочы ў вочы!”
Хто ў суладзі быць ахвочы?

--***--

“Кій на кій завадзіць,
абед на абед – не”!
Татуля з мамкай – ладзяць,
лагодзяць і мяне!

--***--

“Без увагі і прыглядкі
не растуць і кураняткі”.
Ад мяне ўсе гадаванцы
атрымалі росту шанцы.

--***--

“Пакідайце Слова на Дабрыдзень!”
Так вучыла мама і мяне.
Дабрадзей хай на сустрэчу прыдзе, -
родны мацярык ускалыхне.

--***--

Да мяне бягуць з этнічнай сцежкі
Павучанні і Выслоўі, і Пацешкі...
Тут “Не зь Міру, не зь Сібіру” жартаў клунак...
Водзыўкі, Прызыўкі – з чублаў думак.

--***--

А дзе ўзваліўся “Грэх на смех” -
там прыбабунькаў поўны мех.
А хто прывабы-прыпаміны нёс, -
штодня той у натхненні рос!

--***--

Запыталіся ў знямоглага дзеда:
- А што Табе трэба?
- Тры дошкі... І зверху трошкі,
каб сьвіцілася Неба...
// Згадка пра дамавіну //

--***--

“У кулак трубіць” - згалець
“Ад яйка адліць...” – умець
Толькі спрытны удалец
вяжа радасьці вянец!

--***--

“Проці ночы --
сам сабе ня вер”.
Толькі ранкам табе скажуць:
- Ты сапраўдны кавалер!

--***--

Пад падушкамі ты рыўся,
стомлены – увесь...
“З галавой не дагаварыўся,
то й да ног ня лезь”!

--***--

А суседачкі туляцца,
бо праўду не скінуць з плеч:
“Была дзеўка - на ўсю вуліцу,
а стала бабай на ўсю печ...”

--***--

Служы запаветам,
мацуй розум свой:
“Майструй сані летам,
а калёсы – зімой!”

--***--

Ты прыбудзь
да Беларусі на агледзіны:
“Не ўсе гусі, не ўсе гусі, -
ёсць там лебедзі!”

--***--

Выйшаў пагуляць я нашча...
Зноў чуваць у грамадзе:
- О-го-го! Ён стаў прапашчы --
“нібы булька на вадзе...”

--***--

“Не круці мітулямі”,
а ўсю праўду скажы,
ты вірлівымі днямі
за грашы не грашы.
*//“Круціць мітулямі” – падманьваць. У латышскай мове
мітуліс – клуб дыму //*

--***--

Забеленыя “Слэзкі” -
вось зацірка.
Пачастунак з вёскі,
дзе “не рот, а дзірка...”

--***--

“Лахі пад пахі
і вон з маёй хаты!”
Збірай свае спраты:
не здабуду я страты...

--***--

Яму “Хоць кол
на галаве чашы...”
Упарты неслух... Не кажы...
Сусед, такому не служы!

--***--

Будзь з настроем удачным
і з маланкай вачэй!
“А пад камень ляжачы
і вада не цячэ...”

--***--

“Пакідайце Слова на Дабрыдзень!” -
зноў матуля родненькая прыдзе
з ёй сусед разумны, бо цвярозы:
ажывуць вітаньні, мары-кросы!

// Пакідала мне мама Ганна (2.02.1914—31.07.1994) Слова на Дабрыдзень//.

--***--

“Закінь назад --
наперадзе знойдзеш”,
і ў Райскі Сад
з Анёлам увойдзеш.

--***--

“І ад яйка адалье...”
Спрытны гаспадар, але...
“У кулак трубіць” – згалець...
Лёс, не дай мне акалець.

--***--

“Пайсці пад жыта” – Вясна ўжо там.
На лузе рунь – як вароне схавацца....
...Запаведваў Хрыстос братам:
- Радавацца! І не баяцца!

--***--

А хто “трубіць у кулак”, -
той жыве ў галечы...
Гэта ведае лайдак,
седзячы на печы?

--***--

“Хто мяняе -
па тым хамут гуляе...”
А хто чарку куляе -
ў выцьвярэзьнік трапляе.

--***--

“Хадзіць на цырлах”...
Хто адчаіцца?
Дзяўчына гордая! Вітаецца...
Адважны хлопец закахаецца.
//”Хадзіць на цырлах” пра фанабэрыю, пагарду //.

--***--

“З кулька ў дзяружку”
скокнуць можна. Збяднеў?
На грушку асцярожна
глядзі. Вясну – у родны сад вядзі!

--***--

І закрытае ўжо вечка.
Легла на труну смуга.
“Хто цяпер дзед: Богу свечка,
а ці чорту качарга?

--***--

“Восень лісьце паліць -
попел асядае...”
Беражыце Памяць:
Памяць галадае...

--***--

“Зноў ён распусціўся,
як старэцкая пуга”.
Бог табе не сніўся,
хітрая хапуга.
// Старэцкая пуга – пуга пастуха //

--***--

“Ці пнём аб саве, ці савою аб пень -
толькі саве балюча”.
...Распагодзіцца блудны дзень -
не будзе табе калючым.

--***--

“А пад камень ляжачы
і вада не цячэ”.
О, я не буду гуляшчы:
папрацую яшчэ!

--***--

Не хапае сугрэва:
вечары мае плачуць.
“На пахілае дрэва
і козы скачуць”.

--***--

“Ляжыць пад плотам,
а крычыць: “Работа!”
І такі крышталь турботы
мною не прыняты да згоды.

--***--

Дзякую я татку
за яго цукерачку:
“Есьці – упрыглядку,
ну а піць – умерачку...”

**Мы зберагаем радаводы, мы продкаў саграваем ніць.
Дом Беларусі, дом Лагоды – усёй сям’ёю нам любіць!**

---

*З прыдзвінскім паклонам Сяргей Панізьнік,
красавік 2024 года*

*Я ў лявонпальскім дупле графа Лапацінскага.
Фота Дзмітра Чараднічэнкі з Кіева (8.УІІІ.1985)*

Siarhei Paniznik: EVERYONE'S ROAD IS PAVED WITH GOLD

(webzine “Kultura.Natsyja”, issue 33, April 2024, 148-159, www.sakavik.net)

Abstract. Our famous poet S. Paniznik never ceases to amaze with his wonderful, subtle sketches related to folk wisdom and nature. After reading short, capacious poems, you will penetrate the beauty and fullness of the real Belarusian life and folklore.

Сергей Панизьник: ДОРОГА КАЖДОГО ВЫМОЩЕНА ЗОЛОТОМ

(вэб-журнал «Культура. Нацыя», № 33, апрель 2024, 148-159, www.sakavik.net)

Анотацыя. Наш знаменитый поэт С.Панизьник не перестает удивлять своими чудесными, тонкими зарисовками, связанными с народной мудростью и природой. Прочитав короткие, емкие стихи, вы проникнетесь красотой и полнотой реальной жизни белорусского быта и фольклора.

Краязнаўства

Лявон Карповіч: Дзякуй, Амэрыка! Сцэнар дакумэнтальнага тэлефільма.

На экране цытата з Бібліі:

Дыктар. «... быў галодны Я, і вы далі Мне есьці; быў сасьмяглы, і вы напалі Мяне; быў падарожны, і вы прынялі Мяне; быў голы, і вы адзелі Мяне; быў хворы, і вы адведалі Мяне; у цямніцы быў, і вы прыйшлі да Мяне.

Тады праведнікі скажуць Яму ў адказ: “Госпадзе! калі мы бачылі Цябе галоднага і накармілі? альбо сасьмяглага і напалі? калі ж мы бачылі Цябе падарожнага і прынялі? альбо голага і адзелі? калі ж мы бачылі Цябе хворага, альбо ў цямніцы, і прыйшлі да цябе?”.

І Цар скажа ім у адказ: “праўду кажу вам: як што зрабілі вы гэта аднаму з братоў Маіх меншых, дык зрабілі Мне».
(Паводле Мацьвея 25:35-41)

Дыктар. Гэта гісторыя найбуйнейшай у XX стагодзьдзі і самай забытай гуманітарнай акцыі, якую пад кіраўніцтвам Гербэрта Гувэра ажыццяўляла Амэрыканская Адміністрацыя Дапамогі ў 1920-1923.²⁹ Гэта гісторыя трынаццаці амэрыканцаў, якія кармілі галодных, лекавалі хворых, апекаваліся ўцекачамі і сіротамі, перамагаючы супраціў з боку ЧК і камуністычнай улады. Трое з іх знайшлі ў Беларусі сваіх каханых і пабраліся з імі шлюбам. Усе захавалі памяць пра Беларусь пасля вяртаньня дадому ў Злучаныя Штаты Амэрыкі...

Відэа. Гродна. Вуліца Тэльмана. Па вуліцы ідуць людзі розных узростаў. Валеры Мазынскі. Задае пытаньні прахожым. Ці ведаеце вы, як называлася гэтая вуліца перад Другой сьветавой вайной? Калі знойдзеца хто-небудзь, што адкажа: Гербэрта Гувэра, то задаць пытаньне: Хто такі Гербэрт Гувэр? Чаму ў яго гонар была названая вуліца ў Гродне?

Дыктар. 75 гадоў таму адна з вуліц у Гродне насіла імя амэрыканскага інжынэра, а пасля і 31-га прэзыдэнта ЗША – Гербэрта Гувэра. Калі ў 1921 годзе ў савецкай Расеі пачаўся голад, Гувэр, нягледзячы на супраціў бальшавікоў, дамогся права ратаваць

---

²⁹ Амэрыканская адміністрацыя дапамогі (ARA) (англ.: American Relief Administration, ARA) — амэрыканская арганізацыя, якая дзейнічала ў 1919—1923 гадах.

ахвяры Расеі, Украіне й Беларусі. Гербэрт Гувэр уратаваў ад галоднай сьмерці каля 20 мільёнаў чалавек больш за ўсіх у гісторыі чалавецтва. Подзьвіг Гувэра ня меў прэцэдэнтаў. 1914–1924 гадох пад ягоным кіраўніцтвам разьмеркавана ў Эўропе больш за 33 мільёны 841 тысячу тон дапамогі коштам больш за 5 мільярдаў 234 мільёны даляраў.

Партрэт Гербэрта Гувэра ў 1928

Дыктар. Гарадзенскія дзеці ўваходзілі ў лік дзясяткаў тысяч сірот вайны, у якіх у пэрыяд з 1914 па 1920 гады бацькі загінулі на палях бітваў, ці памерлі ў ваенных шпіталях ад эпідэміяў і голаду. Амэрыканская дапамога ў першую чаргу была скіраваная дзецям. У першы час пастаўкі адзеньня ў Гродне былі абмежаванымі, таму вопратку часта шылі з мяхоў, у якіх звычайна перавозілі амэрыканскую муку.

Відэа. Фота. Дзеці ў вопратцы з мяхоў.

*Дзеці ў Гродне 1919-1920 гг.
(фота з архіву газэты «The New York Times»)*

Гродна вуліца Ёрыцкага дом № 26. У 20-е гады тут працавала лякарня ў рамках амэрыканскай гуманітарнай дапамогі паводле пляну Гувэра (дом № 26 - адзін з найстарэйшых на вуліцы Урыцкага. Пабудаваны ён быў у 1863 годзе. У пачатку XX стагодзьдзя ў ім знаходзілася піўная, уладальнік якой насіў прозьвішча Груша. У 20-я гады вуліца вядомая пад назвай Скарбовая, а ў 1931 годзе ёй далі імя ўраджэнца Гродна, вядомага вучонага, прафэсара Ягелонскага ўнівэрсытэта ў Кракаве Зыгмунта Урублеўскага. У пачатку 1940 года вуліцу назвалі імем Савецкага рэвалюцыйнага і палітычнага дзеяча Урыцкага).

Гродна. Вуліца Ёрыцкага дом № 26

Дыктар. Гарадзкія ўлады вырашылі ў 1922 году перайменаваць вуліцу Іванаўскую ў Гувэра. Вуліца Гувэра ў Гродне праіснавала да верасня 1940 года. Затым яе перайменавалі ў Тэльмана – у гонар нямецкага камуніста. Час вяртаць назву? У пачатку 1990-х гадоў гарадзенскі гісторык Ігар Трусаў выказаўся за вяртаньне забытай назвы вуліцы.

Яго выказваньні ў сваёй працы «Прыгоды АРА ў Беларусі» публікаваў Аляксандр Лукашук: «Жывуць зараз на нашай зямлі людзі, якіх бы не было, калі б гэты высакародны чалавек Гербэрт Гувэр не спрабаваў накарміць і апрануць галодных людзей у незнаёмай, далёкай, разбуранай вайной краіне. Было б правільна і справядліва калі-небудзь адрадзіць вуліцу названую ў яго гонар».

Відэа. Гродна. Вуліца Тэльмана. Па вуліцы ідуць людзі розных узростаў.

Вуліца Гувэра ў 20-е гады.

<https://www.tvgrodno.by/video/tropy-ulitsa-telmana-2-chast-07-09-2018.html>

На тэрыторыі Беларусі, занятай Польшчай

Дыктар. У 1919 годзе арганізацыя, утвораная з ініцыятывы Гувэра – American Relief Administration (Амэрыканская адміністрацыя дапамогі), у скароце АРА, – пачала дапамогу Польшчы. Гувэр накіраваў у Варшаву спецыяльную місію з мэтай вызначыць характар дапамогі й так арганізаваць яе раздачу, каб не закранаць унутраныя палітычныя праблемы.

Відэа. Карта падзелу Беларусі

*Карыкатура невядомага аўтара: «Далоў ганэбны Рыжскі падзел!
Ніхай жыве вольная непадзельная сялянская Беларусь!»*

Чацьверты рэгіён, дзе падарожнічаў пасланец Гувэра – прадстаўнік АРА Ёкер, уяўляў сабой лінію фронту ад пяці да дваццаці пяці міляў шырынёй, ад Дзьвінску празь Відзы, Паставы, Мядзел, Сьвір, Смаргонь, Крэва, Багданаў, Вішнева й да Прыпяцкіх балотаў. Там лініі акупаў, дотаў і дзотаў, умацаваньняў з калючага дроту й разьверненых снарадамі палёў. На гэтую лінію вярталіся тысячы ўцекачоў, каб пачаць жыцьцё бяз даху над галавой, свойскай жывёлы, ежы й вопраткі.

Дыктар. Тактыка царскай арміі падчас першай Сьветавой вайны была наступнай: падчас адступленьня жыхароў вывозілі на ўсход, а вёскі палілі. Тыя, хто не хацеў пакідаць родныя мясціны, хаваліся ў лясох, у зямлянках, дзе й знаходзілі іх супрацоўнікі АРА.

Відэа. Хроніка Першай Сьветавой. Фота з бежанцамі.

Дыктар. У траўні пачаліся рэгулярныя даставы прадуктаў у пункты харчаваньня АРА ў Заходняй Беларусі: мука, рыс, бабы, груца, сьвініна й ялавічына, сухое й згушчанае малако, какава, цукар, алей, рыбін тлушч, соль, галеты. Сотні кухняў АРА адчыніліся каля Наваградку, Баранавічаў, Кобрыну, Пружанаў, Нясьвіжу, Ліды, Ваўкавыску, Бераставіцы, Ашмянаў, Багданава, Пінску, Берасьця й Горадні.

Бежанцы каля Баранавічаў у 1915 г. Фота з калекцыі Уладзіміра Багданава

Бежанцы з царства Польскага. Калекцыя Андрэя Няўважнага / Прыватны архіў

Апусьцелыя вёскі падпальвалі казакі.

Палаючая беларуская вёска.

*Фотаздымак. Атлас гісторыі Беларусі ад старажытнасці да нашых дзён.
Мінск, 2006. [1], С. 96*

Відэа. Відарысы гарадоў: Наваградку, Баранавічаў, Кобрына, Пружанаў, Нясвіжу, Ліды, Ваўкавыску, Бераставіцы, Ашмянаў, Багданава, Пінску, Берасьця й Горадні.

Чыгунка.Таварны Цягнік

Дыктар. У 1919–1922 АРА даставіла ў Польшчу 9500 таварных вагонаў харчу, было размеркавана 95 000 тон ежы, выдадзены 1 000 000 адзінак адзеньня, абутку й бялізны. Агульны кошт дапамогі склаў 65 841 716 даляраў. У 1919–1922 на тэрыторыі Польшчы (з улікам беларускіх і ўкраінскіх земляў) агулам дзейнічала 7650 пунктаў харчаваньня АРА, зь іх больш за 1000 – на тэрыторыі сучаснай Беларусі.) Таксама дастаўлялася мыла й асобна – адзеньне. Было выдадзена 150 тысяч 318 паліто, 133 тысячы 759 пар чаравікаў і 137 тысяч 522 пары панчохаў. Але далей дапамога АРА была спыненая – бальшавікі нанеслі ўдар у адказ, і пачалося імклівае польскае адступленьне. 11 ліпеня чырвонае войска ўзяло Менск, 18-га – Баранавічы, 19 ліпеня Горадню, 23-га – Пінск.

Відэа. Хроніка польска-бальшавіцкай вайны: пачалося імклівае польскае адступленьне

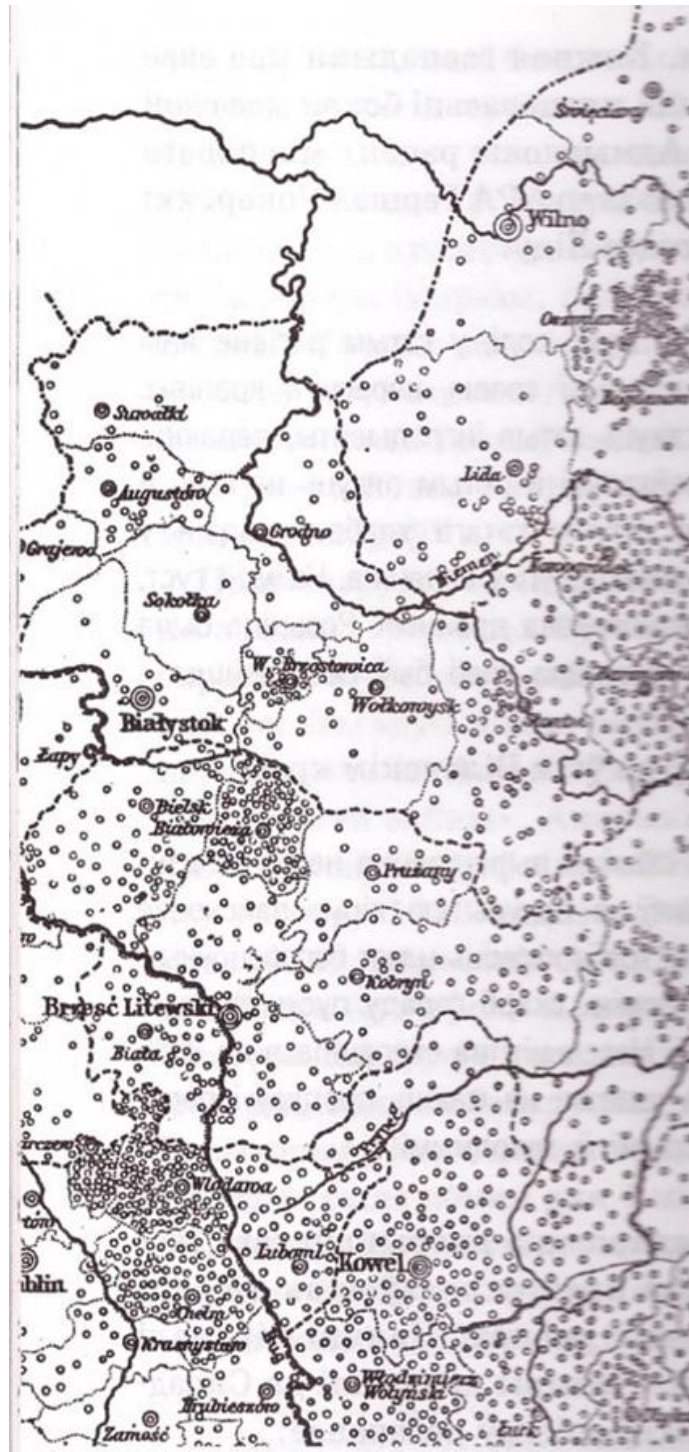
Дыктар. У дзень падзеньня Пінску Гувэр паслаў каблаграму зь Нью-Ёрку ў Эўрапейскі офіс АРА: На мой погляд, калі нашыя людзі мяркуюць, што гэта бясспечна, яны мусяць працягваць працу пунктаў харчаваньня за лініяй, занятай бальшавікамі...

Дзейнасьць АРА ў Заходняй Беларусі аднавілася ў лістападзе, калі была падпісана дамова аб перамір'і. Даставы харчу й адзеньня адразу вярнуліся на даваенны ўзровень, кухні працавалі на поўную моц. Толькі ў Берасьцейска-Пінскім рэгіёне штомесяц адпускалі 50–70 тысяч абедаў для дзяцей і дарослых, пераважна ўцекачоў.

Напачатку 1922 году, калі польская эканоміка выразна пайшла ўгару, апошні кіраўнік АРА ў Польшчы Філіп Болдуін паведаміў польскаму ўраду пра закрыцьцё місіі ў чэрвені.

Унівэрсытэты Кракава, Варшавы, Львова ганаравалі Гувэра званьнем доктара, гарадзкія ўлады называлі пляцы й прысвойвалі званьні ганаровага месціча, скульптары ляпілі бюсты. Менавіта тады вуліца імя Гербэрта Гувэра зьявілася ў Горадні.

Фрагмент карты пункта АРА ў Польшчы ў 1922:
Каля тысячы амэрыканскіх кухань дзейнічалі на тэрыторыі Беларусі ([1], С.42)

Відэа. Фота ўдзячнага ліста. ([1]. ([1], С.18)

Сотні падобных лістоў слалі ўдзячныя дзеці й дарослыя зь Беларусі на адрас АРА.
([1]([1], С.38). Дзеці з міскамі на фоне ўдзячнага пісьма

My dzieci wsi Dubno, gm
P. A. R. P. D. nam serdecz
nie za tę pomoc, któr

do Pana Boga za te
my korzystać od Was
przyjęciem pomocy

Kudzik. G. Matwiejuk. A.
Siproniuk... ad...
o Uliana. Agat...
na Musko Jakub Malec
Dobry Terleski Piotr Terleski
'gum... Uliana...
Kudzik Anna Kudzik...
'Kimi... Zajenckowski Anna...
Suzanna A. Kiko...
na... Anna...

"My dzieci wsi Dubno..." (Мы дзеці вёскі Дубна...)

Відэа. У падсавецкай Беларусі

Дыктар. Ад 1922 году АРА пачала апэрацыі ў падсавецкай Беларусі – Менску й шасці паветах, з насельніцтвам менш за 2 мільёны чалавек. Асобныя прадстаўніцтвы АРА былі адкрытыя ў Гомлі й Віцебску, якія тады адміністрацыйна належалі РСФСР. Разам у трох беларускіх акругах АРА жыло каля 7 мільёнаў чалавек. Польскі ўрад пагадзіўся на бясплатны транзыт па тэрыторыі краіны гуманітарных грузаў АРА на мяжу зь Беларускай Савецкай Рэспублікай. 15 тысяч тон збожжа штомесяц дастаўлялася з Гданьскага порту ў Стоўбцы, дзе вузкія эўрапейскія колы мяняліся на шырэньшыя.

Відэа. Чыгуначны раз'езд. Чорныя шпалы ў штабэлі. Стрэлкі. Ліхтары. Па рэйках рухаецца павольна таварны вагон. Колы вагона рытмічна і глуха адлічваюць стыкі на чыгуначных рэйках.

Дыктар. Сярод дакумэнтаў АРА сустракаецца рамантычнае тлумачэньне амэрыканскай дапамогі Беларусі:

Беларусь – самае крывавае поле бітваў, празь якое цягам сямі гадоў прайшлі сем арміяў, – была ня ў стане вытрымаць націску хворых уцекачоў, якім, каб выжыць, патрабаваўся дагляд як за малымі дзецьмі. Магчымасьці Беларусі былі вычарпаныя. Наступіў момант, калі рэспубліка ня вытрымала ціску, і орды польскіх, нямецкіх, габрэйскіх, татарскіх, башкірскіх, кіргіскіх і расейскіх уцекачоў апынуліся ў такім самым стане, як амаль два мільёны мясцовых жыхароў. Яны галадалі, паміралі ад хваробаў, ня мелі вопраткі. Штодня забіраў сотні жыцьцяў голад у Паволжы. На Меншчыне лік ішоў на дзясяткі. Беларусь не хацела дапамогі звонку натхнёная духам продкаў, якія спынілі татараў, што заваявалі ўсю астатнюю імперыю сотні гадоў таму, Беларусь да апошняга моманту адмаўлялася ад замежнай дапамогі. Толькі калі ўлада пераканалася, што краіна ня ў стане сама даць рады наплыву ўцекачоў, быў дадзены дазвол прыйсьці на дапамогу арганізацыі, што рэпрэзэнтавала нацыю з-за акіяну. Насамрэч урад у Менску да гэтага рашэньня не спрычыніўся. А ў Гомлі й Віцебску бальшавіцкае начальства ўсімі спосабамі спрабавала пазбавіцца амэрыканцаў.

Відэа. Менск. Вакзал. Сучасны і на старых фатаздымках таго часу. З вагону выходзіць Доналд Эгбэрт Гардзі

Дыктар. Сьнежным ранкам 8 студзеня 1922 году на пэрон менскага вакзалу з прыступак салён-вагону ступіў Доналд Эгбэрт Гардзі – вэтэран АРА, які меў багаты досвед гуманітарнае працы ў розных краінах Эўропы.

У першы дзень па прыездзе амэрыканцы адправіліся шукаць месца для начлегу. Вольныя пакоі знайшліся ў гатэлі на вуліцы Савецкай, які зьмяніў гаспадара, але захаваў свой дасавецкі назоў «Парыж». Гатэль на 26 нумароў. Цяпер тут, на рагу пр. Ф.Скарыны й вул. Энгельса, будынак, побач зь якім месціцца Малая сцэна тэатру імя Янкі Купалы. Гатэль «Парыж» летам 1922 пераймянуюць на «Савецкі»... ([1],[1], С.36).

Гатэль «Парыж» на старым фота. Рог пр. Ф.Скарыны (цяпер пр. Незалежнасьці) й вул. Энгельса, будынак былога гатэлю «Парыж».

Дыктар. Вокны сталічнага гатэлю «Парыж», дзе пасяліліся амэрыканцы, выходзілі на Гарадзкі сад, былы Аляксандраўскі сквэр, у цэнтры якога месціўся першы ў Менску фантан, а побач стаяў будынак тэатру. На зіму скульптура «Амур і лебедзь» была забітая дошкамі, але тэатар працаваў. Ад «Парыжу» да другога Дому саветаў, дзе на рагу Магазыннай і Губэрнатарскай (цяпер рог вул. Кірава й Леніна) месцілася кантора АРА (Губэрнатарская, 23). З 1919 вуліца афіцыйна мела іншую назву – Карла Маркса, з 1922 – Ленінская. Але ў дакумэнтах АРА яна праходзіць як Губэрнатарская, 45), было пяць хвілін пешкі. Аднак амэрыканцы былі незадаволеныя – рэч была не ў адлегласьці.

Амэрыканцаў пасялілі на апошнім паверсе. Ліфта не было, тэлефон адсутнічаў, у нумарах не было рукамынікаў. Гарачая вада зьнікла разам зь мінулай уладай, пры новай зьнікала й халодная. Як пісаў праз два месяцы адзін з амэрыканцаў лекар Ралф Герц: **(гаворыць лекар Ралф Герц)** *“Мы жывём у гатэлі, заражаным пацукамі й паразытамі, дзе няма практычна ніякіх санітарных прыстасаваньняў, ані дзе памыцца, ані водаправоднай вады на нашым паверсе, і нам даводзіцца самім гатаваць сабе ежу ў сваіх пакоях на невялікім прымусе”.*

Відэа. ([1], ([1], с.144). *Офіс АРА. Аўтамабіль. Менск. Рог вул. Магазыннай і Губэрнатарскай, (цяпер Кірава і Карла Маркса)*

Дыктар. Амэрыканцы ня ведалі, што правядуць у «Парыжы» яшчэ ня тыдзень і ня два, а агулам дзесяць месяцаў. «Парыж» стане ня толькі жытлом, але й першым офісам, і складам. Што сюды яны прывядуць менскіх дзяўчат, зь якімі ажэняцца. Што іхныя рэчы будуць ператрэсеныя «невядомымі», якія пакінуць грошы, але зьнясуць запісы й фатаздымкі. Ніхто – ані абслуга ў гатэлі, ані камісары ва ўрадзе, ані чэкісты, ані самі амэрыканцы – ня ведаў, што пачатая справа стане самай буйной дабрачыннай акцыяй у Беларусі ў XX стагодзьдзі.

І самай забытай.

Відэа. *Вакзал, прыбываючы цягнік.
Фота Прэзыдэнта Беларускай Рэспублікі сп. Чарвякова.*

Чыгуначныя склады Менска 30-х гадоў

Доналд Эгбэрт Гардзі: *Мы прыбылі ў Менск на спецыяльным цягніку з 12 вагонаў рانیцай у аўторак. Наступнай рانیцай мы выставілі свае паўнамоцтвы Прэзыдэнту Беларускай Рэспублікі сп. Чарвякову. Сп. Чарвякову не паведамілі па савецкіх каналах пра місію АРА ў Беларусі. Ён даў выразна зразумець, што ён ня можа нічога канкрэтнага зрабіць у справе складоў, офісаў, жытла і г.д., пакуль не атрымае афіцыйную інфармацыю з Масквы. На другі дзень былі разладаваныя адзінаццаць вагонаў з гуманітарнай дапамогай, мяхі з прадуктамі даставілі ў чыгуначны склад для часовага захоўвання. З транспартам было лягчэй – у адным з вагонаў прыбыў свой грузавік. Араўцы адразу пачалі шукаць пастаянны склад. У Менску падчас розных нямецкіх і польскіх акупацыяў 30% усіх будынкаў было разбурана, у тым ліку 90% складавых памяшканняў. Пагодзімся на любое, што знойдзем.*

Дыктар. Толькі праз тыдзень пасля прыезду Доналд Гардзі здолеў напісаць першую справаздачу ў штаб-кватэру АРА ў Маскве:

Доналд Эгбэрт Гардзі: *Мінула два тыдні пасля прыезду, аднак Прэзыдэнт Беларусі так і не атрымаў ніякага тлумачэння з Масквы.*

Відэа: Масква. Крэмль

Дыктар. АРА спрабавала пачаць апэрацыі ў Беларусі яшчэ ў 1921 годзе. Цэнтральныя камуністычныя ўлады выступілі супраць. Масква адхіліла амэрыканскі плян неадкладна пачаць харчаваньне дзяцей, хворых і ўцекачоў у Беларусі. Беларусь ад пачатку голаду ў Паволжы разглядалася выключна як рэспубліка-донар. На загад «цэнтру» мясцовае начальства хутка арганізавала абавязковы збор сродкаў: рабочыя мусілі адлічваць частку заробку, працаваць на суботніках і нядзельніках, з прыватнікаў збіралі грашовыя ахвяраваньні, збожжа, муку, гародніну, ад сьвятароў патрабавалі здачы царкоўных каштоўнасьцяў і праводзілі канфіскацыі. Паводле афіцыйных справаздачаў, ад саўгасаў шасьці паветаў Беларусі ў 1921–1922 гадох адправілі ў Расею 960 тон харчу і 120 тон насення, а начальства Віцебскай і Гомельскай губэрняў рапартавала аб адпраўцы 25 тысяч тон насеннага збожжа. Адначасна ў Беларусь прыбыло каля 13 тысяч дзяцей з Паволжа.

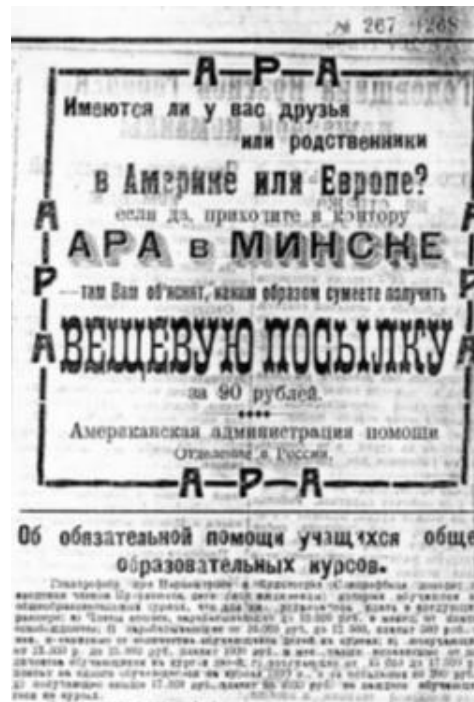
Відэа. Хроніка збору збожжа па вёсках Беларусі. Фота ўцекачоў.

Дыктар. Гуманітарная дапамога першыя месяцы была амаль немагчымая. Улады ў Маскве неахвотна дазволілі АРА пачаць працу ў Беларусі, але абмежавалі яе выдачай індыўідуальных пасылак, аплачаных за мяжой.

Любы амэрыканец у ЗША, які меў сваякоў у Беларусі, мог паслаць ім харчовую пасылку за 10 даляраў. АРА абавязвалася скамплектаваць пасылку са сваіх гуртовых складоў на месцах і даставіць адрасату.

Відэа. ([1], ([1], с.206).

*Рэклама па-амэрыканску: скарот АРА зьмешчаны ў абвешчаны пяць разоў.
Папулярызацыя брэнду на дзесяцігодзьдзі раней за зьяўленьне гэтага Тэрміну ([1],
([1], с.222).*

Першая партыя пасылак. Паведамленьне ў Газэце.

Дыктар. Пры плянаваным пасылчаным праграмы амэрыканцы вызначылі найбольш верагодныя пункты, куды пойдучь пасылкі й дзе трэба прадугледзець адпаведны персанал. Першымі ў сьпісе АРА стаялі тры гарады – Менск, Гомель і Віцебск. 16 студзеня 1922, праз тыдзень пасля прыезду АРА ў Менск, былі выдадзены першыя дваццаць харчовых пасылак.

Відэа. ([1], ([1], с.93). Так выглядала стандартная пасылка АРА, якая важыла больш за паўцэнтнэра. Плюс тара!

([1]. ([1], С.174). Адгрузка пасылак

Дыктар. У студзені 1922 на чорным рынку ў Менску 1 даляр каштаваў 300 000 рублёў, у лютым – 400 000, у сакавіку – 1 600 000, у красавіку – 2 800 000, у траўні – 4 000 000. Пасылка АРА каштавала 15 рублёў 40 капеек золатам. У набор уваходзілі 54 фунты пшанічнай мукі, 27 – рысу, 11 – цукру, 10 – тлушчу, 3 – гарбаты, 20 бляшанак малака.

Больш за тысячу паштовак-замоваў штотыдня прымалі ў менскай канторы АРА на працягу ўсяго 1922 году. Араўская пасылка, паводле ацэнак, дапамагала выжыць сям’і зь пяці чалавек цягам тыдня. Адначасова гэтыя людзі не забіралі рэсурсы ад іншых, і такім чынам адна пасылка дапамагала дзесяці чалавекам. Каб запабегчы спекуляцыі, на адно імя прымалася ня больш за пяць пасылак.

Дыктар. Напачатку лістапада кіраўнік Менскай акругі зьвярнуўся да свайго начальства з просьбай: 165 прафэсараў і выкладчыкаў унівэрсытэту й інстытутаў церпяць вялікую нястачу. Неабходна аказаць ім дапамогу да вясны. Ці магла б АРА выдаваць 165 пасылак штomesяц гэтым выкладчыкам цягам чатырох месяцаў? Гэта дало б магчымасьць інстытутам Беларусі працаваць бесперапынна да наступнага красавіка.

Відэа. ([1], с.101).

*Амэрыканскі ўнёсак у беларускую культуру й навуку –
у сьпісе больш за сто прозьвішчаў*

Відэа. Партрэты: паэты й пісьменьнікі Іван Луцэвіч (Янка Купала), Канстанцін Міцкевіч (Якуб Колас), Самуіл Плаўнік (Зьмітрок Бядуля), Зьміцер Жылуновіч (Цішка Гартны), мовазнаўцы Мікалай Байкоў, Сьцяпан Некрашэвіч, Язэп Лёсік, гісторыкі Ўладзімер Пічэта, Усевалад Ігнатоўскі, географ Аркадзь Смоліч, з галіны тэатру – Уладзіслаў Галубок, Фларыян Ждановіч, Лідзія Ржэцкая

Дыктар. Неўзабаве ў АРА былі перададзеныя сьпісы навукоўцаў, выкладчыкаў, дзеячаў культуры. На сьпісе – рэзалюцыя: выдаць 100 пасылак.

Дыктар. Галоўным лекарам для Менскай, а таксама Віцебскай і Гомельскай акругаў АРА з агульным насельніцтвам каля 7 мільёнаў чалавек быў прызначаны Ралф Герц. У Віцебскай акрузе налічвалася 50 шпіталаў, 44 амбуляторыі й 92 дзіцячых дамоў. На Гомельшчыне – 75 шпіталаў, 54 амбуляторыі й 126 дзіцячых дамоў. У Менскай акрузе дзейнічалі 49 шпіталаў, больш за сотню дзіцячых дамоў. Паўсюль не ставала пэрсаналу, лекарам не плацілі, шпіталі былі перапоўненыя, бракавала мэдыкамэнтаў, інструмэнту, бялізны.

Відэа. ([1], ([1], с.108). Мэдычны аддзел: адсюль было разьмеркавана 484 тоны лекаў, матэрыялаў, абсталяваньня для шпіталяў і дзіцячых дамоў Беларусі

Дыктар. Напачатку красавіка Герц замовіў праз штаб-кватэру некалькі вагонаў мыла й тлушчу пячонкі траскі. Паводле ацэнкі Герца, у адной толькі Гомельскай акрузе мелі пільную патрэбу ў рыбным тлушчы шэсьць з паловай тысяч дзяцей. Санітарны стан і здароўе дзяцей у прытулках на Меншчыне й Віцебшчыне былі ня лепшыя.

Відэа. ([1], с.130).

Ідзе адгрузка прадуктаў – біндзюжнік даставіць амэрыканскі падарунак у дзіцячы дом ці шпіталь

Дыктар. У Менск, Віцебск, Гомель ішлі мэдычныя матэрыялы з ЗША. Камплекты ўключалі 377 розных лекавых прэпаратаў, 15 гатункаў дэзынфэктантаў, 11 розных вакцынаў, 133 тыпы лябараторных матэрыялаў, 627 найменьняў хірургічных

інструмэнтаў і шпітальнага рыштунку. Многія зь іх былі спэцыфічна амэрыканскія й патрабавалі кампэтэнтнага інструктажу перад выкарыстаньнем; шмат што, як тоны хляраформу й борнай кіслаты, вакцыны ад вятранкі й тыфусу, уяўлялі небясьпеку ў недасьведчаных руках. Лекар Ралф Герц, завалены велізарным аб’ёмам працы, у распачы слаў у мэдычны аддзел АРА просьбы аб дапамозе. З 49 шпіталяў у Менскай акрузе пяць цалкам працавалі на амэрыканскіх пастаўках, а 20 клінік і шпіталяў задавальнялі 90% сваіх патрэбаў са складу АРА. 113 дзіцячых дамоў і садкоў атрымлівалі амэрыканскія мэдычныя матэрыялы й мэдыкамэнты. Герц клапаціўся й пра мэдыкаў – хадайнічаў аб выдачы ім пасылак, адзеньня; з надыходам халадоў яму ўдалося здабыць для іх 500 коўдраў.

Відэа. ([1], с.127).

Склад АРА ў Менску – у скрынках гарбата, малако, тлушч

([1], с.168). Кухня АРА ў Менску: інспэктары пільна сачылі за чысьцінёй і парадкам

Дыктар. У траўні кухні АРА ў Менску выдалі 59 тысяч 520 абедаў дзецям і іхным маці, у чэрвені – 45 тысяч 407. Адначасна ў Менск прыйшлі вагоны з адзеньнем: паліто, чаравікі, панчохі. Менская кантора АРА складалася з шасьці аддзелаў: харчовых даставаў, бухгалтэрыі харчовых даставаў, аддзелу замоваў, аддзелу фінансаў і маёмасьці, аддзелу складоў і мэдычнага аддзелу. У якасьці адзінага

станоўчага прыкладу ўрадавай дапамогі Гардзі здолеў назваць найўнасьць складоў – АРА мела ў сваім распараджэньні два складавыя памяшканьні, паковачную й даставачную станцыі.

Відэа. 2 мільёны ўцекачоў.

Бежанцы

Дыктар. Пастанова Гувэра пашырыць дапамогу на Беларусь была выкліканая ня засухай, паморкам ці неўраджаем – у параўнаньні з катастрофай у Расеі мясцовае насельніцтва не галадала. Але Беларусь становілася месцам вяртаньня й небывалай канцэнтрацыі ўцекачоў. 1 чэрвеня 1922 адкрыўся канцэнтрацыйны лягер для ўцекачоў Козырава. За пяць кілямэтраў ад Менску па гомельскай чыгунцы на тэрыторыі 6 гектараў за калючым дротам месьціліся 15 казармаў і вайсковых складаў.

Відэа. ([1], с.73).Козырава, лягер уцекачоў ад голаду: самае страшнае пакуль засталася ззаду

Дыктар. На архіўным фатаздымку – некалькі дзясяткаў людзей пад голым небам на фоне баракаў, апранутыя хто як, – старыя, дзеці, жанчыны, барадатыя мужыкі. Здымак зроблены ў найбольшым у сьвеце на той момант, як пісалі газэты, канцэнтрацыйным лягерам ўцекачоў Козырава.

Бежанцы на чыгуначнай станцыі

Відэа. Козырава – пасёлак на паўднёвай ускраіне Менску. Цяпер гэта раён вул. Вільямса й Фізкультурнага завулка з аднаго боку чыгункі ды вул. Гогалеўскай (раней Козыраўская) з другога. Захаваліся старыя Козыраўскія могілкі.

Дыктар. Праз Козырава прайшлі тысячы людзей, якіх трэба было карміць, лячыць, мыць, апранаць. Да адкрыцця лягера людзі, якія мусілі чакаць на свае цягнікі, самі шукалі жылло, начавалі ля станцыі, у паўразбураных дамох. Празь месяц прыезду ў Менск, у лютым 1922, кіраўнік акругі АРА Доналд Гардзі наведаў такі дом:

Кіраўнік акругі АРА Доналд Гардзі: Паветра затхлае, і празь некалькі хвілінаў цягне на ваніты й чалавек млее. У пакоі безь сьвятла й абагрэву месціцца ад 30 да 40 чалавек, бязь ежы й вопраткі, тамсама хворыя на тыфу. Зімой не было часу хаваць памерлых, і трупы проста кідалі ў пустыя вагоны ці пустыя будынкі ля станцыі. Аднойчы я налічыў 150 трупаў, наваленых адзін на аднаго, як мяхі.

Дыктар. Беларускаю эвакуацыйную камісію (Белэвак), якая займалася ўцекачамі, узначальваў будучы куратар АРА Мар’ян Стакоўскі. Ад студзеня 1921 па красавік 1922, паводле звестак камісіі, празь менскі вакзал прайшлі 251тысяча 734 уцекачы.

Амаль для кожнага трэцяга Менск быў канцавой станцыяй. Далей, да родных вёсак пад Лагойск ці Мар'іну Горку, яны дабіраліся самастойна. Рэшту ўцекачоў трэба было перапраўляць у Негарэлае (вёска і чыгуначная станцыя Негарэлае ў Койданаўскім, цяпер Дзяржынскім, раёне. 50 км ад Менску) і далей у Польшчу. Яны праводзілі ў Менску ў сярэднім каля дзесяці дзён. Дапамогі ад цэнтральнага ўраду Беларусі не атрымала.

Відэа. Пункт рэпатрыяцыі ўцекачоў: Негарэлае ў Беларусі

Бежанцы. Голад, холад, хваробы, вошы...

Дыктар. Чыгунка не спраўлялася з людзкой плыньню. У адной са справаздачаў падаецца тыповая вакзальная сцэна: ...Шчыльная маса бруднага рызьзя, у якой там і тут відаць схуднелыя голыя рукі, твары з пячаткай сьмерці. У паветры атрутны смурод. Прайсці немагчыма. Заля чаканьня, калідоры, кожны сантымэтар густа заняты людзьмі, якія ляжаць, сядзяць скурчаныя ў самых неверагодных позах. Калі прыглядзецца, дык відаць, што сьмярдзючыя лахманы кішаць вошамі. Хворыя на тыфус курчацца і трасуцца ў ліхаманцы разам з дзецьмі. Немаўляты страцілі галасы і болей ня могуць плакаць...

Відэа. Хроніка бежанства.

Дыктар. Польскі надзвычайны камісар у справе рэпатрыяцыі Ўладыслаў Грабскі падаў наступны пратакол пра ўмовы вяртаньня:

Транспарт з Казані быў у дарозе 90 дзён. Адлегласьць да польскае мяжы складае 1739 км. Цягнік праходзіў 19,33 км за 24 гадзіны, альбо з хуткасьцю 0,8 км у гадзіну. Калі б уцякач вяртаўся пешкі і ішоў толькі 6 гадзінаў у дзень з хуткасьцю 4 км у гадзіну, ён бы прайшоў увесь шлях на 17,5 дня хутчэй, чым на цягніку. У цягніку было 1948 чалавек, зь якіх толькі 649 дабраліся да мяжы. Астатнія 1299 памерлі ў дарозе. Сьмяротнасьць перавышала 14 чалавек у дзень, памераў адзін чалавек кожныя 1 гадзіну 40 хвілінаў. Падчас падарожжа праз Расею ўцекачы атрымлівалі ў сярэднім

153 грамы хлеба штодня, яны таксама мусілі самі нарыхтоўваць паліва. Паводле дакумэнтаў АРА, у Менску зьнялі зь цягнікоў каля 2 тысяч трупаў. Перад Беларускаю цягнікі таксама правяраліся, і значная частка памерлых ужо была зьнятая альбо выкінутая з вагонаў на дарозе проста пад адхон. Але ня ўсе.

Кіраўнік Менскай акругі пісаў: Мёртвыя даяжджалі да самай мяжы, і ў ваколіцах Негарэлага можна пабачыць магільны, якія сьведчаць пра найвялікшае няшчасьце ў нашай гісторыі. Гэтыя пагоркі нагадваюць мясціны самых жорсткіх бітваў. Гэтак сама выглядалі ваколіцы Вязьмы, Смаленску й Воршы.

Відэа. 153 грамы хлеба

Дыктар. У нью-ёрскім гатэлі «Камандор» рыхтавалі банкет на тысячу гасьцей. Запрошаныя былі банкіры, уладальнікі й дырэктары кампаніяў, найбагацейшыя амэрыканцы, якія былі ў стане заплаціць заяўлены кошт абеду – 1000 даляраў. Дам у вечаровых туалетах і джэнтэльмэнаў у смокінгах чакалі драўляныя сталы без абрусаў, цьмяна паблісквалі бляшаныя міскі й цыновыя лыжкі, не было сурвэтак. Напачатку падалі бульбу, затым – рыс, прыгатаваны на вадзе, і кубачак какавы. У цэнтры залі на велізарным стале стаяла пустое крэсла – сымбаль адсутнага гаспадара імпрэзы, галоднага эўрапейскага дзіцяці. Як знак дабрачыннасці, гарэла сьвечка, якая не дазваляе згаснуць жыццям самых безабаронных ахвяраў вайны.

Відэа. Хроніка. Балъ. Выкшталцоная публіка... У цэнтры залі на велізарным стале стаяла пустое крэсла – сымбаль адсутнага гаспадара імпрэзы, галоднага эўрапейскага дзіцяці.

Дыктар. Гербэрт Гувэр сабраў на той вечарыне 1 мільён даляраў.

Відэа. ([1], с.77). Сьмерць вошам! Перад будынкам – перасоўная вошабойка для абавязковай санітарнай апрацоўкі адзеньня ўцекачоў

([1], с.85). Стэцыянарная дэзынфэцыйная камэра, куды складвалі завашыўленыя рэчы й пад ціскам запускалі фармальдэгідны газ

([1], с.86). Усіх уцекачоў перад адпраўкай у спальны барак накіроўвалі ў лазьню – гэта была першая магчымасьць памыцца цалкам пасля некалькіх месяцаў дарогі

Дыктар. Ралф Герц апісваў стан мэдыцынскага абслугоўваньня.

Гаворыць лекар Ралф Герц: Як увайдзеш, адразу справа месціцца шпіталь. У ім чатыры аддзяленьні, кожнае на 25 ложкаў. У адным канцы прыёмны пакой – тут запаўняюць паперы пацыента. Затым яго голяць і стрыгуць, мыюць і адпраўляюць у аддзяленьне. З другога боку – выпіска, таксама абсталяваная для памыўкі. Мы прапануем цалкам укамплектаваць яго матэрыяламі АРА й наблізіць, наколькі магчыма, да амэрыканскага шпіталю, улучна з пафарбаванымі на бела сьценамі.

Найбольш патрабуюцца цяпер ложки, а таксама не пашкодзяць пераносныя стэрылізатары, эмалевыя сталы й г.д.

Відэа. ([1], с.254). Жаночы сымбаль Злучаных Штатаў (мужчынскі - дзядзька Сэм), у гонар адкрывальніка Амэрыкі Хрыстафора Калюмба.

«Дар Американского народа», «АРА». І збоку подпіс па-ангельску: «Herbert Hoover, Chairman». Плякаты былі вывешаныя ў кожнай араўскай кухні й на кожным складзе – і бянтэжылі нават адукаваных наведнікаў.

Дыктар. У трох вялікіх казармах былі ўсталяваныя двухпавярховыя нары, яшчэ ў пяці будынках уцекачы клаліся на падлогу. Асобна размяшчалася дэзынфекцыйная камэра. Уцекачы праводзілі ў Козыраве каля тыдня. Тут упершыню за некалькі месяцаў яны маглі схадзіць у лазьню й пазбыцца вошай. АРА пастаўляла ў Козырава мэдыкамэнты, а таксама замовіла й прывезла французскую паравую машыну для дэзынфекцыі, яшчэ пяць такіх машынаў былі пастаўленыя на памежныя пераходы. Раней у Козыраве стаяла японская камэра, якая апрацоўвала адзеньне фармальдэгідным газам, небясьпечным для пэрсаналу. Доналд Гардзі замовіў для Козырава таксама 1000 прасьцінаў, 150 электралямпачак ды іншыя неабходныя рэштунак, які было не знайсці ў Менску. Кожны ўцякач штодня атрымліваў адзін араўскі рацыён. Аднак часам нагрузка на менскую АРА ўзрастала шматкроць. У Козыраве знаходзілася каля 7 тысяч уцекачоў, штодня 30–35 чалавек звальваў тыф ([1], с. Разам з эвакуацыйнымі камітэтамі АРА праводзіла вакцынацыю. Усе ўцекачы, якія чакалі рэпатрыяцыі, атрымлівалі прышчэпкі ад тыфусу, халеры, вятранкі, другаснага тыфусу, праводзілася таксама вакцынацыя мясцовага

насельніцтва. У Менскай, Віцебскай і Гомельскай акругах прышчэпкі атрымалі каля 1 мільёна чалавек.

Відэа. ([1], с.217).

Уцекачы накормлены, надвор'е добрае, амэрыканцы прывезьлі баксэрскія пальчаткі – матч на прыз АРА пачаўся

Дыктар. На польскім баку пасажыраў з таварных вагонаў накіроўвалі ў канцэнтрацыйныя лягеры, дзе яны праходзілі карантын. Аднак і пасля карантыну часам даводзілася чакаць некалькі дзён на вакзале. У Баранавіцкім лягеры на 800 хворых было чатыры лекары; на адным ложку спалі двое-трое дзяцей. З харчаваньнем было лепш: у пунктах перасячэньня мяжы і ў лягерах былі адкрытыя кухні АРА. Усяго дзейнічала 1849 агульных кухняў і 210 кухняў у дзіцячых дамах, школах, шпіталях.

Відэа. ([1], с.163). *Дзеці ўцекачоў з Волгі перад вяртаньнем дадому зь Менску: твары пакрыгелі, але ўсьмешак няма – ці то ад'яжджаць ня хочацца, ці то фатограф строгі*

Дыктар. Козырава мела агульнаўрапейскае значэнне: Харчаваньне, а таксама дэзынфекцыя ад вошай, шпіталізацыя й агульная санітарная апрацоўка, якую ажыццяўляў мэдычны аддзел АРА, рабілі жыццё ўцекачоў крыху менш жажлівым ды абаранілі й Польшчу, і Беларусь ад эпідэміі тыфусу. Так завяршае разьдзел, прысьвечаны працы АРА ў Беларусі, Гаралд Фішэр у сваёй кнізе «Голад у савецкай Расеі, 1919–1923», выдадзенай у Нью-Ёрку ў 1927 годзе.

Відэа. Менск. Захар’еўскі завулак дом №3 (Цяпер гэта пешаходны пераход пад аркай каля кнігарні «Падпісныя выданьні» ад пр. Ф.Скарыны (Незалежнасьці) да вул. К.Маркса.)

Дыктар. А 5-й вечара ў пятніцу 20 кастрычніка 1922 у памяшканьні менскай канторы АРА пачынаўся банкет. Былі запрошаныя наркам асьветы Ігнатоўскі, наркам аховы здароўя Яфэ, наркам сацзабесьпячэньня Мар’ясін, старшыня гарвыканкаму Гетнэр, прадстаўнікі іншых установаў, якія атрымлівалі дапамогу. Для банкету было дзьева нагоды. Першая сьвяточная – улады нарэшце знайшлі новы будынак для амэрыканскага пэрсаналу ў цэнтры, недалёка ад вакзалу ў Захар’еўскім завулку ў доме №3 (Цяпер гэта пешаходны пераход пад аркай каля кнігарні «Падпісныя выданьні» ад пр. Ф.Скарыны (Незалежнасьці) да вул. К.Маркса..) Другая – ад’езд Гардзі. На замену прыбыў Ўілабі.

Відэа. ([1], с.138).

*Запросіны на разьвітальную вечарыну першага кіраўніка Менскай акругі АРА
Доналда Гардзі падпісаў ужо яго пераемнік Чарлз Ўілабі*

Дыктар. Пасьля афіцыйнае часткі араўцы й некаторыя госьці пайшлі на Захар’еўскі завулак, у новы, яшчэ незаселены дом для амэрыканскага пэрсаналу, дзе праводзіны працягваліся. Тое, што адбывалася ў разьвітальны пятнічны вечар у былым «Парыжы», а тады гатэлі «Савецкі», новы кіраўнік Менскай акругі Чарлз Ўілабі падрабязна апісаў у панядзелак.

Кіраўнік Менскай акругі Чарлз Ўілабі: “У пакоях сп. Гардзі й лекара Герца быў зроблены ператрус. Вісячы замок на дзвярох пакою Гардзі быў сарваны, унутраны замок зламаны. Замок на дзвярох Герца таксама быў зламаны. Таямнічыя рабаўнікі паводзілі сябе дзіўнавата. У пакоі Гардзі ўзломнікі абышукалі гарнітуры й выцягнулі запасныя ключы, але пакінулі ў кішэні 200 даляраў. Не хапіла ключа да аднаго чамадана; ён быў узламаны. У адным з чамаданаў дыямэнтны на суму каля 500 даляраў былі адкінутыя ўбок, але ўзяты нататнік. Зь дзённіка Гардзі пра ягоную працу ў Менску вырваная частка аркушаў. Зьніклі: некалькі лістоў, камандзіровачныя пасьведчаньні, канвэрт з польскім адрасам, састарэлы польскі папарт, асабістая цыдулка ад спадара Кюіна, ліст у справе ягонага ад’езду й г.д. Таксама прапалі пара запінак, заколак для кашуляў і рэвалвэр. Быў ня толькі ператрэсены ўвесь багаж, але й зьнятая насаўка з матраца:

У пакоі доктара Герца ўзломнікі знайшлі ключ ад чамадана, адамкнулі й забралі ўсе яго працоўныя паперы за выняткам мэдычнай справаздачы. Зьніклі: фотаапарат «Кодак» з праяўленымі й непраяўленымі стужкамі, 415 даляраў ды іншая замежная валюта”.

Відэа. ([1], с.44). Унікальнае амэрыканска-савецкае пасьведчаньне захоўваюць дзеці Джорджа Шрэмэла ў Амэрыцы.

Тэкст левай старонкі напісаны й даволі каструбавата перакладзены амэрыканцамі. Шрэмэл расьпісаўся на сваім фота, дакумэнт двойчы засьведчаны подпісам кіраўніка Маскоўскай штаб-кватэры АРА палкоўніка Гаскела, пячаткамі АРА й Последгола.

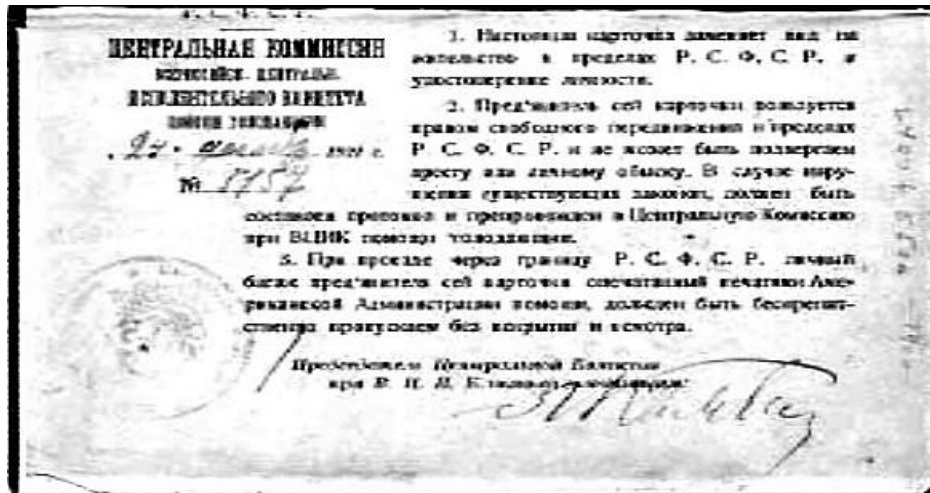

Відэа. ([1], с.45). Гаранты амэрыканцам былі абумоўленыя Рыскім пагадненнем і давалі фактычна дыпляматычную недатыкальнасьць. Аднак падпіс члена Палітбюро, кіраўніка Последгола Льва Каменева не ўратаваў Шрэмэла і іншых амэрыканцаў ад ператрусаў на мытнях і канфіскацыі маёмасьці, затрыманьняў і перашкодаў у працы

Дыктар. Так разьвітаўся Менск зь першым кіраўніком акругі АРА ў Беларусі Доналдам Гардзі.

Відэа. Загад ГПУ «Аб бягучым моманце й задачах органаў ГПУ па барацьбе з контрарэвалюцыяй» ад 10 сакавіка 1922 ставіў наступныя задачы: *«Органы ГПУ тых раёнаў, дзе працуе АРА, павінны асабліваю ўвагу зьвярнуць на яе дзейнасьць, выяўляючы шпіянаж, сувязі з контрарэвалюцыйнымі групоўкамі, гуртаваньне белагвардзейскіх элемэнтаў, высмоктваньне золата й каштоўнасьцяў, а таксама ўсе тыя факты, нават з прыватнага жыцьця асобных дзеячаў АРА, якія маглі б у патрэбны момант служыць матэрыялам дыскрэдытацыі для адпаведных паліткампаніяў».*

Дыктар. Калі супрацоўніца АРА Кацярына Румянцава разам з прадстаўніком гарана наведла дзіцячы дом у Антопалі, то ўбачыла наступнае...

Гаворыць супрацоўніца АРА Кацярына Румянцава: *Каля 25 дзяцей былі зусім голыя, стары падраны пінжак замяняў усю вопратку. Рэшта ў брудных лахманах, якія кішэлі паразытамі, усе басанож. Ніхто ня памятае, калі апошні раз мыўся ў лазні, а ўладальнікі кашуляў не мянялі іх ад чэрвеня. На дварэ стаяў лістапад. Мэдыстра патлумачыла, чаму дзеці голыя: занадта худыя, і бялізна не трымаецца. На абед у той дзень была капуста й паўфунта хлеба. Амэрыканскія прадукты паступілі тыдзень перад тым, але былі замкнёныя ў складзе.*

Відэа. Анопаль. Цяпер не існуе. Раён Кастрычніцкай плошчы перад Палацам прафсаюзаў у Менску.

Гаворыць супрацоўніца АРА Кацярына Румянцава: *У дзіцячым доме на вуліцы Падгорнай карціна была такой жа.*

Відэа. У дзіцячым доме на вуліцы Падгорнай (Цяпер вул. К.Маркса.)

Лекар Фрэнк Вілі так апісваў адну асаблівасць мэдычнай дапамогі дзецям...

Гаворыць Лекар Фрэнк Вілі: *Рыбін тлушч, які атрымлівала Менская акруга з мэдычных складоў АРА, быў вельмі карысны, але спосаб ужывання выклікаў здзіўленьне. Яны пілі яго як ваду, макалі хлеб і нават аблізвалі з пальцаў.*

Дыктар. Патрабаваўся ня толькі харч. Справаздачы зь Менску ў штаб-кватэру ў Маскве поўныя сабраных інспэктарамі падрабязнасьцяў пра ўмовы ў дзіцячых дамах Беларусі:

...Дзіцячы дом на Захар'еўскай вуліцы, 98 дзяцей плюс 15 дзяцей – уцекачоў з Волгі. Спальні ў жахлівым стане. Ложкаў не хапае, і 3–4 дзяцей сьпяць у адным. Дзеці з Волгі сьпяць на голых дошках. Няма ніводнай прасьціны й наўлечкі. Штотыдня дзяцей водзяць у лазню, але паколькі няма зьменнай бялізны, вынік нулявы. Бальшыня ня мае абутку, амаль ні ў кога няма цёплай вопраткі, таму яны ня ходзяць у школу...

Відэа. Менск. Падгорны завулак паміж сучаснымі вул. Кірава й Першамайскай ад вул. Я.Купалы да Чырвонаармейскай. Цяпер тут сквэр.

Дыктар. Дзіцячы дом на Падгорным завулку (Пралягаў паміж сучаснымі вул. Кірава й Першамайскай ад вул. Я.Купалы да Чырвонаармейскай. Цяпер тут сквэр.), 120 габрэйскіх дзяцей. На ложках толькі па адной прасьціне, шмат дзяцей хворыя на заразную каросту; розныя мэдыкамэнты, якія яны ўжываюць, канчаткова зьнішчылі бялізну. Яны ізаляваныя, ня маюць панчохаў і абутку...

Ўілабі не стамляўся бамбаваць сваё начальства просьбамі:

Калі можна зьмяніць разьмеркаваньне абутку й шкарпэтак на карысьць Менскага рэгіёну, дык гэта трэба зрабіць. Ад Менску да Масквы толькі 21 гадзіна. Калі б спадар Болдўйн мог прыехаць на адзін дзень, мы б за 15 хвілін паказалі яму, як будуць разьмеркаваньня 3000 выдзеленых нам пар абутку, а цягам наступнай гадзіны пераканалі б яго, што толькі для гораду патрабуецца ўтрая больш.

Відза. ([1], с.210). Газэта з ініэрв'ю з дырэктарам АРА

Дыктар. Ўілабі зноў і зноў настойліва нагадвае.

Гаворыць Кіраўнік Менскай акругі Чарлз Ўілабі: Сем гадоў празь Беларусь праходзілі войскі, чатыры акупацыйныя арміі, і насельніцтва дагэтуль не акрыяла. Нам трэба 25 000 пар абутку й панчохаў і гэтулькі сама гарнітураў і сукенак. Гэта мінімум. Першыя 19 пасылак адзеньня былі перададзеныя 19 унівэрсытэцкім прафэсарам, якія былі апранутыя значна горш, чым прыдатна для іх працы. Яны мусілі ня толькі пераносіць холад у рыззі, але, што горш, мусілі штодня прыходзіць так чытаць лекцыі ў вялікай аўдыторыі. Зьняць паліто ў такой аўдыторыі, незалежна ад тэмпературы й працягласці лекцыі, было для іх немагчыма – з прычыны гонару.

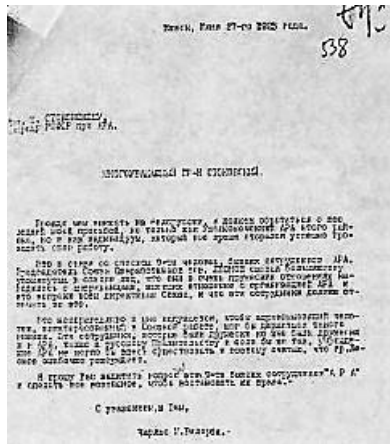
Дыктар. 21 лістапада «Звезда» пісала:

Цягам апошніх 5-ці месяцаў менскай канторай АРА разьмеркавана ў дзіцячых дамах і шпітальных 12 500 ваўняных коўдраў. Кошт кожнай – 12–16 залатых рублёў. Ад чэрвеня АРА было арганізавана ў дзіцячых дамах каля 2 мільёнаў памывак. Дзеля гэтага было выдаткавана 1000 пудоў звычайнага й 260 пудоў туалетнага мыла. Выдача рацыёнаў харчаваньня ўцекачам, дзіцячым дамам і шпіталям штодня дасягнула 20 тысяч. А ў лістападзе дзеці й хворыя атрымалі амаль мільён рацыёнаў.

Дыктар. Праз год пасяля ад'езду АРА Дзейнасьць Румянцавай і некаторых іншых супрацоўнікаў АРА грамадзян Беларусі была аб'яўлена, як шпіёнская. Некаторых засуджвалі. Тая ж «Звезда» пісала: На судзе адразу высвятляецца ўвесь цынізм «дабрачыннай дзейнасьці» АРА, якая патрабавала ад атрымальніка бясплатнае пасылкі ўдзячны ліст. І вось гэтыя змушаныя лісты з «сардэчнаю падзякаю» пасяля друкаваліся ў амэрыканскай прэсе й стваралі рэкламу.

Відэа. ([1], с.416). Яны працавалі ў Менскай акрузе АРА. Сьпіс ([1], с.409). Анкета «амэрыканскага шпіёна» Мікалая Кацавурава

([1], с.405) Ліст Ёлабі ў абарону супрацоўнікаў АРА, унесеных уладай у «Чорны сьпіс».

Пракурор: Прадстаўнік абвінавачаньня т. Шаранговіч, прааналізаваўшы жыцьцё й «дзеянасьць» Румянцавай, прыходзіць да высновы, што яна – вораг Савецкай улады, заўсёды зь ёй будзе змагацца, і таму патрабуе для яе найвышэйшую меру пакараньня – расстрэл.

Дыктар. Вышэйшы суд засудзіў Румянцаву да дзесяці гадоў ДОПРу са строгай ізаляцыяй, яшчэ аднаго супрацоўніка Кацавурава да пяці гадоў ДОПРу са строгай ізаляцыяй. 18 траўня справаздачу пра менскі суд зьмясьцілі маскоўскія «Известия» рад загалюкам: «Шпіёны АРА ў ролі філянтропаў». Дабрачынная дапамога ад капіталістаў супярэчыла тэорыі непрымірамай клясавай барацьбы.

Відэа. ([1], С.97). Менскія араміды зь мясцовымі супрацоўнікамі канторы АРА.

Закінуўшы нагу на нагу, у цэнтры сядзяць на крэслах (зьлева направа): лекар Фрэнк Вілі, лекар Ралф Герц, першы кіраўнік акругі Доналд Гардзі. Чацьверты амэрыканец, магчыма, намесьнік кіраўніка акругі Сэдрык Сьміт альбо другі кіраўнік акругі Чарлз Ёлабі

Дыктар. Нягледзячы на голад, зь Беларусі вывозілі збожжа ў Расею: у Саратаўскую губэрню й Чувашыю было адгружана 230 тысяч пудоў насеннага жыта. Але гэта лічылася ўнутранай справай. У лістападзе 1922-га, калі галадалі 36 мільёнаў чалавек і штодня ад недаяданьня заўчасна паміралі тысячы людзей, у Маскве Палітбюро пад старшынёўствам Леніна прыняло сакрэтную пастанову:

“Прызнаць дзяржаўна неабходным вываз збожжжа ў памеры да 50 мільёнаў пудоў”. Гэты дакумэнт будзе схаваны ў архівах наступныя сем дзесяцігодзьдзяў. Але маштаб апэрацыі быў такі, што не дапамаглі ніякія грыфы сакрэтнасьці.

Відэа. Порт, Пагрузка тавараў.

Дыктар. У Наварасейскім порце грузілі збожжа й муку. З трумаў аднаго карабля грузчыкі выносілі мяхі з адзнакай «АРА» й перакідвалі іх у вагоны, якія чакалі адпраўкі ў раёны голаду. Побач мяхі з мукой і збожжам рухаліся ў адваротным кірунку: загружаўся параход, які меў везьці расейскія тавары на экспарт. Расея вывозіла хлеб, адначасова атрымліваючы дапамогу ЗША. Амэрыканская прэса, палітыкі й публіка задавалі пытаньне: ці не прыйшоў час спыніць апэрацыі АРА
Гаворыць Мар’ян Стакоўскі – упаўнаважаны ад ураду: *АРА не павінна цяпер пакідаць Беларусь. Дзьве траціны дзіцячых дамоў у Беларусі зачыняцца празь месяц пасьля вашага ад’езду. Сёлетні ўраджай не дазволіць Беларусі самастойна стаць на ногі. Колькасьць тых, каму трэба дапамога, занадта вялікая.*

Дыктар. Нечаканы практычны эфэкт у Менску зрабілі надпісы на бляшанках з амэрыканскім малаком. Кансэрваванае малако ўвогуле было самай каштоўнай часткай дзіцячага харчаваньня. Ёлабі пісаў у нататцы для амэрыканскага друку:
Гаворыць Кіраўнік Менскай акругі Чарлз Ёлабі: *Малако адыграла найвялікую ролю ва ўратаваньні паўжывых дзяцей, якія паміралі з голаду, ад недаяданьня. Малако было іхнай ежай і напоем. Яны ніколі ня бачылі такой колькасьці малака, бо бальшыня гэтых дзяцей нарадзілася пасьля пачатку ўсясьветнай вайны...*

Відэа. Бляшанка з-пад малака.

Дыктар. Але сваю нечаканую ролю адыгралі і бляшанкі з-пад малака. Пайшлі сотні просьбаў ад дзяцей і дарослых, каб атрымаць хаця б адну бляшанку на сямейніка. Для сярэдняй беларускай сям’і бляшанкі былі посудам, зь якога можна піць гарбату – самы распаўсюджаны й абавязковы напой. Бляшанкі перараблялі на кубкі, на вазоны, на газоўкі й алейныя лямпы, на цацкі. Але было й яшчэ адно незвычайнае выкарыстаньне амэрыканскай дапамогі. У гімназіях ды інстытутах Менску, Віцебску, Гомлю традыцыйна вывучалі – французскую й нямецкую. Ангельскую амаль нідзе не выкладалі: не было слоўнікаў. Бляшанкі далі штуршок падзеям, якія ўвайшлі ў канчатковую справаздачу АРА ў Менску: І на кожнай бляшанцы была налепка з інструкцыямі па-ангельску. Цікаўныя дзеці й дарослыя хутка захацелі ўведаць, што ж там напісана. І неўзабаве ў Менску ўзьнік попыт на ангельскія падручнікі й граматыкі. Прафэсар Георгі Блок, кіраўнік факультэту ангельскай мовы ўнівэрсытэту, мусіў прасіць большыя памяшканьні для заняткаў, каб зьмясьціць усіх ахвочых. Пасьля 12 месяцаў супрацы з АРА Блок адчыніў курс пад назовам «Кляса ангельскай мовы АРА». Кожныя дзевяць месяцаў кляса мае ад 50 да 75 выпускнікоў, якія могуць дастаткова добра разумець і гаварыць па-ангельску.

Відэа. Друкавальная машынка

Дыктар. Ёілабі паслаў тэлеграму ў Маскву з клопатам пра будучыню:

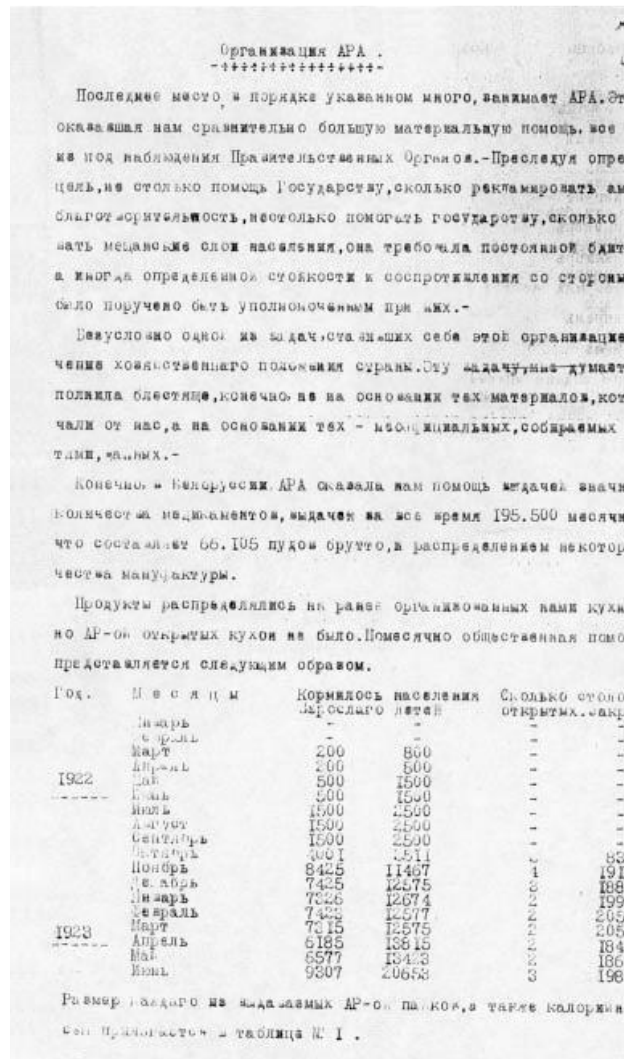
Гаворыць Кіраўнік Менскай акругі Чарлз Ёілабі: *Просім дазволу перадаць друкавальную машынку з ангельскім шрыфтам Менскаму ўнівэрсытэту для выкарыстаньня на занятках ангельскай мовы. Ужо больш за 500 студэнтаў займаюцца ў клясе «АРА». Калі немагчыма, дазвольце прадаць за намінальны кошт Ёілабі, каб падарыць ад імя АРА. Удзячныя за станючы тэлеграфны адказ.*

Дыктар. У чэрвені 1923 ангельскую мову паводле АРА ў Менску вивучалі ўжо больш за дзве тысячы чалавек. Араўцы добра ведалі, што галадаюць ня толькі дзеці. Ёілабі даводзіў свайму начальству:

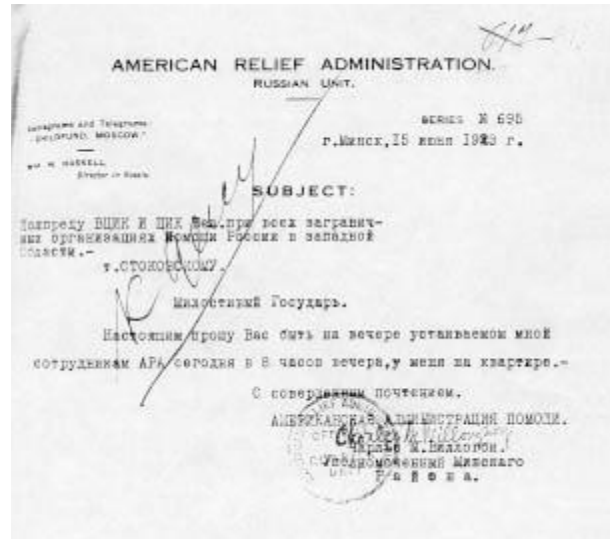
Гаворыць Кіраўнік Менскай акругі Чарлз Ёілабі: *Што да становішча настаўнікаў: у Беларусі 4000 настаўнікаў, зь іх тры чвэрці ў вялікай нястачы. Яны атрымліваюць ад 8 ад 13 залатых рублёў штомесяц бяз пайкі, часта з затрымкай. Падчас вакацыяў заробку няма. Шмат дзе настаўнікі не атрымалі ні капейкі за кастрычнік і лістапад.*

Відэа. ([1], с.266). Справаздача аб працы АРА

Дыктар. У сярэдзіне сакавіка пачалася выдача пасылак настаўнікам Беларусі

([1], с.269). Запрашэньне.

Перадапошні ліст Ёілабі Стакоўскаму. Да ад'езду застаецца два дні

Дыктар. А 8-й гадзіне вечара 15 чэрвеня 1923 у доме амэрыканскага пэрсаналу пачыналася разьвітальная вечарына. Вечарыну ладзіў ня ўрад БССР, не атрымальнікі харчовай і мэдычнай дапамогі, а самі амэрыканцы.

Гербэрт Гувэр яшчэ ў 1922 годзе меркаваў, што, калі наступны ўраджай будзе добры, дзейнасьць АРА ў Расеі, Украіне, Беларусі й іншых рэгіёнах будзе спыненая. На гэтае рашэньне таксама паўплываў продаж хлеба за мяжу, які бальшавіцкі ўрад пачаў у 1922. У траўні 1923 стала вядома, што ад пачатку году было прададзена за мяжу каля 400 000 тон, збожжа вывозілі з губэрняў, суседніх з галоднымі рэгіёнамі. Вывозілі збожжа й зь Беларусі ў той час, калі там працавала АРА.

Удзень 15 чэрвеня Чарлз Ёілабі разам з прадстаўнікамі ўладаў аформіў акт перадачы рэшты прадуктаў з амэрыканскіх складоў у фонд камітэту ліквідацыі наступстваў голаду:

Мука пшанічная – 348 мяхоў, груца кукурузная – 75 мяхоў, цукар – 107 мяхоў, гарбата – 11 пудоў 35 фунтаў, малако – 10 260 бляшанак, какава – 176 пудоў, мыла – дзьве скрынкі, вагою 9 пудоў 31 фунт. Тлушч у бляшанках, кожная вагою 10 амэрыканскіх фунтаў, якія складаюць 11,076 расейскага фунта: 354 скрынкі па 6 бляшанак у кожнай і асобна 1 цэлая й палова адной бляшанкі, што складае 2125 з паловай бляшанак.

Дыктар. На наступны, апошні дзень у «Звезде» зьявілася публікацыя пад загалоўкам «Ліквідацыя АРА ў Беларусі». Спачатку ішлі словы ўпаўнаважанага Мар’яна Стакоўскага:

Гаворыць Мар’ян Стакоўскі – упаўнаважаны ад ураду: *У сваёй працы АРА дала дапамогу тым, каму яна была патрэбная. Я павінен адзначыць найвялікшую заслугу кіраўніка акругі містэра Чарлза Ёілабі, які заўсёды разглядаў пытаньні й праблемы з практычнага боку, надаваў належную ўвагу ўказаньням савецкага ўраду і ўзгадняў працу. Дзякуючы ягоным намаганьням харчовыя пайкі павялічыліся з 6 тысяч штомесяц да 20 тысяч, а цягам апошніх двух месяцаў да 30 тысяч. Гэта аказала вялікую падтрымку нашым дзіцячым дамам і шпіталям. Мы перакананыя, што містэр Ёілабі, сапраўдны сябар Савецкай Расеі, працягне сваю працу шляхам дапамогі савецкай уладзе, пачатай тут, і там, у Амэрыцы. Будзем спадзявацца, што, калі містэр Ёілабі прыедзе ў Амэрыку, ён стане актыўным чальцом «Сяброў Савецкай Расеі». Я хацеў бы яшчэ раз выказаць удзячнасьць ад імя ўраду містэру Ёілабі перад ягоным ад’ездам у Амэрыку.*

Відэа. Газэта «Звязда». Падшыўкі

Дыктар. Побач было зьмешчана інтэрвію Чарлза Ёілабі...

Гаворыць Кіраўнік Менскай акругі Чарлз Ёілабі: Пасьля 18 месяцаў працы ў Беларусі АРА ад’яжджае 15 чэрвеня. Напачатку хачу прывесьці некаторыя лічбы, якія ілюструюць працу нашай акругі. Ад студзеня 1922 году мы атрымалі 490 вагонаў розных грузаў – прадукты, мэдыкамэнты, абсталяваньне. Да 15 чэрвеня насельніцтва атрымала больш за 75 тысяч харчовых пасылак. Розным катэгорыям насельніцтва Беларусі было выдадзена больш за 200 тысяч харчовых рацыёнаў. Больш за 2 тысячы атрымалі пасылкі з адзеньнем з Амэрыкі, зь якіх больш за 700

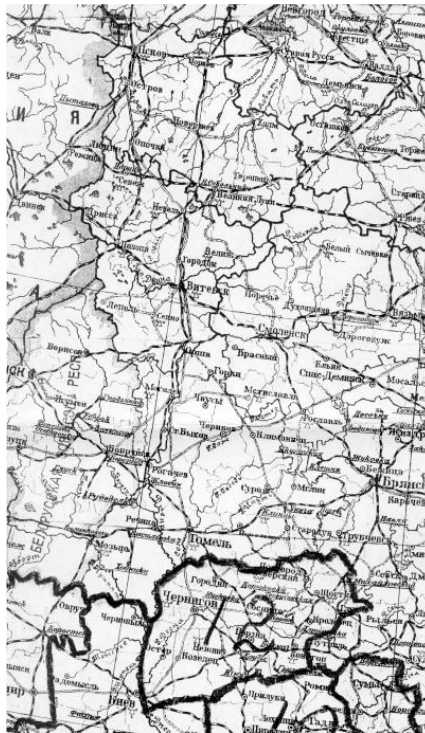
былі бясплатна раздадзеныя тым, хто меў нястачу. Дзіцячыя дамы атрымалі наступную колькасць матэрыялаў для адзеньня да закрыцця акругі: ваўнянай тканіны 3 тысячы ярдаў, флянэлі 12 тысяч ярдаў, мусьліну 24 тысячы ярдаў, нітак 5 тысяч шпуляў і шмат іншых рэчаў. Хаця мне надзвычай шкада спыняць тут працу й ад’яжджаць зь Беларусі, аднак я рады, што гэтая вельмі важная рэспубліка зноў здольная сама парупіцца пра свае патрэбы, што больш няма неабходнасьці атрымліваць дапамогу зь іншых крыніцаў. Я правёў у Расеі 18 месяцаў, бываў ці працаваў практычна ва ўсіх частках РСФСР. У Менску мне спадабалася больш, чым у любым зь іншых месцаў, куды мяне пасылалі. Я спадзяюся вярнуцца ў Беларусь калі-небудзь у блізкай будучыні.

Увечары 16 чэрвеня амэрыканцы пакідалі Беларусь. 23 чэрвеня ў адміністрацыйным адзеле АРА ў Маскве быў падпісаны «Агульны мэмарандум №73».

Дыктар. Менская акруга закрытая 17 чэрвеня 1923. Увесь пэрсанал прыбыў у Маскву.

Віцебск

Відэа. Карта Віцебскай акругі

Дыктар. Віцебская акруга паводле тэрыторыі была адной з найбольшых. Межы акругі захоплівалі землі чатырох губерняў і праходзілі па лініі Холм–Асташкаў–Белы–Вязьма–Юхнаў–Чэрыкаў–Быхаў–Талачын–Лепель–Полацк–Дрыса–Апочка–Наваржэў–Холм.

Відэа. ([1], с.280). Віцебск.

Вакзал. З адзінага салён-вагону на 30-градусны мароз выйшлі два амэрыканцы – Джон Айкер, кіраўнік будучай акругі АРА, і сакратар Джон Макмілан.

Дыктар. А палове пятай раніцы 7 студзеня 1922 на станцыю Віцебск прыбыў спецыяльны цягнік. З адзінага салён-вагону на 30-градусны мароз выйшлі два амэрыканцы – Джон Айкер, кіраўнік будучай акругі АРА, і сакратар Джон Макмілан.

Відэа. Віцебск. Дом 18 на вул. Савецкай губэрнатарскі палац, у якім у 1812 месцілася штаб-кватэра Напалеона. «адміністрацыйны будынак» – тут цяпер месціцца абласная ўправа КГБ.

Дыктар. 10-й раніцы амэрыканцы ўжо былі ў губвыканкаме. Губвыканкам месціўся ў былым губэрнатарскім палацы на вуліцы, якая раней называлася Губэрнатарскай, але на час прыезду АРА была перайменаваная ў Савецкую.

Відэа. ([1], с.294). Дапамога замежная Савецкай Расеі. Газэта

Дыктар. Амэрыканцам казалі, што склад, памяшканьне пад кантору й жытло для іх ужо падабралі. Склад аказаўся ў цэнтры гораду, але ўяўляў сабой невялікі пакой у

нежылым будынку. Ані памерам, ані разьмяшчэньнем ён не пасаваў да апэрацыйных патрэбаў. Зьбянтэжаны прадстаўнік губвыканкаму параіў зьвярнуцца да чыгуначнікаў. Паехалі ў чыгуначную ўправу.

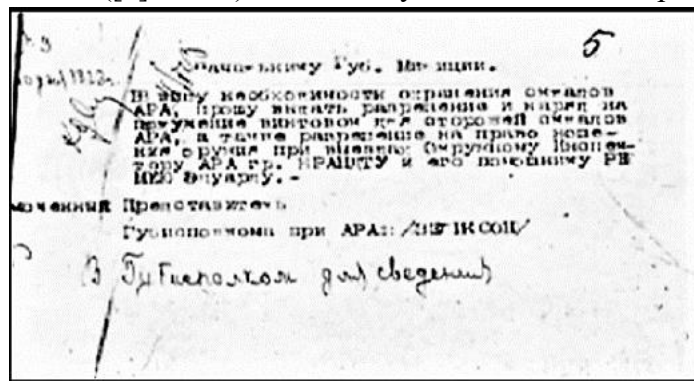
Там гасьцям здзівіліся, але выслухалі й прапанавалі стары ангар – пры ўмове, што новыя гаспадары самі вывезуць сьмецьце й падрыхтуюць умовы для складавай працы. Айкер пагадзіўся. Ужо прыцемкам араўцы прыбылі ў гатэль, дзе пасяліўся перакладчык і дзе былі зарэзерваваныя месцы. Аднаго погляду хапіла, каб амэрыканцы заявілі, што, пакуль няма сталага жылля, лепш будуць начаваць у вагоне, не зважаючы на сапсаваную печку й люты мароз.

Дыктар. На трэці дзень па прыездзе, калі былі разладаваныя вагоны, амэрыканцы адправіліся шукаць адрасатаў. Сонца ўжо села, і машына зь цяжкасьцю прабівалася праз гурбы сьнегу на нячышчаных вуліцах. Пасажыры мусілі час ад часу выскокваць і штурхаць аўтамабіль праз сумёты. Удалося знайсці толькі трэці адрас. Джон Айкер пісаў:

Гаворыць Джон Айкер: *Мы самі занесьлі прадукты, і трэба было бачыць, як узрадавалася ўся сям'я, каб пераканацца, што нашыя намаганьні не былі марныя. На гадзінніку быў пачатак 11-й ночы, 10 студзеня 1922, калі мы атрымалі расьпіску пра даставу першай віцебскай пасылкі. Я добра памятаю тую ноч, бо мы думалі, што ніколі ўжо не адтаем, і леглі ў ложка у ледзь ацэпленым вагоне ў вопратцы й безь вячэры.*

Дыктар. Сытуацыя зьмянілася толькі 26 студзеня. З халоднага вагону амэрыканцы перабраліся ў два маленькія пакоі на верхнім паверсе статыстычнай управы. Айкер успамінаў: *Каб быць чыстым, выбар быў – альбо сьнегавая ванна, альбо нічога. Часам ваду нам прыносілі з рэчкі, электрычнасьці не было, не хапала дроваў, хаця горад акружаны лесам.*

Відэа. ([1], с.302). У Віцебску неспакойна – абараняцца лепш самім

Дыктар. Кожныя некалькі дзён па прыездзе ў Віцебск амэрыканцы назіралі адну й тую ж карціну: зь цягнікоў з Волгі здымалі па 10–15 целаў памерлых дзяцей. Яны

заставаліся ў вагонах аж да канечнай станцыі, у Віцебску трупы згружалі на сані й везлі на могілкі голая целы – распраналі памерлых адразу ў дарозе. У выніковай справаздачы Айкер гэтак ацэніць першыя месяцы свае супраць зь мясцовымі ўладамі:

Гаворыць Джон Айкер: *Мы рабілі ўсё магчымае, каб давесці да іх, што мы хочам пачаць працу як найхутчэй, але з такім самым посьпехам мы маглі кідаць словы на ўзьвей ветру.*

Дыктар. Напачатку асноўным клопатам АРА ў Віцебску была адрасная выдача харчовых пасылак, аплачаных у ЗША.

Відэа. Выявы Лепелю

Выява Лепелю ў 30-е гады

Дыктар. 16 лютага ў газэце «Известия Витебского губисполкома» зьявілася нататка пад загаловам «1052 пуды прадуктаў для беднякоў Лепелю ад працоўных габрэяў, якія эмігравалі ў Амэрыку». Паведамлялася, што эмігранты зь Лепелю праз АРА адпраўляюць пасылкі сваім землякам. У красавіку было выдадзена 918 пасылак, у траўні 3498, у чэрвені 4097.

Дыктар. Наступным аб'ектам увагі АРА сталі ПТВ. У ПТВ швейнікаў:

З 58 падлеткаў круглыя сіроты – 8%, бяз бацькі 43%, бяз маці – 13%, усяго сіротаў 64%. Амаль усе мусяць харчавацца за свой мізэрны заробак (500 000 за месяц). Ня варта думаць, быццам астатнія 36% добра харчуюцца, бо ў большыні ў сям'і 5–6 чалавек, зь якіх працуюць сама больш два. Вучні жывуць у брудных падвалах, пазбаўленых сьвятла, цяпла і ўтульнасьці, бракуе вопраткі й абутку. Няма ані кніг, ані сшыткаў, ані прыстойных машынаў, ані варштатаў. Такая сытуацыя характэрная ня толькі для згаданых школаў, а для ўсіх бяз вынятку ПТВ. Ліст канчаўся просьбамі

арганізаваць абеды для 430 чалавек, забяспечыць навучэнцаў цёплай вопраткай, падручнікамі й абсталяваннем. Подпісы былі засведчаныя круглаю губэрнскаю пчаткаю.

Айкер пераслаў зварот у Маскву й далучыў свае аргумэнты, але з Маскоўскай штаб-кватэры прыйшла адмова – пакуль усе дабрачынныя рэсурсы забірала Волга. Але нешта ўдавалася выбіць.

Відэа. ([1], С.308). Фота газэты «Дзейнасьць АРА ў Віцебску»

Відэа. Віцебск. ПТВ швейнікаў.

Дыктар. Віцебскай АРА ўдалося пераканаць сваё цэнтральнае кіраўніцтва ў неабходнасьці пашырыць мэдычную дапамогу для акругі:
За апошні тыдзень сярод дзіцячых дамоў і мэдустановаў разьмеркавана: 23 575 ярдаў прастай і стэрылізаванай нітніцы, 5700 ярдаў паркало, 900 ваўняных коўдраў, 5000 пакетаў першай дапамогі, 1234 прасьціны, 2724 бахматыя ручнікі й вялікая колькасьць іншага інвэнтару й мэдыкамэнтаў. Апроч таго, днямі атрыманая перасоўная дэзынфэкцыйная камэра.

Дыктар. У чэрвені, за месяц да ад'езду, Айкер сустракаўся з прафэсарамі віцебскіх інстытутаў, якія перадалі яму пэтыцыю аб дапамозе. Айкер вырашыў звярнуцца ў

сваю альма-матэр – у Каліфарнійскі ўніверсітэт у Бэрклі. Айкер накіраваў такі самы ліст ва ўніверсітэт Джонса Гопкінса ў Балтымары. Празь некалькі месяцаў у Віцебскую кантору АРА прыйшоў ліст, які пачынала цытата з Эвангелья. Археограф, краязнавец, заснавальнік царкоўна-археалагічнага музэю, былы дэпутат Дзяржаўнай думы й стацкі саветнік пісаў:

Відэа. ([1], с. 318). Фота ліста з Эцыкляпедыі аб Сапунове.

Алк. ваіну з 1941 на 1-м Бел. фронце. Камандар батальёна капітан С. адыбраўся 1—3.12.1943 у бітву за в. Чарынона Слабаша Дубровенскага р-на: група юнаў у 30 чал. на чале з ім цудоўна адыбраў на 10—12 контратак ворага; калі батальён гітлераўцаў і 15 танкаў ачолена абкружэнні групы, С. выскінуў агоны сва. артылерыі на сабе; падчасна загінуўшым. Цяжка параненым трапіў у латві, з 1946 у Кавалдзе, за што са жол. 1977 да 4.12.1992 сап. Удзяны быў падобудзены званнем Героя Сав. Саюза.

САПУНОЎ Аляксей Парфенавіч (15.27.1.1851, мес.т. Усвятце Веліцкага лад. Віцебскага губ., шплет Пскоўскага вобл., Расія — 2.10.1924), гісторык, археограф, краязнавец. Скончыў Аляксандраўскую гімназію ў Віцебску (1869), пач.-расл. ф-т Пецярбургскага ун-та (1873). У 1873—96 наставнік латві. і грэч. моў у Віцебскай гімназіі. З 1896 археограф Віцебскага адміністрацыйнага архаіаграфічнага аддзела. З 1897 выкладчык Маскоўскага ун-та. У 1901—07 і з 1913 сакратар Віцебскага губ. этап. к-та. У 1907 выбраны дэпутатам ад Віцебскага губ. ў Дзярж. думу 3-га склікання, дзе паўважліва праявіў крытыку асымілітацыі. З 1913 заг. секцыя этнаграфіі ў губернскай стат. бюро, з 1919 — у Віцебскай губ. архіва. Актыўна ўдзельнічаў у стварэнні Віцебскага царкоўна-археалаграфічнага музея і Віцебскага навукова-даследнага цэнтру. Адна з ініцыятараў адкрыцця Віцебскага аддзялення Маскоўскага адміністрацыйнага інстытута, у якім выкладаў у 1911—22 (з 1913 праф.). Даследаваў гісторыю, а-ру, этнаграфію, археаграфію, архітэктур, фальклор Беларусі, пераходзіў Палівыню. Вынаў і зрабіў пазней апісанне стараж. рукапісных помнікаў, апісаў Бараславы камяні, арты. Віцебшчыны, Магілёўшчыны, Мінска. Сапраг яго творы: «Полшака Сапуноўскага сабора» (1888), «Днішчын, або Бараславы камяні» (1898), «Рыца Заходня Дзвіна: Гісторыка-геаграфічны нагляд» (1893), «Помнікі часоў старажытнасці і найноўшых у Віцебскай губерні» (1905), «Універсітэт у Польшку» (1908) і інш. Самая буйная праца С. — зборнік дакументаў «Віцебскае дзяржаўнае» (т. 1, 4—5, 1883—88).

Літ. Стукілавіч В.К. А.П.Сапуноў: К 25-лліццю яго навуковай і літ. дзейнасці. Веліцкі, 1965; Паддубскі А. Летапісец Віцебшчыны. Мін., 1993. Алякс. Філашын.

А.П.Сапуноў

(1987) і падручніка «Гісторыя міхайіі Беларусі (1917—1994)» (1993).
Літ.: Гісторык дзяржавы і права Беларусі. Мін., 1997 (разам з А.Ф.Вішнеўскай).

САРАКІ, веснавое свята нар. календара, якое правод. шэрым адзначае як дзень 40 пакутнікаў (9 сак. старога стылю). Дзеба 40 часта абыгрывалася ў павер'ях і абрадавых дзеяннях. На С. дзвучылі пераломвалі 40 лучынак і разарвалі 40 вярочак, якія сімвалізавалі сілы, што скофіталі зямлю, каб наблізіць надыход зімы, абудзіць ад зімовага сну ўсю жывую прыроду. Калі на С. заарэбел мароз, то чакалі яшчэ 40 маразоў і за кожным з іх з'явілі па аднаму з 40 хлебных шарыкаў, спечаных да свята. На С. звычайна чкалі пашпелены, «алдушчаны» дрэў і прылёт птушак. Калі ад трамной да С. трымаўся добрае сухое надвор'е, то летам чкалася засуха.
Вялічар Вялічар.

САРАЦЫНЫ, негатыўная назва мусульман у сярэднявечных зах.-српаі. крыніцах. Рымскі гісторык грэцкага паходжання Амін Марцэлін (4 ст.) згадаў С. як адно з арабскіх племян на Пінэ Аравійскай пустыні. Пастухова тэрмін «С.» пачалі ўжываць для абазначэння спачатку ўсіх арабаў, потым мусульман, а часам у шырокім сэнсе ўсіх нехрысціянскіх. Тэрмін быў вядомы і на Русі, ён набыў шырокае распаўсюджанне ў сувязі з крыжовымі паходамі. З канца 12 ст. яго этымалогія з'явілася з

Гаворыць Прафэсар Аляксей Сапуноў: *«Я быў галодны, і вы накармілі мяне, я прагнуў, і вы далі мне напіцца». Я прыношу сваю найглыбейшую падзяку вялікаму й шчодрому, далёкаму, але цяпер блізкаму майму сэрцу амэрыканскаму народу, які даў сілы мне, як і многім іншым працаўнікам навукі, перажыць гэтыя невыносна цяжкія часіны. Як быццам зыркні прамень святла, які раптоўна зазьзяў з далёкага Захаду, асьвятліў глыбокую цемру вакол мяне.*

Дыктар. 21 чэрвеня на месца сакратара акругі Макмілана, які вяртаўся ў Амэрыку, зь Петраграду прыбыў Доналд Ліндсэй. 11 ліпеня першы кіраўнік Віцебскай акругі АРА Джон Айкер разьвітаўся з калегамі й выехаў на працу ў эпіцэнтар голаду – на Волгу.

Дыктар. Напачатку жніўня ў Віцебск зь Вены прыбыў новы кіраўнік акругі – вэтэран АРА Рэйманд Брэнд. 25 верасня з Маскоўскай штаб-кватэры ў Віцебск прыйшла тэлеграма: у акрузе пачынаецца праграма дзіцячага харчавання, якой дамагаўся яшчэ Джон Айкер. Патрабуецца новы склад, трэба наняць інспэктараў і арганізаваць іхнюю працу, вызначыць адрасатаў. Калі ў канцы кастрычніка АРА пачала праграму харчавання ў дзіцячых дамах, Рэйманд Брэнд пісаў у Маскоўскую штаб-кватэру:

Гаворыць новы кіраўнік акругі – вэтэран АРА Рэйманд Брэнд: *У шмат якіх дзіцячых дамах у Віцебску дзеці мусяць заставацца ў сьценах усю зіму, бо іхная адзіная адзежа – нешта киталту начной кашулі. Вельмі многія ня маюць абутку й шкарпэтак. У Гарадку мы бачылі, як дзеці басанож хадзілі па сьнезе. Такі ж стан у Магілёве. Дзеці сядзяць вакол кафляных грубак, захутанья ў араўскія коўдры. Памяшканьні не праветрываюцца. Калі мы звярталі на гэта ўвагу мясцовых кіраўнікоў, яны казалі пра брак адзеньня. Усе дзіцячыя дамы маюць моцны пах.*

Дыктар. У сьнежні АРА карміла ўжо 1751 дзіця.

Відэа. Відарысы Бешанковічаў

Бешанковічы ў пачатку XX стагодзьдзя. З калекцыі Ліхадзеева

Дыктар. Пасьля пажару ў Бешанковічах бяз даху засталіся каля 500 дзяцей, і Брэнд накіраваў значныя рэсурсы ў мястэчка, якое было амаль дашчэнтну вынішчанае. Межы Віцебскай акругі АРА не супадалі зь межамі губэрні: амэрыканцы апекаваліся дзіцячымі ўстановамі ў Неўлі, Смаленску, Вязьме, Рослаўлі, Магілёве, часткова на Гомельшчыне. АРА працягвала карміць 23 сям’і ўцекачоў, якія жылі ў зямлянках на ўскрайку гораду. У сярэдзіне траўня Рэмі пісаў:

Праца АРАўцаў ускладнялася тым, што ўзаемадачыненні з уладамі не паляпшаліся, а пагаршаліся. Улады не выконвалі сваю частку пагадненняў: Чыгунка запатрабавала аплаціць арэнду складоў і апячатала памяшканні. Без аплаты, якую павінны былі рабіць мясцовыя ўлады, заставаліся рахункі за ваду, тэлефон, электрычнасць, дровы, прыбіраньне, арэнду складоў...

Відэа. ([1], с.336). Сабор. Віцебск.

([1], с.346). Вагоны й склады АРА ня раз апячатваліся, і даставы дапамогі прыпыняліся, але амэрыканцы не здаваліся. Фота пастановы аб апячатваньні складоў

Дыктар. У красавіку Рэйманд Брэнд разьвітаўся зь Віцебскам – ён вяртаўся ў Амэрыку, каб заняцца журналістыкай. Але першая публікацыя пра АРА ў Віцебску, якая зьявілася ў амэрыканскім друку ў ліпені 1923, была зьвязаная з Эдвардам Рэмі, які стаў выконваць абавязкі кіраўніка акругі. Нягледзячы на лета, артыкул пачынаўся паведамленьнем пра калядную вячэру, якую для віцебскіх сіротаў забяспечыў «Санта-Клаўс з Брукліну» Эдвард Рэмі:

Гаворыць Эдвард Рэмі: У нас былі лішкі некаторых прыпасаў, – так тлумачыць сп. Рэмі шацунак віцебскіх сіротаў, – і нам удалося выдаць іх непасрэдна дзіцячым дамам. Гэтага мусіць хапіць для дадатковага харчаваньня шасьці тысяч чалавек аж да Раства. Сярод прыпасаў – какава й тлушч, такім чынам яны змогуць сьпячы на Каляды з мукі АРА пірог, абліты шакалядам – а гэта значная падзея ў жыцьці бальшыні тутэйшых дзяцей.

Відэа. Новы год. Каляды.

Дыктар. Публікацыя пра Санта-Клаўса ў Віцебску зьявілася ў некалькіх выданьнях, а яе героі тым часам ужо вярталіся праз акіян на радзіму. Перад гэтым была падрыхтаваная выніковая справаздача пра паўтара году АРА ў Віцебскай акрузе:

Дастаўлена й разьмеркавана 9 вагонаў мэдыкамэнтаў і абсталяваньня, укамплектаваньня 32 шпіталі, мэдыкамэнты, бялізну, мыла атрымлівалі 28 дзіцячых дамоў, дзецям перададзена 650 пар абутку й 650 пар шкарпэтак, 1147 набораў адзеньня раздадзена бясплатна, адрасатам уручана 58 269 харчовых пасылак...

Афіцыйнае падзякі ад віцебскіх уладаў АРА не атрымала. У канцы чэрвеня ў штаб-кватэры АРА ў Маскве быў падпісаны «Агульны мэмарандум №81»:

Віцебская акруга закрываецца 25 чэрвеня. Пэрсанал прыбудзе ў Маскву 28 чэрвеня.

Гомель

Відэа. ([1], С.352). Карта. Будынак.

Дыктар. Раніцай у пятніцу 24 лютага 1922 на пэрон гомельскага вакзалу выйшаў Джон Мэйтланд. Будучы кіраўнік акругі АРА выехаў з Масквы за тыдзень перад тым, але па дарозе спыніўся ў Менску. Чатыры дні ён назіраў, як кіраўнік Менскай акругі Доналд Гардзі арганізоўваў працу, вывучаў сыстэму раздачы харчовых пасылак і асаблівасці стасункаў зь мясцовымі ўладамі. Старшыня губвыканкаму паабяцаў безумоўную падтрымку й дапамогу ўсіх мясцовых чыноўнікаў і органаў улады. У прысутнасці гасцей старшыня даручыў чыноўнікам неадкладна знайсці зручныя памяшканні. Гэтая задача ніколі не была прастай. Гомельшчына стала

полем вайсковых бітваў, і кожнае войска ня толькі экспрапрыявала хлеб і свойскую жывёлу, але пакідала па сабе разваленыя будынкi, разбураныя склады й фабрычныя памяшканьні, спаленыя масты.

Відэа. Гомельшчына ў 30-е гады

Калі ў Менску амэрыканцы пасяліліся ў гатэлі ўжо ў дзень прыезду, а ў Віцебску араўцы жылі ў вагоне некалькі тыдняў, пакуль не было падрыхтаванае сталае жытло, дык у Гомлі жыцьцё на рэйках зацягнулася на месяцы. Першы тыдзень Мэйтланд правёў у спробах атрымаць памяшканьні пад кантору й склад. Тым часам Гомель жыў чуткамі пра АРА.

Гаворыць кіраўнік акругі АРА Джон Мэйтланд: *Навіна пра наш прыезд у Гомель распаўсюдзілася як лясны пажар, і наш вагон на рэйках быў круглыя суткі ў аблозе людзей, якія хацелі ўладкавацца на працу ці атрымаць дапамогу.*

Дыктар. 1 сакавіка з Масквы адправіліся першыя таварныя вагоны з прадуктамі для Гомлю. 10 сакавіка кур'ер з Масквы прывёз яшчэ тысячу квіткаў на пасылкі. На наступны дзень у Гомель на дапамогу кіраўніку акругі прыбыў Г'ю Рамсэй. Мэйтланд пісаў:

Пасьля некалькіх тыдняў адзіноты ў самай забытай Богам дзіры на сьвеце было надзвычай прыемна зноў пабачыць амэрыканца.

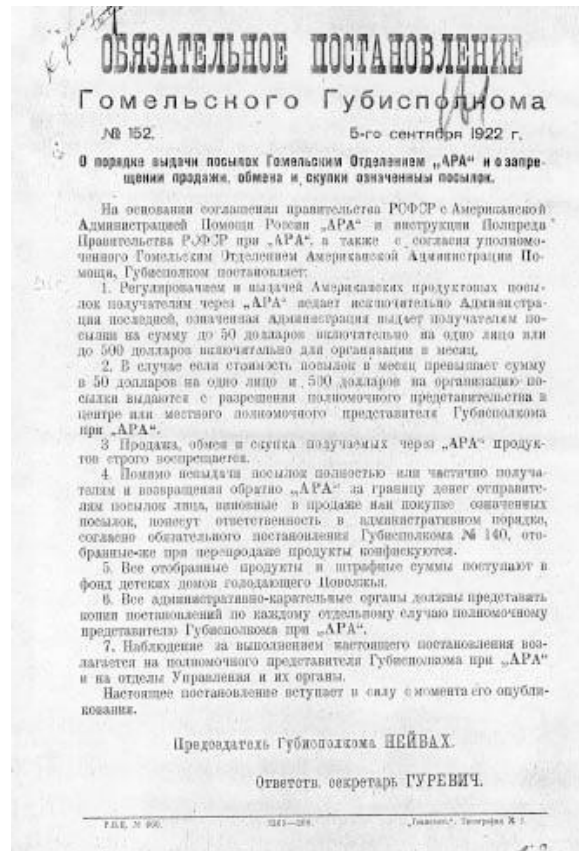
Відэа. Чыгунка. Склады.

Рамсэй пасяліўся ў тым самым салён-вагоне, у якім жыў Мэйтланд. Напрыканцы сакавіка з Масквы прыбылі араўскія вагоны, і са станцыі пачалі дастаўляць прадукты ў два пакойчыкі банкаўскага будынка, вызваленыя пад склад. Тут фасавалі прадукты й камплектавалі пасылкі. Памяшканьні былі ня надта зручныя, але ні ўлады, ні Мэйтланд не прадбачылі таго, што сталася праз чатыры дні, калі пачалася выдача пасылак:

Колькі б міліцыянтаў мы ні выклікалі, каб прымусіць атрымальнікаў пасылак стаць у чаргу, яны не маглі гэтага дамагчыся, і дзьверы складу былі штодня ў аблозе натоўпу, людзі штурхаліся, крычалі. Калатнеча працягвалася тры месяцы. Патрэбы АРА заставаліся без увагі – але за дзейнасьцю канторы, як высьветліцца пазьней, пільна сачылі.

Відза. ([1], с.388).

*Цэнтральныя ўлады выдаюць дэкрэты,
мясцовыя кіруюць «абавязковымі пастановамі»*

Дыктар. Як толькі была выкананая першачарговая задача – запушчаны мэханізм выдачы пасылак, – Мэйтланд пачаў ездзіць па дзіцячых дамах Гомельшчыны. Шэсьць з паловай тысяч сіротаў жылі ў такіх установах, яшчэ некалькі тысяч чакалі з Паволжа. У губэрнскім адзеле сацзабесьпячэньня яму паказалі зацьверджаны рацыён для выхаванцаў: 1 фунт хлеба на дзень, 3/4 фунта цукру на месяц, 1,5 фунта тлушчу на месяц, 6 фунтаў крупаў на месяц, 8 фунтаў мяса на месяц. У красавіку норму хлеба зьменшылі на чвэрць, цукру на траціну, а мяса зьнікла зусім. У дзіцячым доме №32, які Мэйтланд наведаў напачатку красавіка, усе 27 дзяцей ва ўзросьце ад 5 да 14 гадоў былі хворыя. Ён пісаў у Маскоўскую штаб-кватэру:

Галовы ўсіх дзяцей пакрытыя незагойнымі болькамі. Апарата ўльтрафіялетавага апраменьваньня, якім лекуюць такія хваробы, няма.

Відэа. ([1], С.361). Фота хлопчыка з болькамі.

Болькі лёгка вылечваюцца ўльтрафіялетавым апраменьваньнем і добрым харчаваньнем, але гомельскае начальства адбіваецца ад амэрыканскай дапамогі як можа

Дыктар. У сярэдзіне красавіка Мэйтланд агледзеў гарадзкі дзіцячы шпіталь і зноў адправіў ліст да свайго начальства.

Гаворыць кіраўнік акругі АРА Джон Мэйтланд: *У шпіталі 105 дзяцей і 23 штатныя супрацоўнікі. 10% дзяцей па-за межамі выздараўленьня з-за нястачы ежы. З прычыны вайны паміж чыгункай і гарадзкім саветам у шпіталі адключаная электрычнасьць, не працуе ўльтрафіялетавы апарат, патрэбны для лекаваньня болек на галовах усіх дзяцей. Гарадзкія ўлады вырашылі цалкам закрыць шпіталь – цяпер там атрымліваюць ежы ледзьве на палову дзяцей. Кожнае новае дзіця, якое паступае з дыягназам «недаяданьне», можа разлічваць толькі на пагаршэньне свайго стану. Удзень, калі я наведваў шпіталь, дзеці нічога ня елі наагул.*

Відэа. Штат Луізіяна. ЗША.

Дыктар. Нарэшце ў канцы красавіка ў Гомельскую акругу прыйшла першая картка-замова агульнага прызначэньня – амэрыканец Эліяс Рэнаў з гораду Шэўпорт, штат Луізіяна, паслаў 30 даляраў на карысьць галодных дзяцей Гомлю. Ахвяраваньне прыйшло ў крытычны момант.

Невядома, сам Эліяс Рэнаў ці, магчыма, ягоная жонка паходзілі з Гомлю, ці чалавек проста адгукнуўся на публікацыю ў амэрыканскім друку, але сума была немалая і, галоўнае, своєчасая. У гэты ж дзень у шпіталь былі дастаўленыя каля 200 кіляграмаў амэрыканскіх прадуктаў – мука, тлушч, рыс, цукар, малако, гарбата. Аднак паведамляючы пра першую даставу прадуктаў у шпіталь, Мэйтланд настойваў на адкрыцьці поўнамаштабнай праграмы дзіцячага харчаваньня ў акрузе й папярэджаў.

Гаворыць кіраўнік акругі АРА Джон Мэйтланд: *Калі далейшая дапамога не наступіць хутка, бальшыня дзяцей памрэ.*

Відэа. Выявы КГБістаў

Дыктар. Погляд мясцовых уладаў на будучыню АРА ў Гомлі, як неўзабаве высветлілася, быў супрацьлеглы. Афіцыйны ліст у Маскву за подпісамі старшыні губвыканкаму Нэйбаха і ўпаўнаважанага Драгунскага канстатаваў:

АРА ў Гомлі прыносіць болей шкоды, чым карысьці, бюро губкаму партыі ў поўнай згодзе з прэзыдыюмам губвыканкаму лічаць далейшае знаходжаньне місіі непажаданым і немэтазгодным.

Дыктар. Напрыканцы траўня ў Гомель прыбылі два вагоны лекаў, мэдычнага абсталяваньня й матэрыялаў. Напачатку чэрвеня зь Менску прыехаў Ралф Герц, які дапамагаў разьмяркоўваць мэдычныя грузы ў шпіталі. Асноўную частку справаздачы пра пабачанае Герц прысьвяціў, аднак, не пагрозам эпідэміяў і хваробаў:

Гаворыць лекар Ралф Герц: *Крайняя патрэба ў мэдычных пастаўках застаецца, аднак існуе вельмі вострая патрэба харчаваньня ў шпіталях. Пайка зрэзаная амаль да нуля. Гэта асабліва тычыцца дзіцячых шпіталюў і дамоў. Ад пяці да васьмі тысяч дзяцей з галоднага Паволжа зваліліся на губэрню без папярэджаньня й без забесьпячэньня. У адным са шпіталюў, які я наведаў, знаходзіцца 130 дзяцей, зь іх 95% пакутуюць ад недаяданьня, і цяпер яны ў горшым стане, чым калі толькі прыбылі.*

Дыктар. Герц прасіў дазволу адкрыць у Гомлі мэдычны аддзел пад кіраўніцтвам Мэйтланда. Кіраўнік акругі зьвярнуўся ў губвыканкам з просьбай даць склады пад мэдычныя грузы – адказу не было. Калі ў Гомель прыйшлі першыя вагоны з агульнай гуманітарнай дапамогай для бясплатнае раздачы тым, хто мае найбольшую патрэбу, Мэйтланд, здавалася, мог уздыхнуць з палёгкай. Можна было спадзявацца, што сьціхнуць абвінавачаньні, быццам АРА дапамагае толькі выбранай частцы насельніцтва, якая мае сваякоў за мяжой.

Але дачыненні з губвыканкамам нават пагоршыліся. Улады настойвалі на разьмеркаваньні вылучна праз свае камісіі, У выніку кампрамісу прадстаўнікі ўлады ўвайшлі ў мясцовыя камісіі, афіцыйна – з мэтай запабегчы спэкуляцыі. Аднак у ход пайшоў хабар, камісары самі сталі забіраць пасылкі сабе, прадаваць на рынку й прысабечваць выручку. У адным раёне мясцовы камітэт камсамолу захапіў склад з амэрыканскімі прадуктамі, апячатаў і прыгразіў арыштаваць любога, хто сунецца.

Відэа. Камсамольцы 30-х

Дыктар. 4 чэрвеня ГПУ арыштавала гомельскага рабіна Барышанскага. 6 чэрвеня газета «Полеская правда» апублікавала артыкул «Ціханаўцы юдэйскага веравызнаньня», дзе тлумачыліся прычыны арышту й падрыўная роля АРА:

Габрэйскія буржуазна-клерыкальныя групы... расперазаліся й адкрыта павялі шалёную працу дзеля арганізацыі ўсіх рэакцыйных і косных элемэнтаў габрэйскай буржуазіі... Дзеля гэтага яны перадусім імкнуцца падвесці пад сябе матэрыяльна-філінтрапічную базу шляхам сувязі з аддзяленьнем АРА ў Гомельскай губэрні, якая, атрымліваючы з Амэрыкі сякія-такія прадукты для разьмеркаваньня сярод габрэйскага насельніцтва, што церпіць нястачу, стварала ва ўсіх гарадох і мястэчках камітэты з рабінаў і прадстаўнікоў габрэйскай буржуазіі, куды яны для праформы меліся ўводзіць аднаго прадстаўніка выканкаму. Губвыканкам своечасова ўмяшаўся й распусьціў усе гэтыя камітэты. Гомельскія габрэі здолелі ў свой час адбіцца ад пагромаў, але ад газэты «Полеская правда» й савецкай улады ўратавацца ня ўдасца.

Відэа. ([1], С.372). Фота «Палесскай праўды» з артыкулам «Ціханаўцы юдэйскага веравызнаньня»

Дыктар. Першыя некалькі месяцаў Мэйтланд і Рамсэй жылі на рэйках у салён-вагоне, затым перабраліся ў клініку. Але там увесь час ішла вайна за кухню, былі іншыя нязручнасьці. У жніўні АРА была перададзеная палова добрага жыллага будынка: восем пакояў і асобны ванны пакой. Таксама ў часовае карыстаньне з губэрнскіх складоў прывезьлі неабходны мінімум мэблі. (Калі пазьней Мэйтланд і

Рамсэй запрасяць у госьці княгіню Паскевіч, яна пазнае частку сканфіскаванага ў ейным родавым палацы мэблевага гарнітуру.)

Відэа. ([1], с.378). Гомель. Палац Паскевічаў. Газэты.

У Рагачове, у дзіцячым доме (на месцы малочнага камбіната ў 1920-х гадах знаходзіўся дзіцячы дом)

Дыктар. Ня надта цёплыя пачуцьці да савецкіх афіцыйных асобаў абуджалі паездкі Мэйтланда:

Гаворыць кіраўнік акругі АРА Джон Мэйтланд: *У Рагачове, у дзіцячым доме, я налічыў 13 ложкаў на 40 дзяцей, амаль безь бялізны. На адным ляжала 9-гадовае дзіцё зь вельмі цяжкаю формаю сыфілісу. Улады, якія дазвалялі трымаць хворага разам зь іншымі дзецьмі, праяўляюць злачынную нядбайнасць. Яшчэ тры ўстановы з Рагачова прыслалі заяўкі на пяцьдзясят паек кожная. Калі я наведаў іх, дык налічыў толькі 46 чалавек ва ўсіх трох месцах агулам. У Жлобіне праверка засьведчыла, што амаль усю пайку АРА зьядалі двое сямнаццацігадовых сыноў загадчыцы дзіцячага дому.*

Відэа. Чэрыкаў

Дыктар. Пасьля паездкі Мэйтланда ў Чэрыкаў улады мусілі звольніць загадчыка дзіцячага дому, які скраў усе амэрыканскія пасылкі. У кастрычніку Гомельская

акруга атрымала 4 тысячы бясплатных паек для дзяцей і хворых. Прадукты былі дастаўленыя ў дзіцячыя дамы.

Гаворыць кіраўнік акругі АРА Джон Мэйтланд: *Дзеці асабліва цешыліся з какавы і белага хлеба. У адным доме дзеці займалі чаргу ў сталойку а 5-й раніцы, хаця сьняданак давалі а 9-й. Адуюль прыходзяць падзякі за нашыя прадукты. Нашая квота цяпер павялічаная да 5 тысяч (паек), і мы імкнёмся размяркуюваць яе сярод дзяцей, аддаючы ім перавагу перад хворымі дарослымі. Гэтая форма дапамогі за два месяцы зрабіла больш для прэстыжу АРА і любові насельніцтва да арганізацыі, чым уся гадавая праца даставы пасылак.*

Дыктар. Уплыў адчувала і ўлада. У лістох у Маскву Нэйбах дакладваў пра добры ўраджай, адсутнасць голаду і ўцекачоў, поўны парадак у даверанай яму губэрні, якому, аднак, існавала пагроза:

Неабходна спыніцца на палітычна шкодным моманце справы, які выяўляецца ў групуванні вакол АРА яўна варожых, буржуазных элементаў з магчымымі адсюль непажаданымі наступствамі. Прэзыдыюм Гомельскага губвыканкаму настойліва ставіць пытаньне аб ліквідацыі працы АРА ў Гомельскай губэрні.

Відэа. ([1], с.390). Аўтамабіль АРА

Дыктар. Канфлікты з губвыканкамам працягваліся, але чым далей ад Гомлю, тым прасцей было знайсці агульную мову мясцовым уладам і амэрыканцам. Пасьля падарожжа ў Рагачоў, якое ледзь не каштавала пасажырам «Форду» жыцця, павятовы выканкам прыслаў афіцыйную просьбу ў гомельскую кантору АРА:

Дзіцячыя дамы Рагачова й павету патрапілі ў цяжкі стан: вострая нястача прадметаў першай неабходнасці. Няма сукенак для дзяўчатак, абутку, гарнітураў для хлопчыкаў. Дзеці ня могуць наведваць школу. Расьце колькасць захворваньняў. Становішча робіцца безвыходным. Патрабуецца хуткая й істотная падтрымка. Да рагачоўскага ліста быў прыкладзены сьпіс патрэбных рэчаў: паліто, блюзкі,

штаны, панталёны, кальсоны, абутак, зімовыя шапкі, прасьціны, ручнікі, наўлечкі, матрацы, коўдры, насыпкі...

Калі дапамога пачала паступаць у губвыканкаму зьявіўся новы аргумэнт: амэрыканская дапамога шкодная для тэкстыльнай прамысловасьці, бо зьнізіцца попыт на яе прадукцыю.

Дыктар. У канцы чэрвеня ў штаб-кватэры ў Маскве быў падпісаны «Агульны мэмарандум №80»:

Гомельская акруга закрытая 21 чэрвеня. Пэрсанал прыбудзе ў Маскву 24 чэрвеня.

На ўспамін гомельскім уладам амэрыканцы пакідалі свае аўтамабілі. У сярэдзіне чэрвеня ўпаўнаважаны Драгунскі падпісаў акт прыёму, ацэнкі й перадачы тэхнікі ў гараж губвыканкаму:

У наяўнасьці маюцца наступныя аўтамабілі: адзін грузавік сыстэмы «Ўайт», машына на хадзе, мае 35% зношанасьці, прадажная цана 2500 рублёў золатам. Два легкавыя аўтамабілі сыстэмы «Форд». Адна з машынаў на хадзе. Аўтамабілі маюць 65% зношанасьці. Максымальна магчымая прадажная цана 125 рублёў золатам кожная.

Пасляслоўе

«Свабоды ня бывае без ПАМЯЦІ»

Гербэрт Гувэр

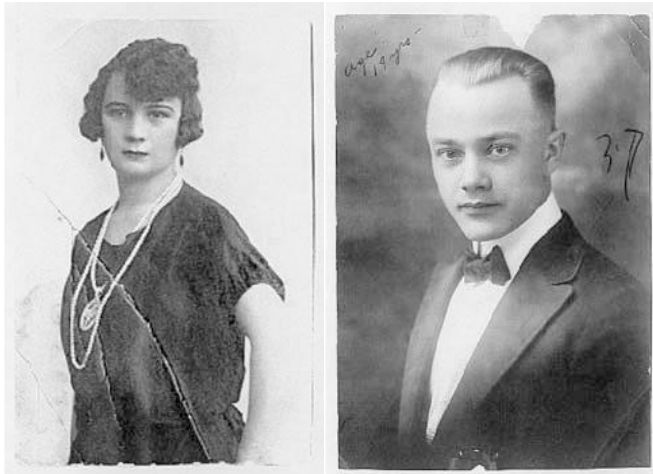
Дыктар. Перад Калядамі 1923 году ў Нью-Ёрку выйшла новае выданьне – бюлетэнь «Хто дзе ў АРА».

Відэа. ([1], С.420). Фота старонкі бюлетэня «Хто дзе ў АРА».

Дыктар. Ужо з архіўных дакумэнтаў 1922–1923 гадоў пра дзейнасьць АРА ў Беларусі вынікала, што трое амэрыканцаў – Фрэнк Вілі, Г’ю Рамсэй і Джордж Шрэмэл – вярталіся дадому разам з жонкамі, якіх знайшлі ў Менску й Гомлі.

Відза. Фота ([1], с.442)

Менскія дзяўчаты зьвярталі ўвагу на элегантнага джэнтэльмэна Джорджа Шрэма. ([1], С.445). Джордж не ўстаяў перад прыгажосьцю 22-гадовай Ганны Пылкоўскай

Відза. ([1], С.425). Фота старонкі бюлетэня з адрасамі АРАўцаў

Дыктар. Была інфармацыя, быццам кіраўнік Менскай акругі Чарлз Ўілабі ўсынавіў дваіх дзетак зь сіроцкага дому. Сустрэкаліся сьведчаньні, што кіраўнік Гомельскай акругі Джон Мэйтланд пазней наведваў Беларусь. Бюлетэнь АРА друкаваўся больш за чатыры дзесяцігодзьзі, апошні нумар выйшаў у 1965 годзе, калі памёр Гербэрт Гувэр.

Дыктар. А што ў Беларусі?

Звесткі пра АРА ў савецкіх энцыклапедыях з'явіліся ў 1926 годзе. Першая савецкая энцыклапедыя пад рэдакцыяй яшчэ не расстраляных камуністычных правадыроў Бухарына, Ларына, Радэка змясьціла вялікі, на ўсю старонку інфармацыйны артыкул пра дзейнасць АРА – з падрабязнай статыстыкай, коштамі, відамі дапамогі, калярынасьцю рацыёнаў. 10 мільёнаў чалавек адначасова харчавалі амэрыканцы ў пік апэрацыяў. Гэта была першая й апошняя ў XX стагодзьдзі энцыклапедычная публікацыя пра АРА, дзе прыводзіліся факты.

Відэа. Тамы Энцыклапедыі

Праз два гады выйшла Малая савецкая энцыклапедыя. Артыкул «АРА» пачынаўся кароткай канстатацыяй:

У Савецкай Расеі АРА працавала падчас голаду 1921. Дапамога, якую аказвала АРА, складалася з забесьпячэньня харчам, мэдыкамэнтамі й прадметамі першай неабходнасьці (гл. Голад). Затым ішло тлумачэньне: *Пад выглядам дабрачыннасьці АРА мела магчымасьць, разам з тым, садзейнічаць аслабленьню ў Амэрыцы крызісу збыту тавараў, якія былі нарыхтаваныя ў велізарных памерах для патрэбаў імпэрыялістычнай вайны.*

Арыгінальная тэза пра дапамогу амэрыканцаў самім сабе будзе паўтарацца ва ўсіх наступных энцыклапедыях і кнігах да канца XX ст. Другое выданьне Вялікай савецкай энцыклапедыі выйшла ў 1950 годзе – у ім АРА ператварылася ў палітычную арганізацыю для барацьбы з рэвалюцыйным рухам, вядзеньня выведкі, дапамогі белагвардзейцам. У энцыклапедычным артыкуле няма ні слова пра дапамогу галодным, затое шмат словаў пра шпіёнска-падрыўныя контррэвалюцыйныя дзеянні АРА й пра рашучы пратэст шырокіх масаў працоўных. Энцыклапедыі, якія выходзілі ў СССР у 1960–1970 гады, за часам Хрушчова й Брэжнева, паўтаралі высновы пра варожую дзейнасць АРА. Пры Андропаве ратаваньне галодных было канчаткова перакваліфікаванае ў шпіёнска-дывэрсійную акцыю.

Відэа. ([1], С.450). Фота вокладкі кнігі «Дыверсія пад сьцягам дапамогі»

Дыктар. У 1985 годзе выдавецтва «Политиздат» выпусьціла кнігу Аляксандра Палякова «Диверсія пад флагом помалі». У анатацыі гаворыцца: Аўтар гэтай мастацка-дакументальнай кнігі – былы чэкіст. Ён расказвае пра тое, як пад кіраўніцтвам ленинскай партыі органы ВЧК–ГПУ змагаліся са спробамі выкарыстаць у 20-я гады Амэрыканскую адміністрацыю дапамогі Расеі, якая галадала, для падрыўной дзейнасьці супраць маладой Рэспублікі Саветаў. Наклад мастацка-дакументальнага твору – 300 тысяч асобнікаў.

У 1920-я гады ў Амэрыцы Гербэрт Гувэр чуў крытыку з другога боку – быццам амэрыканская падтрымка галодных праз АРА дапамагла большавікам выжыць і ўтрымаць уладу. У Беларусі пра АРА ня згадвалі. 12-тамовая Беларуская савецкая энцыкляпэдыя 1969 году й 4-тамовая Кароткая энцыкляпэдыя 1978 году АРА ігнаруюць.

Відэа. Тамы Беларускай Энцыкляпэдыі 1996г. Артыкул «АРА»

Дыктар. Праз тры чвэрці стагодзьдзя пасля ад’езду амэрыканцаў зь Менску, Віцебску й Гомлю, у 1996 годзе ў незалежнай Беларусі выйдзе новая Энцыкляпэдыя з артыкулам «АРА». У артыкуле «АРА» Беларуская энцыкляпэдыя піша: «Урадавая арг-цыя ЗША ў 1919–23 па аказанні харчовай і інш. дапамогі еўрап. краінам, што пацярпелі ў 1-ю сусв. вайну. Узначальваў Г. Гувэр. Фактычна выкарыстоўвалася для ўмацавання эканам. і паліт. пазіцый ЗША, стрымлівання рэв. руху ў Венгрыі, Румыніі, Балгарыі і інш. У 1921–22 аказала дапамогу ў час голаду ў Паволжы, на Украіне. У выніку канкурэнцыі з боку Англіі, Францыі і Італіі яе дзейнасць у Еўропе спынена».

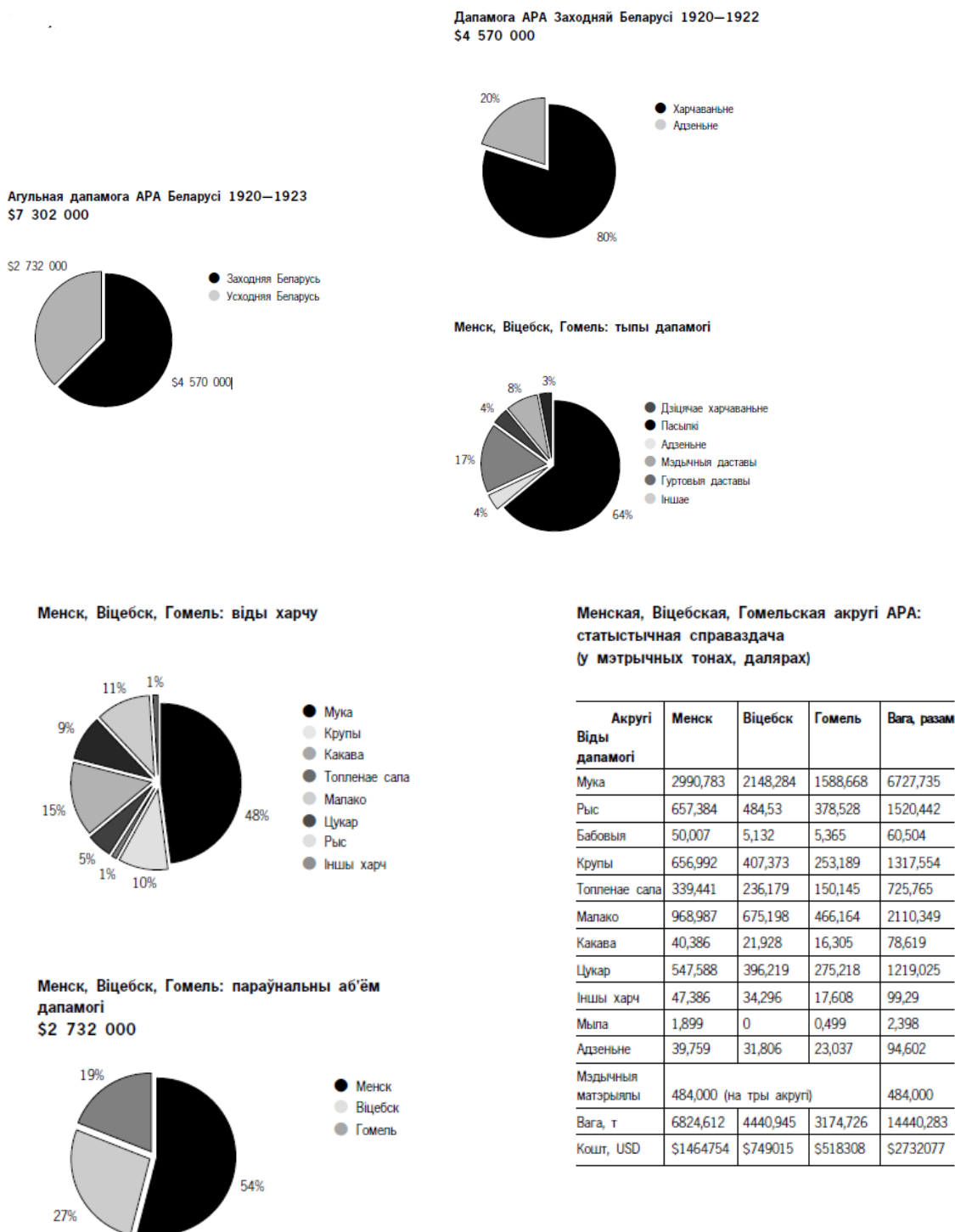
Сорамна гэта чытаць! Адзіны праўдзівы сказ – найкарацейшы, пра Гербэрта Гувэра. Астатнія чатыры - недакладнасьці, замоўчваньні й хлусьня. Беларусі ў артыкуле няма. XX стагодзьдзе для АРА ў Беларусі завершыцца зьнямелым маўчаньнем акадэмічнай нацыянальнай гістарыяграфіі.

Відэа. 6 том (кніга II) Энцыкляпэдыі гісторыі Беларусі, артыкул, прысьвечаны ААД

Дыктар. Толькі напачатку 2004 году ў Менску выйшаў з друку 6 том (кніга II) Энцыкляпэдыі гісторыі Беларусі (ЭГБ). Там упершыню зьявіўся артыкул, прысьвечаны ААД – так у выданьні скарочана называецца Амэрыканская адміністрацыя дапамогі. Падрабязны, пабудаваны на фактах нарыс аднаўляе гістарычную справядлівасьць і ўпершыню аддае належнае ролі АРА ў Беларусі. Удакладненьня патрабуюць хіба лічбы дапамогі. Гісторыю АРА пісалі самі араўцы.

Гаралд Фішэр узначальваў гістарычны аддзел арганізацыі і ў 1927 годзе выдаў кнігу «Голад у савецкай Расеі, 1919–1923». Аднак Беларусі там адведзеныя пяць з паловай старонак – з пяцісот.

Відэа. Дыяграмы:

Відэа. ([1], С.464). Фота Гувэра з унукам.

**Гэrbэрт Гувэр другі: “Мой дзед уратаваў больш людзей,
чым хто калі за ўсю гісторыю сьвету”**

Дыктар. Свабоды не бывае бяз памяці.

Напярэдадні Калядаў 1953 году Гэrbэрт Гувэр выступаў на Радыё Свабода:
*Гісторыя ўвесь час сьведчыць, што жыцьцялюбныя нацыі нядоўга могуць
утрымлівацца пад прыгнётам іншых народаў. Спроба ўтрымаць жыцьцялюбныя
народы Чэхаславацкіны, Польшчы, Румыніі, Вугоршчыны й Баўгарыі пад расейскім
панаваньнем напэўна скончыцца правалам, як скончыўся правалам каляніялізм у
іншых частках сьвету. У вялікіх народаў ніколі не памірае надзея й вера ў свабоду.*

Відэа. Бяз памяці не бывае свабоды.

Відэа. А яшчэ ў драме Шэкспіра «Юлі Цэзар» ёсьць такія радкі: **«Няўдзячнасьць
раніць мацней за нож забойцы».**

Калі ўнуку Гэrbэрта Гувэра задалі пытаньне: Што дзеці і ўнукі людзей, якіх
уратавала АРА, маглі б зрабіць сёньня, каб гэта зрабіла ягонага дзеда шчаслівым?
– ён адказаў: – *Добрае пытаньне... Магчыма – рабіце, што можаце, каб людзі
ўведалі – што зрабіў Гэrbэрт Гувэр.*

Відэа. Аляксандр Лукашук з кнігай «Прыгоды АРА ў Беларусі»

Дыктар. У 2005 годзе ў Бібліятэцы Свабоды выдадзена кніга Аляксандра Лукашукі «Прыгоды АРА ў Беларусі» – годны адказ на пажаданьне ўнука. У кнізе Лукашук зрабіў свой накід тэксту для энцыклапедыі свабоднай Беларусі.

Відэа. Бягучы радок.

Аляксандр Лукашук чытае: *Амерыканская адміністрацыя дапамогі (АРА) – гуманітарная арганізацыя ЗША, створаная лютым 1919 года пастановай прэзідэнта Вудра Уільсана, ад 1 жніўня заснаваная наоў як прыватная дабрачынная арганізацыя, ініцыятар і кіраўнік Гербэрт Гувэр; дзейнічала да 1923 у эўрапейскіх краінах, што пацярпелі ў першую ўсясветную вайну і ад камуністычнага перавароту. Аказала найбольшую ў XX стагодзьдзі харчовую, мэдычную і інш. дапамогу насельніцтву Беларусі.*

У 1919–1922 на тэрыторыі сучаснай Рэспублікі Беларусь (пад польскім кіраваньнем) працавалі: бюро дзіцячай дапамогі ў Менску, рэгіянальны офіс АРА ў Берасьці, акруговыя камітэты ў Ашмянах, Багданаве, Баранавічах, Бераставіцы, Ваўкавыску, Вялейцы, Горадні, Кобрыне, Лідзе, Наваградку, Нясвіжы, Пінску, Пружанам, Слоніме, Стоўбцах і іх ваколіцах. (Напр., у Наваградзкім павеце дзейнічала 86 пунктаў харчаваньня АРА.)

З 7560 пунктаў АРА больш за 1000 працавала на тэрыторыі этнічнай Беларусі. Насельніцтва Беларусі атрымала каля 15 тысяч 300 тон харчовай дапамогі на суму каля 3 мільёнаў 700 тысяч даляраў, а таксама адзеньня на суму каля 900 тысяч даляраў.

У 1922–1923 у Беларусі (на адміністрацыйнай тэрыторыі БССР і РСФСР) працавалі тры акругі АРА. Усяго паступіла звыш 14 тысяч 440 тон амерыканскай

дапамогі (у т.л. Менская акруга разьмеркавала 6 тысяч 825, Віцебская – 4 тысячы 441, Гомельская – 3 тысячы 175 тон) на суму больш за 2 мільёны 730 тысяч даляраў. Дастаўлена больш за 10 тысяч 110 тон харчовых пасылак коштам 10 даляраў кожная на агульную суму 1 мільён 732 тысячы даляраў (18,5% усіх пасылак АРА). Бясплатна выдадзена 988 тон харчовых рацыёнаў дзецям, хворым у шпіталях і ўцекачам. АРА апекавалася больш чым 300 дзіцячымі дамамі, апроч харчаваньня пастаўляла адзеньне, абутак, мэдычныя матэрыялы. Спрыяла рэпатрыяцыі ўцекачоў, якія пакінулі Беларусь падчас першай усясьветнай вайны. Пастаўлена санітарнае абсталяваньне, арганізавана харчаваньне і мэдычная дапамога ў канцлягеры ўцекачоў Козырава (найбуйнейшы на той час у сьвеце). Праведзена вакцынацыя больш за 1 мільён чалавек. Мэдыкамэнты, матэрыялы санітарыі і абсталяваньне агульнай вагою 484 тоны, кошт якіх перавысіў 470 тысяч даляраў, атрымалі больш за 300 мэдычных устаноў. Мэдычная праца АРА засьцерагла ад эпідэміі тыфусу Беларусь і Польшчу. Надавала мэтавую дапамогу творчай і навуковай інтэлігенцыі (у т.л. Я.Купалу, Я.Коласу, У.Ігнатоўскаму, Л.Рэжэцкай і інш.), настаўнікам, лекарам, сьвятарству. Праводзіла асьветніцкую працу, паставіла інструмэнты і прыборы для мэдычнай клінікі і прыродазнаўчых факультэтаў Беларускага дзяржаўнага ўнівэрсытэту, навучальных устаноў Віцебску; былі арганізаваныя курсы ангельскай мовы. Агулам у 1920–1923 дастаўлена дапамогі насельніцтву Беларусі (у сучасных межах) вагою больш за 30 тысяч тон на суму каля 7 мільёнаў 200 тысяч даляраў.

Жыхары Беларусі выказвалі АРА шматлікія падзякі. Камуністычныя ўлады чынілі перашкоды замоўчвалі і хлусілі. Некаторыя мясцовыя супрацоўнікі АРА былі ўнесеныя ў чорныя сьпісы, абвінавачаныя ў шпіянажы і рэпрэсаваныя.

Дзейнасьці АРА ў Беларусі прысьвечана сталая экспазыцыя Нацыянальнага гістарычнага музэю, імя Г.Гувэра носяць пляцы і вуліцы ў Менску, Віцебску, Гомлі, Горадні, Берасьці ды ў іншых гарадох і мястэчках.

Дыктар. Так будзе.

Дыктар. Гэты фільм – наступны крок у адраджэньні гістарычнай справядлівасьці.

Фільм прысьвячаецца:

Гербэрту Гувэру і грамадзянам Злучаных Штатаў Амэрыкі супрацоўнікам АРА ў Беларусі:

Джону Айкеру,
Рэйманду Брэнду,
Фрэнку Вілі,
Доналду Гардзі,
Ралфу Герцу,
Доналду Ліндсэю,
Джону Макмілану,

*Джону Мэйтланду,
Г'ю Рамсэю,
Эдварду Рэмі,
Сэдрыку Сьміту,
Чарлзу Ёілабі,
Джорджу Шрэмэлу*

Відэа. ([1], С.97) Фота. Менскія араміды зь мясцовымі супрацоўнікамі канторы АРА: закінуўшы нагу на нагу, у цэнтры сядзяць на крэслах (зьлева направа): лекар Фрэнк Вілі, лекар Ралф Герц, першы кіраўнік акругі Доналд Гардзі. Чацьверты амэрыканец, магчыма, намесьнік кіраўніка акругі Сэдрык Сьміт альбо другі кіраўнік акругі Чарлз Ёілабі

Дыктар. *Бяз памяці не бывае свабоды.*

Выкарыстаныя крыніцы:

1. Бежанства 1915 года. Беласток. 2000 г. Выдавецтва/ друкарня: Podlaska Spółdzielnia PHU, Białystok ISBN: 83-911514-4-1
2. http://novychas.by/poviaz_casou/haryzont_byu_cyrvony_ad_palaju/
3. <http://www.hoover.org/research/herbert-hoovers-grand-parade-warsaw>
4. <http://www.radyjo.net/4/91/Artykul/175912>

Leon Karpovich: Thank you, America! *The script of the documentary TV film.*
(webzine “Kultura.Natsya”, issue 33, April 2024, 160-225, www.sakavik.net)

Abstract. This unique material is about the largest and most forgotten humanitarian action of the 20th century, which was carried out by the American Relief Administration (ARA) under the leadership of Herbert Hoover in 1920-1923. This is a story about thirteen Americans who fed the hungry, treated the sick, took care of refugees and orphans in Belarus, overcoming resistance from the Cheka and the communist government. Three of them found their lovers in Belarus and married them. Everyone kept the memory of Belarus after returning home to the United States of America... The article contains many documentary materials and pictures.

Лявон Карповіч: Спасібо, Амерыка! *Сцэнарыі дакументальнага тэлефільма.*
(вэб-журнал «Культура. Нацыя», № 33, апрель 2024, 160-225, www.sakavik.net)

Анотацыя. Этот уникальный материал рассказывает о самой крупной и самой забытой гуманитарной акции XX века, которую провела Американская администрация помощи (ARA) под руководством Герберта Гувера в 1920-1923 годах. Это история о тринадцати американцах, которые кормили голодных, лечили больных, заботились о беженцах и сиротах в Беларуси, преодолевая сопротивление ЧК и коммунистического правительства. Трое из них нашли своих возлюбленных в Беларуси и поженились. Каждый из них хранил память о Беларуси после возвращения домой в Соединенные Штаты Америки... Статья содержит много документальных материалов и фотографий.

Сяргей Панізьнік: ПАВУЧАНЬНЯЎ МНОГА МАЮ

*Я на нервах не іграю,
да прытульнасці ахвочы:
- Мысьлі ў мысьлі!
- Сэрца ў сэрца!
- Вочы ў вочы!*

Удалося захаваць хоць маленькую долю снуйкі-мовы маіх землякоў, чублы трапных, дасціпных думак, іх намёкі, парады, прысуды. Знаходзіў ў павучаньнях разумны вопыт жыцця.

Трапнае маўленьне аздаблялі прымаўкі, прыказкі, выслоўі, пацешкі, фравольныя прыбабункі... Прыдзвінскія людзі мяне вучылі:

*Не забудзь, з якога коласу
ў слова роднае прарос.
Не забудзь, з чыйго ты голасу
песні праз гады пранёс.*

Вясёлыя і звонкія імёны – Радзімы нашай карані і кроны.

*Як светлыя крыніцы Беларусі –
Гілюсі, Зосі, і Ганусі,
Паўлінкі, Каралінкі і Параскі –
ПРЫГОЖЫЯ ВЕСНАВЫЯ КРАСКІ!*

xxx

*Слоў ілжывых, слоў іржавых не дапусцім да жытла.
Мовалюбная Дзяржава – непарушная скала!*

xxx

*Хто ахвочы, каб сустрэцца нам на ўзвыссяі?
Сэрца ў сэрца! Вочы ў вочы! Мысьлі ў мысьлі!*

xxx

*Праз межы і стагоддзі жывое слова кліча.
І свеціцца ў лагодзе сяброўскае аблічча!*

xxx

*Хто не гневаецца ад парога, любоў чыя ласкай надзелена,
- таму Айчыны дарога золатам продкаў засцелена!*

xxx

Ты прыбудзь да Беларусі на агледзіны.
Не ўсе гусі, не ўсе гусі – ёсць там лебедзі!

xxx

Ад мяне бягуць з этнічнай сцежкі
павучаньні і выслоўі, і пацешкі...
Тут “Ня зь Міру і Сібіру” жартаў клунак,-
водзыўкі-прызыўкі – з чублаў думак...

xxx

Адкуль прабраўся “грэх на смех”
і прыбабунькаў поўны мех?
З Прыдзьвіння прыпаміны нёс:
натхнённа кожны дзень там рос.

xxx

Запыталіся ў знямоглага дзеда: - І што табе трэба?
- Тры дошкі... І зверху трошкі – каб свіцілася неба.

xxx

Жыў Банэдак, Антулюк, Анупрэі, Юзюк, Сальвук...
З імі Домна і Праксэта, Даніцэля і Ганэта...
Сваякоў лічу старана з Паднябеснага экрана,
дзе радні вядзеца змена аж да сёмага калена.

xxx

А падрасьцем ад весьняе крылатасьці -
паслужым Бацькаўшчыне мы промнем Радасьці,
каб з новаю патрэбай жыць і шчыраму сэрцу парадзіць -
самога сябе адкрыць ВЕКУ, РАДЗІМЕ, ПРАЎДЗЕ!

xxx

“На пахілае дрэва і козы скачуць...”
Там не будзе сугрэва, де хмары плачуць.

xxx

“Пакідайце слова на Дабрыдзень!”:
так вучыла мама і мяне.
- Дабрадзей твой на сустрэчу прыдзе,
родны Мацярык ускалыхне – і Любоў, Натхнёньне не міне!

xxx

“Зэдлік лаве падчыняецца...”
Не ахвочы
за парогамі валяецца усе ночы.

xxx

*“Жыве на адзіне...” Сусед яе кляне:
- Не слухаеш мяне...*

xxx

*“Якое дрэва – такі і клін”.
“Які бацька, такі і сын...”
Сусед у роздуме адзін:
каму з патэльні першы блін?*

xxx

*“Кій на кій завадзіць. Абед на абед – не!”
Татка з мамкай ладзяць, кормяць і мяне.*

xxx

*- Трымай ты лейцы моцна: усё прыгледзіш.
“Ну а прычыну – і канём не аб’едзіш...”*

xxx

*Пачулася на возе,
гняла суседа стома:
“Не вер каню ў дарозе,
а сваёй жонцы – дома*.”*

xxx

*“З сынам сварыся – на печку кладзіся.
А з зяцем сварыся – за клямку бярыся...”
- А ты не клянися – ярчэй апраніся.
Сям’ёй ганарыся.*

xxx

*Млынара наведаў. Смех:
у яго навука – з лех
- Грэх у мех і сам наверх!
(Гэткі гумар – снег са стрэх).*

xxx

*Мы раднёй далёкаю былі:
“Сёмая вада на кісялі...”
На планеце многія знайшліся.
Мой лагодны швагер, прытуліся! (Швагер – брат сястры).*

xxx

*Зноў складае навучаньні жонцы – у вядзерца:
- Не, не думай, як думаецца,
а думай, як давядзецца!*

xxx

*Перад мілкай будзеш весьнім ласкава лілеіцца:
“Хто зімой не перамерзне - летам не сагрэецца”.*

xxx

*“Хто не наеўся,
той не наліжыцца...”
Чытаў я. Угрэўся.
Памочніца – кніжыца.*

xxx

*“Узыйшла каса на камень” - пасварыліся суседзі.
Не паможаш і рукамі: з гаспадыні выйшла лэдзі...*

xxx

*Сто надзей не клянупа...
Прыхварэў дзядуля.
“Сьмерць у вочы глянула...”
Памажы, матуля! (Клянупа прарасьці)*

xxx

*“Кожная зязюлька
пра сваё кукуе...”
Ў калаўроце - шпулька...
Бацька жонку чуе...*

xxx

*“Вольнаму – воля! Багатаму – рай!”
З прастораў Айчыны ты скарбы зьбірай!*

xxx

*Прытулены дзверцы.
Сям’я – у спатолі.
Мамуліна сэрца
не гасне ніколі...*

xxx

*“Не круці мітулямі”,
а ўсю праўду скажы!
Ты вірлівымі днямі
за грашы не грашы...
(У латышскай мове клубок дыму – mitulis)*

xxx

*“Пра воўка памоўка,
а мядзведзь з-пад налуску*

*хапае за гуску – лоўка!
(з-пад налуску – з-пад прыкрыцця,
з назіраньяў Кісьляка Андрыяна і яго жонкі Ядзьвінны).*

Кісьляк Андрыян з жонкай Ядзьвіннай у Лявонпалі

xxx

*Для начлежжа - і не падавіцца -
ёсць мясная ежа, завецца паляндвіцай!*

xxx

*“Ляхі пад пахі”: зьбірай свае латы
і вон без апраткі з натопленай хаты!*

xxx

*Стаў прапашчы ў грамадзе -
нібы булька на вадзе.*

xxx

*- Упарты неслух! – Не кажы:
яму “хоць кол на галаве чашы”...*

xxx

*- Быць з настроем лайдачым, ці з жывінкай вачэй?
- “А пад камень ляжачы і вада не цячэ...”*

xxx

*Непрыгодная істота: “Ні рыба, ні мяса...”
- Ён цяпер за абармота, гнуткая зараза...*

xxx

“Шлюб пад плотам, а вяселле – потым...”

На вясковай сцезцы крутаверць.

Гэтую абвестку цісну ботам,

жаніха я адпраўляю ў клець...

xxx

- Есці – упрыглядку, ну а піць – умерачку!

- Дай мне шакаладку і са мной – на сцезачку!

xxx

“Індычынку на затычынку!”

І не падавіцца...

Я хачу - сунічанку:

будзе луг мне сніцца.

xxx

“Еш, пакуль рот сьвеж”

і сківіцы гнуцца.

А “ніткаю хлеб ня рэж”:

госьці схамянуцца...

xxx

“Проці ночы сам сабе ня вер.”

Толькі ранкам табе скажуць:

- Ты умелы кавалер!

xxx

- Пад падушкай рыўся-рыўся,

успацелы ўвесь.

“З галавой не дагаварыўся,

то й да ног ня лезь”.

xxx

“У кулак трубіць” - згалець.”

Ад яйка адліць” - умець.

Толькі спрытны ўдалец

вяжа ўмеласьці вянец.

xxx

- Гэта зельле – “купена”: дзявоцкае умываньне

мальцаўскае ўздыханне...

(з песьні запісанай у 1970 г. ад Партас Ганны і Фёдара, і ад Лакоткі Ганны

у в. Ільмовікі Міёрскага раёна)

xxx

Не ўрабець бы, не спужацца.
Буду толькі СЪМЕЛЫМ звацца!

xxx

“Пайшоў на любкі”. О, лагода:
на вуснах выткалася згода.

xxx

“Разьбілі ў пух і прах”.
А злыдзень той не стах:
ён зноўку на нагах.

xxx

У нядбайлы - дзень праходзіць туга.
“Распусціўся, як старэцкая пуга.”
(Старэцкая пуга – пуга пастуха).

xxx

Багацея звалі так: - Ён кулак...
А галоднага суседа папрасіў лайдак:
- Ты і сёння без абеда “не трубі ў кулак”.

xxx

“Не кладзі яму палец у рот”.
Хай арэхі грызе, абармот.

xxx

Не заробак – пстрычка. Бездараў калоцяць:
“За чужое лычка раменьчакам плоцяць”.

xxx

Выпрастаўся ў поўны рост, а што ўмееш, “волат”?
- Хоць казе напраўлю хвост: ля сядзібы – холад.

xxx

Будзем жыць як набяжыць?
Не! Над марамі кружыць,
бо струна яшчэ дрыжыць!
Сэрцу хочацца служыць,
БАЦЬКАЎШЧЫНАЙ даражыць.

xxx

Ад Альжбеты павучаньні сёння зноў мне прагучалі:
- Не маніся! Не маніся! Шчыра Богу пакланіся,
каб нячысьцікі зьвяліся
і зласьліўцы не мычалі.

Бабуля Альжбета Панізьнік

*Вясеньні дар
вам перадае Папар -
Панізьніка Сяргея гаспадар,
а ніжэй падаю
знаёмых добрых і маю радню*

Каля роднай сядзібы на ганку: я паміж бацькам Сцяпанам, мамай Ганнай, побач сястра Ніна з кветкамі, бабуля Ганэта, дзядзька Аляксандр, бабуля Альжбета. 1950

Дачушка Вераніка-Нікуля усміхаецца

Мая мама Ганна-Нюра ў Юрмале

жыхарка вёскі Бабышкі Панізьнік Адэля

З Янкам Брылём, сынам Андрэем, Вацлавам Жыдліцкім, 1.XI.2001

*Сястра Ніна гутарыць з Рыгорам Барадуліным і Уладзімірам Караткевічам
Юрмала. 1966*

Мяне малюе рыжскі мастак Вячка Целеш

Siarhei Paniznik: I HAVE A LOT OF LESSONS

(webzine “Kultura.Natsyja”, issue 33, April 2024, 226-237, www.sakavik.net)

Abstract. In his poems, the poet shares only a small, tiny part of the linguistic wealth of his compatriots, their apt and witty thoughts, their hints, advice, and judgments. The apt speech of the compatriots was embellished with proverbs, sayings, jokes... The poet learned from people and found in their teachings a wise experience of life.

Сергей Панизник: Я многому научился у людей

(вэб-журнал «Культура. Нацыя», № 33, апрель 2024, 226-237, www.sakavik.net)

Анотацыя. В своих стихах поэт делится лишь малой толикой языкового богатства своих соотечественников, их метких и остроумных мыслей, их намеков, советов и суждений. Меткая речь соотечественников была украшена пословицами, поговорками, потешками, допуститыми шутками... Поэт учился у людей и находил в их поучениях мудрый жизненный опыт.

З жыцця беларускіх суполак

Пётра Мурзёнак

“БНР – нязгасны сімвал падтрымкі нацыянальнай ідэнтычнасці ў Канадзе”

*(даклад зроблены на міжнародным сімпозіюме
“Спадчына 25 сакавіка і беларуская нацыянальная ідэнтычнасць”,
арганізаванага Варшаўскім універсітэтам (кафедра міжкультурных
даследаванняў Усходне-Цэнтральнай Еўропы),
Варшава-Лондан, 25 сакавіка 2024 года, панядзелак)*

Шаноўныя калегі! Шчыра віншую вас са 106-мі угодкамі абвяшчэння незалежнасці Беларускай Народнай Рэспублікі і жадаю вам усяго найлепшага ў вашым жыцці. Хачу падзякаваць сп.Ю.Грыбоўскаму і арганізатарам сімпозіуму за запрашэнне прыняць удзел у гэтым важным форуме. Дазвольце, на пачатку выступлення, прачытаць свой верш, прысьвечаны гэтай падзеі. Ён называецца “НА САКАВІК” (*слайд 2*).

НА САКАВІК	TO SAKAVIK
Прыйшла чарговая вясна І з ёю Сакавік вызвольны. У промнях сонечнага дня Ён песціць мару долі вольнай.	<i>Another spring is cheerfully coming. Along with SAKAVIK' affair. The day of hope is getting closer sunny, and cherishes our freedom shares.</i>
Праз пакаленьні і іспыт Нясе Ён для людзей надзею – Пасля ахвярнай барацьбы У краі не гудзець заваям.	<i>Through generations' resistance It saved a torch of liberation. While sacrifices give a chance - “No blizzards ever to our nation”.</i>
Ён прыйдзе ў родную зямлю, Каб расквяціцца ў мілым краі, Каб шчыра мовіў беларус “Люблю айчыну вольную, душой яе прымаю! З табой навекі, Беларусь!!!”	<i>The freedom follows native land to bloom her gardens in despair, to all of us might proudly stand “Live Belarus! With you forever!”</i> <i>14 сакавіка 2012 - 7 сакавіка 2023 года, Атава</i>

У сваім дакладзе, я пастараюся паказаць, якім чынам само сьвяткаваньне ўтварэння і існавання Беларускай Народнай Рэспублікі ў пачатку 20-га стагоддзя можа

ўплываць і ўплывае на падтрымку нацыянальнай ідэнтычнасці ў Канадзе ў наш час. Заасяроджу вашу ўвагу на наступных аспектх культурна-асветніцкай працы (слайд 3):

- I. На традыцыі святкавання абвяшчэння незалежнасці БНР, і
- II. На форме адзначэння гэтай падзеі.
- III. На пашырэнні інфармацыі аб БНР у канадзкім грамадстве.
- IV. І нарэшце, на публікацыі матэрыялаў, прысвечаных гэтай падзеі.

I. Традыцыя святкавання абвяшчэння незалежнасці БНР (слайд 4) ідзе з часоў паваеннай эміграцыі, калі ў Таронта ў 1948 годзе было створана Згуртаванне беларусаў Канады (ЗБК). Дзякуючы намаганням дзеячаў той хвалі эмігрантаў, у Таронта быў створаны культурна-рэлігійны цэнтр, які дзейнічае да сёняшняга дня. Апроч гэтага цэнтра, справай распаўсюджвання інфармацыі пра Дзень 25 сакавіка займаліся Каардынацыйны камітэт беларусаў Канады (1966), свайго рода umbrella-структура, якая аб'ядноўвала шэраг беларускіх арганізацый, Беларускі інстытут навукі і мастацтва ў Канадзе (БІНІМ, Канада), заснаваны ў 1967 годзе, і Згуртаванне беларусаў у Квэбеку (1989, утворанае з ініцыятывы А.Храноўскага, 1934-2020).

На сёняшні дзень 25 сакавіка адзначаецца ў Таронта і Атаве, дзе дзейнічаюць сябры ЗБК і БІНІМ Канада, а таксама ў Манрэалі і Эдмантане (дзе ў мінулы год створаны два новыя аддзелы ЗБК).

(слайд 5) Урачыстыя акадэміі, як казалі раней, у Таронта праводзяцца ў Беларускім культурна-рэлігійным цэнтры, і іншых беларускіх асяродках – дзе памяшканні для гэтай мэты арэндуецца. У Атаве, гэта найчасцей Hintonburg Family Centre (2001, 2010, 2012, 2014, 2015, 2017), City Hall (2002—2008, 2013, 2019), а таксама ў Ottawa Public Library (2009), Nepean Creative Arts Centre (2016), Church on Woodroffe (2023), і нават на 100-годдзе БНР, Parliament building (2018). City Hall спансіраваўся дарадцамі гарсавета Атавы Wendy Stewart, Maria McRae, Gord Hunter, Keith Egli, Parliament building – дэпутатам парламента, Chandra Arya. Падчас Ковіда святкаванне двойчы праходзіла он-лайн з удзелам некалькіх беларускіх асяродкаў Канады.

II. Форма адзначэння гэтай падзеі

Як звычайна ў такіх выпадках, каб прыцягнуць большую аудыторыю, загадзя рассылаюцца праграмы свята па е-мэйл - прыведзены прыклады запрашэнняў у 2001 і 2010 гг. у Атаве (слайд 6) ці друкуюцца праграмы, як было зроблена на 100-годдзе і 105-годдзе БНР (слайд 7).

(слайд 6)

Запрашэнні, праграмы

2001

*ЗГУРТАВАННЕ БЕЛАРУСАЎ КАНАДЫ,
БЕЛАРУСКИ КЛУБ У АТАВЕ*

Дарагія сябры, шчыра віншум Вас са святам,
**83-мі угодкамі АБВЯШЧЭННЯ НЕЗАЛЕЖНАСЦІ
БЕЛАРУСКОЙ НАРОДНОЙ РЭСПУБЛІКІ**

Ветліва запрашаем Вас з сям'ёю на святкаванне,
якое абудзецца **25 сакавіка 2001 года** па адрасу:

**Wellington Room,
Hintonburg Community Center,
1064 Wellington Street**

У праграме:

- Святочнае віншаванне Івонкі Сурыла, прэзідэнта БНР
- "Гістарычнае значэнне Беларускай Народнай Рэспублікі", навуковае паведамленне Ірыны Лысенка, кандыдата філалагічных навук
- Прэзентацыя кнігі вершаў Пятра Мурэнка "Выліна мая, Беларусь"
- Пачастунак: кáva і прысмакі, прыгатаваныя нашымі гаспадынямі

Пачатак свята у 15.30

2010

*ЗГУРТАВАННЕ БЕЛАРУСАЎ КАНАДЫ
АТАЎСКИ АДЗЕЛ*

Дарагія сябры, шчыра віншум Вас са святам,
**92-мі угодкамі АБВЯШЧЭННЯ НЕЗАЛЕЖНАСЦІ
БЕЛАРУСКОЙ НАРОДНОЙ РЭСПУБЛІКІ**

Шчыра запрашаем Вас, вашы сем'і і вашых сяброў на святкаванне, якое
абудзецца ў **нядзелю, 21 сакавіка 2010 года** па адрасу:

**Wellington Room,
Hintonburg Community Center,
1064 Wellington Street**

Ёсць паркінг. Пачатак свята ў 14 гадзін

У праграме:

- Святочнае віншаванне сп. Івонкі Сурыла, прэзідэнта БНР
- "Гістарычнае значэнне БНР", сп. Юрась Шамецька
- "Пішам па-беларуску" пад дыктоўку сп. Галіны Тумловіч
- Дует "Кантабіле", сп. Влада Шамецька, сп. Міхаіл Рыкаў
- Вершы чытаюць дзеці
- Новыя вершы сп. Юры Шамецька, сп. Пятра Мурэнка
- Бальныя танцы, сп. Ірына і сп. Уладзімір Клімковічы
- Пачастунак: кáva і прысмакі, прыгатаваныя нашымі гаспадынямі

Тэлефоны для давадак:

Ўладзя і Юрась Шамецькі (613) 592-1111
Наталія і Пётр Мурэнькі (613) 680-2222

6

(слайд 7)

Belarusian Canadian Alliance, Ottawa Chapter
Belarusian Institute of Arts and Sciences, Canada

Centennial Anniversary

Belarusian Democratic Republic

100 гадоў БНР

March 11, 2018

Commonwealth Reading Room, Parliament Hill, Ottawa

Запрашэнні, праграмы

**ДЗЕНЬ ВОЛІ
2023**

Dzień Wolności / Freedom Day

Урачыстае святкаванне Дня Волі,

**105-х угодкаў Абвяшчэння Незалежнасці
Беларускай Народнай Рэспублікі**

Celebration of Freedom Day,

**The 105th anniversary of the Declaration of
Independence of the Belarusian Democratic
Republic**

7

На ўрачыстасцях, прысьвечаных 25-му Сакавіка, прысутнічаюць ад дзесяткаў да соцён чалавек. Напачатку ўрачыстасццяў, звычайна робіцца даклад, прысьвечаны падзеям, звязаным з Абвяшчэннем незалежнасці БНР. Часта перад прысутнымі,

зачытваецца прывітаньне ад Старшыні Рады БНР сп. І. Сурвілла ці яна выступае са сваім зваротам асабіста, як напрыклад у Атаве, дзе яна пражывае.

У дакладзе, які, напрыклад, быў зроблены мной у Атаве ў мінулы год, прыводзяцца агульныя звесткі аб I-м Ўсебеларускім з’ездзе, які праходзіў з 5 па 17 снежня 1917 года ў Мінску; што вынікам працы Выканаўчага камітэта сталіся тры гістарычныя дакументы, называемыя Устаўнымі граматамі (**слайд 8, Устаўныя граматы**). Вы іх добра ведаеце, але ў сувязі са Сьвятам, я коротка нагадаю. У першай Устаўной грамаце Выканаўчы камітэт рады з’езда абвясціў сябе часовай уладай у Беларусі; у другой, ад 9 сакавіка 1918 года, Беларусь абвясчалася Народнай рэспублікай; і нарэшце, у трэцяй, БНР абвясчалася незалежнаю і вольнай дзяржавай.

Устаўная грамата, дата прыняцця	Прынятае рашэнне
Першая 21 лютага 1918 года	Выканаўчы Камітэт Рады першага Усебеларускага Зьезду, папоўнены прадстаўнікамі рэвалюцыйнай дэмакратыі нацыянальных меншасцяў, здзяйсняючы мэты Зьезду, абвясчае сябе часовай уладай на Беларусі для кіравання краем і скліканьня, як можна хутчэй, Усебеларускага Устаноўчага Сойму. ³⁰
Другая 9 сакавіка 1918 года	Беларусь у рубяжох расьсяленьня і лічэбнай перавагі беларускага народу абвясчаецца Народнай Рэспублікай.
Трэцяя 25 сакавіка 1918 года	Цяпер мы, Рада Беларускай Народнай Рэспублікі, ськідаем з роднага краю апошняе ярмо дзяржаўнай залежнасьці, якое гвалтам накінулі расейскія цары на наш вольны і незалежны край. Ад гэтага часу Беларуская Народная Рэспубліка абвясчаецца незалежнаю і вольнаю дзяржавай. Самі народы Беларусі ў васобе Устаноўчага Сойму пастаюць аб будучых дзяржаўных зьвязях Беларусі. ³¹

³⁰ *Archivy Belaruskaj Narodnaj Respubliki (BNR)*, ed. S. Shupa, Tom 1, Kniha 1–2, (Minsk, 1998), 48–49. The functions of the BNS were assigned as follows: Chairman and Secretary of Foreign Affairs – Jazep Varonka. The Secretariat had fourteen secretaries who represented a variety of national organizations, among them: the BSH – P. Badunova, T. Hryb, A. Karabach, P. Krecheusky, A. Smolich, K. Ezavitau; social-revolutionaries – G. Belkind, Ja. Bjalovich, P. Zlobin, V. Makrejeu, U. Redzka; M. Gutman (Jewish party), I. Serada (non-partisan), L. Zajats (popular socialist).

³¹ As of March 25, 1918, the BNR Rada consisted of 77 members: 36 members were elected at the First All-Belarusian Congress, six from the Vilnja’ Belarusian Council, 15 from the national minorities (Russian, Polish, Jewish), 10 from regional districts (zemstva), 10 from the cities.

У тым жа дакладзе гаварылася аб гістарычнай сіле Устаўных грамад і пра ўрокі з дзейнасці БНР у 1918 годзе, на якіх я не буду сёння спыняцца - аб іх можна прачытаць пры жаданні ў 31-м нумары часопіса “Культура. Нацыя” за мінулы год.

Учора, на ўрачыстым паседжанні ў Атаве мной быў зроблены даклад “Ад Беларускага этнаса да Беларускай Народнай Рэспублікі”, у якім былі выкарыстаны, матэрыялы маёй манаграфіі “Belarus: Prospects of a Middle Power”, выдадзенай два гады таму назад.

На *слайдзе 9* прыведзены формы адзначэння Сьвята, гэта:

- *урачыстыя даклады*
- *святочная канцэртная праграма*
- *Беларуская дыктоўка*
- *выстава кніг*
- *спектакль “Ларыса Геніюш”*
  - *Таронта, 2018*
  - *Атава, 2019*
- *сумесныя сьвяткаваньні*
- *пікеты*

Апроч урачыстага даклада на такіх урачыстасяцях адбываецца святочны канцэрт. У ім прымаюць удзел вядомы дуэт “Кантабіле” – У.Шамецька – скрыпка, М.Рыкаў – гітара, скрыпачка Галіна Рэзаіпур, дзеці беларускага класа ў Атаве (2004-2009), вершы, песьні, цудоўны фальклёрны ансамбль “Яваровы людзі” з Таронта (2003, 2006, 2007, 2015, 2016), у стварэнне й разьвіццё якога многа сілаў і ведаў уклала нязьменныя ягоны кіраўнік Віялета Кавалёва, і іншыя таленавітыя артысты.

Хачу прадэманстраваць вам некаторыя здымкі. Многія з іх адносяцца да падзей у Атаве, дзе я, пачынаючы з 2000 года, быў старшынёй Атаўскага аддзела ЗБК на працягу 22 гадоў:

Слайд 10 - Першае сьвяткаваньне ўгодкаў абвяшчэньня БНР беларусамі новай хвалі эміграцыі ў Атаве - *25 сакавіка 2001, Атава, Hindenburg Family Centre* (тамсама ў 2012, 2014, 2015, 2017 гг.); дэкарацыі на сьценах, некалькі дзесяткаў прысутных.

**Першае сьвяткаваньне ўгодкаў абвяшчэньня БНР
беларусамі новай хвалі эміграцыі ў Атаве**

25 сакавіка 2001, Атава, Hindenburg Family Centre

10

Слайд 11 – з канцэртаў:

- Фальклёрны гурт “Яваровы людзі” ў Атаве, 2003;
- Дзеці беларускага класа ў Атаве, 2005.

У Атаве стала ўжо амаль традыцыяй праводзіць беларускую дыктоўку - дзельнічаюць у ёй з задавальненнем многія людзі (*слайд 12*). Беларуская дыктоўка ў Атаве (2013, 2014; праводзілася каля дзесятка разоў); напісаныя дыктанты правяраюцца і даводзяцца да ведама да ўдзельнікаў.

Беларуская дыктоўка

Атава, City Hall, 2013

Атава, Hintonburg Family Centre, 2014

12

У Канадзе практыкуюцца сумесныя сьвяткаваньні абвяшчэньня незалежнасьці БНР, а таксама маніфэстацыі і пікеты.

Слайд 13. Пікет ля беларускай амбасады і маніфэстацыя ў Атаве на якіх прысутнічалі прадстаўнікі з Таронта і Манрэаля. 2 красавіка 2002 года.

Слайд 14 (злева)

На святкаванні ў Таронта ў 2009 годзе. Група беларусаў з Атавы і Таронта перад мэрыяй горада пасля святкавання ў беларускім культурна-рэлігійным цэнтры прыехалі да мэрыі горада - па дамоўленасці з уладамі на флагштоку мэрыі быў вывешаны бел-чырвона-белы сьцяг.

Слайд 14 (справа) На сумесным святкаванні ў Манрэалі (2005)

Слайд 15 – Спектакль “Вуліца Геніюш”. Артысты спектакля і агульны здымак (Атава, 6 красавіка 2019)

Спектакль “Вуліца Геніюш”

Артысты спектакля “Вуліца Геніюш”:
Ігар Чэпулкоўскі, Наталія Колас, Оля Манькоўская,
Параскева Асадчая, Ала Асадчая, Яфім Падвойскі,
Лена Паценка, Алена Лявончанка, Валянціна Шаўчэнка

**Агульны здымак
Атава, 6 красавіка 2019**

15

Прэьера спектакля пад назвай “Ларыса Геніюш” - прысвечаны знакамітаму чалавеку, паэту і грамадскаму дзеячу, прайшла 14 красавіка 2018 года, у Беларускім грамадска-рэлігійным цэнтры ў Таронта. Гэты ж спектакль быў пастаўлены падчас святкаваньня 25 Сакавіка ў Атаве ў 2019 годзе. Трэба аддаць належнае як рэжысёру, В. Шаўчэнка, так і артыстам – было відавочна, што яны грунтоўна рыхтаваліся і хваляваліся, што ў выніку вылілася ў цудоўнае эмацыйнае прадстаўленьне. Пспеху спектакля спрыялі касцюмы, дэкарацыі, асвятленне і тэхнічная аўдыё-відэа падтрымка. Спонсарамі спектакля выступілі доктар Р. Качаткоў, Згуртаванне Беларусаў Канады, і Беларускі інстытут навукі і мастацтваў у Канадзе.

III. Пашырэнне інфармацыі аб БНР у канадзкім грамадстве

Мы вельмі ўдзячны нашым гасцям з розных дзяспар, якія адгукаюцца на нашы запрашэнні і прымаюць удзел у нашых святкаваньнях – гэта падвышае і узровень нашых урачыстасцяў, і таксама пашырае веды аб БНР і нашай беларускай гісторыі ў іншых суполках - польскай, украінскай, літоўскай, латвійскай і іншых. У сваю чаргу мы таксама навідаваем суполкі нашых краін-суседзяў.

Слайд 16. Князь Ежы Чартарыйскі – у нас на сьвяце ў 2015 годзе. З вітальнымі словамі на 100-годдзе БНР выступілі Лорэта Гудінайтэ-Савіч (Літва), Андрыс Кестэрыс (Латвія), Аляксандр Яблонскі (Польшча), Станіслаў Забароўскі (Польшча). Свае лісты дасылалі сенатар Канады Рэйнал Андрэйчак і лідэр украінскай суполкі ў Атаве, сп. Барыс Генгало.

Нашы госьці

День Воли - 2015

Jerzy Chartoryjsky
Polish community

100-годдзе БНР, 2018

Loreta Gudynaite-Savich
Lithuanian community

Andris Kesteris
Latvian community

Alexander Jablonski
Polish community

Stanislaw Zaborowski
Polish community

16

Хачу выказаць тут шчырую падзяку сваім атаўскім сябрам, якія паказалі сваю сілу пры паспяховай арганізацыі і правядзеньні 32-й сустрэчы беларусаў Паўночнай Амерыкі (Атава, 3-5 верасня 2016 года, гатэль Лорд-Элгін), а таксама і 100-годдзя БНР у будынку парламента Канады (11 сакавіка 2018 года). Святкаваньне 100-годдзя БНР было праведзена 11 сакавіка 2018 года ў будынку парламента (рэнт памяшканьня быў спанісіравана сябрам парламента Чандра Арыя). Падрыхтоўку пачалі яшчэ ў снежні 2017 года. Вынікам такой падрыхтоўчай працы сталася вялікая колькасць удзельнікаў сьвята – звыш 160 чалавек. Падчас сьвята працавала выстава, на якой было прадстаўлена звыш 40 кніг, напісаных рознымі пакаленьнямі канадзкіх беларусаў (**слайд 17**).

Выстава кніг на стагоддзе БНР

прадстаўлена звыш 40 кніг, напісаных рознымі пакаленьнямі канадзкіх беларусаў

17

У вялізарным зале, дзе звычайна праходзяць урадавыя паседжанні, прагучалі гімны Канады і БНР, малітва “За Беларусь”, прачытаная архіепіскапам Святаславам (Беларуская аўтакефальная праваслаўная царква), і яшчэ шмат добрых слоў ад гасцей свята (*слайд 18*, агульны здымак).

**100 год
БНР**

!!!

!!!

!!!

!!!

Агульны здымак, Атава, будынак Парламента Канады, 11 сакавіка 2018 года

18

Адметнай рысай святкавання ў Атаве было тое, што на свяце прысутнічала і выступіла з дакладам Старшыня Рады БНР, сп. Івонка Сурвілла. У сваім вельмі цікавым выступленні сп. Г. Туміловіч, кандыдат гістарычных навук, расказала пра ролю праф. М.В. Доўнар-Запольскага, які абгрунтаваў асновы беларускай дзяржаўнасці і з'яўляецца аўтарам асноў тагачаснай беларускай гістарычнай ідэалогіі, на якую абапіраліся лідэры БНР.

Вельмі цёплыя і адпаведныя святу словы былі сказаны дэпутатам Канадзійскага парламента, сп. Чандра Арыя, які адзначыў, што факт святкавання стагодняга юбілею абвяшчэння БНР у будынку Парламента Канады, толькі падкрэслівае тое, як Канада ставіцца і паважае культурныя і нацыянальныя традыцыі ўсіх народаў, уключаючы беларусаў. Шмат добрых слоў на адрас удзельнікаў свята сказаў і дэпутат гарадскога савета, сп. Майкл Какіч, які выступаў па даручэнню мэра Атавы, сп. Джыма Ватсана, і перадаў ад яго віншавальнае пісьмо. З прамовамі выступілі прафесар З. Гімпелевіч і А. Лявончанка, старшыня ЗБК.

На “ура” прайшоў канцэрт, у якім удзельнічалі як нашы артысты з Атавы - У. Шамецька, М. Рыкаў, П. Мурзёнак, Ю. Шамецька, Г. Рэзаіпур, Тэрэза Бакус, І. і У. Клімковічы, так і госці з Таронта – Валянціна Шаўчэнка і Ігар Чэпулкоўскі. Пасля канцэрта ўдзельнікі свята рабілі на памяць здымкі.

ІУ. Публікацыя матэрыялаў, прысвечаных гэтай падзеі

Асвятленьне ўрачыстасцяў можна знайсці ў сродках інфармацыі: газеце “Беларус”, Альманах “Беларус” (Н’ю-Ёрк), газета “Беларускае слова” (Таронта), Камунікат Згуртаваньня беларусаў Канады, “Прамень” - бюлетэнь Згуртаваньня беларусаў Квебеку, перыядычнае выданьне БНІМ, Канада – вэб-часопіс “Культура. Нацыя” (слайд 19).

Прыклады:

а) Першая старонка камуніката, прысвечанага 85-м угодкам Акта 25 сакавіка. Камунікаты гэтыя рыхтаваліся і распаўсюджваліся св. памяці доктарам Раісай Жук-Грышкевіч (слайд 20).

**Камунікат ЗБК,
д-р Р. Жук-Грышкевіч
(да 2008 г.)**

Belarusian Canadian Coordinating Committee
Коардынацыйны Камітэт Беларусаў Канады
Comité Bielorussen De Coordination Au Canada

КАМУНІКАТ №1 (75 ад 1999), САКАВІК, 2003

УСІМ БЕЛАРУСАМ СЬВЕТУ ПРЫВІТАНЬНІ З
85-НІ УГОДКАМІ АКТУ 25 САКАВІКА
СУРОДЗІЧЫ БЕЛАРУСЫ

Вітаем Вас з найвялікшым беларускім нацыянальным сьвятам - Днём Незалежнасьці Беларусі - 85-ні ўгодкам АКТУ 25 САКАВІКА.

85 год таму назад, 25 сакавіка 1918 г. Рада Кангрэсу, перайменаваная пасля ў Раду Беларускай Народнай Рэспублікі, выканаючы волю Пешчага Усебеларускага Кангрэсу 1917 году, а праз яго волю беларускага народу, Актан 25 Сакавіка абвясціла Беларусь вольнай дэмакратычнай дзяржавай, названай Беларускай Народнай Рэспублікай.

Беларуская Народная Рэспубліка доўга ўтрымацца не змагла. Падзеі адбываліся ў час вайны Саветаў зь Нямеччынай, у якой з усходу савецкая Масква, а із захаду Варшава, кожны сабе намагаўся захапіць Беларусь. 10 снежня, 1918 году большавіцкая Чырвоная армія заняла Менск. Урад і Рада БНР вымушаны былі эміграваць. Менскі большавіцкі ваенна-рэвалюцыйны камітэт таго-ж 10 снежня выдаў загад аб разьвязанні Ураду й Рады БНР і вяршце вайны сьброў.

20

б) Да 2020 года сп. А. Храноўскім (св.пам.) выдаваўся бюлетэнь ЗБ у Квебеку, дзе заўжды асьвятляліся мерапрыемствы, зьвязаныя са Сьвятам 25 сакавіка (слайд 21).

**«ПРАМЕНЬ»
сп. А. Храноўскі
(да 2020 г.)**

Прамень
часопіс згуртавання беларусаў у Квебеку
Journal des belarussiens de Québec - Belarusian - News Magazine in Quebec
(The historical name of Belarus) LITVA-LITHUANIA

Жызе Беларусь I
№ 53
згуртаваньне беларусаў у квебеку
ASSOCIATION DES BELARUSIENS DE QUÉBEC
BELARUSIAN ASSOCIATION IN QUEBEC
354 Elie Road, Sutton (Québec) J0E 2K0
"PRAMENI"-QUÉBÉCOIS
2014

*Примечаньне: выданьне гэтага нумару ў выкананьні
выдавецтва сп. Крысціян Г. Анатоль Храноўскі. Галоўны рэдактар-сп. Анатоль Храноўскі.*

21

в) З 2013 года ў Канадзе выдаецца часопіс “Культура. Нацыя” (першыя 6 нумароў выйшлі пад назвай “САКАВІК”. На слайдзе прыведзена вокладка 21-га нумара часопіса, прысвечанага 100-годдзю БНР. Пачынаючы з кастрычніка 2020 года часопіс “Культура. Нацыя” набыў статус выдання Беларускага інстытута навукі і мастацтва ў Канадзе (БІНІМ, Канада) (*слайд 22*). Дадзена аб’ява-запрашэнне падаць матэрыялы ў нумар 33 да 15 красавіка ці нумар 34, які выйдзе ў лістападзе гэтага года.

КУЛЬТУРА. НАЦЫЯ
(з 2013 г.)

г) у зборніку вершаў і хронікі грамадскага жыцця ў Атаве “Пакуль нашыя анёлы лётаюць над акіянам” (2012), уключаючы святкаванне 25 сакавіка (*слайд 23, не прыведзены*).

Матэрыялы пра БНР адлюстраваны таксама ў двух маіх манаграфіях (*слайды 24, 25*):

Слайд 24

Шляхі да беларускай нацыі / Пётра П. Мурзёнак *Мінск : Кнігазбор, 2016. — 344 с. ISBN 978-985-7144-53-2, у якой ёсць глава з 3 падраздзеламі*

Беларуская Народная Рэспубліка, с. 246-271

I. Перадумовы склікання 1-га Усебеларускага з’езда

Ключавыя словы: Першая сусветная вайна, лютаўская і кастрычніцкая рэвалюцыі, дзейнасць нацыянальных і расійскіх арганізацый

II. Першы Усебеларускі з'езд і абвяшчэнне незалежнасці

Ключавыя словы: Першы Усебеларускі з'езд, абвяшчэнне незалежнасці БНР

III. Дзейнасць Рады БНР у 1918 г. ва ўмовах нямецкай акупацыі

Ключавыя словы: першыя ўрады БНР, утварэнне Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі Беларусь

Слайд 25

*“Belarus: Prospects of a Middle Power” by Piotra Murzionak Lexington Books, 2022, у
якой другая глава прысьвечана БНР і БССР.*

Ch. 2. Belarusian Statehood in the Twentieth Century

1918 – The Belarusian People’s Republic, p. 35-40

1919–1990 – The BSSR (since 1991, the Republic of Belarus)

Шаноўныя калегі! Адзначэнне свята 25 Сакавіка ў Канадзе сведчыць аб нязгаснасьці ідэй БНР, кансалідуе і павышае ўзровень нацыянальнай свядомасці беларусаў дзяспары, а таксама адлюстроўвае нашу салідарнасць і наш гонар за ўсіх людзей, якія дамагаюцца зьмен да лепшага жыцця ў Беларусі – да ўсталяваньня дэмакратыі ў краіне, да павагі правоў чалавека, да стварэння сапраўднай нацыянальнай дзяржавы.

Дзякую! Жыве Беларусь! Са святам 25 САКАВІКА!!

Пётра Мурзёнак “БНР – нязгасны сімвал падтрымкі нацыянальнай ідэнтычнасці ў Канадзе”

(вэб-часопіс “Культура. Нацыя”, № 33, красавік 2024, 238-252, www.sakavik.net)

Анотацыя. У сваім дакладзе на міжнародным сімпозіюме “Спадчына 25 сакавіка і беларуская нацыянальная ідэнтычнасць” (Варшава-Лондан, 25.03.2024), аўтар заахвочвае увагу на некалькіх аспектх культурна-асветніцкай працы ў Канадзе: 1. на традыцыі святкаваньня абвяшчэння незалежнасці БНР, 2. на форме адзначэння гэтай падзеі, 3. на пашырэнні інфармацыі аб БНР у канадзкім грамадстве, 4. на публікацыі матэрыялаў. Праводзімыя мерапрыемствы сведчаць аб нязгаснасьці ідэй БНР, кансалідуюць і павышаюць узровень нацыянальнай свядомасці беларусаў дзяспары.

Piotra Murzionak "The BNR is an indelible symbol of support for national identity in Canada"(webzine "Kultura.Natsyja", issue 33, April 2024, 238-252, www.sakavik.net)

Abstract. In the presentation at the international symposium "Heritage of March 25 and Belarusian National Identity" (Warsaw-London, 25.03.2024), the author focused on several aspects of cultural and educational work in Canada: 1. on the tradition of celebration of declaration of independence of the BNR, 2. on the form of celebration of this event, 3. on spreading information about the BNR in Canadian society, 4. on publication of materials. The ongoing events testify to the irreconcilability of the ideas of the Belarusian People's Republic, consolidate and raise the level of national consciousness of Belarusians in the diaspora.

Пётра Мурзёнак: «БНР — неизгладимый символ поддержки национальной идентичности в Канаде»

(вэб-журнал «Культура. Нацыя», № 33, апрель 2024, 238-252, www.sakavik.net)

Анотацыя. В своем докладе на международном симпозиуме «Наследие 25 марта и белорусская национальная идентичность» (Варшава-Лондон, 25.03.2024), автор остановился на некоторых аспектах культурно-просветительской работы в Канаде: 1. на традиции празднования провозглашения независимости БНР, 2. на форме празднования этого события, 3. на распространении информации о БНР в канадском обществе, 4. на публикации материалов. Внимание к эти вопросам свидетельствует о непреходящей ценности идей Белорусской Народной Республики, которые консолидируют и повышают уровень национального самосознания белорусов диаспоры.

Знакамітыя людзі

Сяргей Панізьнік: ПРЫ СВЯЧЭНЬНІ ПРЫСВЯЧЭНЬНЯЎ

(вэб-часопіс “Культура. Нацыя”, № 33, красавік 2024, 253-264, www.sakavik.net)

Анатацыя. Знакаміты беларускі паэт і актыўны аўтар часопіса “Культура. Нацыя” сп. С. Панізьнік прадстаўляе чытачам некалькі прысвяхчэньняў сваім сябрам, блізкім і знакамітым людзям.

--***--

Усё, што прамаўляецца — пад сэрцам нараджаецца, пад Сонцам не губляецца!

*О, НАТХНЕНЬНЕ — ГЭТА СІЛА: ПАСТАРАЦЦА, ПАЗМАГАЦЦА, КАБ І СОНЦА
ПА ЗЯМЛІ ХАДЗІЛА, НАС ДА РАДАСЬЦІ ВАДЗІЛА!*

У паклоне Ваш Сяргей— сын Сцяпана Панізьніка з Прыдзвіння

Збліжаем далягляды, злучаем рытмы сэрцаў.

Мы адзначаем сьвяты – сустрэчы спадкаемцаў.

А кожны наш Творца – прароца, за Волю Айчыны прамоўца.

О, Беларусі аконца праменица! Гляньце, суседзі:

Тут Веды магутнай сябрыны на беларускай планеце.

Пры ўскалыхах адвечных званоў

Арсеню Сяргеевічу Лісу (4.02.1934—28.У.2018) - фалькларысту, літаратуразнаўцу, доктару філалагічных навук, выдаўцу кніг пра Б.Тарашкевіча, М. Шчакаціхіна, П. Сергіевіча, Я. Драздовіча...

Вы, вечны вандроўнік, у руху!

Прысады жыцьця – у фальклору.

Хай Вётхава дасць Вам напругу,

а “Gloria viktis” у творы

Высакароднага духу!

(“Gloria viktis” – Слава пераможаным) (Кніга А.С. Ліса была выдадзена ў 2008 г.)

3-4.02.2018

- *** -

Іскрыстаму ў лаўрах **Івану Цярэнцьевічу Бурсаву** (19.XII.1927, Клімавічы – 12.XI.2019, Масква) – паэту, празаіку, перакладчыку на рускую мову вершаў А. Астрэйкі, П.Броўкі, Р.Барадуліна, Г. Бураўкіна, У. Караткевіча, Д. Бічэль-Загнетавай, Я. Янішчыц, Л.Геніюш, В. Зуёнка, Е. Лось, К. Цвіркі, А. Пысіна, С. Панізьніка...

*На лірычным палатне - там, дзе счэплены-прытулены
Караткевіч з Барадуліным, і Бураўкін, і Бічэль -
Іскры з Бурсавых вачэй... З урачыстасцю арганнай
да любімых землякоў...
Слава Слову Іаана! Лаўры сцэпічыку вякоў!*

19.XI.2017

Яўгенія Анішчыц і Іван Бурсаў, Масква, 1969

- *** -

У багатым радаводзе. **Панізьнік Жанне** з Краснаярска.
Яе бацька Уладзімір быў сынам франтавіка Панізьніка Віктара Дзмітрыевіча, брата
майго бацькі Сцяпана.

*Разбегліся Панізьнікі па свеце, як па садзе.
Адны – на волі лісьцікі, другія – пры пасадзе.
І Полацак, Бігосава, Лявонпаль, Мёры, Дрыса
Нясуць да Бога босага Панізьнікаў абрысы.
Хай бачаць і завісьнікі ад радаводнай ленты:
Мы, смелыя Панізьнікі, яднаем кантыненты!*

1997

- *** -

“Усё, што прамаўляецца, тое і збываецца...”

Алена Масла, народжаная 14.IV.1967

Вёснам Алены Масла

*У Алены перамены? Тыя ж вёсны у Алены!
Выспелі пры азярыне. І ўжо вёслы з іх не ськіне
ані ў Сьвіслач, ні ў Дзвіну...
Веснавейцеся, Багіня! Асьвячайце ярыну!*

Алена Масла:

*Дарагі мой смарагдавы, яхантавы, брыльянтавы...
Не, проста жывы Чалавек з Вялізным Сэрцам!
Дзякую Вам!*

14.IV.2021

- *** -

Перасьпеў **Ніне Сяргееўне Дзябольскай**, народжанай 25.VI. 1937, паэтэсе, выкладчыцы, мастачцы, перакладчыцы вершаў беларускіх паэтаў на французскую мову.

Прысьвячэнне для сяброўкі слова Максіма Багдановіча:

*Перастварэньні – як бальзам дала Дзявольская-мадам.
Каб залагодзіць сэрца нам, яна з Масквы хадой удумнаю
Разгойдвала Еўропу тлумную.
Так праз натхнёны пераклад зноў Беларусь знайшла пасад.*

5.VI.2017

- *** -

На Шляху з Грэкаў у Варагі 23 сакавіка 1979 года ў в. Цінкаўцы Верхнядзвінскага р-на Віцебскай вобласці быў заснаваны мною літаратурна-этнаграфічны музей пад назвай “Хата бабкі Параскі на Шляху з Варагаў у Грэкі” - у гонар былой гаспадыні сядзібы **Параскі Іванаўны Белавус**, народжанай у в. Забалотцы пад Дзіснаю ў 1984 годзе. Яна стваральніца рушніка-абярэга з выявамі Берагіні (Вялікая Багіня Маці-Зямля-Карміцелька), Вясны-Лады (Вясны-Вясьнянкі) – памяць русальляў з XI—XII стагоддзяў. Ідыяграма вады на рушніку – знак з эпохі неаліту.

Музей, якому пазней прысвоілі назву /Народны/, прымаў вельмі многа наведнікаў. Запомніліся госці з Украіны – паэтычныя львавяне Аксана Сенатовіч і Уладзімір Лучук. Уладзімір пакінуў запіс, які я пастараўся перакласці:

*“Шчасліва вяла нас доля з Лявонпальскага прыволля.
У хаце бабулькі Параскі пазналі мы промнікі ласкі.
Штовечара шчыра суседзі гасціліся ў нас на бяседзе.
Гаспадару Сяргію сардэчна спявалі віцію:
- Хай з хаты бабулькі Параскі – узносяцца чары як з казкі!”*

Шыльда Аляксандра Аніськовіча на будынку ў Цінкаўцах

- *** -

“Мы промні зорнай службы” - так называлася прадмова кампазітара, народнага артыста Рэспублікі Беларусь, заслужанага дзеяча мастацтваў, кавалера ордэна Францыска Скарыны **Эдуарда Зарыцкага** да зборніка “Дабравест. Песні на словы Сяргея Панізьніка” (2006), дзе былі зьмешчаны на мае слвы яго песні “Дом дружбы”, “Паднябесная песня”, “Горад-пабрацім”.

*Габой. Валторна. Пастараль. Капрычыю і канцэрціна.
Там фартэп’яна, тут – раяль... Зарыцкі – айсбергу плаціна.*

9.02.2010

- *** -

“І Сонца па зямлі хадзіла!”

Сястрыцы **Ніне Сцяпанаўне Панізьнік**, у замужастве Янсанэ - перакладчыцы латышскіх народных казак, твораў латышскіх пісьменнікаў:

1. Матыльда Езавітава “Кароткі агляд старадаўняй беларускай культуры і літаратуры”. Рыга, час. “Domas” (“Думкі”), №6-7. 1929 г. / Надрукаваны пераклад у кнізе “Крывіцкія руны”. Выпуск 2. Беларускі культурны мацярык у Латвіі. Мінск. “Кнігазбор”. 2017 г., ст. 179—202/.
2. Вілбертс Краснайс “Беларусы як адгалінаваньне латвійскага люду”. Латвійскі нацыянальны саюз моладзі. Рыга, 1938 г.
3. Саулцэрытэ Віесэ “Лета ў Рандэнэ (казка пра дзяцінства паэта)” (пра Яніса Райніса). “Liesma”, 1965.
4. Ніна Янсанэ пераклала асобныя творы Айі Лацэ, Андрыса Веянса... Дапамагала Мірдзе Абале (23.02.1923—24.02.2007) ў стварэньні “Беларуска-латышскага і латышска-беларускага слоўніка” (40 тысяч слоў). Юрмальская Ніна стварыла падрадкоўнікі вершаў Яніса Райніса, Валдыса Руі, Віктара Лівзэмніека, Петэрс Бруверыса, Пэтэрыса Зірнытыса, Мірдзы Кемпэ (усіх не пералічць), і мае пераклады іх былі зьмешчаны ў зборніку Сяргея Панізьніка (Папара) “Сустрэча роднасных сусветаў” (1997). Сястра пакінула лірычныя ўспаміны пра айчынную зямлю, дзе “Сонца па зямлі хадзіла...”

... Сястра, зажурынка мая,

І мне ты кладачкі масьціла...

Вясной пакормім салаўя,

Каб Сонца па зямлі хадзіла!

Я з сястрой Нінай і яе мужам Вітальдам. Лявонпаль

-- ***--

Трапяткому крылу **Быкава Васіля Уладзіміравіча** (19.УІ.1924 - 22.УІ.2003) прысвячаецца. Лічыўся загінуўшым 7.01.1941. Многа ганаровых званняў у Народнага пісьменьніка. Асабліва запомнілася сустрэча з ім у Гродна ў чэрвені 1969 года. З вершаў-прысвячэнняў і сёння праясьняюцца такія радкі:

*Чую-чую: у звыклай буднасьці трапяткое крыло...І верыцца:
Не заснула ты, чуйнае сэрца, да прылётнай абуднасьці.
Пад завей не задыхнулася, не зьямела яшчэ – і можа
Тою гулкаю быць Каложай, што над Нёманам нахінулася.*

сьнежань 2022

-- ***--

“Свет шчодры. Свет мяне паўторыць...” - спадзяваўся з вялікай надзеяй Творца - **Караткевіч Уладзімір Сямёнавіч** (25.ХІ.1930 - 25.УІ.1984) – паэт, празаік, драматург, публіцыст, перакладчык, сцэнарыст... А яго яшчэ называлі Дойлідам, Майстрам, Аратым, Сейбітам, Глыбакадумным...

*Будзіцель змог нам перадаць
напор і моц для супраціву, -
каб – на краёчку – утрымаць
і вынесьці на сьвет Радзіму.*

2014

У. Караткевіч.

Шарж Святланы Афанасьевай, дачкі Міхася Калініна. Дубулты, 7.12.1976

-- ***--

Фоталетапісец віншуе **Ірыну Францаўну Жарнасек** з Днём народзінаў 17.01.1953 года:

*Ад'язджае Каляда. Для Ірыны не бяда:
і Вадохрышча спаткае, сьвяты Юзаф прывітае.
Ну, а я не Лесасек. Вам даруначак – мой лек:
- Будзь шчасьлівым, Творчы Век!*

17.01.2018

P.S.

- Спадару Сяргею Панізьніку трэба паставіць помнік яшчэ пры жыцці за мора
файных здымкаў. Фоталетапісец наш!

Ірына Жарнасек

Напярэймы:

*Паставіць помнік пры жыцці? Як будзе файна, не кажыце...
Мяне пастаўце лепш у жыцце, каб мог я за снапом ісці
і нам усім быў для карысці. Хай Пан Грамніцы намалюе,
Святое ўспомніць Алялюя,
каб Радаўніцу мог знайсці
і Юр*е, Сёмуху, Ушэсьце...
Жыццё не помнікаў нашэсце...
Дзе я пайду, слуга дарог,
будзь прабліскам над абеліскам, Бог!*

(Пан – уладар Прыроды) 11.XI.2018

*У касцёле з Ірынай Жарнасек і Рыгорам Барадуліным
і яго вучань Сяргей Папар (Асвея, Расіца)*

-- ***--

Чарадзею **Трусу Мікалаю Валянцінавічу**, народжанаму 21.XII.1969 года – славісту, літаратуразнаўцу, перакладчыку, кандыдату філалагічных навук, дацэнту...

*О, Мікола-Чарадзеі! Чары нам паднось часцей:
Беларусь – прыстол гасцей! Вы – філолаг-багацей,
Пераможца-грамацей. Зычыць Вам Славіст: - Ірдзей!
Будзь тэхнолагам падзей з поўнай кафедрай надзей!
Н а т а л я й с в я т л о м л ю д з е й!*

21.XI.2020

-- ***--

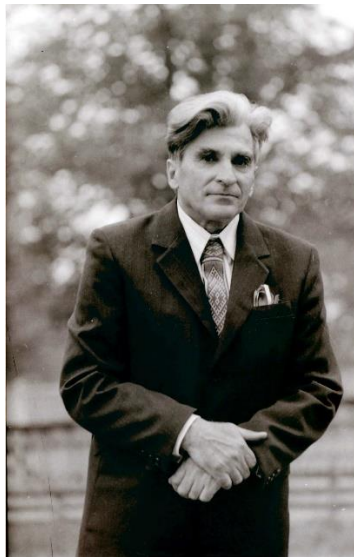
Мы гудзелі ў Гудзевічах Мастоўскага раёна на Гродзеншчыны ў маі 1984 года. На запрашэнне **Белакоза Алеся Мікалаевіча** – настаўніка, краязнаўца, музеязнаўца, які стварыў Гудзевіцкі дзяржаўны літаратурна-краязнаўчы музей, са мною разам з Мінска і Гродна прыбылі Васіль Вітка, Лідзія Ялоўчык, Георгі Тарасевіч, Данута Бічэль, Станіслаў Шушкевіч, Уладзімір Скарынкін, Марыя і Аляксей Пяткевічы, Генадзь Пашкоў, Віктар Супрунчук, Аляксандр Ліпень, Яўген Петрашкевіч, Апанас Цыхун... Былі ўражаны багаццем этнаграфічнай сядзібы: уразіў такі факт: у 11 залах музея было змешчана 12 тысяч экспанатаў... І сёння шаную дарагі падарунак - незвычайны гальштук, створаны ў сям'і незабыўнага Алеся Мікалаевіча Белакоза (11.XI.1928—1.XII.2016) з Гудзевічаў:

*Слова там на вусенках журкоча, гоіць і зачарствелы шрам.
Дзе вы, гуды?
Крочуць не на ўзбочча, а на шлях у выратавальны Храм?*

//Мой тэкст “Мы гудзелі ў Гудзевічах” змешчаны ў зб. “Абліччы сустрэчаў”.
Мінск. 2017 г. ст. 24—27.

Госьці Алеся Белакоза у Гудзевічах (май 1984)

Алеся Белакоз. Гудзевічы (1984)

-- ***--

*У скарбонку Галіны Тычка, народжанай 11.XI.1955 года—крытыку,
перакладчыку, літаратуразнаўцу...*

Паспаліты час – як міна, - толькі не ўзарвецца...

Дужае ў Галіны сэрца – у нястOME б'ецца.

Ведае: Навукі дзверца зачыніцца не павінна.

Вы – міёрская Ма-лі-на!

- Творчых скарбаў Вам, Галіна! 11.XI.2019

-- ***--

Беларусь – для ўсіх!

Для **Эвы Панізьнік-Бах**: нарадзілася 5.01.1988. Жыве ў Польшчы.

Для **Веранікі Панізьнік**: нарадзілася 9.02.1978. Жыве ў Канадзе.

*Будзе сёньня і пасля, нібы той Скарыны бохан,
Беларусь для ўсіх пад Богам – Веры, Любасьці зямля.*

Эва Панізьнік, яе бацькі з Міёрскага раёна

-- ***--

- Нельга Мову скрасьці!

Аб гэтым турбаваўся стваральнік “Дзісенскага слоўніка” **Крыўко Мікалай Нілавіч** (16.У11.1949 – 7.Х11.2012).

*Узнесіся – не ўпасьці. Вярнуцца – не пратасьці.
І нельга Мову скрасьці: яна ў крыві гарыць!*

-- ***--

Кніжнаму плятагону **Міхасю Міхасевічу Казлоўскаму**, народжанаму 9.02.1960 – публіцысту, краязнаўцу, выдаўцу твораў Віктара Вальтара, Вольгі і Сяргея Сахаравых, Пятра Сакола, Валянціны Казлоўскай, з маім удзелам некалькіх выпускаў літаратурна-мастацкага выдання “Крывіцкія руны (Беларускі культурны мацярык у Латвіі”.

*Я ўдзячны! Служыць кніжнік для Памяці ганцом,
для вечнасьці – вяном.*

*Хай будзе вербна, сьвечна у творах Міхася,
каб стала кнігай вечнай і Беларусь уся.*

22-23.IV.2016

-- ***--

*На крону Надзей мастака **Рыгора Фралова** (20.XI.1937 –29.V.2012)*

*Ты жыў пад кронаю Надзей, для добрых слугаваў людзей.
Якуба Коласа палосы табой узняты на Нябёсы.
Таму тваёй душы натхненне нам засталося як маленне
з надзей: прыме Уладар тваёй Любоўі творчы дар.*

6.VI.2012

Максім Багдановіч — карціна Рыгора Фралова. Львоў, 1966

Сяргей Панізьнік. Сакавік 2024 года

Siarhei Paniznik: In Splendor of Dedications

(webzine "Kultura.Natsyja", issue 33, April 2024, 253-264, www.sakavik.net)

Abstract. Belarusian poet and active author of the magazine "Culture. Nation" presents readers with several dedications to friends, relatives and famous people.

Сергей Панизник: В блеске посвящений

(вэб-журнал «Культура. Нацыя», № 33, апрель 2024, 253-264, www.sakavik.net)

Известный белорусский поэт и активный автор журнала «Культура. Нацыя» Сергей Панизник представляет читателям несколько посвящений своим друзьям, родственникам и известным людям.

Наступны 34-ты нумар часопіса «КУЛЬТУРА. НАЦЫЯ» выйдзе ў лістападзе 2024 г.